

SETA RAPOR

SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı | www.setav.org | Kasım 2010

ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN YÜKSELİŞİ

TÜRKİYE'DE DIŞ POLİTİKA VE ULUSAL GÜVENLİK KÜLTÜRÜ

BÜLENT ARAS, ŞULE TOKTAŞ ve ÜMİT KURT

ARAŞTIRMA
MERKEZLERİNİN YÜKSELİŞİ:
TÜRKİYE'DE DIŞ POLİTİKA
VE ULUSAL GÜVENLİK
KÜLTÜRÜ

BÜLENT ARAS

Türk Dış Politikası, Ortadoğu Politikası, Orta Asya ve Kafkaslar konularında uzman olan Bülent Aras'ın dünya çapında yayınlanmış 13 kitabı vardır. Bununla birlikte uluslararası ilişkiler alanında önde gelen dergilerde yayınlanmış çeşitli makaleleri ve editörlük ve yayın kurulu üyelikleri bulunmaktadır. Türkiye, Ortadoğu ve Asya'nın siyaset ve güvenlik problemleriyle ilgili birçok uluslararası konferans düzenlemiş olan Aras, Oxford Analytica, Microsoft, Türk-Asya Stratejik Çalışmalar Merkezi, Human Rights Watch, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Creative Associates ve Kanada Hükümeti'ne de danışmanlık hizmeti vermiştir. Prof. Aras şu anda Dış İşleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi başkanlığını ve Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun akademik danışmanlığını yapmaktadır. Bakanlık bünyesine katılmadan önce ise Ankara merkezli araştırma enstitüsü olan Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)'nda Dış Politika Koordinatörlüğü ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler profesörlüğü yapmıştır. E-posta: aras_bulent@yahoo.com

ŞULE TOKTAŞ

Lisans eğitimini Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlayan Şule Toktaş, doktora derecesini Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden almıştır. Floransa-İtalya'da Avrupa Üniversitesi Enstitüsü Robert Schuman İleri Araştırmalar Merkezi'nde Jean Monnet araştırmacısı olarak bulunmuştur. Halen, Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçent olarak görev yapmaktadır. Dr. Şule Toktaş'ın akademik ilgi alanlarını uluslararası göç, vatandaşlık, kadın çalışmaları ve Türk Siyasal Hayatı oluşturmaktadır. Araştırmaları Political Science Quarterly, Ethnic and Racial Studies ve Women's History Review gibi öncül akademik dergilerde yayınlanan Toktaş'ın göç ve dış politika üzerine iki kitabı bulunmaktadır. Çalışmaları başta TÜBA ve TÜBİTAK olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenmiştir. Bilimsel çalışmaları ve akademik kimliği çeşitli kuruluşlar tarafından onanan Doç. Dr. Toktaş, 2008 yılında Genç Müttebbisler Derneği tarafından "Türkiye'nin 10 Başarılı Genci - Bilimsel Önderlik Kategorisi Birinciliği"ne ve yine aynı yıl, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) tarafından Bilim Dalında Stratejik Vizyon Ödülü'ne layık görülmüştür. 2009 yılında da Sosyal Bilimler alanında TÜBİTAK Teşvik Ödülü ile onurlandırılmıştır. Adres: Kadir Has Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 34083, İstanbul. E-posta: sule@khas.edu.tr

ÜMİT KURT

Lisans eğitimini ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisansını ise Sabancı Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Bölümü'nde tamamlayan Ümit Kurt İngiltere'de Keele Üniversitesi'nde araştırmacı olarak bulunmuştur. 2006 yılında Liberal Düşünce Topluluğu tarafından düzenlenen makale yarışmasında "Kant'ın Özgürlük Nosyonu ve Aydınlanma" başlıklı makalesi ile birincilik ödülüne layık görülmüştür. 2007-2008 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora çalışmalarına başlayan Kurt, aynı bölümde asistan olarak bir yıl süreyle çalışmıştır. Türkiye'de ordu ve siyaset, sekülerizm, Türkiye düşüncesi ve siyasi tarihi, Türkiye-AB ilişkileri gibi konularda Turkish Studies, European Journal of Economic and Political Studies, Civil Academy Journal of Social Sciences ve Turkish Politics Quarterly gibi uluslararası dergilerde yayımlanmış akademik makaleleri bulunan Ümit Kurt'un "AKP Yeni Merkez Sağ mı?" başlıklı kitabı Dipnot Yayınevi'nden Kasım 2009 tarihinde çıkmıştır. Ümit Kurt, halen ABD'de Clark Üniversitesi tarih bölümünde doktora çalışmalarına devam etmekte ve Zirve Üniversitesi'nde tam zamanlı öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Adres: Cohen-Lasry House, 11 Hawthorne Street, Clark University, Worcester- MA, 01610, USA. E-posta: ukurt@clarku.edu

COPYRIGHT ©2010 SETA

Reşit Galip Cad. Hereke Sk. No.10 GOP Ankara | Pbx: (0 312) 405 61 51 | Faks: (0 312) 405 69 03
www.setav.org | info@setav.org

SETA Yayınları XI, I. Baskı: Kasım 2010, ISBN: 978-605-4023-09-7

Tasarım&Uygulama: Ümare Yazar | Baskı: Pelin Ofset, Ankara

ARAŞTIRMA
MERKEZLERİNİN YÜKSELİŞİ:
TÜRKİYE'DE DIŞ POLİTİKA
VE ULUSAL GÜVENLİK
KÜLTÜRÜ

BÜLENT ARAS, ŞULE TOKTAŞ VE ÜMİT KURT

SETA

| ŐİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

ÖNSÖZ | 15

BİRİNCİ BÖLÜM | 17

GÜVENLİK ÇALIŞMALARINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR:
ULUSAL GÜVENLİĞİN TANIMLANMASI VE GÜVENLİKLEŞTİRME SÜREÇLERİ

İKİNCİ BÖLÜM | 37

DIŞ POLİTİKA YAPIMI VE GÜVENLİĞİN İNŞASI:
TÜRKİYE'DEKİ ARAŞTIRMA MERKEZLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM | 69

ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI I:
ARAŞTIRMA MERKEZİ YÖNETİCİLERİ VE SEKTÖRÜN GENEL YAPISI

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM | 113

ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI II:
ARAŞTIRMA MERKEZİ UZMANLARI, DIŞ POLİTİKA VE ULUSAL GÜVENLİK KÜLTÜRÜ

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME | 167

TÜRKİYE'DE ARAŞTIRMA MERKEZLERİ:
DIŞ POLİTİKA VE ULUSAL GÜVENLİK KÜLTÜRÜNDE DEĞİŞİM VE DİRENÇ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR | 11

TAKDİM | 13

ÖNSÖZ | 15

1. GÜVENLİK ÇALIŞMALARINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR: ULUSAL GÜVENLİĞİN TANIMLANMASI VE GÜVENLİKLEŞTİRME SÜREÇLERİ | 17

- 1.1 GİRİŞ | 17
- 1.2 GÜVENLİKLEŞTİRME, ULUSAL GÜVENLİK VE GÜVENLİK KÜLTÜRÜ | 19
- 1.3 GÜVENLİĞİN TANIMINDAKİ TARİHSEL DÖNÜŞÜM VE YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI | 21
- 1.4 ÇEŞİTLİ DÜŞÜNCE EKOLLERİNE GÖRE GÜVENLİĞİN TANIMI | 23
  - 1.4.1 Geleneksel Güvenlik Çalışmaları: Realist ve Neo-Realist Yaklaşımlar | 24
  - 1.4.2 Eleştirel Güvenlik Okulu | 25
  - 1.4.3 İngiliz Güvenlik Okulu | 26
  - 1.4.4 Yapısalcılar ve Post-Yapısalcılar | 27
  - 1.4.5 Kopenhag Okulu | 27
  - 1.4.6 Feminist Güvenlik Çalışmaları | 30
- 1.5 ULUSAL GÜVENLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZLERİ: YENİ BİR TEORİK ÇERÇEVE | 30
  - 1.5.1 Aktör-Yapı İlişkisi: Ulusal Güvenliğin Oluştugu Çoğulcu Ortamın İnşası | 31
  - 1.5.2 Güvenlik Kültüründe Araştırma Merkezleri | 33
- 1.6 SONUÇ | 35

2. DIŞ POLİTİKA YAPIMI VE GÜVENLİĞİN İNŞASI: TÜRKİYE'DEKİ ARAŞTIRMA MERKEZLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA | 37

- 2.1 Giriş | 37
- 2.2 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN TANIMI VE GÖREVLERİ | 39
- 2.3 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN ÇEŞİTLERİ | 40
- 2.4 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN TARİHÇESİ: KUZAY AMERİKA DENEYİMİ VE DİŐER BÖLGELER | 43
- 2.5 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN ULUSLARARASILAŞMASI | 44
- 2.6 TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİK VE GÜVENLİKLEŞTİRME: GELENEKSEL YAKLAŞIMLAR VE YENİ DİNAMİKLER | 45
  - 2.6.1 Türkiye'de Geleneksel Güvenlik Anlayışı | 46
  - 2.6.2 Geleneksel Güvenlik Anlayışında Değişimler | 48
- 2.7 TÜRKİYE'DE ARAŞTIRMA MERKEZLERİ | 50
  - 2.7.1 Türkiye'de Araştırma Merkezlerinin Tarihsel Gelişimi | 50
  - 2.7.2 Araştırma Merkezlerinin Güncel Durumu | 53
- 2.8 SAHA ÇALIŞMASI: ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI VE YÖNTEMİ | 55
  - 2.8.1 Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) | 60
  - 2.8.2 Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) | 60
  - 2.8.3 Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı | 61
  - 2.8.4 Arı Grubu | 61
  - 2.8.5 Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) | 62
  - 2.8.6 Dış Politika Enstitüsü | 63
  - 2.8.7 Liberal Düşünce Derneği (LDD) | 63
  - 2.8.8 Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu (USAK) | 64
  - 2.8.9 Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) | 64
  - 2.8.10 Türkiye Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi (TUSAM) | 65
  - 2.8.11 Global Strateji Enstitüsü / Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) | 66
  - 2.8.12 İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) | 66
  - 2.8.13 Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) | 67
  - 2.8.14 Heinrich Böll Vakfı (Heinrich Böll Stiftung) | 67

3. ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI I: ARAŞTIRMA MERKEZİ YÖNETİCİLERİ VE SEKTÖRÜN GENEL YAPISI | 69

- 3.1 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN KURULUŞ YAPISI: HUKUKİ STATÜ | 69
- 3.2 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNDE İDARİ YAPI VE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ | 72
- 3.3 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN BÜTÇE BÜYÜKLÜĞÜ VE MALİ KAYNAKLARI | 79
- 3.4 FAALİYETLER | 80
  - 3.4.1 Faaliyet Alanı | 80
  - 3.4.2 Faaliyetlerin Amacı | 81
  - 3.4.3 Faaliyetlerin Karar Verilme Süreci | 82
  - 3.4.4 Faaliyetlerin Hedef Kitleleri | 83
- 3.5 SEKTÖRÜN İŞLEYİŞİ: ARAŞTIRMA SİPARİŞLERİ, İHALELER VE PROJELER | 85

- 3.6 ARAŞTIRMA MERKEZLERİ ARASINDA İŞBİRLİĞİ VE REKABET | 89
- 3.7 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN YURTDIŞI İLİŞKİLERİ | 92
- 3.8 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN BAŞARI ÖLÇÜTLERİ VE KURUMSAL İTİBAR/ GÜVENİRLİK KAYNAKLARI | 93
- 3.9 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN SİYASİ GÜNDEMİ VE KARARLARI ETKİLEME POTANSİYELİ | 95
- 3.10 GÜVENLİĞİN YAPIMINDA ÇOĞULLUK | 100
- 3.11 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN YAŞADIĞI GÜÇLÜKLER | 109

4. ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI II: ARAŞTIRMA MERKEZİ UZMANLARI, DIŞ POLİTİKA VE ULUSAL GÜVENLİK KÜLTÜRÜ | 113

- 4.1 GÜVENLİK SEKTÖRÜNÜN AKTÖRLERİ: MEVCUT VE İDEAL DURUM | 113
  - 4.1.1 Mevcut Durum: Türkiye’de Ulusal Güvenliğin Aktörleri Kimlerdir? | 113
  - 4.1.2 İdeal Durum: Türkiye’de Ulusal Güvenliğin Aktörleri Kimler Olmalıdır? | 115
- 4.2 TÜRKİYE’DE GÜVENLİK POLİTİKALARININ BELİRLENME SÜRECİ: MEVCUT VE İDEAL DURUM | 116
  - 4.2.1 Güvenlik Politikalarının Belirlenmesinde Var Olan Resim | 116
  - 4.2.2 Güvenlik Politikalarının Belirmesinde İdeal Tasavvuru | 118
- 4.3 GÜVENLİK POLİTİKALARININ YÖNTEM VE DENETİM MEKANİZMALARI | 120
- 4.4 KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLETİN GELECEĞİ | 123
- 4.5 TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ VE ULUSAL GÜVENLİK | 127
- 4.6 İÇ TEHDİT/DÜŞMAN EKSENLİ ULUSAL GÜVENLİK | 132
- 4.7 DIŞ DÜŞMAN EKSENLİ ULUSAL GÜVENLİK | 136
- 4.8 AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ, REFORMLAR VE ULUSAL GÜVENLİK | 138
- 4.9 SAVAŞ SEBEPLERİ (CASUS BELLİ): SÖYLEM VE REALİTE | 142
- 4.10 KUZAY IRAK’IN STATÜSÜ VE KÜRT DEVLETİ KONUSU | 145
- 4.11 TÜRKİYE’DE KÜRT SİYASETİNİN ULUSAL GÜVENLİĞE ETKİSİ | 148
- 4.12 İRAN VE NÜKLEER SİLAHLANMA | 150
- 4.13 NATO VE TÜRKİYE’NİN ULUSAL GÜVENLİĞİ | 151
- 4.14 TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ | 153
- 4.15 TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ | 157
- 4.16 KIBRIS | 159
- 4.17 TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ | 161

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

TÜRKİYE’DE ARAŞTIRMA MERKEZLERİ: DIŞ POLİTİKA VE ULUSAL GÜVENLİK KÜLTÜRÜNDE DEĞİŞİM VE DİRENÇ | 167

- 5.1 KÜRESEL ÇAĞDA TÜRKİYE’NİN ULUSAL GÜVENLİĞİ MESELESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK | 167
- 5.2 TÜRKİYE’DE GELENEKSEL GÜVENLİK ANLAYIŞININ DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ | 168
- 5.3 ARAŞTIRMA BULGULARININ GENEL ÖZETİ | 170
- 5.4 SONUÇ | 175

KAYNAKÇA | 179

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

ART: Avrasya Radyo Televizyonu

ASAM: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi

BİLGESAM: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

CIPE: The Center for International Private Enterprise

EuroMeSCo: Euro-Mediterranean Study Commission

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

GNet: Global Development Network

IRI: International Republican Institute

İKV: İktisadi Kalkınma Vakfı

İSAM: İslamî Araştırmalar Merkezi

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü

KÖKSAV: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı

LDD: Liberal Düşünce Derneği

- MGK: Milli Güvenlik Kurulu
- NED: The National Endowment for Democracy
- OBİV: Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı
- ORSAM: Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
- SAEMK: Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi
- SAM: Stratejik Araştırmalar Merkezi
- SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
- SİSAV: Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı
- TASAM: Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
- TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TESEV: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
- TESAV: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
- TİKA: Türk İŞbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
- TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
- TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
- TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri
- TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
- TÜSES: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
- TÜSİAD: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
- TUSAM: Türkiye Ulusal Güvenlik Stratejileri Merkezi
- UPAV: Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı
- USAK: Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu
- YÖK: Yükseköğretim Kurumu

TAKDİM

Türkiye, dünyada ve bölgesinde daha önemli bir aktör haline gelme çabasının bir uzantısı olarak son yıllarda gerek dış politika anlayışında, gerekse güvenlik konularına yaklaşımında önemli bir değişim geçirmektedir. Bir yandan değişim sancuları ile baş etmesi gerekirken, öte yandan daha aktif bir siyasete izin veren Soğuk Savaş sonrası düzen içinde yeni parametreler ile düşünmek, hızlı karar alabilmek, farklı politikalar üretebilmek ve uygulamaya koymak zorunluluğu ile karşı karşıyadır.

Bilgi ve analize duyulan ihtiyacın arttığı bu dönemde, demokrasinin gelişmesi ve sivil toplumun öneminin anlaşılması ile birlikte düşünce kuruluşları siyaset sahnesinde önemli aktörler olarak belirmişlerdir. Her ne kadar Türkiye'deki düşünce kuruluşlarının geçmişi 1960'ların başına dayansa da araştırma merkezlerinin dünya ile eş zamanlı olarak yükselişe geçmesi Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yıllara tekabül eder. Bununla birlikte, söz konusu merkezlerin sayısında, çeşitlenmesinde ve yaygınlaşmasında patlama 2000'lerde yaşanmıştır. Bu gelişmede, Türkiye'nin geleneksel güvenlik anlayışının ve dış politikasının Soğuk Savaş sonrası değişen koşullar karşısında gözden geçirilmesi ihtiyacı kadar son on yılda siyasetin sivilleşmesi de etkili olmuştur.

Bugün araştırma merkezleri, ham bilgiyi yorumlayarak dönüştürmekte, anlaşılabilir hale getirmekte ve bu yönleriyle bilgi ile politika arasında köprü görevi görmektedirler. Uzmanlık gerektiren alanlarda kamuoyunun bilgisine sundukları araştırmaları, analizleri, konferans ve toplantı çıktıları ile bilgiyi siyasal, resmi ve sivil çevrelere taşıyarak, gündem oluşturmakta ve ülkenin politikasının belirlenmesi sürecine dâhil olmaktadır. Siyasal partiler, hükümet veya baskı grupların-

dan ayrı özerk bir hukuki kimliği olması bu kuruluşların daha özgür bir dil kullanmasını sağlamaktadır. Bu yönleriyle, toplumsal taleplerin gittikçe daha önemli hale geldiği bir dünyada çok sesliliğin yansıtılmasında, taleplerin duyurulmasında ve karşılanmasında önemli rolleri vardır.

Araştırma kuruluşları karar mercilerine hızlı bilgi üreterek göz ardı edilemeyecek bir boşluğu doldurmaktadırlar. Bürokratik bir takım süreçlerin ve kurulların dışında olmaları, sorunları hızlı tespit ederek çözüm önerileri geliştirmelerini kolaylaştırmaktadır. Kamuoyu ile paylaştıkları bu öneri ve tespitler, karar alıcılar için geniş bir bilgi havuzu oluşturmaktadır. Her ne kadar Türkiye'deki araştırma merkezleri, dünyadaki benzerlerine kıyasla uzun bir geçmişe sahip olmasalar da özellikle bu anlamda önemli bir rol üstlenmektedirler. Türkiye'de kurumların alışlagelmiş politika belirleme biçimlerinin tutuculuğuna ve siyasetin geleneksel yapısının getirdiği dirence rağmen, araştırma kuruluşlarının varlığına gün gittikçe daha çok alışılmakta, yararlılıkları kabul görmekte ve bunun sonucunda da etkileri artmaktadır.

Özellikle son birkaç yıl içinde iç ve dış siyasetin yoğun gündemi, araştırma kuruluşları için de bir sınav olmuş, bu süreç kimilerini olgunlaştırmış ve güçlendirmiş, kimilerini ise zayıflatarak, kapanmasına yol açmıştır. Türkiye'de siyasetin liberalleşmesine, hak ve özgürlüklerin genişlemesine paralel olarak bundan sonraki dönem içinde araştırma kuruluşlarının adı daha fazla duyulacak ve etkileri giderek artacaktır. Bununla birlikte, araştırma merkezlerinin ülkenin politikalarının belirlenmesi üzerindeki etkilerine dair yapılmış bilimsel bir çalışma yoktur. Böyle bir araştırmanın, Türkiye'de politika yapım sürecinde yaşanan değişimi görmek ve hükümetten siyasi partilere, sivil toplum kuruluşlarından araştırma merkezlerine farklı aktörler arasındaki rekabetin etkilerini ortaya koymak açısından önemli olduğu düşüncesindeyiz.

Bu amaçla hazırlanan elinizdeki çalışma, üç değerli akademisyen, Bülent Aras, Şule Toktaş ve Ümit Kurt'un özverili çalışmaları neticesinde hayat bulmuştur. Saha araştırmasına dayanan ve 2007-2010 yıllarını kapsayan bu çalışmanın, şimdiye kadar ihmal edilmiş bir konu olarak araştırma merkezlerinin, ulusal güvenlik kültürünün şekillenmesinde ve dış politikanın belirlenmesindeki etkilerini ortaya koymak açısından literatüre önemli bir katkı sunduğu inancındayız.

Taha Özhan
SETA Genel Koordinatörü

ÖNSÖZ

Saha araştırmasına dayanan ve 2007-2010 yıllarını kapsayan bu çalışmamız sırasında Türkiye'nin güvenlik ve dış politika gündemi çeşitli kereler çalkalandı ve farklı açılımlara sahne oldu. Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olması, 2007 genel seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin büyük çoğunluğu elde etmesi, Demokratik Toplum Partisi'nin kapatılması, Ermenistan ile sınırların açılması ve diplomatik ilişkilere start verilmesi ekseninde anlaşma imzalanması, ABD'de Demokrat Parti'den Barack Obama'nın başkanlığa seçilmesi, Ergenekon ve Balyoz Davaları'nın başlaması, Gürcistan-Rusya arasında Osetya krizi, küresel finansal kriz, Kürt-Alevi-Roman açılımları, domuz gribi salgını, doğal afetler, Anayasa değişikliği, CHP gibi önemli kitle partilerinde genel başkanlık değişimi, Yüksek Askeri Şura toplantılarında üst askeri yönetimin değişmesi, vs. uzun bir listenin ancak birkaç maddesiydi. Ülke ve dünya gündemini yoran bu değişiklikler, araştırmamıza konu olan Türkiye'deki stratejik araştırma merkezlerinin de temel meşgalesiydi. Üstelik bütün bu dinamikler onların var oluşunu da etkiledi; kimileri kapandı, kimilerinde yönetim değişiklikleri oldu, kimileri ise büyüdü ve gelişti. Dolayısıyla, saha çalışmamız sırasında Türkiye'nin ve dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlerin gölgesini, örneklem grubumuzdaki araştırma merkezlerinde gözlemleme olanağımız olmuş oldu. Gündemin yoğunluğunu sorularımıza da yansıttık; mülakat yaptığımız Türkiye'nin önde gelen araştırma merkezlerinin değerli yöneticileri ve bu merkezlerin seçkin uzmanları sorularımızı büyük bir içtenlikle yanıtladılar. Bizleri kabul ettiler, kıymetli zamanlarını ayırdılar ve araştırmamızı gerçekleştirmemize imkan tanıdılar. Her birine, ayrı ayrı şükranlarımızı sunmaktayız. Onların emeği ve bizleri kabulü olmasa bu çalışma gerçekleşemezdi.

Bu araştırma ve konusu olduğu kitap, kolektif bir çalışmadır ve üç kişilik bir ekibin ürünüdür. Dünyada ve Türkiye’de yaşanan değişimler gibi, bu kitap zarfında kendi kişisel hayatlarımızda da birçok değişiklik oldu; üniversite, kurum, meslek, hatta yaşadığımız şehir ve ülke bile değişti. Yine de ekip olarak kalabildik. Son derece uyumlu, hoşgörülü ve sabırlı bir anlayış çerçevesinde verimli işler yaptık. Fakat, yine de, bizi her zaman ve her koşulda destekleyen sevdiklerimiz olmasa, böylesine büyük bir moral ile kitabı tamamlamamız mümkün olmazdı. Bundan ötürü kitabımızı sevgili ailelerimize adıyoruz.

Çalışmalarımız sırasında birçok kişi bize katkıda bulundu. Kadir Has Üniversitesi doktora öğrencileri Nihat Çelik ve Hande Selimoğlu kitabın yayına hazırlanmasında emek yoğun bir çaba gösterdiler. Kendilerine çok teşekkür ederiz. Onlarla çalışmak bizim için bir şanstı. Yine Işık Üniversitesi öğrencilerinden Havva Cebeci, Güneş Öztürk, Kadir Efeler ve Meltem Duyal ve Yalova Üniversitesi’nden Dr. Murat Alakel araştırmamızın türlü safhalarında yer aldı. Hepsine müteşekkirimiz.

Araştırmamız mali yönden Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından desteklendi ve Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu (SOBAG) bünyesinde proje kapsamında yürütüldü. TÜBİTAK ve SOBAG’ın ülkemizin bilimsel üretimine katkısı elzem ve kıymetli. Kendilerine projemizi desteğe layık buldukları için çok teşekkür ediyoruz. Bunu yanı sıra Işık Üniversitesi, Kadir Has Üniversitesi, Zirve Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi de çalışmamıza çeşitli boyutlarda katkıda bulundu. Bünyelerinde yer almamıza olanak tanıdılar ve araştırmamız için gerekli olan maddi ve manevi çalışma ortamı sağladılar. Kurum olarak hepsinin adını burada zikretmeyi bir borç biliriz.

Bu kitabın Türkiye’deki stratejik araştırma merkezleri üzerine özgün bir çalışma olduğu inancındayız. Belirtmemiz gerekir ki kitapta değindiğimiz hususlar şahsi görüşlerimizdir. Dolayısıyla, Dış İşleri Bakanlığı gibi mensubu olduğumuz kurum ve kuruluşları bağlamaz. Bağımsız araştırmacı-yazar iradesiyle çalışmamızı gerçekleştirdik. Umarız kitapta değindiğimiz bulgu ve ortaya çıkarttığımız resim okuyuculara ve diğer araştırmacılara feyz olur; yeni bilgi, düşünce ve araştırmalara yol açar.

Bülent Aras, Şule Toktaş ve Ümit Kurt

2010 Temmuz

İstanbul, Ankara, New York

1. GÜVENLİK ÇALIŞMALARINDA GÜNCEL YAKLAŞIMLAR: ULUSAL GÜVENLİĞİN TANIMLANMASI VE GÜVENLİKLEŞTİRME SÜREÇLERİ

1.1 GİRİŞ

Soğuk Savaş Dönemi'nde güvenlik konusu, devlet eksenli düşünülmemekte idi. Hatta Birleşmiş Milletler'in devlet egemenliğini esas alan yaklaşımı göz önünde bulundurulacak olursa, 20. yüzyılda güvenliğin ancak devlet eliyle ve devletin güvendede tutularak sağlanacağı fikrinin baskın hale geldiği iddia edilebilir (Aras ve Bacık, 2006). Devletlerin belirleyici olduğu iki kutuplu bir güç hiyerarşisi yapılanmasının belirleyiciliğinde, devletler kendi kendine yardım ilkesi çerçevesinde, doğası itibarıyla anarşik olan yapı içerisinde varlıklarını sürdürmek için sürekli güç mücadelesi içindeydiler.

Uluslararası ilişkilerin yaygın olarak kabul gören teorileri, Neo-Realizm ve Neo-Liberalizm, yapı ile aktör arasındaki ilişkiyi kaba hatlar sergileyen genelleşici bir yaklaşımla ortaya koymuştur. Devletin altında ve ülke içerisinde başka belirleyici aktörlerin olabileceği fikrine pek ilgi gösterilmemiştir. Devletin belirleyiciliğinde yürütülen uluslararası ilişkilerde gözlemlenen sapmalar, dış politika elitinin karar alma sürecinde sahip olduğu esneklik ve sığ manevralar olarak yorumlanmıştır. Öte yandan güncel teorik tartışmalar, Realist teorinin tarihi dışlayan, statik analizini sorgulamış ve uluslararası ilişkiler analizinde tarihi geri getirmiştir (Linklater, 1995). Bu eleştirinin temelinde Neo-Realizm'in güncel ahlaki ve kültürel değişikliklerini anlamada yetersiz kaldığı iddiası yer almaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, uluslararası ilişkilerin dönüşüm geçirmesine ve eski kalıpların geçerliliğini yitirmesine şahit olunmuştur. Özellikle İnşacı (Cons-

tructivist) ve Kültürel teorilerin, yeni dönemi açıklarken Neo-Liberalizm ve Neo-Realizm’den ciddi sapmalar gösteren yaklaşımlarla hareket ettikleri gözlenir. Temel anlamda analiz düzeyi, analiz birimi, yapı ve aktör gibi uluslararası ilişkileri anlamada kullanılan araçlar aynı kalmakla beraber, bu kavramların içerikleri farklı şekillerde doldurulmaya başlanmıştır. Uluslararası yapının anarşik olmasının yanı sıra aktörler arası ilişkilerin uzun dönemli yapısal özellikler sergilediği düşünülmektedir. Uluslararası ilişkilerde aktörlerin nasıl sosyalleştiği, ilişkilerini nasıl sürdürdüğü, hareket alanları ve uzun erimli süreçlerde nasıl bir birikim edindiğine dair genel bir yapısal çerçevenin ortaya konulup konulamayacağı üzerine tartışmalar yoğunlaşmıştır. Yeni dönemi açıklamaya çalışan güncel yaklaşımların beslendiği temel durum, aktör düzeyinde yaşanan değişimlerdir. Soğuk Savaş Dönemi’nin statikleştirdiği içerisi/dışarısı (inside/outside) ilişkisi çözülmüş, devletten daha alt düzeyde aktörler dış politika yapım sürecinde etkili hale gelmişlerdir. Devletin tek karar verici olduğu dönem geride kalmış, iç politikada ise siyasi tavır alışlar, ideolojiler, dünya görüşleri ulusal çıkarın tanımlanması sürecine dâhil olmuş, önceki dönemin tersine dış politika, bir anlamda iç politikanın uzantısı haline gelmiştir. Dış politikada toplumsal taleplerin belirleyiciliğinin artması ya da karar alma sürecinin demokratikleşmesiyle dış politika analizinde ele alınması gereken değişken sayısı artmıştır.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerin uğradığı yapı bozum, güvenlik ve uluslararası ilişkilerin yeni bir bakış açısıyla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Araştırma kurumları toplumsal taleplerin gün geçtikçe daha fazla belirleyici olduğu uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, uluslararası ilişkileri belirleyen iç aktörlerden araştırma merkezlerinin, ulusal güvenlik kültürünün şekillenmesindeki ve dolayısıyla dış politikanın belirlenmesindeki etkilerini ele almaktayız. Ulusal güvenliğin, ilgili aktörlerin etkileşimde bulunduğu çoğulcu bir ortamda ve ulusal çıkar ile dış politikanın belirlendiği güvenlikleştirme (securitization) süreçleri bağlamında ortaya çıktığı temel savunusundan hareket etmekteyiz. Bilindiği üzere Uluslararası İlişkiler disiplininin geçirdiği değişime paralel bir şekilde gelişen ulusal güvenlik ve güvenlik kültürü ile ilgili tartışmalara çeşitli düşünce okulları katkıda bulunmaktadır. Çalışmamızda, güvenlikleştirme süreçlerinde belirlenen ulusal güvenliğin konularını, alanını, güvenlik kültürünü oluşturan aktörleri ve güvenliğin muhataplarını ortaya koyabilmek için çeşitli düşünce ekollerine yer vermekteyiz. Ancak değindiğimiz güvenlik ekollerinden farklı bir yaklaşımla, güvenliğin belirlendiği aktör-yapı ilişkisi için, İnşacı (Constructivist) uluslararası ilişkiler teorisinin ortaya koyduğu metodolojik yaklaşımdan hareketle bir kuramsal çerçeve oluşturmaya

çalışmaktayız. Ulusal güvenliğin güvenikleştirme süreçlerinde oluştuğunu tespit etmekle beraber, güvenliğin öznel bağlamını, ilgili aktörlerin sosyal etkileşim içerisinde bulunduğu çoğulcu ortamı ve bu sürecin oluşturduğu ulusal çıkar ve dış bağlam ilişkisini geliştirdiğimiz yeni kuramsal çerçeve içerisinde ele almaktayız. Kurum olarak araştırma merkezlerinin ve meslek grubu olarak buralarda çalışan uzmanların,¹ ulusal güvenlik ve güvenlik kültürünün şekillendiği çoğulcu ortamda nasıl konumlandıkları ve nerelerde etkili olduğu üzerine bir tartışma geliştirmektediriz.

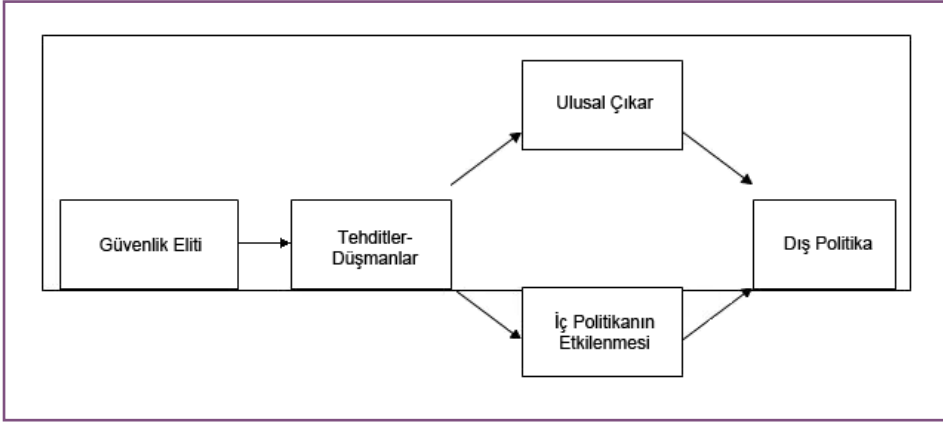
1.2 GÜVENLİKLEŞTİRME, ULUSAL GÜVENLİK VE GÜVENLİK KÜLTÜRÜ

Ulusal güvenlik, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde tanımlanması en zor olan alanlardan biridir. Soğuk Savaş yılları, ulusal güvenliğin uluslararası yapı tarafından belirlenmesini dikte ediyordu. Devletlerin ideolojik yönelimleri ile ulusal çıkarlar belirleniyordu. Ancak içerisi/dışarı arasında keskin ayrımın ortadan kalkması, küreselleşme, sınırların muğlâklaşması ve yapı bozuma uğraması, ulusal güvenlik dendiği zaman, kimin ulusal güvenliği sorusu ile yüzleşme zorunluluğunu getirmiştir.

Bu çalışmada ulusal güvenlik denildiğinde, güvenlik elitinin girişimleri ve sözleriyle bazı konuların ülkeyi tehdit edecek şekilde sorun olarak sunulması anlaşılmaktadır. Güvenlik eliti, bazı konuları olduğundan daha önemli gösterme, düşman-tehdit zinciri oluşturma ve güvenliğin konusu ve alanını belirleme önceliğini elinde tutmak ister. Bu sürece güvenikleştirme denir. Güvenikleştirme, ülkenin güvenliğinin ve çıkarlarının tanımlanmasına, düşman ve tehdit algılaması yaratılmasına ve dolayısıyla iç ve dış politikasında güvenlik elitinin belirleyici olmasına imkân tanır. Gündemi güvenlik ile işgal edilen bir ülkede siyasetin meşru alanı sınırlıdır. Güvenikleştirilen bir tehdit, bir süre sonra diğer aktörler ya da yine aynı güvenlik elitleri tarafından, düşman-tehdit zinciri dışında tanımlanabilir. Bir diğer ifade ile güveniksizleştirilebilir. Hem güvenikleştirme hem de güveniksizleştirme ucu açık süreçlerdir. Aşağıdaki şekilde görülebileceği üzere güvenikleştirme sürecinin çeşitli aşamaları vardır:

1. İsim kullanımı olarak araştırma merkezleri ve düşünce kuruluşları birbirinin yerine kullanılabilir. Türkiye'deki yapılanmada birçok stratejik araştırma merkezi ve düşünce kuruluşunun isminde araştırma merkezi yer almaktadır. Üstelik araştırma merkezleri tabiri daha kısa ve öz bir ifadedir. Bu yüzden metinde ağırlıklı olarak araştırma merkezleri tercih edilmiştir.

Şekil 1. Güvenikleştirme Süreci

Güvenlik elitinin tanımladığı ulusal güvenlik sorunlarının tespiti ve bu sorunların ortaya konuş tarzı, direnci ve süreklilik kazanıp kazanmayacağına şekillendiği ortam ise ulusal güvenlik kültürünü oluşturan bağlam olarak ele alınmalıdır. Ulusal güvenlik kültürünün oluşumunu anlamak için, güvenlik elitinin oluşturduğu düşman-tehdit zincirlerine bakılması, zaman zaman olduğundan daha abartılı olarak ortaya konan güvenliğin alanına ve konularına dikkat edilmesi gerekir.

Güvenikleştirme, herhangi bir sorunun güvenlik sorunu boyutuna taşınmasında anahtar role sahiptir. Güvenikleştirme, doğrudan güvenlik elitinin konuşma-eylemleriyle (speech-act) belirlenebileceği gibi; bu söylemin veya konuşma-eylemlerin kendini ifade imkânı bulduğu bir amalgam bağlam veya kültivasyon ortamı içerisinde de oluşabilir. Güvenlik, ontolojik olarak verili bir duruma işaret etmez; daha ziyade zaman ve mekân bağımlıdır (Bellamy ve McDonald, 2004: 309). Üstelik toplumsal ve siyasi olarak kurgulanmaktadır. Tehditlerin ne olduğu, kimlerin ve hangi araçların tehdit oluşturduğu, zarar veya tehlike olarak neyin ve kimlerin görüldüğü güvenliğin kurgulanmasındaki bazı soru ve konulardır. Modern devletler için egemenlik ve ulusal kimliğe dair geliştirilen dil, aynı zamanda güvenliği oluşturmaya dair de bir dildir. Siyasi aktörler bu dili kullanarak güvenliği kurgular, yapılandırır, yapı-çözer ve sürekli bir yeniden kurguya tâbi tutar (Bellamy ve McDonald, 2004: 310). Soğuk Savaş sonrası yaşananlar, güvenliğin farklı toplumsal aktörlerin ve çeşitlenen güvenlik elitinin beraberce tespit ettiği bir duruma dönüşmesine yol açmıştır. Günümüzde tehdit-düşman düzeyine tırmandırılacak güvenlik sorunu, diğer aktörlerin etkisinde şekillenmektedir. Güvenlik elitinin söylemi ve girişimleri diğer aktörlerle ve etkileşimin gerçekleştiği amalgam yapı içerisinde ifadesini bulmakta, güvenikleştirme çoğulcu bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. İşte bu çoğulcu ortamda araştırma merkezleri ve düşünce kuruluşları (think-tank) tipolojisindeki sivil yapılanmalar, hem güvenikleştirme ve

güvenliksizlikleştirme süreçlerine hem de dış politika oluşum süreçlerine etkide ve katkıda bulunma olanağı bulmaktadırlar. Araştırma merkezi ve düşünce kuruluşlarında çalışan uzmanların ürettiği bilgi, geliştirdiği bakış açısı ve önerdikleri politika alternatifleri, geniş bir kesimi (örneğin kamuoyu, medya, akademisyenler, vs.) etkilediği gibi, güvenlik eltinin söylem ve girişimleri üzerinde de etkili olabilmektedir. Bu etkinin daha iyi şekilde anlaşılması için güvenliğin geçirdiği tarihsel süreçten ve güvenliği açıklamaya çalışan farklı teorilerden istifade edilebilir.

1.3 GÜVENLİĞİN TANIMINDAKİ TARİHSEL DÖNÜŞÜM VE YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI

İnsan ve toplum güvenliği yaklaşımının hız kazanması 1990'larla birlikte olmuştur. Küreselleşen dünyada bölgesel korunma ve siyasi egemenlik gibi konuların yanı sıra yeni gündem maddeleri belirlemiştir. Ulrich Beck (1992) çevre felaketleri, nükleer enerjinin toplum hayatında yaygınlaşması, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin olumsuz sonuçları, vs. gibi durumlar dolayısıyla artık 'risk toplumunda' yaşadığımızı iddia etmektedir. Risk faktörleri olarak adlandırılan bu yeni güvenlik konuları, insan hakları ihlallerinden uluslararası kaçak göçe, arıların bozulan yaşam döngüsünden iklim değişikliği ve küresel ısınmaya, domuz gribi, kuş gribi, vs. gibi salgın hastalıklardan ulus-aşırı suç örgütleri ve insan kaçakçılığına kadar değişen geniş bir yelpazede çeşitlilik arz etmektedir. Her ne kadar bu gibi yeni konular ve sorunlar devletler arası savaş sebebi teşkil etmese de etnik çatışma, gerginlik ve istikrarsızlık yaratabilir (Monteleone, 2003: 89). Güvenliğin fiziksel zeminden giderek bağımsızlaşması, tehditlerin çeşitlenmesi ve kimlik konularının ağırlık kazanması güvenliğin alanının genişlediğine işaret etmektedir (Cha, 2000: 391).

Küreselleşme, güvenliği fiziksel zemininden koparmıştır (Cha, 2000: 395). Güvenliğin bölgesel koruma ve egemenlik gibi tanımlamaları zayıflamış; bilgi, çevre ve teknoloji ağırlıklı yeni güvenlik tanımlamaları geliştirilmiştir. Silahların teknolojik donanımlarla akıllı silahlar haline dönüştürülmesinin gösterdiği gibi, bilgi ve teknoloji askeri alana nüfuz etmiştir (Buzan, 1987). Bütün bu değişimler ışığında yeni güvenlik anlayışları gelişmeye başlamıştır. Örneğin Kopenhag Okulu düşünürleri insan ve toplum temelinde yeni bir güvenlik anlayışı öne sürmüştür. Barry Buzan (1983) tarafından önerilen ve 1980'lerden itibaren güvenlik çalışmalarını etkiler hale gelen bu anlayışa göre, ulusal güvenlik sadece askeri etmenlerle değil, ekonomik, siyasi, çevresel ve toplumsal etmenlerle de yakından ilgilidir. Dolayısıyla şiddet kullanımından ziyade kalkınma için işbirliği, uzun vadeli yardımlaşma, yumuşak güç ve demokratikleşme gibi araçlar daha etkilidir. 'Yumuşak

güç’ çerçevesinde, bazı devletlerin diğer bölgelerdeki insanlara yardım ederek güç uygulaması, devletler üzerinde baskı yaratması ve insan güvenliği temelinde müdahale zeminlerini açık tutmaları bu durumun diğer örneklerindedir (Buzan, Waever ve Wilde, 1998). Dünya güvenliği veya küresel güvenlik kavramlarının daha sıklıkla kullanılageldiği görülmektedir. Güvenliğin geleneksel olarak devlet eksenli anlaşılmasını sorgulayan yeni yaklaşımlar, uluslararası barışın bile devletler arası bir ilişki türüne indirgendiğinden, dolayısıyla insan ve toplum güvenliği yaklaşımını yeterince aksettiremediğinden dem vurmaktadır.

Yeni güvenlik anlayışı, güvenlikleştirme meselesinde kimin güvenliğinin sağlanacağı (hangi devletlerin, bireylerin, grupların veya kesimlerin) sorusunun önemine işaret etmektedir. Devletten ziyade bireyi güvenliğin merkezine koyan bu anlayışa göre güvenlik, özgürleşmeye yani bir bireyin güvenlik kaygısı duymadan istediği ve yapabileceği her şeyi yapması ve gerçekleştirmesine de hizmet etmektedir. Yeni güvenlik yaklaşımı, güveniksizlik ikilemine de ışık tutmaktadır (Job, 1992). Bu ikileme göre güveniksizlik bir ülkenin dışından gelir; içeriden yani evinden değil. Fakat uluslararası sistem, sınırların müdahale edilemezliğini, toprak bütünlüğünü ve devlet egemenliğini koruma üzerine inşa edilmiştir ve bu doğrultuda uluslararası hukuk normları şekillenmiştir. Hâlbuki güveniksizlik durumu, dışarıya veya sınırların ötesi ile ilgili değil içerisi ile de alakalıdır. Çünkü Üçüncü Dünya Devletleri’ndeki devletlerin birçoğu, kendi toplumlarında güveniksizlik yaratmakta ve bizzat kendileri çeşitli insan hakları ihlalleri veya şiddet uygulamaları ile kendi toplumlarına güvenlik sorunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla anarşik yani kuralsız bir uluslararası sistem, zayıf devletlerin kendi varlıklarını devam ettirmelerinin bir aracı olacağı için sistem otoriter devletlerin yararına olmaktadır.

Birey güvenliğinin yanı sıra, toplum güvenliği kavramı da 1990’larla birlikte dillendirilmeye başlanmıştır. Buna göre ulus ile devlet, milliyetçiliğin iddia ettiğinin aksine, her zaman birbiriyle örtüşmemektedir (Gellner, 1983). Dolayısıyla ulusal güvenlik de ancak bir iddia olabilir. Toplumsal güvenlik kavramsal olarak durumu daha iyi özetlemektedir. Devlet güvenliğinin her zaman toplum güvenliğini ifade etmeyebileceği, devletin güvenliği ile toplumun güvenliğinin her zaman birbirini içermediği üstelik de bazı durumlarda devletin doğrudan topluma tehdit oluşturduğu görüşü ‘toplumsal güvenlik’ çalışmalarının en temel savıdır.

1990’larla birlikte göç hareketlerinin hız kazanmasının akabinde, toplumsal güveniksizlik değerlendirmeleri de gündeme gelmiştir (Weiner, 1992). Herhangi bir bilimsel veri olmamasına rağmen, göçmen ile suç arasında bağlantı olduğu iddiasından hareketle uluslararası göç akımlarının Batı Avrupa Ülkelerinde toplumsal güveniksizlik oluşturduğu düşüncesinin yaygınlık kazanması, bu gibi değerlendirmelerin önünü açmıştır (Keyman ve İçduygu, 2005).

İnsan güvenliği kavramı da devlet merkezli güvenlik anlayışına karşı geliştirilen alternatiflerdendir. Devletler insanı tehlikeye sokabildiği, zorunlu göç, soykırım gibi kitle katliamlarının yanı sıra kaynakların dağıtımında adaletsizliğe yol açabildiği ve insanın refahını ciddi ölçüde zarara uğratabildiği için, insan güvenliği kavramı gündeme gelmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın güvenliği kalkınma ve insan güvenliği ile ilişkilendirmesi buna bir örnektir (Bilgin, 2003: 214). Uluslararası toplumun anarşik yapılanmasına rağmen devletler için tehdit kaynağı değil güvenlik tescili oluşturduğu, diğer bir ifadeyle devletlerin güvenliğinin ancak vatandaşlarının güvende olduğu sürece sağlanabildiği fikri yaygınlık kazanmıştır (Buzan ve Weaver, 2007). Uluslararası toplum, insani amaçlarla devletlere müdahale edebilmektedir. Bir devletin kendi insanlarına yönelik güvensizlik yarattığı durumlarda, uluslararası toplumun o devlete müdahalede bulunabileceğinin hukuku gelişmektedir. Güvenliğin anlamındaki değişiklikler ve yeni güvenlik anlayışı, güvenlik ile ilgili düşünce ekollerinin doğrudan ilgi alanı olmuştur.

Özetlenecek olursa; Soğuk Savaş sonrası güvenliğin sadece tanımını değil alanı da genişlemiş ve güvenlik çalışmaları gündemine göç, çevre, insan hakları ve ekonomi gibi farklı konuları da almaya başlamıştır. Güvenliğin tanımını derinleştirmeye ve alanını genişletmeye yol açan bu çalışmalar, birey/insan güvenliği anlayışından uluslararası/küresel güvenlik anlayışına kadar geniş bir yelpazede tartışmayı yürütmüşlerdir (Wendt 1992). Daha muhafazakâr çalışmalar ise devlet-merkezci yaklaşımlarını korumuşlar ve devletler arası güvenlik işbirliği gibi konularda açılım yapmaya çalışmışlardır (Behera, 2004: 1).

1.4 ÇEŞİTLİ DÜŞÜNCE EKOLLERİNE GÖRE GÜVENLİĞİN TANIMI

Güvenlik, çokça tartışılan ve üzerinde uzlaşmaya varılamayan bir kavramdır. Güvenliğin tanımı uzmanlara, akademisyenlere ve siyasetçilere göre değişmektedir. Kim korunuyor, hangi tehditlerden ve nasıl bir şekilde korunuyor gibi sorulara hangi açıdan yaklaşıldığına göre farklı cevaplar verilebilir (Behera, 2004: 2). Güvenlik çalışmaları alanında çeşitli düşünce ekolleri bulunmaktadır. Bu ekollerin her biri güvenliği farklı bir şekilde algılamakta, tanımlamakta, sorgulamakta ve güvenlik kültürünün bir parçası olarak güvenlik anlayışını etkilemektedir. Bu ekollerin veya düşünce okullarının güvenliği nasıl anladığına ışık tutmak, araştırma merkezi uzmanlarının güvenlik politikasına ve dış politikaya nasıl eklemlediğini daha yakından görebilmemiz için perspektif sağlayacaktır. Bu sebeple, aşağıdaki bölümde güvenlik çalışmalarındaki etkili düşünce okullarının genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

1.4.1 Geleneksel Güvenlik Çalışmaları: Realist ve Neo-Realist Yaklaşımlar

Geleneksel güvenlik yaklaşımına göre, aktör seviyesinde ordu ve devlet ön plandadır. Devlet klasik bir Weberian anlayışla şiddetin meşru kullanımını tekelinde tutan aygıt olarak düşünülmektedir. Devletin koruyucusu olarak orduların meşruiyeti düşünsel öncül olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla devleti korumak, orduyu korumayı da beraberinde getirmektedir. Geleneksel güvenlik çalışmalarına göre tehdit, araştırmanın temel konusudur. Askeri gücün kullanımı ve kontrolünü araştırmanın göbeğine oturtmak; üstelik devleti de korunması gereken yegâne değer olarak sunmak çerçevesinde şekillenen bu güvenlik anlayışına göre, devlet güvenliği haricinde başka güvenlik alanı ve konusu bulunmamaktadır (Mutimer, 2007: 55). Bu düşünce zincirine göre insanlar ancak devletleri güvende olduğu sürece güvende olurlar. Dolayısıyla bireyin güvenliği, devletin varlığı ve mutlaklığına ahlaki dayanak teşkil etmektedir (Mutimer, 2007: 56). Kendi başına güvenliğin bir araştırma değeri ve potansiyeli vardır, çünkü güvenlik ontolojik olarak devleti dış tehditlerden korumak için vardır (Mutimer, 2007: 57).

Geleneksel güvenlik çalışmalarında egemen olan yaklaşım Realist yaklaşımdır. Realistlere göre devlet egemenliği güvenliğin temel meselesidir. Diğer bir ifade ile güvenlik, devletin egemenliğini korumaya hizmet etmeli ve bunun da ötesinde güvenliğin amacı devletin bekasının korunması olmalıdır. Toplulukçu fikirlerle de ilişkilendirilebilecek olan bu yaklaşım devletlerin kendi iç nüfuslarına karşı sorumluluğunu da kabul eder (Bellamy ve McDonald, 2004: 311).

Realist yaklaşım yeni koşullara göre güncellenip eleştiri süzgecinden geçirilerek Neo-Realist yaklaşım olarak adlandırılacak yeni bir açılımı gündeme getirmiştir. Neo-Realist Okul'a göre insan güvenliği devlet güvenliği ile doğrudan ilişkilidir. Temel varsayımı, tehditlerin dış kaynaklı olduğudur. Gerçekler ve tehditler nesnedir; güvenlik çalışmaları da nesnel bir bilim disiplindir. Devletler güvenliği sağlamak için bazı davranışlar sergilerler. Bu davranışlar tarihsel olarak süreklilik ve benzerlik sergilediği için devletlerin hareketleri, tepkileri ve davranışları ölçülebilir. Bu ölçümler neticesinde, devletlerin güvenliğine dair kurallar hatta kanunlar tespit edilebilir. Güvenlik çalışmalarının esas görevi bu kanunları ortaya çıkarmaktır (Walt, 1991: 212).

Neo-Realist Okul Westfalyan ön kabullere dayansa da, devlet modelinin normatif baskınlığını sorgulamaktadır (Behera, 2004: 10). Neo-Realist güvenlik çalışmalarında tarih, ilerleyen bir doğrusal gibi ele alınmakta; Birinci Dünya Devletleri'nin oluşturduğu güvenlik gündeminin, Westfalyadan günümüze devlet aygıtının Batılı ülkelerde geçirdiği evrim ve değişimi yansıttığı düşünülmektedir. Buna karşılık dünyanın geri kalan ülkelerinde devlet aygıtının tarihsel olarak Batı'daki kadar ge-

lişkin olmadığı ve aynı gelişim seyrini izlemediği dolayısıyla geliştirilen güvenlik anlayışının da Batı'ya hitap ettiği dile getirilmektedir (Ayoob, 1997). Neo-Realist yaklaşım, Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin kendilerine özgü yapıları ve devletlerinin geçirdiği tarihsel süreçlerin sergilediği özgül koşullar ışığında güvenlik anlayışını geliştirmeleri gerektiğini savunmaktadır.

1.4.2 Eleştirel Güvenlik Okulu

Eleştirel Güvenlik Okulu, geleneksel güvenlik çalışmalarının insanların ancak devletleri güvende oldukları zaman güvende kalacakları varsayımını eleştirmektedir (Huysmans, 1998; Williams, 1998). Çeşitli vaka analizleri aracılığıyla devletin her zaman güvenlik sağlamadığını, bazı durumlarda devletin vatandaşlarının güvenliği konusu ile ilgilenmediğini, hatta devletin en temel güvenliksizlik kaynağı olabildiğini göstermeye çalışmaktadır. Bu Okula göre birçok durumda devlet güvenliği sağlamada yetersizdir; hatta bir açmaz içindedir (Jackson, 1990). Özellikle Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde, diğer yerlerde olduğu gibi, rejimler ve devletler vatandaşlara güvenliksizlik yaratmaktadır. Zayıf devlet olarak adlandırılan bu gibi devletlerde meşruiyet ve rejim sıklıkla sorgulanmakta ve dolayısıyla istikrarsızlık yaşanmaktadır (Behera, 2004: 4).

Eleştirel Güvenlik Okulu'nun hedefi özgürleşmedir. Özgürlüğün ve özgürleşmenin güvenlik karşısındaki sıkışmışlığını çözmeyi amaçlamaktadır (Krause ve Williams, 1997). Ken Booth (1997)'a göre güvenlik uzmanının görevi, sessiz kitleler veya sessizleştirilmişler için konuşmak ve kozmopolitan değerleri savunmaktır. Güvenliğe ve güvensizliğe dair geliştirilen söylemin nasıl işlediğine ve işlerlik kazandırıldığına ışık tutmaya çalışmak, diğer bir ifade ile egemenin dilini ifşa etmek, özgürleşmeye katkıda bulunur. Bu yaklaşıma göre devletin en temel siyasi aktör olduğu savı sorgulanmalı ve bireysel özgürlük temelinde yükselecek bir küresel siyasi topluluk için güvenlik yeniden ele alınmalıdır. Eleştirel yaklaşım, ulusal güvenlik söylemini yapı çözüme tabi tutmaktadır.

Eleştirel Güvenlik Çalışmaları nesnel bir gerçekten söz etmez; aksine evrensel ve nesnel bir gerçek iddiası her zaman sorgulanmalıdır (Mutiner, 2007: 55, 57). Bu yaklaşıma göre sadece tehditler değil güvenlik de bilimsel araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Örneğin, Huysmans'ın (1995) göçmenler üzerine yaptığı araştırma 'nesnel tehditler' iddiasını çürütmeye yönelik önemli ipuçları sunmaktadır. Bu çalışma, tehdidin nesnesi olan göçmenlere devletin, uluslararası örgütlerin, göçmen sorunları ile ilgilenen sivil toplum kuruluşlarının birbirlerinden nasıl farklı baktığını ortaya koymaktadır. Eleştirel Güvenlik Okulu'na göre tehditlerden ziyade temaların hız kazanması (örneğin çevre, kimlikler, kadın bakış açısı, barış

çalışmalarında alternatif karşı-eleştirel ve kurgusal paradigmlar, Freudyen veya Post-Yapısalcı okumalarla coğrafyanın ve toprağın tahayyülü, vs.) devletçi, askeri ve erkek egemen klasik güvenlik yaklaşımlarının alanını daraltacak olumlu bir gelişmedir.

Krause ve Williams (1997) geleneksel güvenlik çalışmalarına getirilen eleştiriye öncülük etmeye başladıklarında, bu karşı çıkışların tek bir şemsiye altında toplanmadığını ve hatta toplanmaması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu eleştirilerin ve çoğul fikirlerin mümkün olduğunca geniş bir yelpazede seyretmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir.

1.4.3 İngiliz Güvenlik Okulu

İngiliz Okulu, dünya siyasetini davranış normlarını ve kuralları paylaşan uluslararası devletler toplumu olarak algılar. İngiliz Güvenlik Okulu’nun üç önemli özelliği vardır (Bellamy ve McDonald, 2004: 312). *Birincisi*, Okul mensupları güvenliğin araç değil kendi başına bir değer olduğunda uzlaşmaktadır. *İkincisi*, Okul güvenliğin değişmez ve sabitlenmiş bir tanımının olmadığını kabul ederek toplumsal olarak kurgulandığından ve yapılandırıldığından bahseder. *Üçüncüsü*, güvenliğe dair söylem, siyasal bir topluluk tarafından geliştirilmektedir; bununla birlikte bu siyasal topluluk sadece devletin kendisi veya devletçi kesimlerden oluşmaz. Siyasal topluluk, uluslararası kurumları, ulus-aşırı ve ulus-ötesi sivil toplum kuruluşlarını ve yerel/küresel norm, değer ve çıkar paydaşlarını kapsar. Bununla birlikte, Okul kendi içinde çoğulcular ve dayanışmacılar olarak ikiye bölünmüştür (Bellamy ve McDonald, 2004: 317).

Ken Booth ve Richard Wyn Jones, İngiliz Okulu’nun önde gelen bilim insanlarındadır (Mutimer, 2007: 73). Booth kendisini Krause ve Williams çizgisindeki Eleştirel Güvenlik Okulu’ndan ayıştırmaktadır. Eleştirel Güvenlik Okulu’nun eleştirel yaklaşımların harmanlandığı ve ifade edildiği üst başlık veya geniş şemsiye olması fikrine karşı çıkmaktadır. Eleştirel Güvenlik Okulu’nun tek bir duruşunun, tutarlı ve bütünsel bir yaklaşımının olması gerektiğini iddia etmektedir.

Booth’un çalışmaları ağırlıklı Frankfurt Okulu’ndan ve Neo-Marxismden beslenmektedir. Booth’a (2005) göre Eleştirel Güvenlik Okulu’na Post-Marksist kuramdan sekiz öge eklenmelidir. Bunlar: a) bilgi toplumsal bir süreçtir ve toplumsal olarak üretilir; b) siyasi olarak bilginin çıkarları söz konusudur yani yararları ve dezavantajları vardır; c) Eleştirel Teori siyasi ve sosyal gelişme için zemin hazırlar; d) kuramın sağlaması özgürleşmedir; e) insan, toplumu kendisi icat eder; f) uluslararası politikaları gerileştirici kuramlar etkilemiştir; g) devlet ve diğer kurumlar

doğalmış gibi gösterilmekten çıkarılmalıdır ve h) dünya güvenliğine katkıda bulunacak araç ve amaçları ortaya koyan ilerici dünya düzeni değerleri inşa edilmelidir. Diğer adıyla Aberystwyth Okulu'na göre Eleştirel Güvenlik Okulu'nun tek ve belirgin bir kuramı olmalıdır ve kuram da Eleştirel Teori'den (yani Frankfurt Okulu) beslenmelidir. Bu çerçevede, Feminizm, Kopenhag Okulu, Yapısalcılar ve Post-Yapısalcılar gibi çeşitli ekoller Eleştirel Güvenlik Okulu'na dâhil edilemez.

1.4.4 Yapısalcılar ve Post-Yapısalcılar

Yapısalcı yaklaşım, Realist ve Neo-Realist yaklaşımların bir eleştirisi olagelmıştır ve kendisini en belirgin ve kuvvetli olarak güvenlik çalışmaları alanında sergilemiştir (Williams, 2003: 511). Yapısalcı Okul'un en önde gelen isimleri, Keith Krause ve Michael C. Williams'dır (Mutimer, 2007: 72). *Critical Security Studies: Concepts and Cases* başlıklı derleme kitaplarında, güvenliğin epistemolojisi ve anlam ontolojisi üzerinde durmuşlar ve güvenliğe atfedilen anlam ile dünyayı anlamlandırmaya yönelik araçlar arasındaki bağlantı üzerinde odaklanmışlardır. Krause ve Williams'a (1997) göre Eleştirel Güvenlik Çalışmalarının ajandası, güvenliğin konusunu oluşturan, devletin sorgulanması ve devlet üzerinde şekillenen güvenlik anlayışının nesnellik iddialarının çürütülmesidir.

David Campbell, Bradley Klein ve Hugh Gusterson Post-Yapısalcı felsefeyi geleneksel güvenlik araştırmalarına uygulayan bilim insanlarıdır. Post-Yapısalcılar güvenlik çalışmalarındaki tartışmaları belirleyecek bilginin temellerine karşı çıkmaktadır. Bir anlamda büyük tanımlamaların, ifadelerin, makro açıklamaların ve toptancı yaklaşımların karşısındadırlar. Demokrasi çalışmalarına da eğilen Post-Yapısalcılar, demokrasi ahlakının ve eleştirel yaklaşımın geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Demokrasinin hiçbir zaman kavuşulamayacak, tamamlanamayacak ucu açık bir proje olduğundan hareketle, bir süreç halindeki demokratikleşmenin kendi başına değerli ve anlamlı olduğuna kanaat getirmektedirler.

1.4.5 Kopenhag Okulu

Barry Buzan ve Ole Waever'in başını çektiği 'güvenlikleştirme' sorunsalı üzerine geliştirilen teorik yaklaşım 'Kopenhag Okulu' olarak da adlandırılmaktadır. Güvenlik, okulun en önemli çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Kopenhag Okulu, Realist yaklaşımları ulusal güvenliği devlet güvenliğine indirgediği için eleştirmektedir. Ekoldeki düşünürler şeylerin yapılandığından hareketle değişi-

min de yapılandırılabilceğini ve kurgulanabileceğini iddia etmektedir. Kopenhag Okulu’na göre tehdit ve güvenlik, toplumsal olarak kurgulanmaktadır. Güvenliğin ve dolayısıyla güveniksizliğin nesnel bir koşulu veya ortamı olamaz, çünkü zaman ve mekân bağımlıdır. Her konu ve konum öznel ve güvenliği kurgulayan aktörlerle doğrudan ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle, neyin veya kimin neyden ve kimden korunması gerektiği meselesi, bu durumu dillendiren ve dillendirme ile beraber bir tür eylem de geçiren kişi ve söylemlerin meselesidir. Tehdit algılamaları, tehditleri ortaya sunan ve belirli bir kabul neticesinde bunları tehdit olarak alan tarafların iletişimi neticesinde ortaya çıkmaktadır (Williams, 2003: 514). Dolayısıyla güvenlik çalışması demek, güvenlik meselesi olarak ortaya sunulan konuyu, bu konuyu kimlerin dile getirdiğini, hangi ortamda dile getirdiğini ve ne gibi kurum, kişi ve amaçlara hizmet ettiğini ifşa etmek demektir. Her konu güvenlik konusu olarak sunulabildiği için, güvenlik etrafında şekillenen söylemi araştırma konusu edinmek, güvenlik çalışmasının temelini oluşturmaldır (Behera, 2004: 19).

Kopenhag Okulu’na göre güvenlik ‘konuşma-eylem’ olarak anlaşılmalıdır. Ekolün etkin isimlerinden Waever’a (1995) göre bir eylem konuşulduğu, söze döküldüğü ve ifade edildiği anda gerçekliğe dönüşür. Bir konunun güvenlik meselesi haline gelmesi yani güvenikleştirilmesi, o konunun güvenlik konusu olarak sunulması ile mümkün olur. Güvenlik veya güveniksizlik durumu, daha çok iletişimsel olanla ilişkilidir ve iletişim aracılığıyla ortaya çıkan eylem ile ortaya çıkmaktadır. Konuşma-eylem, iletişimsel eylem çerçevesinde (örneğin sav geliştirme, mantık yürütme, delilleri sunma ve kendi pozisyonunu diğerlerine benimsetme ve ikna etme) belirlemektedir. Bir anlamda, konuşma-eylem sosyal bir pratik, bir diyalog olarak gerekçelendirme sürecidir de. Süreç neticesinde ulaşılan sonuç veya varılan nokta, her zaman dönüştürücü bir etkiye yol açmayabilir. Lakin her zaman bu kapasiteyi içsel olarak bünyesinde barındırır. Güvenikleştirmenin ifşa edilmesi şu sorular ile mümkündür: Kim herhangi bir konuyu kolaylıkla güvenlik meselesi haline getirebilmektedir? Başarılı bir güvenikleştirmenin koşulları nelerdir? Güvenikleştirmenin sonuçları nelerdir?

Kopenhag Okulu’nun diğer bir etkin ismi olan Buzan, güvenlik sektörleri çalışması ile bilinmektedir (Buzan, 1983). Buzan’a göre güvenlik, sadece askeri güvenlikten oluşmaz; çevresel, ekonomik, toplumsal ve siyasal güvenlik de söz konusudur. Bütün bu alt açılımlar, güvenliğin sektörlerini oluşturmaktadır. Kopenhag Okulu’na göre güvenliğin alanı derinleştirilmeli ve bireylerin, devlet-dışı oluşumların ve grupların da güvenlik kaygılarını içerecek şekilde ‘insan güvenliğini’ odağına almalıdır. İnsan güvenliği yaklaşımı, geleneksel devlet-merkezci ve askeri yakla-

şınların görmezden geldiği konulara da kucak açmıştır. Çevre uyumlu enerji politikaları ve küresel ısınma gibi konular yeni güvenlik çalışmalarınca ele alınmaya başlamıştır (Williams, 2003: 513). Kopenhag Okulu'na göre güvenlik, bir ikilik barındırmaktadır: meselesi egemenlik olan devlet güvenliği ve meselesi kimlik olan toplum güvenliği (Buzan, 1983; Waever vd. 1993). Kopenhag Okulu'na göre uluslararası güvenlik ve toplumsal güvenlik birbirlerinden farklıdır. Güvenlik, hayatta kalma meselesidir; fakat toplumsal güvenlik, sosyal adalet ile ilişkilidir. Her ne kadar toplumsal adalet konuları önemli olsa da güvenlik çalışmalarının içinde yer alamaz.

Kopenhag Okulu çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Örneğin güvenlikleştirme teorisinin sosyolojik olarak temelsiz olduğu iddia edilmektedir (Knudsen, 2001: 358). Ayrıca, siyasi olarak bitaraf olduğu ve ahlaken belirgin bir tavır sergilemediği de dile getirilmektedir (Erikson, 1999). Kopenhag Okulu'na yöneltilen diğer bir eleştiri, ters- güvenlikleştirme veya güvenlikleştirmenin yapı bozumunun yapılması konusundadır. Bir konunun güvenlik meselesi olmaktan çıkartılması, onun nasıl güvenlik meselesi haline geldiğini sergileyerek, bir anlamda ifşası ve çözümünün yapılması ile mümkündür. Bu noktadan sonra gelinen yapı bozuma tabi tutulmuş güvenlikleştirme alanı – yani yeni durum – benzer bir sorgulama ile 'kim tarafından', 'nasıl', 'hangi ortam ve zamanda' ve 'hangi amaçlara' gibi sorulara yeniden maruz bırakıldığında 'liberalleşmeye' hizmet eden bir durumla karşılaşılabilir (Behera, 2004: 27). Bir konunun güvenlik konusu halinden çıkartılması demek, liberal hale gelmesi, serbest bırakılması ve Yeni Dünya Düzeni çerçevesinde Batı Dünyasının amaçlarına ve üstünlüğünün sürekliliğine hizmet ettiği anlamını taşıyabilir. Nihai bir durumda, ekonomik eşitsizliğin normal, doğal ve kaçınılmaz kabul edildiği söylem, kendisini yeniden üretmiş olmaktadır (Behera, 2004: 27).

Kopenhag Okulu, toplumsal cinsiyet konusunu ve duyarlılığını yeterince içselleştirmedeği ve merkeze almadığı konusunda da eleştirilmektedir (Hansen, 2000). Kopenhag Okulu'na göre güvenlik çalışmalarının odağını söylem, söylemin en temel kurgu taşıyıcı da 'konuşma-eylem' oluşturmaktadır. Fakat bu sakıncalı bir varsayımdır. Güvenliksizlik durumu dillendirilmeyebilir veya güvenlikleştirmenin nüksetmediği konu veya koşullarda güvenliksizlik yaşanmıyor anlamına gelmeyebilir (Hansen, 2000: 286). Örneğin namus cinayetleri güvenliksizlik durumudur ve ataerkil bir şiddet türüdür. Fakat bu gibi erkek tehditleri dillendirilmediğinde güvenliksizlik yok demek değildir. Başka bir örnek de zina veya tecavüz konusudur. Kadınlar tecavüze uğradıklarını beyan ederlerse 'namus ve onur' toplumsal kodları ile bir kez aşağılanmakta ve güvenliksizlik durumu katlanarak artmaktadır. Bu yüzden birçok kadın tecavüze uğradıklarını söylememekte ve gizlemektedir (Behera, 2004: 21).

1.4.6 Feminist Güvenlik Çalışmaları

Toplumsal cinsiyet çalışmaları ile uluslararası ilişkiler disiplinleri uzun süre birbirlerinden uzak durmuştur (Tickner, 2004: 43). Uluslararası İlişkiler disiplini 20. yüzyılın başlarında savaşa açıklama getirme arayışları ile birlikte gelişti ve genellikle erkek araştırmacılar tarafından bir bilim dalı olarak ifa edilmeye başlandı. Ulusal güvenlik uzmanı denildiğinde klişe olarak bir erkek figürü akla gelmektedir. Savaş ve ulusal güvenlik konuları kadınlara uzak alanlar olarak kabul edilmekteydi (Tickner, 2004: 44). Benzer bir şekilde, Feminist Çalışmalar, uzunca süre savaş ve güvenlik çalışmalarından uzak kalmış, bu gibi konularla fazlaca ilgilenmemiştir (Tickner, 2004: 44). Fakat 1980’li yılların sonlarına doğru Uluslararası İlişkiler disiplinini Feminist Teori ile yakınlaştırma çabaları gündeme gelmiştir. Feminist uluslararası ilişkiler uzmanlarının katkıları ile bu iki disiplin birbirlerinin ‘esas meselelerini’ konu edinmeye başlamışlardır. Özellikle Eleştirel Güvenlik Çalışmaları şemsiyesi altında kendine yer bulan bu yeni yaklaşım, savaş, uluslararası güvenlik ve çatışma çözümleri gibi birçok konuda alternatif önermelerde bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, savaş ve uluslararası güvenlik gibi konularda Feminist yaklaşımları içeren bir yazın ortaya çıkmıştır. Bu yazının başlıca eleştirisi, savaşların kadınları ve çocukları korumak adına yapıldığı savının, savaşlarda sıklıkla uygulanan kadınlara yönelik cinsel saldırılar ve tecavüz örneklerinde görüldüğü üzere doğru olmadığıdır. Bu savı çürüten en iyi örnektir. Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, Feminist Çalışmalar gibi devlet-merkezci dünya görüşünü reddetmekte ve rasyonel aktörlerin şekillendirdiği güvenlik anlayışının ancak kurgudan ibaret olduğunu iddia etmektedir (Tickner, 2004: 46). Başka bir benzerlik ise iki disiplinin de özgürleştirici açılımlara sahip olmasıdır; özgürleşme bir proje olarak ana ektir.

1.5 ULUSAL GÜVENLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZLERİ: YENİ BİR TEORİK ÇERÇEVE

Bu çalışmanın üzerinde durduğu güvenlik kültürünün oluşmasında araştırma merkezi uzmanlarının rolü ve etkisinin araştırılması, ulusal güvenliğin oluştuğu güvenlikleştirme süreçlerini de içine alan geniş kapsamlı ve kuşatıcı bir aktör-yapı çözümlemesine ihtiyaç duymaktadır. Çünkü Soğuk Savaş’ın bitmesiyle birlikte Uluslararası İlişkiler disiplininde devlet eksenli yaklaşımlar ciddi erozyona uğramış, daha karmaşık bir yapı-aktör ilişkisi söz konusu olmuştur. Uluslararası ilişkiler ve iç politika arasındaki irtibat güçlenmiştir. İç politik aktörler, uluslararası sistem ve dış politika yapıcıları, dış politika yapım sürecinde artık çok boyutlu ve

dinamik bir ilişki içerisinde. Ulusal güvenlik dış politikanın bir alt bağlamı olarak bu değişimden etkilenmiş, bir anlamda dış politikanın oluşum süreci ulusal çıkar ve güvenlik gibi alt bağlamların belirlendiği geniş çerçeve haline gelmiştir. Devlet, dış politikanın yürütülmesinde en güçlü aktör olarak varlığını Birleşmiş Milletler sistemi ve uluslararası sözleşmelerin yardımıyla korumuştur. Devlet, Soğuk Savaş Dönemi'nin kapalı kutusu olmaktan çıkmış, sayıları artan devlet dış aktörlerle birlikte çoğulcu bir ortamda dış politikayı şekillendiren daha esnek ve şeffaf bir aktöre dönüşmüştür. Buna mukabil, araştırma merkezleri ve düşünce kuruluşları gibi yeni aktörlerin belirmesi, çoğulcu bir ortamı zorlamıştır. Artık ulusal çıkar ve güvenliğin oluşumunda çeşitli aktörler rol oynamaktadır.

Çalışmanın çıkış noktası ve incelemeyi hedeflediği güvenlik kültürünün oluşumunda araştırma merkezi uzmanlarının rolü konusuna görünüşte uzak kalsa da, uluslararası ilişkiler teorilerinden İnşacı ekolün ulusal çıkar ve dış politikanın oluşumunda aktörlerin çoğulcu ortamdaki yeri ve önemine değinen yaklaşıma önemli açıklayıcı katkıları vardır. Özellikle Sosyal İnşacılık, ulusal güvenliğin geçirdiği anlam ve içerik değişikliğini, öznel bağlamlarını yansıtıcı ipuçları vermektedir. Herhangi bir konu ya da olgudan tehdit boyutu oluşturarak, abartarak ve bu tehdit ile ilgili düşmanca algılamayı tırmandırarak tehdit-düşman zincirleri oluşturan güvenikleştirme süreçleri, ulusal güvenliğin nasıl belirlendiğini metodolojik olarak ortaya koymaktadır. Ancak bu süreçlerde aktörlerin rollerinin nasıl belirlendiği, hareket tarzları, materyal ve düşünsel öğelerin politika yapım süreçlerine nasıl dâhil olduğu, bütün bu gelişmelerin yaşandığı yapının nasıl şekillendiği ve aktörlerin ne ölçüde önünü açıp, ne ölçüde sınırladığı analize ihtiyaç duyan faktörlerdir.

1.5.1 Aktör-Yapı İlişkisi: Ulusal Güvenliğin Oluştugu Çoğulcu Ortamın İnşası

Dış politikanın kapalı kapılar ardında otoriter bir tarzda bürokratlar tarafından oluşturulmasının hız kaybetmesiyle, dış politika yapım sürecinde etkili olmaya başlayan iç aktörlerin kimler olduğu, nasıl ve neden bu sürece müdahil oldukları ile ilgili sorular 1980'li yıllardan beri uluslararası ilişkiler disiplininin gündemindedir. Örneğin İnşacı Okul, aktör ve yapı arasındaki ilişkiye dair açıklamalar getirmektedir. İnşacı Okul'un temel dayanağı, aktörlerin rollerinin belirleyici olduğu önermesidir. Nicholas Onuf, *World Of Our Making* (1989) isimli önemli çalışmasında, aktörlerin Sosyal İnşacı rollerinin altını çizmektedir. Sosyal İnşacılık'tan esinlenen diğer bir isim Vendulka Kubalkova (2001), önerdiği dış politika analizinde yapısal ve sistemik faktörlerin yanı sıra, dış politikanın yapı-

mında aktörlerin karşılıklı etkileşimine de dikkat çekmektedir. Aktörlerin önemi toplumsal gerçeklik ile ilgilenmeleri ve bu gerçekliği değiştirme potansiyel ve imkânına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durumda aktörler ve yapılar birbirlerini karşılıklı şekilde inşa etmektedirler.

İnşacı Okul'un, Yapısalcı Okul'a yakınlaşan yorumunu temsil eden Alexander Wendt, aktör-yapı dengesinde yapıya diğerleri ile karşılaştırıldığında daha fazla vurgu yapmaktadır. İnşacı Okul, ağırlıklı aktörlere daha geniş bir alan tanımaktadır. Wendt, *Social Theory of International Politics* (1999) isimli kitabında, uluslararası yapının objektif ve değişmez olduğu fikrini sorgulamış ve dış politika yapımı ile ilgili öznelğin önemine dikkat çekmiştir. Wendt, uluslararası sistemin sosyal inşa sürecinde belirlendiğini kabul etmekle birlikte, aktörlerin münferit serbesliğine yaklaşımında yeterince yer vermemektedir. Rogowski (1999) ise devletin üniter bir yapı olmadığını ve devlet-altı aktörlerin etkileşimi ile iç politikada en uygun dış politika tercihinin ortaya çıktığını savunmaktadır. İç politikada en uygun tercih ile kastedilen dış politika yürütücülerinin tercihleri ile örtüşen durumların ortaya çıkması ya da fikirlerin oluşturduğu düşünsel bağlamın dış politika tercihinin etkilemesidir. Karar verme mekanizmalarındaki farklılıklar (örneğin demokratik veya otoriter rejimler), dış politika yapımının çoğulcu ortamını daraltan ya da kolaylaştıran unsurlardır.

Devletin kapalı kutu niteliğinin sona ermesi ile rasyonel-tercih modelinin açıklama kabiliyeti azalmıştır. Dış politikanın yeni çoğulcu ortamında düşünsel (ideational) faktörler öne çıkmaktadır. Devletin dış politika davranışının çoğulcu bir ortamda çeşitli aktörlerin sosyal etkileşimi ile ortaya çıkan ulusal çıkar ile şekillendiği görüşü, İnşacı Okul'un kulak kabartılması gereken önemli bir katkısıdır. İnşacı Okul, ulusal çıkarın, dış politikanın temel güdüsü olduğu görüşünü kabul eder. Ulusal çıkar belirli konularda değişen bir durum olmaktan ziyade, dış politika stratejilerini belirleyen genel bir durumdur. Bu tezin temel varsayımı, dış politikada grupların ulusal çıkar karşısında kendi çıkarlarını şekillendirdikleri, ifade ettikleri ve diğer aktörlerle etkileşimleri ile bu grupların dış politika üzerindeki etkilerinin belirlendiğidir. Bu bağlamda çıkarları ulusal çıkar ile örtüşen grupların belirleyiciliğinin yüksek olduğu, diğer grupların ise sosyal etkileşim ile ancak süreç içerisinde belirleyiciliklerinin ortaya çıkabildiği gözlenir.

Ulusal güvenliğin dış politika yapım sürecindeki önemi, hem devlet davranışına meşruiyet sağlaması hem de devletin güvenliğe katkıda bulunabilmesinin önünün açılması için gerekli olmasından kaynaklanmaktadır. Ulusal çıkarın temel hedefi ise ulusal güvenliğin sağlanmasıdır. İnşacı bakış açısı ile ulusal güvenlik, rasyonel süreçlerle yukarıdan belirlenen ve salt materyal bir olgu değil, çoğulcu bir ortamda etkili grupların sosyal etkileşimi ile ortaya çıkan, değişebilen bir olgudur. Ulusal güvenlik ilgili aktörlerin sosyal etkileşimi ile dış politikanın belirlendiği geniş

çerçeve içerisinde ulusal çıkar inşa edilir. Ulusal güvenliğin inşa edildiği süreç ve etkileşim içerisinde olduğu geniş bağlama yapılan vurgu, Eleştirel Güvenlik Okulu ya da Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu, güvenliğin dar çerçeveli oluşumu yaklaşımlarıyla karşılaştırıldığı zaman, inşa sürecinde etkili aktörlerin rollerinin ortaya konmasını kolaylaştırmaktadır. Bu sebeple İnşacı Uluslararası İlişkiler Teorisi'nin önermelerinden hareketle güvenlikleştirme sürecinin çoğulcu ortamı, aktörlerin etkileşiminin nasıl gerekçeleştiği gibi bağlamları kapsayan ulusal çıkar ve dış politika oluşturma süreci, araştırma merkezi uzmanlarının ulusal güvenlik kültürünün oluşumundaki rolünü ortaya koymaya çalışacağımız geniş çerçeveyi oluşturacaktır.

1.5.2 Güvenlik Kültüründe Araştırma Merkezleri

İç faktörlerin dış politika yapım sürecinde etkileri üzerinde odaklanan yeni yaklaşımlar, ulusal çıkarın tanımlanması üzerinde kontrol sağlamak üzere iç politik aktörlerin verdiği mücadelelerin altını çizmektedir. İç politik kurumları öncelleyen yaklaşımlar, aktörlerin etkilerini göz ardı etme eğilimindedirler. Bu tartışmanın en basit örneği, kurumların barış yapmadığı, politikacıların ve devletlerin barış yaptığıdır. Kurumlar yapısal faktörleri ve sınırları belirlerler, ancak siyaset yapım sürecinde önemli bir unsur olan gücü hayata geçirecek etkiyi yapamazlar. Liderler, çıkar grupları, medya temsilcileri ve dış politika uzmanları, gücü hayata geçirecek maddi ve düşünsel unsurlara sahiptirler. Kurumlar ulusal güvenliğin belirlendiği çerçeveyi oluştururlar ve hedefler bu yapının içinde ortaya çıkar. Tercihler bu ortam içinde aktörlerin sosyal etkileşimi ile oluşur.

Araştırma merkezi uzmanlarının ulusal güvenliğin olduğu çoğulcu süreçlerde ve güvenlikleştirme bağlamında neden ve nasıl etkili oldukları soruları, ulusal güvenlik siyaseti yapımcıları olan resmi aktörler (güvenlik veya dış politika bürokrasisi gibi) ve bu aktörlerle etkileşim halinde olan diğer aktörler ile araştırma merkezi uzmanlarının etkileşiminin ortaya konması ile cevaplanır. Araştırma merkezi uzmanlarının neden ulusal güvenliğin oluşumunda etkili olma çabası içinde oldukları sorusu, ulusal güvenliğin olduğu bağlam içinde cevaplanması gereken bir sorudur. Genel olarak araştırma merkezlerinin kendi çıkar algılamaları olduğu, belirli politikaları savundukları, dünya görüşlerinin belirleyici olduğu gibi sebepler öne sürülmektedir.

Çalışmanın teorik bölümünde sorulması daha anlamlı olan soru, araştırma merkezi uzmanlarının nasıl etkili olduğu sorusudur. Bu sorunun cevabı büyük oranda ulusal güvenlik siyasetinin olduğu siyasal süreçlere bakılarak bulunabilir. Daha açık ifadeyle, aranan cevap siyaset yapımcıları ile araştırma merkezi uzmanlarının

hangi bağlamlarda, ne tür araçlarla ilişkiye girdikleri ve siyaset yapım süreçlerinde hangi derinlikte etkili olabildikleri ve onlara duyulan ihtiyaç ile alakalıdır. Araştırma merkezi uzmanlarını ulusal güvenlik siyasetinin yapımında önemli kılan unsurlar, ilgilendikleri konu ile ilgili son derece geniş bilgileri, kurumsal itibarları ve siyaset yapıcılarının beklentileri ile uyuşan fikirleri ortaya koyabilme kabiliyetleridir (Kenkel, 2007). Siyaset yapıcılar bir belirsizlik ortamı içinde çalışırlar. Uzmanların bahsedilen kabiliyetleri bu belirsizlik ortamında, siyaset yapıcılarının ihtiyaç duyduğu girdilerin sağlanarak, işlerinin kolaylaşmasına ve kararların daha hızlı alınmasına hizmet eder. Araştırma merkezi uzmanlarının dâhil olmasıyla, güvenlikleştirme sürecinde düşünsel faktörler yapısal faktörler karşısında önem kazanırlar.

Güvenlik sorunu olarak ortaya konulacak olgu, salt tarafgirlik ve önyargıların belirlediği bir durum olmaktan çıkarılabilir, daha bilimsel bir bağlamda ortaya konabilir. Güvenlikleştirme, ortaya konulmaya çalışıldığı stratejik ortamdan hareketle süreç içerisinde uzmanların müdahalesi ile istenilen doğrultuda ilerleyebilir. Uzmanlar sadece siyaset yapıcılar üzerinde değil, siyaset yapım sürecinde belirleyici olan diğer aktörler üzerinde de iddiaları ve fikirleri ile etkili olabilirler. Güvenlikleştirme sürecinde pasif ya da kararsız aktörler, uzmanların sunduğu perspektif ile harekete geçebilir, güvenlikleştirme sürecinde tehdit oluşturma girişimini pekiştirici ya da zorlaştırıcı etki yapabilir. Bu durum, uzmanlar için dolaylı etki imkânı sağlamaktadır.

Araştırma merkezi uzmanlarının siyaset yapıcılarla girdiği etkileşim, ulusal güvenliğin oluştuğu çoğulcu ortamda gerçekleşmektedir. Uzmanlar, büyük oranda güvenlikleştirme sürecinde güvenlik bürokrasisiyle sağladıkları uyum ölçüsünde etkili olmaktadır. Ancak bu etkinin tersine cereyan etmesi, yani araştırma merkezi uzmanlarının bahsedilen kabiliyetlerini kullanarak güvenlikleştirme sürecini aksatacak etki yapmaları da aynı şekilde mümkündür. Uzmanlar, oluşturulmaya çalışılan düşman-tehdit algılamasını engelleyebilir, yani güveniksizleştirme denilen, bir konunun ulusal güvenlik sorunu olmaktan çıkarılmasına yol açacak şekilde sürece eklenilebilirler. Araştırma merkezi uzmanlarının siyasetin alanını genişletme ve ulusal güvenliğin alanını daraltma potansiyelleri - her ne kadar resmi bürokrasi ile normatif uyum olduğu bağlamlarla karşılaştırıldığı zaman zor görevler olarak tanımlansa bile - dikkate alınmalıdır.

Araştırma merkezi uzmanları, siyaset yapıcılar için belirli bir konuda hemen uygulanabilir çözümler sunabilirler. Ayrıca hedeflenen amaca ulaşacak alternatif hareket yolları önerebilirler. Araştırma merkezi uzmanları, farklı düzeylerde siyaset yapıcılarının bağlayıcı normatif bağlamlarını, önerilerini sunarken dikkate alırlar. Bu bağlamlar, siyaset yapıcılarının dünya görüşleri ve ideolojileri, siyasi tercihleri ve siyasi süreçler içerisinde sınırlı bürokratik çıkarları gözetilen siyasal

maslahatlarıdır. Ayrıca uzmanların üretecekleri çözümler, siyaset yapıcılarının normatif bakış açılarından ilhamla, siyaset yapıcılarının içinde buldukları belirsizlik ortamında öngöremeyecekleri kadar kendilerini yakın hissedecekleri öneriler olabilirler. Uzmanların bilgi donanımı ve birikimleri ile ihtiyaç duyulan anda siyaset yapıcılarının tercihlerine uygun çözüm önerileri üretmeleri, ulusal güvenliğin belirlenmesinde uzmanlara alan açmaktadır. Uzmanların siyaset yapıcılarında sunduğu kısa, öz ve ikna edici öneriler ve bu önerilerin normatif bir akıl yürütme perspektifinden sunulması, söz konusu önerilerin masada kalmamasına, siyaset yapıcılarının dillendirdiği ve hayata geçirdiği politikalara dönüşmesine sebep olabilmektedir.

1.6 SONUÇ

Ulusal güvenliğin çoğulcu ortamda inşasının ele alınması aynı zamanda güvenliğin daha derin ve çoklu anlamlandırmalarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Söz konusu çoğulcu ortamın belirlendiği yapılar, süreçler, dünya görüşleri ve fikirlerin dikkate alınması, güvenlik çalışmalarında katkı sağlayan bir gelişme olmuştur. Güvenliği sadece askeri güvenlik olarak değerlendiren ve nesnel özelliğini öne çıkaran geleneksel bakış açıları geride kalmış, güvenliği daha geniş bir çerçevede ve öznel bir olgu olarak ele alma eğilimi yaygınlaşmıştır. Eleştirel Güvenlik Okulu, bu yaklaşımı benimsemekle beraber, güvenliği belirleyecek aktörler üzerinde yeterince durmamış, bireyin özgürleşmesi eksikliğini geniş çerçeveli yeni anlayış, güvenikleştirme süreci ve bu sürecin belirlendiği ortamı içine alacak bir çerçeve sunmamıştır.

Bu araştırma, araştırma merkezi uzmanlarının güvenikleştirme sürecine etkilerini ve daha geniş çerçevede bu aktörlerin ulusal güvenlik, ulusal çıkar ve dış politika ile bağlantılarını vaka çalışması aracılığıyla tartışmayı hedeflemektedir. Üst bağlamı ihmal etmeyen bir yaklaşımla ve İnşacı Uluslararası İlişkiler Teorisinin sunduğu aktör-yapı ilişkisi ve çoğulcu ortamda siyaset yapımı çözümlemelerini kullanarak, yeni bir çerçeve ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu çerçevenin faydası, devlet ekseninde gelişen güvenlik anlayışından ziyade, çoğulcu bir ortamda çoklu güvenlik anlamlandırmalarının mümkün olduğu bir bakış açısını ortaya koyması, ulusal güvenliğin çoğulcu bir ortamda aktörler tarafından icat ve inşa edildiği anlayışına katkıda bulunmasıdır. Bu bakış açısı, Kopenhag Okulu ile benzer şekilde ulusal güvenliğin değişmezliği ve devletin nesnel güvenlik inşasında başat aktör olduğu gibi iddialara karşı çıkmakta; aynı düşünce çizgisi içinde değişimin kurgulanması ve yapılandırılmasının mümkün olduğunu öne sürmektedir. Kopenhag okulunun iddiasına ek olarak, güvenliğin zaman ve mekân bağımlı ol-

duğunu söylemekle kalmamakta, bu zaman ve mekânı geniş çerçevede anlamlandırmaya çalışmaktadır. Araştırma merkezi uzmanlarını odağa alan çalışma, hem güvenikleştirme sürecinde konuşma-eylemi geniş çerçevesi ile anlamaya yardım etmekte hem de güvenliğin alanının derinleştirilmesine, devlet dışı oluşumların güvenliğini içerecek şekilde toplum güvenliği ve insan güvenliği eksenli analizine imkân tanımaktadır. Güvenlik ve tehdidin toplumsal olarak kurgulanmasının, güvenliğin çoğulcu bir ortamda, ilgili tüm tarafların sosyal etkileşimi ve iletişimi ile gerçekleştiği, bu çalışmanın ortaya koymaya çalıştığı olgudur. Bu olgunun ortaya konması, bu bölümde tanımlanan teorik çerçeve içerisinde, Türkiye bağlamında ulusal güvenlik kültürünün belirlenmesinde araştırma merkezi uzmanlarının rolü ve etkisinin tartışılması ile gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

2. DIŞ POLİTİKA YAPIMI VE GÜVENLİĞİN İNŞASI: TÜRKİYE'DEKİ ARAŞTIRMA MERKEZLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

2.1 GİRİŞ

Güvenlik, önceki dönemlere kıyasla hiç olmadığı kadar 'üretilmesi' gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvensizlik günün kuralı olurken, güvenliğin üretilmesi, yapı misali kurgulanması, planlanması, tasarlanması ve karşıt hipotetik önermelerle sağlamasının yapılması bir gereklilik hatta bir gerçeklik olarak sunulmaktadır (Booth, 1991). Bu gerçeklik iddiasındaki yeni uluslararası ilişkiler anlayışı, Soğuk Savaş sırasında iki kutuplu dünya sisteminin ideolojik gündeminin ayrıştırdığı iç politika ve dış politika düzlemlerini yeniden birleştirmiş ve iç politikanın belirleyiciliğine yeniden itibar kazandırarak gündeme getirmiştir. Devlet oluşumu süreçleri, parçalanmış ya da savaş yıkımı yaşayan devletler, toplum-devlet gerilimi ve yönetim krizlerinden çıkamayan ülkelerin karşılaştıkları güvenlik sorunları, uluslararası güvenliğin alanını iç politika/dış politika ilintisini kurarak genişletmiştir (Bigo, 2006; Booth, 1991). Batı dışı coğrafyalarda yaşanan güvenlik sorunlarının büyük oranda ülkelerin iç sorunlarından kaynaklandığından hareketle, güvenlik bir iç sorun olarak algılanır hale gelmiştir. Daha önce Üçüncü Dünya olarak tanımlanan ülkeler grubunun, bölgesel ve uluslararası bağlamlarda ürettikleri ve ihraç ettikleri güvensizlik sorununun aslında 'kendi evlerine çeki düzen verme' sorunuyla doğrudan ve yakından ilişkili olduğu kabul görmeye başlamıştır (Ayoob, 1995). Bütün bu gelişmelere paralel olarak, aktör (agency) düzeyinde ekonomik globalleşme ile artık Güney Ülkeleri olarak isimlendirilen bu coğrafyalarda güvenlik sorunsalının algılanması üzerine yeni bir literatür ortaya çıkmaktadır. Soğuk Savaş Dönemi için örgütlenmiş ulusal güvenlik devleti yapıları, değişen uluslararası ekonomi-politik ve uluslararası sistem

norm ve değerleri ile örtüşen siyasal sistemler üretememekte ve iç ve dış politika- da bocalama yaşamaktadır (Krause ve Williams, 1997). Özellikle 11 Eylül sonrası dönem, yeni siyasetin öznelerini çeşitlendirmekte, devlet ve devlet-dışı aktörlerin tamamına güvenliği sağlama görevi yüklemektedir. Bu yeni uluslararası güvenlik literatürü, daha çok 11 Eylül sonrası dönemin meydan okumaları ile ilgilenmekte, dolayısıyla bilimsel bilgi üretimi de kuramsal, analitik ve ampirik çalışmalar aracılığıyla bu farklılaşan sorunlar üzerine yoğunlaşmaktadır (Williams, 2006).

Ortaya çıkan bu yeni literatürün üzerinde durduğu önemli tartışmalardan birisi, güvenlik üzerine uzmanlaşmış sivil toplum kuruluşları ve bu kuruluşlarda görev alan güvenlik uzmanlarının siyasal rolü üzerinedir. Değişik bakış açılarının farklı görüşleri olsa da, güvenlik analizcilerinin siyasal rolü üzerinde genel bir uzlaşma vardır (Behnke, 2000). Güvenliği, sosyal ve siyasi süreçlerin ürünü olarak anlama ve güvenliği belirleyen sektörlerden birini araştırma merkezinde yer alan uzmanların oluşturduğu düşüncesi yaygınlaşmaktadır.

Türkiye’de Soğuk Savaş sonrası dönemde sayısı artan ve çeşitlenen araştırma merkezleri, güvenliği belirleyen sektörlerden birisi haline gelmeye adaydır. Güvenliğin gündemini oluşturacak şekilde tırmandırılan bir sorun, araştırma merkezi uzmanları tarafından derinlemesine ele alınmakta, uzmanlar bazen güvenikleştirme bazen de tersi süreçlerde etkili olarak güvenliğin alanı ve konusunun belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu çalışmada, bahsedilen etkinin ortaya konmasına çalışılacak ve güvenlik literatürüne bu bağlamda katkı yapılmaya çalışılacaktır.

Araştırma merkezleri güvenliğin alanı, konusu ve muhataplarının belirlendiği güvenikleştirme ve güvenliksizleştirme süreçlerinde etkileri ile güvenlik kültürü üzerinde etkili olmaktadır. Güvenlik sorunlarının belirlendiği ortamlar çoğulcu süreçlerdir ve bu süreçler içinde güvenlik sorunu olarak ortaya çıkan konular ile ilgili ortaya konulan bilimsel bilgi, analiz, yorum ve uzman görüşleri süreç içerisinde etkili olmaktadır. Bu etkileşim, bazen güvenlik elitinin söylemini kolaylaştırmakta ve meşrulaştırmakta, bazen de uzman görüşlerinin müdahil olması ve birçok kaynaktan gelen yorum sebebi ile düşman-tehdit zinciri oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Güvenikleştirme sürecinde araştırma merkezlerinin ne kadar etkili olduğunu ölçerek tespit etmek zordur. Ancak bir konunun güvenlik sorunu olarak tanımlanması sürecinde, araştırma merkezi uzmanlarının değerlendirmeleri, yaklaşımları ve kendilerini konumlandırmaları, öncelikle karşılıklı etkileşimin nasıl olduğu konusunda fikir verebilir. Ülkenin gündeminde güvenlik sorunu olarak tutulan konular ile araştırma merkezi uzmanlarının belirledikleri güvenlik öncelikleri arasındaki örtüşme ve farklılaşmalar, ulusal güvenliğin oluşum süreçlerini anlamamıza olanak verecektir.

2.2 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN TANIMI VE GÖREVLERİ

Uluslararası ilişkiler ve güvenlik gibi konularda faaliyet gösteren araştırma merkezleri, kamusal politikaların vazgeçilmez parçalarındandır. Araştırma merkezleri, siyasal partiler, hükümet veya baskı gruplarından ayrı bir hukuki kimliği olan özerk kuruluşlardır. Politika önerisi geliştirme, kamuoyuna görüş bildirme, siyasi tartışmalara yön verme ve katkıda bulunma ve bilgi dağıtımını yapma gibi özellikleri vardır. Weaver (1989: 568–569) araştırma merkezlerinin görevlerini şöyle listelemektedir: farklı politika önerileri üretmek; hükümet programlarının değerlendirilmesini yapmak; üst seviye hükümet pozisyonları için insan kaynağı oluşturmak ve medyaya güncel siyasi konularda bilgi vermek.

Araştırma merkezleri, bilgi ile politika arasında köprü görevi görmektedir. Üniversiteler bilgiyi sadece üretmektedir. Hâlbuki bilginin kullanılabilir hale getirilmesi ve devlet kurumlarına, iş çevrelerine ve genel olarak kamuoyunun bilgisine sunulması çeşitli süreçler akabinde politika haline dönüştürülmesi gerekmektedir. Araştırma merkezleri, işte bu bilgi ile politika arasında köprü görevi yüklenmektedir. Ham bilgiyi yorumlayarak ve dönüştürerek anlaşılabilir ve kullanılabilir hale getirirler; belirli bir alanda uzmanlık gerektiren bilgiyi siyasal, resmî ve sivil çevrelere taşırlar; siyasi ajanda oluşturarak gündemi belirlerler ve somut bir politikaya dönüşümüne katkıda bulunurlar (Sudarshan, 2000: 87). Araştırma merkezleri önemli siyasi konularda erken uyarı düzeneği vazifesi de görebilirler. Örneğin, alınan bir siyasi kararın potansiyel olumsuz sonuçları hakkında hükümeti veya siyasi çevreleri uyabilirler (May, 2005). Hükümetlerin karar verme mekanizmalarını, bu vasıfları sayesinde güçlendirirler.

Araştırma merkezleri çoksesli bir kamusal alanın parçalarıdır. Demokrasinin gelişimi ve derinleşmesi için gerekli olan bilginin üretimi, dağıtımını, siyasi aktör ve seslerin çoğulluğu gibi açılardan da araştırma merkezleri yararlıdır. Hükümetler, karar vericiler ve kamusal alandaki diğer birçok aktör (sivil toplum kuruluşları, medya, resmî kurumlar, vs.) araştırma merkezlerinin çalışmaları aracılığı ile daha bilgili hale gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, araştırma merkezleri, bilgilendirilmiş ve aydınlatılmış görüş oluşumuna katkıda bulunmaktadır (Stone, 1996: 28). Politika yapıcılar, iş dünyası, sendikacılar, askerî bürokrasi ve akademisyenler gibi bileşenleri bir araya getiren araştırma merkezlerinin, tartışma yaratma, fikir alışverişine zemin hazırlama, uzlaşma olanağı sağlama ve siyasi kültürün demokratik karakterine katkıda bulunma gibi faydaları vardır (Aliboni, 2001: 1).

Araştırma merkezleri aynı zamanda düşünce pazarlarıdır. Siyasi öneriler ve politikalar hakkında entelektüel üretim yaparlar. Araştırma merkezleri, kamuoyu için de bilgilendirme görevi görür; yaptıkları araştırma sonuçlarını ve analizlerini ka-

muoyuna sunarak politika tartışması yaratırlar. Araştırma merkezleri bu vasıfları sayesinde toplumun eğitimine katkıda bulunurlar.

Araştırma merkezlerinin birçok faaliyet zemini bulunmaktadır. Bunları sıralayacak olursak: toplantı ve atölye çalışmaları düzenleyerek tartışma ortamı sağlamak; sözlü, yazılı ve elektronik ortamlar vesilesiyle fikir dağıtımına ve işbirliği olanaklarına katkıda bulunmak; tema veya konu bazlı iletişim ve ilişki ağları oluşturmak; siyasi sorunlar hakkında araştırma yapmak; araştırma sonuçlarını kamuya paylaşmak; kriz durumlarını izlemek ve analiz etmek; politika önerisi geliştirmek; farklı politika önerilerini karşılaştırmalı olarak incelemek; hükümet programlarını değerlendirmek; elektronik ve yazılı basın aracılığı ile politikaları yorumlamak; hükümet kuruluşlarına ihtiyaç dâhilinde personel yetiştirmek ve parlamento ihtisas komisyonlarına davet edilmek ve görüş sunmak.

Araştırma merkezlerinin hedeflediği kitle, yasama ve yürütme güçlerinde yer alan karar vericiler (milletvekilleri, siyasal partiler, bakanlar, hükümet temsilcileri, vs.) ve ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarda çalışan bürokratlardır. Merkezler, birçok yöntem aracılığı ile politika gelişimini etkilemeye çalışırlar. Konferans düzenlemek, üniversitelerde, şirketlerde ve resmî toplantılarda seminer vermek, gazetelere ve televizyon kanallarına beyanat vermek, internet sayfalarında görüşlerini ve araştırmalarını yayınlamak bu yöntemlerden bazılarıdır.

Araştırma merkezleri, bu gibi faaliyetler sırasında hem yurt içindeki hem de yurt dışındaki aktörlerle ilişki kurar ve iletişim ağı oluşturur. Çeşitli aktörler arası ilişki kurma ve geliştirme temelde iki rolü de beraberinde getirmektedir. *Birincisi*, uluslararası aktörler arası iletişim sayesinde çeşitli politika önerilerini yerel siyasete taşıyarak farklı aktörlerin görüşlerine şeffaflık getirdiği için güven tesisine katkıda bulunmak; *ikincisi* ise uzmanlık alanlarındaki birikimlerini (örneğin analiz, bilgi, öneri gibi) kamuya açmak ve çeşitli çevrelerde dolaşıma sokmak.

2.3 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN ÇEŞİTLERİ

Araştırma merkezleri üzerine oluşan literatüre baktığımız zaman, çeşitli sınıflamaların yapıldığını görüyoruz. En yaygın olan anlayış, bağlı olduğu kurum esasında yapılan sınıflamadır: üniversite bünyesinde bulunanlar, hükümet, devlet ve resmî çevrelerle ilişkili olanlar ve siyasal parti ile ilişkili olanlar. Gellner (1998) Almanya örneğini baz alarak şu sınıflandırmaya gitmiştir: öğrencisi olmayan üniversiteler, kâr amacı gütmeyip kamu çıkarını hedefleyen sivil toplum kuruluşları ve siyasal angajmandaki düşünce kuruluşları. Weaver (1989)’in gruplaması da benzerdir; buna göre üç çeşit araştırma merkezi vardır:

- a) Öğrencisi olmayan üniversiteler: Akademisyen ağırlıklı personel yapısı olan bu tip araştırma merkezi, özel şirketler tarafından mali olarak desteklenmekte ve ana çıktı olarak kitap yayını göze çarpmaktadır

b) Sözclemeli araştırma merkezleri: Kitap çalışmasından ziyade, hükümet kuruluşları için sözclemeli araştırmacılarla sipariş usulü rapor hazırlayan araştırma merkezleridir. Bu raporlar, ısmarlayan kuruluş istemediği sürece kamuya açılmaz. Bu tip merkezlerin birçoğu belirli bir hükümet kuruluşu (örneğin Dış İşleri Bakanlığı) ile yakın temas halindedir.

c) Taraftarlık yapan araştırma merkezleri: En yaygın ve sayısal olarak en fazla artış gösteren tiptir. Belirli bir politikayı ideolojik ve siyasi görüşleri doğrultusunda yaygınlaştırmayı ve kabul ettirmeyi amaçlayan kuruluşlardır.

Başka bir sınıflandırma McGann'dan gelmektedir (2002): bağımsız, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar; politika geliştirme amacıyla üniversitelerle bağlantılı araştırma kuruluşları; hükümet veya devlet destekli düşünce kuruluşları; özel sektör ve iş çevreleriyle bağlantılı düşünce kuruluşları ve siyasal parti ile ilişkili düşünce kuruluşları. Krastev (2000) ise Orta ve Doğu Avrupa için şöyle bir sınıflama yapmıştır: hükümet destekli araştırma merkezleri, yasama faaliyetine yönelik araştırma merkezleri ve basın faaliyetlerine yönelik araştırma merkezleri.

Deneyim geçmişine göre bir sınıflama yapacak olursak, gelişmiş ülkelerdeki araştırma merkezleri ile gelişmekte olan ülkelerdeki uygulamaları kolaylıkla ayırt edebiliriz. Keza bu farklı coğrafyalara tekabül eden araştırma merkezi deneyimleri, birikim ve yapı itibariyle birbirlerinden oldukça farklıdır. En önde gelen fark, özerklik konusudur. Araştırma merkezleri özel şirketlerden, kuruluşlardan, vakıflardan, hükümet projelerinden ve ihalelerinden mali destek veya bağış almaktadır. Araştırma sonuçlarının (kitap, dergi, makale, vs.) satışı ile ayakta kalmaları mümkün değildir. Araştırma merkezleri bağımsızlıklarını korumak için, mali kaynaklarını olabildiğince çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Batıdaki araştırma merkezleri, diğer ülkelerdeki araştırma merkezlerine ya doğrudan mali destek sağlamakta ya da faaliyetlerine destek olmaktadır.

Anglo-Sakson gelenekte, araştırma merkezlerinin bağımsız olması ilke olarak kabul görmüştür (Denham ve Garnett, 1998). Anglo-Sakson dünyada araştırma merkezlerinin bağımsızlığından kasıt; hükümetten, siyasal partilerden veya herhangi bir çıkar grubundan yana taraf olmayacak bir şekilde hür düşünce sergilemektir. Hâlbuki dünyanın geri kalanındaki ülkelerde, mali ve kurumsal özerklik meselesi veya devletten bağımsızlık konusu, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi şeffaf veya net değildir (Stone ve Garnett, 1998: 3). Keza dünyadaki birçok araştırma merkezi, tam bağımsız bir yapıda değildir (McGann, 2002: 14). Birçok ülkedeki araştırma merkezi, hükümet bünyesinde faaliyet göstermektedir veya siyasal partilerle içli dışlıdır. Özellikle Kıta Avrupası'nda ve Uzak Asya ülkelerinde araştırma merkezlerinin düşünsel özgürlüğu ile mali özgürlüğu arasında bağlantı kurulmamakta, hükümetler, siyasal partiler, şirketler, ekonomik sektörler ve devlet

kurumları, bizzat araştırma merkezlerini desteklemektedir. Örneğin Almanya'da, özellikle dış politika yapımında siyasal partilerle yakın irtibatla olan ve politika şekillendirecek kadar kuvvetli olan araştırma merkezi geleneği vardır. Japonya ve Güney Kore gibi Uzak Doğu ülkelerinde ise özel şirketler bünyesinde birçok araştırma merkezi bulunmaktadır. Araştırma merkezlerinin ekonomik olarak güçlülerin ve siyasi liderlerin uzun dönemli çıkarlarını savunduğu da iddia edilmektedir. Özellikle Marksist çevreler bu görüşü dile getirmektedir (Denham ve Garnett, 1998). Araştırma merkezi yöneticilerinin aynı zamanda özel sektör, askerî veya siyasi çevrelerde de yönetici olmaları veya o çevrelerin atadığı isimler olmaları, bu iddiayı destekler niteliktedir. Zaten araştırma merkezleri karar vericileri etkilemek için lobicilik faaliyetleri de yapmaktadır.

Gelişmiş ülkeler (örneğin ABD) ile gelişmekte olan ülkelerde bulunan araştırma merkezleri arasında özerklik meselesinin yanı sıra başka farklar da bulunmaktadır (McGann ve Weaver, 2002). Bu farklardan en belirgin olanı, güvenlik bilgisinin üretimi ve dağıtımını sürecine dairdir. Gelişmiş ülkelerdeki araştırma merkezlerinin hazırladığı ve karar verici konumunda bulunan hükümet temsilcilerine sundukları bilgiler bazı sorunları barındırabilir. Bir kere, bilgi çok fazla kaynaktan geldiği ve birçok araştırma merkezi tarafından sunulduğu için sistematik, tutarlı, güvenilir ve tarafsız olmayabilir. Hükümetteki politika yapıcılar, bilgi eksikliğinden değil bilgi fazlalığından ve hatta bilgi kirliliğinden muzdarip hale gelebilir (McGann, 2002: 13). Bazı raporlar ise çok fazla teknik olabilir veya finansal veya yönetsel açılardan uygulanabilir olmayabilir. Dolayısıyla, politika yapıcılar ve karar vericiler anlamakta veya kullanmakta güçlük çekebilirler. Bazı durumlarda ise araştırma merkezlerinin geliştirdikleri öneri, siyasi karar mercilerini ve otoriteleri zora sokabilir ve kişisel kariyerlerinin veya parti başarısının aleyhinde durumlara sebebiyet verebilir. Yine bazı durumlarda araştırma merkezlerinin sunduğu bilgi ve geliştirdiği öneriler ideolojik olabilir ve karar vericiler ve siyasi otoriteler ile aynı dünya görüşünde birleşmeyebilir (Rich, 2005; McGann ve Weaver, 2002).

Buna mukabil, araştırma merkezi geleneği cılız olan ve dış politika yapımı daha kapalı ve dar çevrelerce yürütülen gelişmekte olan ülkelerde ise, durum biraz farklıdır. Gelişmekte olan ülkelerdeki karar vericilerin, bilgili bir şekilde karar vermesi için gereken koşullar, çoğunlukla eksiktir. Bu sebepten dolayı, bu gibi ülkelerde araştırma merkezlerinin bilgiyi toplama, analiz etme ve milletvekilleri ve bürokratların anlayabileceği ve kullanabileceği bir şekle sokma gibi önemli işlevleri olmaktadır (McGann, 2002: 13).

Bu örneklerden yola çıkarak, dünyadaki bütün araştırma merkezlerini tek bir tanımlama altında birleştirmenin zorluğu ortadadır (Stone, 1996: 4). Aynı zorluk Türkiye için de geçerlidir. Türkiye'deki tüm araştırma merkezi çeşitliliğini bünyesinde kapsayacak bir tanım geliştirmek zordur.

2.4 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN TARİHÇESİ: KUZAY AMERİKA DENEYİMİ VE DİĞER BÖLGELER

Tarihsel olarak araştırma merkezleri ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde hükümet çalışmalarına uzmanlık kazandırma amacıyla kurulmuştur. Dış politika yapımında önemli etkiye sahip olan bu merkezler, yapısal açıdan çeşitlilik ve renklilik arz etmektedir (Asmus, 2002: 29). Araştırma merkezleri hükümet politikalarını etkilemek için kıyasıya rekabet etmektedir (Rich, 2005; Asmus, 2002: 30). Kamu yararının geliştirilmesi için hükümet yetkililerine tarafsız önerilerde bulunmayı amaçlayan bu araştırma merkezlerinin bazıları dış politika üzerine odaklanmıştır. *Birinci nesil* araştırma merkezleri olarak değerlendirilebilecek bu kuruluşların, ABD'nin uluslararası camiada ve Milletler Cemiyeti'ndeki rolünü arttırmaya yönelik faaliyetleri olmuştur (Haass, 2002: 5). *İkinci nesil* araştırma merkezleri, 1945 sonrası kurulanlardır. Soğuk Savaş gündemine ortak olan bu merkezlerin ağırlıklı olarak ilgi alanı uluslararası ilişkiler, güvenlik çalışmaları ve dış politikadır. *Üçüncü nesil* araştırma merkezlerini ise 1970'lerden sonra kurulanlar oluşturmaktadır. Araştırma ağırlıklı olan bu merkezler sayı itibariyle de bugünün ABD'sindeki en kalabalık gruptur (Haass, 2002: 6). Bazı araştırma merkezleri partizan ve siyasi bir görüntü sergilemekte; bazıları ise bağımsız bir çizgi izlemeye çalışmaktadır. Bir tahmine göre, bugün ABD'de bulunan yaklaşık 1.500–2.000 civarındaki araştırma merkezinin büyük çoğunluğu üniversite bünyesi altındadır ve sadece %25'i tam bağımsızdır, yani üniversite veya kurum çatısı altında yer almaksızın özerk bir yapıdadır (Abelson, 2002: 11).

Günümüzde tüm dünyada 4.500 civarında araştırma merkezinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Bunların üçte biri (yaklaşık 1.500'ü) Amerika Birleşik Devletleri'ndedir (McGann, 2002: 14). Özellikle son yıllarda dünyanın geri kalanında bulunan araştırma merkezlerinin sayısı ABD'de bulunanları geçmiştir (Rich, 2001: 54–56). Araştırma merkezlerinin ilk örnekleri 20. yüzyılın başlarında ABD'de görülmekle birlikte, daha sonra diğer gelişmiş ülkelerde de kurulmaya başlamış ve gelişmekte olan dünyada ise ancak 1970'lerle birlikte görülmüştür. 1980'lerden sonra ise sayısı ve çeşidi artmıştır. Bugün var olan yaklaşık 4.500 araştırma merkezinin üçte ikisi 1970'ten sonra, yarısı ise 1980'den sonra kurulmuştur (McGann, 2002: 14). Orta ve Doğu Avrupa'da 1989 sonrası araştırma merkezi patlaması yaşanmıştır. Tüm kıtalarda araştırma merkezleri artmakla birlikte Afrika kıtası ülkelerinde artış, diğer bölgelere göre kısıtlı kalmıştır (Krastev, 2000).

Düşünce kuruluşlarının yükselişine farklı açıklamalar getirilmektedir. Araştırma merkezlerinin son on yıllarda artış göstermesinde, Stone ve Garnett (1998) anayasal reformlar, siyasi tartışmanın yoğunluk kazanması, siyasi liderlerin tutumunda ve siyasi kültürde değişim, eğitim seviyesinin artması, ifade ve basın özgürlüğünün

genişlemesi, sivil toplumun gelişmesi, dernekçilik ve gönüllülük çalışmalarının artması gibi faktörlere değinmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yeşeren düşünce özgürlüğü ve liberalleşme rüzgârı, düşünce kuruluşlarına imkân vermiştir. Demokratik pekişme, ekonomik kalkınma ve siyasi istikrar, araştırma merkezleri için uygun ortam oluşturmuştur. Sayısal artışı küreselleşme dinamikleri ve ulus-ötesi sorunların fazlalaşması da etkilemiştir. Küreselleşmeyle beraber özellikle Afrika, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Güney Doğu Asya gibi bölgelerde uluslararası toplumun bağımsız kamu politikası oluşturma adına araştırma merkezleri kurma yönünde desteği yoğun olmuştur (McGann, 2002: 14). Araştırma merkezleri sayılarının son yıllardaki artışına getirilen açıklamalardan bir diğeri, ulusal entelektüellerin, akademisyenlerin ve karar verici seçkinlerin Amerikâda olanları kendi ülkelerine taşımaları ve hatta kopya etmeleridir (Stone ve Garnett, 1998: 9). Amerikâdaki üniversitelerde yetişen akademisyenler kendi ülkelerine döndüğünde, Amerikâda görüp faaliyetlerini takip ettikleri araştırma merkezlerinin bir modelini kendi ülkelerinde oluşturmaktadır (Stone ve Garnett, 1998: 9). Zaten taklit etme veya Amerikâdaki oluşumların benzerlerini kendi ülkelerinde kurmanın finansal boyutuna bakılacak olursa, Amerikan araştırma merkezlerinin dünyadaki diğer araştırma merkezlerinin kuruluşunda destekçi olduğu ve bazılarına fon sağladığı görülecektir (McGann ve Weaver, 2002).

Araştırma merkezlerinin mali kaynak, organizasyon yapısı, personel, uzmanlık alanı, siyasi eğilim ve yoğunlaştığı araştırma konusuna göre çeşitleri vardır. Sadece çevre konularında (örneğin küresel ısınma), belirli bir coğrafi bölgede (örneğin Orta Doğu), belirli bir konuda (örneğin vergi düzenlemeleri) uzman olan farklı araştırma merkezleri vardır (Rich, 2005). Kimi merkezler, tespit ettiği sorunlar karşısında bilimsel veya teknik ağırlıklı çözümler önermekte ve ideolojik angajmandan kaçınmakta; kimi merkezler ise partizan veya ideolojik yaklaşımlar sergilemektedir. Meselâ Orta ve Doğu Avrupâda kurulan bazı araştırma merkezleri, ekonomik liberalleşmenin gereği özelleştirme taraftarlığı yapmıştır (Krastev, 2000).

2.5 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN ULUSLARARASILAŞMASI

Araştırma merkezleri, 2000’lerle birlikte uluslararası çalışmalarını ve yapılanmalarını arttırmıştır. Bunu tetikleyen en önemli koşul ortak ilgi alanı ve konu bulunmasıdır (Struyk, 2002: 83). Bazı araştırma merkezleri, konu olarak yakın oldukları yurtdışındaki diğer merkezlerle işbirliği oluşturmakta veya bir çatı altında birleşebileceği şemsiye örgütler kurmaktadır. Örneğin Dünya Bankası'nın GDNNet'i (Global Development Network) bunlardan birisidir. Araştırma merkezlerinin uluslararasılaşması kadar bölgeselleşmesi de söz konusudur. Örneğin sadece

Avrupa'yı (Euromesco, Euroframe gibi) çalışma alanı edinen araştırma merkezleri bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa'da (Geçiş Politikası Ağı, Trans-Avrupa Politika Araştırmaları Derneği, Barış Ortaklığı), Asya'da (Güney Doğu Asya Ülkeleri Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Derneği), Afrika'da (Afrika Kapasite Geliştirme Vakfı) ve Latin Amerika'da (Atlas Vakfı) çeşitli bölgesel ağlar oluşturulmuştur (McGann, 2002: 18; McGann ve Weaver, 2002). Hatta bazı araştırma merkezleri buldukları ülkede genel merkezlerini tutmakta ve birçok başka ülkede temsilcilik veya bölge ofisleri açmaktadır.

Fonların uluslararasılaşması ve bağış yapan kuruluşların uluslararası işbirliğini teşvik etmesi, gelinen noktayı açıklamaktadır. ABD, Avrupa ve Japonya'daki bazı kuruluş ve vakıflar, dünyanın diğer bölgelerindeki araştırma merkezlerine fon transferi yapmakta, bağışta bulunmakta ve mali destek sağlamaktadır (McGann, 2002: 16). İlgi ve faaliyet alanlarını buldukları ülkeden ziyade uluslararası mecraya taşıyan araştırma merkezlerinin sayısı da giderek artmaktadır.

Araştırma merkezi personeli ve uzmanlarının uluslararası dolaşımı da söz konusudur. Örneğın gelişmiş ülkelerdeki araştırma merkezleri, gelişmekte olan veya geçiş ekonomisi aşamasındaki ülkelerin araştırma merkezlerinden uzmanları davet etmekte, onlarla uluslararası meselelere dair fikir ve bilgi alışverişinde bulunmakta ve kurumsal özerkliğın süreç içerisinde oluşumuna dair tecrübelerini paylaşmaktadırlar (McGann, 2002: 17). ABD'de bulunan araştırma merkezleri de uzmanlarını dünyadaki araştırma merkezlerine göndermektedir. Sorunların uluslararasılaşması ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, kurumlar ve uzmanlar arası etkileşimi hem gerekli hem de mümkün kılmıştır. Araştırma merkezlerinde çalışan uzmanlar internet gibi olanaklardan sıklıkla yararlanmaktadır. Ortak projeler yürütmek, telekonferanslar düzenlemek ve uluslararası tartışma forumları oluşturmak artık çok yaygındır. Günümüzde 20 veya daha fazla ülkeden araştırmacı ve uzmanın yer aldığı araştırma projeleri yürütmek artık sıradan hale gelmiştir. German Marshall Fund, Atlas Economic Research Foundation, Carnegie Endowment for International Peace ve Brookings Institution gibi araştırma merkezleri böyle projeler yürütmektedir. Bununla birlikte, bir sektör olmasından kaynaklı, araştırma merkezleri arasında hem fikirsel hem de fonları ve uzmanları paylaşma açısından elbette büyük bir rekabet de vardır (Stone, 1996: 27).

2.6 TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİK VE GÜVENLİKLEŞTİRME: GELENEKSEL YAKLAŞIMLAR VE YENİ DİNAMİKLER

Türkiye'de güvenlik, tehlikeden korunma veya sakinme durumu olarak tanımlanmaktadır (Aydın, 2003: 164). Her ne kadar bu tanım askerî bir durumu ifade etse de kullanımdaki şekliyle nüfusun, toprak bağımsızlığının ve milli kimliğın

devamını kasteden daha geniş bir anlamı barındırmaktadır (Bayramoğlu ve İnsel, 2006). Türkiye, NATO'nun ikinci büyük ordusuna sahip olmasına rağmen büyük bir güvensizlik kompleksi ya da milli güvenlik sendromu yaşayan bir ülkedir (Aydın, 2003: 163). Türkiye'deki güvenlikleştirme öyle bir boyuttadır ki güvenlik konusu en geniş anlamında ele alınmakta ve diğer toplumsal ve siyasi gelişme konularının önüne geçmektedir (Akay, 2009).

Türkiye'de güvenlik üzerine hâkim olan geleneksel söylem, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri bürokratik elitin tasavvurunda olan söylemdir (Karaosmanoğlu, 2000). Bu söylemin temel bileşeni Sevr sendromu olarak özetlenebilecek korku üzerinde oturtulmuş bölünme ve dışlanma kaygılarıdır. Bölünme korkusu zaman zaman nüksetmektedir. Örneğin özellikle 1990'lardan sonra artan PKK faaliyetleri nedeniyle bölünme tehlikesi tekrar sıklıkla dillendirilmeye başlanmış ve hatta AB üyeliği tartışmaları etrafında da AB karşıtlığının en temel savlarından birini teşkil etmiştir. Bu söylem, özellikle komşu ülkelerle ilişkilerin değişmesine olan karşıtlığı da beslemekte, dış politikada var olanın korunması ve geleneksel yaklaşımların kullanılmasını tetiklemektedir (Aras, 2004).

2.6.1 Türkiye'de Geleneksel Güvenlik Anlayışı

Geleneksel Türk dış politikası ağırlıklı olarak savunma temelli bir güvenlik anlayışı etrafında şekillenmiştir (Karaosmanoğlu, 2000: 199). 1974'te gerçekleştirilen Kıbrıs Müdahalesi bile savunma ekseninde bir söyleme ve gerekçelendirmeye oturtulmuştur. İç politikada güvenlik eksenini, daha kalın bir çizgide seyretmektedir. Türk güvenlik eliti, ülkenin iç politikasına odaklı bir güvenlik algısına sahiptir. Bu zihniyete göre en kuvvetli tehdit(ler) ülkenin iç politikasında zuhur etmektedir (Lesser, 2000: 184). İslamcılık ve bölücülük, bu algılamının en büyük düşmanlarıdır. Bununla birlikte, güvenlik eliti bu iki tehdidi sadece iç siyasi dinamiklerden kaynaklanan bir durum olarak görmemekte, güvenliği dış politika ve Orta Doğu'dan kaynaklanan çevresel faktörlerin de etkili olduğu genel bir bakış ile ele almaktadır (Lesser, 2000: 184). Bununla birlikte, özellikle 1990'lardan itibaren liberal ekonomik politikalarla şekillenen aktif ve çok yanlı bir dış politika anlayışı söz konusu olmaya başlamıştır (Karaosmanoğlu, 2000: 214).

Türkiye'de güvenliğe verilen tarihsel önem veya güvenlikleştirmenin kolayca zemin bulmasının en önemli sebeplerinden birisi, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olmasıdır. Türkiye'de toprağa, toprağın devamına ve bütünlüğüne önem verme, Osmanlı'dan devralınmış siyasi bir gelenektir. İmparatorluğun bölünmesini hızlandıran milliyetçi hareketler ve toprak kaybıyla sonuçlanan savaşlar güvenlik sendromunu tetiklemiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Sevr Antlaşması, Türkiye'de Anadolu'nun iç mihrakların dış mihrak-

larla birleşerek parçalanması ve dağıtılması anlaşması olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla güvensizlik sendromu kimi zaman Sevr sendromu veya Sevr fobisi olarak da nitelenmektedir (Mufti, 1998: 43). Osmanlıcılık ve Ümmetçilik gibi denenilen tüm yöntemlere rağmen İmparatorluğun parçalanması engellenememiş ve bu durum çağdaş Türkiye’de kuvvetli bir güvensizlik ve kuşkuculuk yaratmıştır. İşte bu yüzden Türk diplomasi ve güvenlik eliti arasında şüpheli ve temkinli bir tutumla hareket etme bir değer olarak algılanmaktadır (Ayдын, 2003: 167).

Sivil bürokratik elitin uzun yıllar tek başına şekillendirdiği gelenekselleşmiş güvenlik anlayışının başat bileşenlerinden birisi, Türkiye’nin jeostratesidir. Sivil bürokratik elit, Türkiye’nin Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya, Akdeniz ve Karadeniz ile çevrelenmiş güvensizlik, istikrarsızlık ve belirsizlikle bezenmiş çetrefilli bir coğrafyası olduğundan hareketle, güvenlik ve dış politika yapımında bu jeostratesik koşullara öncelik ve ağırlık vermektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye’deki geleneksel güvenlik anlayışı, coğrafyanın ve bölgesel konumlanışın belirleyiciliğindedir. Nitekim Soğuk Savaş’ın nihayetlenmesinin etkileri en çok bu bahsi geçen coğrafya ve bölgelerde hissedilmiştir. Bu da geleneksel güvenlik anlayışına sahip çevrelerin elini güçlendirmiş ve haklı çıktıklarına dair delil veya gösterge olarak kullanılmıştır. Türkiye’nin yaşadığı milli güvensizlik sendromunun sebeplerinden bir tanesi yine aynı jeostratesidir (Lesser, 2000: 183). Türkiye güvenlik eliti, Anadolu’yu üç tarafı denizlerle çevrili olmasından ve kuzey ve güneyinde sıra dağlar bulunmasından dolayı, görece korunaklı bir bölge olarak görmektedir. Fakat düz, herhangi bir coğrafi engel barındırmayan ve stratejik derinlikten yoksun bir Trakya, Avrupa’dan gelebilecek saldırılar karşısında savunmasızdır ve Boğazlar da havadan ve denizden gelebilecek saldırılara açıktır. Üstelik Anadolu, doğudan batıya göç hareketlerinin köprüsü işlevini görmektedir. Diğer bir ifadeyle, Anadolu ve Boğazlar savunma açısından bazı avantajlara sahip olsa da Türkiye’nin üç kıtanın ortasında Akdeniz civarında konuşlanmasından kaynaklı zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu zorluklara, Türkiye’yi çevreleyen komşu ülkelerde çok farklı rejimler, siyasi iktidarlar ve bölge ülkeleri hatta topluluklar arasında husumet bulunduğunu da ekleyecek olursak milli güven(siz)lik sendromunun ülkenin bulunduğu konumla nasıl beslendiği belirginleşmektedir.

Güvenlikleştirme yoğunluğunun tarihsel ve coğrafi sebepleri bulunsa da Türk Silahlı Kuvvetleri’nin (TSK) ülkenin siyasi geleneğindeki yerinin etkisi de inkâr edilemez (Ayoob, 2004: 458). Dış politika yapımında TSK kadar sivil katılımın da etkin olduğundan bahsedenler vardır (Karaosmanoğlu, 2000: 199). Fakat güvenlik ve dış politika konusunda etkili olan siviller de TSK’nin rolüne ve etkisine sürekli gönderme yaptığından dolayı, Türk kamuoyunun gözünde TSK’nin saygınlığı artmakta ve buna karşılık da TSK’nin dış politikadaki rolü genişlemekte ve kuvvetlenmektedir (Sakallıoğlu, 1997). Milli Güvenlik Kurulu (MGK) da, TSK’nin

rolünü kuvvetlendiren bir mercidir. MGK Genel Sekreterliği’nin hazırladığı ve hükümet tarafından uygulanmakta olan kararlar kamuya sunulmamakta, hatta parlamento bile içeriğinden haberdar olmamaktadır (Toktaş ve Kurt, 2010). Güvenlik konusunda kariyer yapmış bürokrat sayısı çok sınırlıdır. Sivil bürokratik elit güvenlik konusuna ilgi göstermemektedir (Toktaş ve Kurt, 2008). Örneğin TBMM’deki bütçe görüşmelerinde TSK’nin bütçesi görüşülürken askerî görüşü eleştirebilecek veya katkıda bulunabilecek sivil kişi – parlamenter veya bürokrat olsun – neredeyse yok denecek kadar azdır. Ulusal güvenlik konusunda TSK’nin merkezi konumda oluşu, TSK’nin siyasete karışması kadar sivil bürokratik elitin güvenlik konularına ilgisizliği ve bilgisizliği ile de yakından ilintilidir (Sakallıoğlu, 1997). Bu durumun üzerine sivil toplumun da güvenlik konusunda sınırlı bilgi ve ilgisi eklenince, askerî seslerin güvenlik söyleminde egemen olması kaçınılmaz olmaktadır. Türkiye’nin sivil toplum kurumları sadece yapısal olarak gelişmemiş değil, ulusal güvenlik konusuna da Cumhuriyet’ten bu yana ilgisiz ve tepkisiz kalmıştır.

2.6.2 Geleneksel Güvenlik Anlayışında Değişimler

Türkiye’de resmî güvenlik algılayışında hâlâ sert güvenlik konuları hâkimdir. Her ne kadar toplumun kendisi küresel ısınma, Boğazlar’dan tehlikeli madde taşıyan tankerlerin geçişi, Karadeniz ve Akdeniz’de balık stokunun azalması ve toprak erozyonu gibi çevre konularını güvenlik tehdidi olarak algılamaya başlamışsa da, devletin resmî güvenlik algılayışı aynı hızda bir değişim sergilememiştir (Ayoob, 2004). Türkiye’de sivil-bürokratik elit, küreselleşmeye ve değişime karşı direnç göstermektedir (Sakallıoğlu, 1997). Bununla birlikte; 1980 sonrası siyasi ajandaya çevreden kaynaklı tehditler yeni yeni girmeye başlarken, gerek iç-dış politikanın harmanlandığı siyaset sarmalında gerekse de ulusal güvenlik ve güvenikleştirme alanlarında aktörlere dair bazı değişimler olmuştur. Küreselleşme devlet dışı aktörleri güçlendirmiştir (Bilgin, 2005: 179). Örneğin 1980’lerden sonra ekonomik liberalleşmeyle birlikte iş dünyası siyasi süreçlerde etkin olmaya başlamıştır. TÜSİAD, TOBB, sendikalar ve birçok sivil toplum kuruluşu bu güçlenmenin neticesinde siyasette daha fazla söz söyler, etkide bulunur hale gelmiştir. Sivil toplum aktörleri küresel ortamdan beslenerek uluslararası işbirlikleri oluşturmuşlardır. Türkiye’de güvenlik kültüründe artık sadece TSK yoktur. Sivil yönetici seçkinler de ulusal güvenlik kültürüne katkıda bulunmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik politikalarının oluşturulmasında sivil katılım artmaya başlamıştır (Karaosmanoğlu, 2000: 199).

Türkiye’nin güvenlik politikasında son yıllarda gözlemlenen diğer büyük bir değişiklik ise, güvenlik elitinin giderek daha fazla oranda kamuoyu görüşünü dik-

kate almasıdır. Özellikle 1990'larla birlikte, kamuoyunun ve medyanın ülkenin güvenlik anlayışında artan bir rolü vardır. Kamuoyu, dış politika yapımında da rol oynamaya başlamıştır. Milliyetçiliğın yükseliő ve ulusal egemenlik konularının iç politikada daha sıklıkla gündeme gelmesi, dış politikada çıkarların daha kuvvetlice savunulmasına yol açmıştır. Örneğın, PKK ile mücadele çerçevesinde sınır ötesi operasyonların yapılması bu iki etmen ile doğrudan ilişkilidir (Lesser, 2000: 184-185). Diğer taraftan, yine kamuoyu baskısıyla 1 Mart Tezkeresi olarak adlandırılan ve Irak'ın ABD tarafından işğali sırasında muharip kuvvetlerin Türkiye topraklarından Irak'a geçişine yönelik karar, TBMM'de kabul edilmemiştir.

Türkiye'de güvenikleştirmenin alanlarından ve ulusal güvenlik tanımının değışim ve dönüşüm vesilelerinden birisi, Avrupa Birliğı (AB) üyelik süreci olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitiő ile koşut giden bu süreç, Türkiye'nin AB Komisyonu'na 1987 yılında yaptığı üyelik başvurusunun ardından başlamıştır. Tüm '90'lı yıllar boyunca Türk siyasal hayatını ve dış politikasını bir bütün halinde etkileyen AB dinamiğı, 2000'li yıllarda özellikle 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesinin ardından devinimini arttırmıştır. AB'ye üyelik doğrultusunda yasama reformları 2001 yılından itibaren yapılmaktadır. Türkiye'nin AB macerası, geleneksel güvenlik anlayışına yeni bir soluk getirmiştir. AB üyeliğı konusu ulusal güvenlik perspektifinden tartışılmaya başlanmıştır. Güvenlik anlayışı ve tanımlamalarında egemen olmaya çalışan ve güvenliğı tek başına tanımlayabilmek için rekabete giren aktörler ve karşıt gruplar belirlemiştir. AB karşıtları ve AB yanlıları olarak adlandırılan bu iki kutup, AB üyeliğinin ulusal güvenliğe de etkide bulunacağı noktasından hareketle, ulusal güvenlik konusuna sıklıkla değinmişlerdir (Bilgin, 2005: 194). Her iki taraf da kendi pozisyonlarını açıklarken ve fikirlerini gerekçelendirirken, yeni uluslararası ortama, küreselleşmenin etkilerine, bu yeni ortam karşısında Türkiye'nin alması gereken pozisyon, vs. gibi çevresel faktörlere gönderme yapmaktadır (Bilgin, 2005: 177). AB üyelik süreci, TSK'nin siyasetteki rolüne dair farklı görüşlere de yol açmıştır. Örneğın Karaosmanoğlu (2000) AB üyelik süreci zarfında TSK'nin siyasetteki rolünün kademeli olarak azalacağını iddia etmektedir. Buna mukabil Jenkins (2001) AB üyelik kriterlerine uyum sürecinin Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit etmesini engellemek için TSK'nin daha fazla siyasete karışmasını beraberinde getireceğı savını öne sürmüştür.

Avrupa Birliğı (AB) üyeliğinin oluşturduğı taraflar – gerek AB yanlıları gerekse de karşıtları - AB üyeliğine karşı değildir. AB yanlıları, süreç zarfında daha hızlı ve devinimli bir reform süreci için baskı yapmaktadır. AB yanlıları, küreselleşmenin ekonomik ve siyasi boyutları ile güvenlik konularıyla olduğundan daha çok ilgilenmektedir (Keyman ve Öniş, 2004). Yine de; geleneksel ulusal güvenlik anlayışını sorgulayan alternatif bir söyleme katkıda buldukları iddia edilebilir. Örneğın Anavatan Partisi (ANAP) Genel Başkanı Mesut Yılmaz, güvenikleştir-

menin eleştirisini çeşitli ortamlarda yapmıştır. Yılmaz, ulusal güvenlik kavramının bahane edilerek AB üyelik sürecinin yavaşlatıldığından dem vurmuş ve ulusal güvenliğin dar bir çevreden çıkartılarak herkes tarafından tartışılması gerektiğini söylemiştir (Bilgin, 2005: 192). Bazı Dış İşleri Bakanlığı ve TSK mensupları bile AB yanlısı konuşmalar yapmış, yeni şekillenen güvenlik anlayışına Türkiye'nin geleneksel stratejilerle eklememeyeceği, liberal rüzgârların estiği bir dünya ortamında ekonomik güvenliğin askerî güvenlik kadar önemli olduğu, dolayısıyla AB üyeliğinin Türkiye'nin ulusal güvenliğine olumlu katkıda bulunacağı vurgusunu yapmıştır (Çayhan, 2002).

AB karşıtları ise üyeliğe temkinle yaklaşılması ve gerekli önlemlerin alınmasında ısrar etmektedir. AB karşıtları, AB üyeliğinin olası yararlarının farkındadırlar, fakat AB üyeliğinin gerektirdiği reformların Türkiye'nin ulusal güvenliğine zarar vereceğini düşünmektedirler (Cizre, 2004). AB karşıtları, küreselleşen güvenlik/güvensizlik karşısında Türkiye'nin ulusal güvenlik kavramından ödün vermeden ve belki de daha fazla ulusal güvenliğe sahip çıkarak yeni bir güvenlik ajandası oluşturması gerektiği iddiasındadır. Hatta bazı yazarlar, AB reformları yapılmasına rağmen Türkiye'nin üyeliğe kabul edilmeyeceğini, reform sürecinde MGK'nın ve TSK'nin geleneksel rolünün zayıflatılacağını ve tüm süreçten Türkiye'nin zararlı çıkacağını düşünmektedir (Bilgin, 2005: 177, 190). Cumhuriyet'ten günümüze etkin olan ve bir anlamda gelenekselleşmiş ve klasikleşmiş bölünme korkusu, AB karşıtlarının güvenlik anlayışında hâlâ etkili olmaktadır.

AB karşıtlarının güvenlik anlayışı askerî çevrelerde egemen olan güvenlik anlayışı ile paralellikler sergileyebilmektedir. Bazı askerî çevrelerce, Türkiye'nin istikrarsız ve güvensiz komşu ülkelerle çevrili olmasından dolayı güvenliğine birinci derecede önem vermesi gerektiği; bölgesel ve coğrafi güvenliğin demokrasiden daha önemli olduğu; Türkiye'nin daha fazla demokrasiye izin vermeyen, özgün ulusal güvenlik koşulları olduğu ve demokratikleşmeye güvenlikten daha fazla önem veren AB üyelik sürecinde temkinli olunması gerektiği ifade edilmektedir. Ulusal güvenliğin ifade ettiği, coğrafya, toprak, bölgesel konumlanış, komşu ülkeler vs. gibi algılamaların bütünlüğü 'fiziksel' güvenliktir.

2.7 TÜRKİYE'DE ARAŞTIRMA MERKEZLERİ

2.7.1 Türkiye'de Araştırma Merkezlerinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de araştırma merkezlerinin ilk örnekleri 1960'larda ortaya çıkmıştır. Dünyadaki diğer örneklerde olduğu gibi ülkenin yaşadığı krizler ya da dönüşümler, düşünce kuruluşlarının kurulmasına ve harekete geçmesine sebep olmuştur. Türkiye'de İktisadi Kalkınma Vakfı ve Dış Politika/Foreign Policy dergisi etrafın-

da organize olan Dış Politika Enstitüsü gibi öncü araştırma merkezlerinin Avrupa ile gelişen ilişkiler ve Kıbrıs Sorunu eksenli ortaya çıkması sürpriz değildir (Güvenç, 2006).

1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükçü ortam, araştırma merkezleri gibi çeşitli dernek, vakıf veya kuruluşların kurulabilmesinin hukuki olarak önünü açmıştır (Aydın, 2006: 45). Avrupa Ekonomik Topluluğu ile imzalanan 1963 Ankara Antlaşması da Avrupa ile gelişen ekonomik ilişkiler için uzman ve bilgi ihtiyacını perçinlemiştir. Dolayısıyla iş dünyası da böyle kuruluşlara ihtiyaç duymaya başlamıştır. Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, İktisadi Araştırmalar Vakfı ve İktisadi Kalkınma Vakfı iş çevrelerinin desteği ile kurulmuş vakıflardandır. Her ne kadar klasik anlamda araştırma merkezi kabul edilmese de bu kuruluşları, araştırma merkezlerinin/düşünce kuruluşlarının atası olarak kabul edebiliriz. Zaten Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti daha sonraki yıllarda bu çalışmada da ele aldığımız TESEV – Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'na dönüşmüştür. Bugün de varlığını sürdüren ve Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin tartışmasız en etkin araştırma merkezi olan İktisadi Kalkınma Vakfı ise tam bağımsız bir kuruluş değildir. Kısmi hükümet desteği almaktadır. Türk siyasal hayatında ideolojik ayrışmanın başlaması dış politikada da yansıma bulmuş ve 1970'lerin başlarında sol demokrat eğilimli Dış Politika Enstitüsü kurulmuştur. 1980'lerde araştırma merkezi sayısı artmıştır. İslamî Araştırmalar Merkezi (İSAM), Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SİSAV), Türk Demokrasi Vakfı, Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV), Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı ve Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) bu yıllarda kurulanlardır. Araştırma merkezlerinden bazıları zaman içerisinde yok olmaya yüz tutmuştur (örneğin SİSAV). Araştırma merkezlerinin önündeki 1982 Anayasası engeline rağmen, zamanın siyasi liderlerinin yurtdışı bağlantıları, kimilerinin yurtdışında eğitim görürken düşünce kuruluşları ile tanışmaları ve liderlik vizyondaki çağdaş yaklaşımları tetikleyici rol oynamıştır (Aydın, 2006).

1990'larla birlikte Soğuk Savaş'ın sonra ermesi, araştırma merkezlerini sadece dünyada değil Türkiye'de de yükselişe geçirmiştir. Türkiye'nin geleneksel güvenlik anlayışının ve dış politikasının değişen koşullar karşısında gözden geçirilmesi ve güncellenmesi gerekliliği fikri yaygınlık kazanmıştır. Nitekim Türk dış politikasında dikkate alınması gereken parametreler artmıştır. Yükselen yeni 'tehdit'ler karşısında yönetici seçkinlerin Türkiye'nin var olagelen dış politikasına dair muhtabakatı sona ermiştir (Güvenç, 2005). Siyasetin giderek sivilleşmesine koşut olarak tartışma zemini genişlemiş; siyasal parti ve sivil toplum kuruluşları gibi tartışmaya müdahil aktör sayısı artmıştır. Siyasette gözlemlenen açılım, dış politika ve güvenlik konularına da sıçramış ve birçok seçeneğin ve yöntemin olanak dâhilinde olduğu idrakine yol açmıştır. Dünyada esen özgürlük rüzgârı, Türkiye'de de

siyasetin liberalleşmesine, hak ve özgürlüklerin genişlemesine yol açmıştır. Libelleşen siyaset yeni söylem(ler), yeni aktörler oluşturmuştur.

1990'larla birlikte kurulmaya başlanan araştırma merkezlerinden bazıları şunlardır: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), Liberal Düşünce Derneği, Arı Hareketi, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV), Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı (UPAV), Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV) ve Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM). Orta Asya'da Türki Cumhuriyetler'in bağımsızlaşması, Yugoslavya'nın dağılmasıyla şekillenen Balkanlar ve Orta Doğu'da Birinci Körfez Savaşı Türk dış politikasını zora sokmuş, fakat aynı olaylar araştırma merkezlerini yükselişe geçirmiş ve araştırma merkezlerinin ilgi ve faaliyet alanlarını oluşturmuştur. Dış politikadaki bu çetrefil durum, resmî kurumları da arayışlara yöneltmiş, bilgi ve uzman desteğini arttırmak için bazı bakanlıklar veya devlet kurumları düşünce kuruluşu kurulmasına ön ayak olmuştur. Dış İşleri Bakanlığı'nın Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) ve Yüksek Öğretim Kurulu'nun Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi (SA-EMK) bu grubun örnekleridir. Yine bu dönemde yurtdışındaki bazı araştırma merkezlerinin (Friedrich Naumann ve Heinrich Böll gibi) Türkiye'de ofis açma çabaları yoğunluk kazanmıştır.

Araştırma merkezlerinin bir furya halinde sayısal olarak patlaması, çeşitlenmesi ve yaygınlaşması 2000'li yıllara tekabül etmektedir. Bu durumun tetikleyici sebepleri şöyle sıralanabilir (Aydın, 2006: 87-88): bilgi ve analize duyulan ihtiyacın artması; demokrasinin gelişmesi için sivil toplumun katkılarının anlaşılması; internet gibi iletişim teknolojilerinin gelişmesi; fon, teşvik ve desteklerin küreselleşmesi ve gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelerin sivil toplumuna kaynak aktarımının artması. Daha önce belirtildiği gibi, Türkiye'nin 1999'da AB aday üye statüsüne alınması, gerek dış gerekse iç politikada yaygın ve köklü etkilere yol açmıştır. Demokratikleşme ve insan hakları alanlarında reform yapan ve hak ve özgürlüklerin alanını genişleten Türkiye'nin geçirdiği bu dönüşüm süreci, araştırma merkezlerini de etkilemiştir. 1982 Anayasası'nın kısıtladığı düşünce, basın ve örgütlenme özgürlükleri genişletilmiştir. Özellikle 2001'de Dernekler Kanunu'nda yapılan değişiklikler sivil toplumun ve araştırma merkezlerinin yükselişinin önünü açmıştır. Artık dernek veya vakıf kurmak daha kolay; sendika, siyasal parti veya ticaret odası çatısı altında faaliyet gösterebiliyor olmak ise mümkün hale gelmiştir. Yurtdışında kurulan dernek, vakıf veya araştırma merkezlerinin Türkiye'de ofis açması, dernekleşmesi veya faaliyet göstermesinin yolu açılmıştır. Örgütlenme özgürlüğünün önündeki engellerin kaldırılması, yurtdışı/yurtiçi kavramlarını da küreselleşmenin etkisi ile muğlaklaştırmıştır.

Aynı yıllarda Türkiye'ye yönelen AB fonları artmıştır. AB, sivil toplum kuruluşlarına doğrudan fon sağlamış, çokuluslu araştırma projeleri ve ortak çalışmalara

ön ayak olmuştur. AB mali kaynağı, araştırma merkezleri tarafından yürütölen birçok projede kullanılmaktadır. Asya ve Afrika gibi bölge çalışmaları veya dış politika, güvenlik ve enerji gibi farklı alanlarda Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) gibi ulusal bilim ve teknoloji kurumları destek vermektedir. AB de TÜBİTAK'a mali destek vermekte olduğundan, araştırma merkezlerinin dolaylı finansmanında AB'nin rolü inkâr edilemez.

Yeni kurulan birçok düşünce kuruluşu arasında hem İç İŞleri Bakanlığı, TSK ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gibi resmî kurumların kurduğu araştırma merkezleri hem de iş çevreleri ve üniversiteler gibi sivil inisiyatiflerin kurduğu araştırma merkezleri bulunmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde araştırma merkezlerinin bağımsız ve yarı-bağımsız, hükümet bağlantılı, üniversite bağlantılı, siyasi parti bağlantılı ve yabancı araştırma merkezlerinin yerel ofisleri olmak üzere birçok çeşidi vardır (Aydın, 2006: 133–137).

2.7.2 Araştırma Merkezlerinin Güncel Durumu

Örgütlenme önündeki engelleri kaldıran hukuki değişim ve Dernekler Yasası ve Vakıflar Yasası'nda serbesti getiren reformların yapılması, araştırma merkezlerinin 2000'li yıllarla birlikte sayısının artmasını kolaylaŐtırmıŐtır. Günümüzde araştırma merkezi açmanın akıcı bir bürokratik işleyişi vardır. Araştırma merkezleri yapılarına, kuruluş hedeflerine ve iş tiplerine göre farklı hukuki statüyü barındırır. Üniversitelerin altında açılan araştırma merkezi veya araştırma enstitüsü kuruluşu Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) onayına bağlıdır. Hükümet kuruluşu statüsü dışında kalanlar ise genellikle dernek veya vakıf olarak örgütlenmektedir. Dernekler Kanunu'nda yapılan deđiŐiklikle yurtdışı bağlantıları oluşturma, yurtdışında bulunan bir kuruluşun yerel temsilciliğini kurma veya yurtdışındaki kişi veya kuruluşlardan mali destek alabilme imkânı için araştırma merkezleri daha çok dernek statüsünü tercih etmektedir. Daha geniş örgütlenmelerin parçası olan veya ileride büyümeyi ve farklı faaliyet alanlarına kaymayı hedefleyen araştırma merkezleri vakıf statüsünü tercih edebilmektedir. Bununla birlikte, dernek veya vakıf olarak açılıp fatura kesme ve vergi ödemeyi gerektiren basın, yayın ve yayım faaliyetlerini bir ticari iŐletme bünyesinde yürütenler çoğunluktadır.

Sayıları daha az olmakla birlikte, vakıf olarak örgütlenen bazı araştırma merkezleri de bulunmaktadır. Vakıf olarak örgütlenmenin en önemli faydası vergi ödememek ve faaliyet alanını resmî olarak geniş tutabilmektir. Böylelikle sadece araştırma merkezi olarak değil eğitim hizmetleri sunma, kamu yararına iş yapma, insan haklarını savunma gibi faaliyetler de yürütölebilmektedir. Bununla birlikte vakıf olarak kurulmak, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne tâbi olmayı gerektirdiğinden dolayı doğal olarak bağımsız olunamamakta, 'kamu yararı' meselesi söz konusu

olduğu için kamu yararının takip edilmesi, desteklenmesi ve denetlenmesi için Vakıflar Genel Müdürlüğü ile yakın irtibat gerekmektedir. Bununla birlikte her vakıf statüsü vergi muafiyeti demek değildir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün sıkı bir denetiminin akabinde 'kamu yararına' hizmet etmekten dolayı, Bakanlar Kurulu kararı ile vergi muafiyeti sağlanabilir. Örneğin bir araştırma merkezi bilimsel çalışmalarının yanı sıra ileride eğitim kurumu haline gelmeyi hedefliyorsa - bir okul yaptırmak, bir üniversite açmak gibi - o zaman vakıf olarak kurulması, eğitim kurumu oluştururken vakıf statüsüyle vergi muafiyeti, teşvik alma gibi birçok başlık altında devletten fayda sağlaması mümkündür.

Üniversite bünyesinde veya hükümet kuruluşu dışındaki araştırma merkezleri genellikle iş çevrelerinden kişiler, akademisyenler, politikacılar, emekli bürokratlar veya kâr amacı ile hareket eden girişimciler tarafından kurulmuştur. Araştırma merkezlerinin büyük çoğunluğu İstanbul ve Ankara'dadır. Bünyelerinde araştırmacı bulunduran, istihdam eden araştırma merkezlerinin birçoğunun akademisyen veya emekli bürokrat (örneğin emekli büyükelçi veya subay) kökenli yöneticisi veya koordinatörü bulunmaktadır. Tam zamanlı ve kadrolu araştırmacı çalıştırmanın maliyetleri göz önünde bulundurularak genellikle proje bazlı, sözleşme esaslı ve kısa dönemli araştırmacı çalıştırılmaktadır. Bazı araştırma merkezleri sınırlı sayıdaki idari personelin yanı sıra herhangi bir araştırmacı barındırmakla birlikte, bazıları tam zamanlı ve daimi kadrolu araştırmacı çalıştırmaktadır. Araştırma merkezlerinde proje bitiminde iş akdinin de bittiği sözleşmeli (tam veya yarı zamanlı araştırmacı) personel de istihdam edilebilmektedir. Sözleşmeli araştırmacılar genellikle o projenin gerektirdiği özel uzmanlık alanına göre seçilmektedir. Buna mukabil, kadrolu araştırmacıların uzmanlık alanları ise araştırma merkezinin faaliyet alanını veya konusunu oluşturan daha genel başlıklardır. Personel giderlerini kısmak için, kısmi zamanlı (haftalık saat veya gün usulü) araştırmacılarından da istifade edilebilmektedir. Araştırma merkezleri sektörü, gönüllülük esasında çalışmalara da açık olduğundan kısa dönemli stajyerlerin de hizmetinden faydalanmaktadır. Lisans veya lisansüstü seviyesindeki öğrenciler araştırma merkezlerinde deneyim kazanabilmektedir. Stajyerlerin sayısı kimi araştırma merkezlerinde tam zamanlı ve uzman kadrolu araştırmacıların sayısının 5-10 katına çıkabilmektedir.

Türkiye'de araştırma merkezi sektörü olarak büyük bir sektörden bahsedemeyiz. Araştırma merkezlerinin sayıları sınırlıdır. Alanda bilinen, aktif ve etkili 30-40 araştırma merkezi (üniversite bünyesindekiler hariç) bulunmaktadır. Araştırma merkezleri genellikle şu kaynaklardan fon sağlamaktadırlar: bağış, üyelik aidatı, kitap, dergi, rapor gibi üretim sonuçlarının satışından elde edilen gelir, hediyeelik eşya satışı ve yurtiçi ve yurtdışında ortaklarla birlikte veya bağımsız yürütülen araştırma projelerinden elde edilen gelirler. Yine de çoğunun mali yapısı ve fi-

nansal kaynakları Şeffaf değildir. Bazı araştırma merkezleri TÜBİTAK tarafından desteklenen proje yürütmektedir fakat alınan araştırma fonları hem bir araştırma merkezinin sürdürülebilirliğini sağlamak için yetersizdir hem de TÜBİTAK zaten çok sınırlı sayıda projeyi desteklemektedir. Bazı araştırma merkezleri hükümet tarafından desteklenmektedir. Hangi düşünce kuruluşlarının devletten destek aldığı, hangilerinin sermaye yapısının özerk olduğu açık değildir. Bu nedenle Türkiye'deki araştırma merkezlerini tam bağımsız araştırma merkezleri ve hükümet veya devlet tarafından kısmi olarak desteklenmekte olan araştırma merkezleri olarak ayırmak mümkün değildir (Aydın, 2006: 115).

Türkiye'deki araştırma merkezlerinin bazıları çıkar grupları veya baskı grupları tarafından doğrudan desteklenmekte veya o grup bünyesi altında faaliyet göstermektedir. Örneğin TEPAV, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından doğrudan ve tam finansmanlı desteklenmektedir; TUSAM ise, Türk Metal Sendikası tarafından desteklenmekte ve sendika bünyesinde faaliyet göstermektedir; İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) ise iş dünyası tarafından desteklenmektedir. İş dünyasının veya sendikaların desteklediği araştırma merkezleri mali olarak daha istikrarlı ve dengeli bir yapı sergilemektedir. İş dünyasının desteklediği araştırma merkezlerinin mali kaynakları daha güvenilir olduğundan, kurumsal devamlılığı daha garantili olabilmektedir (Aydın, 2006: 132).

Birçok araştırma merkezi yurtdışı kaynaklara da yönelmektedir. En önemli fon kaynağı Avrupa Birliği (AB)'dir. AB, hibe projeleri ile olsun, FP6 ve FP7 gibi uzun vadeli, çok ölkeli ve çok eŐli araştırma projeleri ile olsun, çeşitli kurumları aracılığı ile Türkiye'deki araştırma merkezlerine fon sağlayabilmektedir. AB'nin yanı sıra Açık Toplum Enstitüsü Türkiye Temsilciliği, Heinrich Böll Vakfı Türkiye Temsilciliği, Friedrich Naumann Vakfı Türkiye temsilciliği, the National Endowment for Democracy (NED), the Center for International Private Enterprise (CIPE) ve International Republican Institute (IRI) gibi yabancı kuruluşlar doğrudan veya Türkiye'deki temsilcilikleri aracılığıyla fon sağlamaktadır.

2.8 SAHA ÇALIŞMASI: ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Daha önce değinildiği gibi, Türkiye'de araştırma merkezlerinin kurulması 1960'lı yıllara dayanır. Bununla birlikte, Türkiye'deki araştırma merkezlerinin kendilerinin, akademik çalışmanın ilgi alanı haline gelmesi ancak son yıllarda mümkün olmuştur. Bu çalışmada, ulusal güvenliğin çoğulcu bir ortamda belirlendiği Soğuk Savaş sonrası döneme vurgu yapmamızdan ötürü, Türkiye'de yakın geçmişte kurulan araştırma merkezleri mercek altına alınacak ve güvenlik kültürünün belir-

lenmesindeki rolleri üzerinde durulacaktır. Çalışmamız saha çalışmasına dayanmaktadır. Örneklem grubuna belirli kıstaslarla dâhil edilen İstanbul ve Ankara’da yerleşik araştırma merkezlerinin yöneticileri ve uzmanlarıyla derinlemesine mülakatlar yapmak ve niteliksel araştırma yöntem ve teknikleri kullanarak veri derlemesi, değerlemesi ve analizi gerçekleştirmek bu çalışmanın benimsediği metodolojik yaklaşımdır.

Türkçede ‘think-tank’ olgusunun tam karşılığı bulunmamaktadır. Düşün kuruluğu, düşünce kuruluşu, düşünce üretim merkezi gibi kullanımları olmakla birlikte bu ifadeler felsefe konularını çağrıştırmaktadır. ‘Think-tank’ kuruluşlarının araştırmaya dayalı olması ve bilginin üretimi, işlenişi, analizi ve dağıtımı söz konusu olduğu için çeşitli araştırma projelerinin çeşitli kollardan yürütülüyor olmasından dolayı araştırma merkezi tanımı, ifade açısından daha uygun olacaktır. Bu nedenle çalışmamızda terim olarak araştırma merkezlerini kullanmayı uygun bulduk. Fakat üniversite bünyesinde faaliyet gösteren araştırma merkezlerini çalışmamıza konu edinmedik. Üzerinde durduğumuz bağımsız olduğu iddiasında olan yani YÖK onayı ve denetimine tâbi olmayan veya herhangi bir hükümet/siyasi kurum ve kuruluşla bağlantısı olmayan dernek, vakıf veya şirket statüsündeki araştırma merkezleridir.

Araştırmanın popülasyonunu, Türkiye’de yerleşik ve Türkiye siyasal yaşamına dair alanlarda faaliyet gösteren araştırma merkezleri oluşturmaktadır. Bu merkezler, Türkiye’yi ilgilendiren çeşitli sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve eğitsel çalışmalar içerisindedir. Var olan araştırma merkezlerinin büyük çoğunluğunu Ankara’da ve İstanbul’da yerleşik olanlar oluşturduğu için bilimsel araştırmamızın örneklem grubunu yedi Ankara kökenli ve yedi İstanbul kökenli olmak üzere toplam 14 araştırma merkezi oluşturmaktadır. Örneklem grubuna dâhil ettiğimiz ağırlıklı olarak İstanbul’da faaliyet gösteren veya genel merkezi İstanbul’da olan araştırma merkezleri şunlardır: Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), Arı Grubu, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) ve Heinrich Böll Vakfı (Heinrich Böll Stiftung). Örneklem grubuna seçtiğimiz Ankara kökenli (Ankara’da faaliyet gösteren veya genel merkezi Ankara’da olan) araştırma merkezleri ise şunlardır: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM - saha araştırması sırasında kapanmıştır), Dış Politika Enstitüsü, Liberal Düşünce Derneği, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu (USAK), Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), Global Strateji Enstitüsü (sonradan ORSAM kısaltması ile Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi olmuştur) ve Türkiye Ulusal Güvenlik Stratejileri Merkezi (TUSAM – saha araştırması sırasında kapanmıştır).

14 araştırma merkezini kapsayan örneklemi oluştururken çeşitli kıstaslara dikkat ettik. Bu araştırma merkezlerinin tümü politika çıktısı yaratabilecek ve güvenlik

politikasına dair etkide bulunan veya bulunabilecek potansiyelde olan araştırma merkezleridir. Üretimleri yoğunlukla siyaset (yerel veya uluslararası siyaset, iç/dış politika, güvenlik, demokrasi, ekonomi-politik, vs.) üzerinedir. Özellikle güvenlik ve dış politika konularında konferans düzenlemek, dergi çıkartmak, kitap yayınlamak ve internet sayfası oluşturmak; yorum, politika önerisi ve analiz üretmek gibi faaliyetler içersindedirler. Örneklem grubunu oluştururken medya ile ilişkilendirme derecesi de dikkate alınmıştır. Seçilen bu araştırma merkezlerinin çalışmalarına medyanın çeşitli ortamlarında atıfta bulunulmakta ve hatta bu çalışmalar kamuoyu gündemini oluşturacak şekilde kamusal tartışmalara neden olmaktadır. Örneğin araştırmanın örneklemini oluşturan 14 araştırma merkezinde çalışan yönetici ve uzmanlar, sıklıkla televizyon ve radyoya çıkmakta, haber, tartışma ve siyaset programlarına konuk olmakta ve görüş bildirmektedir. Araştırma merkezlerinin yayınları (kitap, broşür, görüş, yorum, analiz belgeleri veya araştırma raporları) gazetelerin köşe yazılarına konu olabilmekte ve köşe yazarları ve gazeteciler tarafından daha geniş kitlelere tanıtılmaktadır.

Araştırma merkezlerini seçerken göz önünde bulundurduğumuz diğer bir kıstas ise politika yapım süreçlerine katılım sıklığı ve yoğunluğudur. Seçtiğimiz araştırma merkezlerinin yöneticileri, uzmanları veya temsilcileri dış politika ve güvenlik kültüründe etkin resmî kurum ve aktörler tarafından toplantılara çağrılmakta, görüşleri dinlenilmekte, yayınları okunmakta ve üretimleri izlenilmektedir. Diğer bir ifade ile resmî elit ile bağlantıdadırlar. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), Başbakanlık Tanıtma Fonu, Dış İşleri Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı gibi çeşitli devlet kurumlarına projeler yapmakta veya kısmi fonlar temin etmektedirler. Seçilen 14 araştırma merkezinin resmî kurum ve kişilerce dikkate alınıp alınmadığı, bu kurumlar telefonla aranarak ve ilgili birimlerle görüşülerek teyit edilmiştir. Üstelik araştırma merkezlerinin kendileri telefonla aranarak, yetkili kişilerden devletin dış politika ve güvenlik alanındaki resmî kurumları ile çalışıp çalışmadıkları veya irtibat halinde olup olmadıkları da sorulmuş ve teyit alınmıştır. Diğer bir ifade ile gerek resmî kurumlar tarafından gerekse de araştırma merkezleri tarafından güvenlik ve dış politika alanlarında karşılıklı olarak etkileşim veya iletişim olup olmadığı bilgisinden hareketle örneklem grubu oluşturulmuştur.

Örneklem grubu oluşturulduktan sonra mülakat aşamasına geçilmiştir. 14 araştırma merkezinin yöneticisi ve aynı araştırma merkezlerinde çalışan 11 araştırma uzmanı (toplamda 25 kişi) ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar iki yıl zarfında tamamlanmıştır. 2008 yılında ilk olarak yöneticiler ile görüşülmüş; bu mülakatlar tamamlandıktan sonra 2009 yılında uzmanlarla mülakata geçilmiştir. Saha çalışması İstanbul ve Ankarada yürütüldüğü için bu şehirlere birden çok kere ve 2008 ve 2009 yılının çeşitli aylarında seyahat düzenlenmiştir.

Araştırma merkezi yöneticileri ile derinlemesine gerçekleştirilen 14 mülakat, en kısası 40 dakika, en uzununu 110 dakika olmak üzere ortalamada yaklaşık 70 dakika sürmüştür. Önceden hazırlanan soru formu yöneltmiş fakat mülakat sırasında gündeme gelen yeni bazı noktalar, eksik kalan değerlendirmeler veya yanlış anlaşılmaların önüne geçmek için açıklığa kavuşturma hedefli yan sorular veya tamamlayıcı sorular yöneltmiştir. Görüşme sorularından bazıları şunlardır: “Kuruluşunuzun hukuki statüsü nedir? Sizin araştırma merkezinin dâhil olduğu hukuki statünün yararları ve olumsuz yönleri nedir? Bu çerçeve kurumla sürecini ve daha sonra faaliyetlerinizi nasıl etkiliyor?”; “Araştırma merkezinizin yönetim mercileri kimlerden oluşuyor? Nasıl belirleniyor?”; “Yönetici/başkan/genel sekreterin yaşı, eğitimi ve kariyer tecrübeleri nelerdir? Bu pozisyona gelme ölçütü ve şekli nedir?”; “Bütçe büyüklüğünüz ve çalışan sayınız nedir? Kurumun mali yapısı ile ilgili bilgi verir misiniz ve mali kaynaklarınız nelerdir?”; “Çalışan profiliniz nedir? Araştırma merkezlerinde çalışmanın cazibesi nedir? Çalışanlarınız arasında diğer araştırma merkezleri, sivil ve resmi kurumlardan gelenler var mı ve bu kurumlara giden çalışanınız oldu mu?”; “Mali özerklik ve faaliyet/üretim özerkliğiniz var mı? Faaliyetlerin yapılmasına kim ve nasıl karar veriyor? Faaliyetler ile ilgili mali kaynağın kullanılmasına kim ve nasıl karar veriyor?”. Yüz yüze yapılan görüşmelerde mülakat yapan araştırma ekibinden araştırmacı ile mülakat yapılan araştırma merkezi yöneticisi yalnız kalmış, dışarıdan şahısların mülakata müdahalesi engellenmiştir. Sorulara başlamadan görüşmecilerin isimlerinin saklı tutulacağı, araştırmacının sadece bilimsel hedefleri olduğu, herhangi başka bir amacının bulunmadığı, araştırma bulgularının kitap ve makale gibi bilimsel yayınlarda kullanılacağı, mülakatçı isimlerinin bu yayınlarda kullanılmayacağı bilgisi paylaşılmıştır. Akabinde sorulara geçilmiştir. Bütün mülakatlar kaydedilmiş ve çözümlenmesi yapılmıştır. Nadiren de olsa araştırma merkezi yöneticisinin isminin saklı kalmasını istediği veya kayıt cihazının kapatılması talebinde bulunduğu sorular veya durumlar olmuştur. Bu özel aktarım sırasında kayıt cihazı talebe istinaden kapatılmış ve görüşmecinin rızasına ve gizlilik ilkesine uyulmuştur. Örneklem grubunu oluşturan 14 araştırma merkezinin yöneticisi (kimi zaman Genel Müdür, kimi zaman Yönetim Kurulu Başkanı, kimi zaman Genel Sekreter gibi isim ve ünvanlara haiz fakat imza yetkisi açısından araştırma merkezini temsilde birinci derecede yetkili yöneticiler halkasında değerlendirilebilecek kişiler) ile yüz yüze görüşmelerin daha sonra kodlaması, sıralanması, gruplanması, değerlemesi ve analizi yapılmıştır. Yöneticilerle gerçekleştirilen 14 mülakattan sonra ilaveten 11 araştırma merkezi uzmanı ile görüşme yapılmıştır. Böylelikle toplamda tüm mülakatlar (yöneticiler ve uzmanlar) 25’e ulaşmıştır. Saha çalışması toplamda iki yıl sürdüğü için geçen süre zarfında araştırma merkezlerinde bazı değişiklikler olmuştur. Heinrich Böll Vakfı’nda uzman olmaması, Marmara Grubu’nda çalışan uzmanın sağlık durumunun elverişsiz hale gelmesi ve TUSAM’ın kapanması sebebiyle görüşmeler yapılamamıştır. Dolayısıyla, örneklem grubunu oluşturan 14

araştırma merkezinin ancak 11 uzmanı ile görüşme yapılabilmektedir. Görüşme yapılanlar uzman, masa şefi, bölüm başkanı, daire başkanı, bölge uzmanı gibi çeşitli unvanlarla görev yapan; güvenlik çalışmaları, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi gibi disiplinlerde araştırma merkezinin asli görevi olan araştırma yapmak ve düşünce üretmek gibi süreçlere dâhil olan; bu konulara dair üretimde bulunan, yayın hazırlayan ve bilgiyi oluşturan kişilerdir. Yine, yöneticilerle olan mülakatlar da olduğu gibi uzmanlarla da yüz yüze görüşülmüş, onlara önceden hazırlanmış sorular yöneltilmiş fakat bu yarı-yapılandırılmış mülakat sorularına mülakatın seyrine göre açıklama ve irdeleme amaçlı ilave sorular eklenmiştir. “Hâlihazırda Türkiye’deki güvenlik kültürü yapılanmasını genel olarak değerlendirebilir misiniz? Güvenlik kültürüne, güvenlik politikalarını kimin yapılandığı, aktörleri, oluşum süreçleri, başlıklarına dair yorumlarınızı rica edebilir miyiz?”; “Küreselleşen dünyada Türkiye ulus-devletin geleceğini nasıl görüyorsunuz? Bu değişim sürecinde ulusal güvenlik nasıl belirlenecek? Tamamen dış düşman eksenli bir güvenlik kültürünün oluşması mümkün mü? İç ve dış güvenlik politikaları arasındaki ilişkiyi nasıl yorumlarsınız?”; “Türkiye için savaş sebepleri (*casus belli*) nelerdir? Bu savaş sebepleri zaman içerisinde değişebilir, farklılaşabilir mi? Yoksa temel ve değişmeyen bazı değerler mi vardır?”; “Türkiye’nin Ermenistan’la ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?”; “Kıbrıs ulusal güvenlik açısından nerede durmaktadır? Türkiye’nin iç ve dış politikası açısından önemi nedir?”; “Yunanistan ile mevcut ilişkileri nasıl değerlendiriyorsunuz? Yunanistan’dan kaynaklanan tehditler var mı? Tehditler değişime uğradı mı?” sorduğumuz sorulardan bazılarıdır. En kısa mülakat 60 dakika, en uzun mülakat 120 dakika sürmüştür. Uzmanların araştırma merkezlerindeki ofislerinde gerçekleştirilen mülakatlar sırasında soruları yönelten araştırmacı ve cevaplandırılan uzman yalnız kalmış, üçüncü şahısların görüşmeye müdahalesi olmamıştır. Mülakatlar kaydedilmiş, çözümlemeleri yapılmış ve akabinde niteliksel veri derleme ve değerlendirme teknikleri kullanılarak işlem den geçirilmiş ve analiz edilmiştir.

Yüz yüze görüşmelere ek olarak araştırma merkezlerinin genel merkez binalarında gözlemde bulunulmuştur. Katılımcı gözlem tekniği kullanılarak, kuruluşların işleyişine dair genel izlenim edinilmiştir. Bu ziyaretler sırasında merkezlerin üretim ve faaliyet çıktıları derlenmiştir. Hem araştırma merkezlerinin anonim ismiyle hem de uzmanlarının ismiyle yayınlanan tüm eserler temin edilmiştir. Merkezlerin kitap yayınları, dergi, bülten gibi süreli yayınları, konferans, kongre gibi toplantı tutanakları ve derlemeleri incelenmiştir. İnternet sayfaları da taranmıştır.

Araştırmanın örneklemindeki 14 araştırma merkezi hakkında edindiğimiz bulgular ışığında genel ve tanıtıcı bilgi vermenin faydalı olacağı aşikârdır. Böylesine bir betimleme, araştırma merkezleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları anlamaya yarayacağı gibi güvenlik kültürünün çeşitli sivil aktörlerine de ışık tutmuş olacaktır.

2.8.1 Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)

Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)’ın kuruluş amacı özetle Türkiye’nin, iç ve dış siyasetinde ihtiyaç duyduğu çözüm, inceleme ve analizleri üretmektir. Kurum bir Başkan, bir Genel Müdür, İcra Kurulu ve uzmanlaşmış bölge inceleme grupları şeklinde örgütlenmiş bir çalışma şekline sahiptir. TASAM’ın amacında ifade edilen üretim, yayınlanan telif ve derleme kitaplar, kongre kitapları, *Stratejik Öngörü* dergisi, web sayfası üzerinden yayınlanan analizler ve stratejik raporlar üzerinden gerçekleşmektedir. Her yıl tekrarlanan Asya ve Afrika kongreleri ile son üç yıldır Türk dış politikasının yeni yönelimlerine vurgu yapılmakta, Türkiye’nin önünde Asya ve Afrika alternatifleri olduğunun altı çizilmektedir. Birçok çalışmada Türkiye’nin merkez ülke olduğu iddiasını yiteneleyen kuruluş; Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya eksenli çalışmalar aracılığı ile Türkiye’nin uzun vadeli işbirliği imkânlarını da araştırmaktadır. Bunun son örneği, 7-12 Nisan 2008 tarihinde gerçekleşen “Düşünce Kuruluşları Türkiye Diyaloğu”dur. Bu çalışmanın amacı, web-sitesinde şu şekilde ifade edilmiştir: “Dünyada, bölgemizde ve ülkemizde kaydedilen siyasi, sosyo-kültürel ve iktisadi gelişmelere dair, bölge ülkelerinin düşünce kuruluşu temsilcilerini ‘Barış Medeniyeti’” perspektifinde bir araya getirmeyi hedefleyen etkinlikler ile düşünce kuruluşları arasında bir iletişim ağı ve etkileşim kanalı kurulması hedeflenmektedir.” TASAM’ın çeşitli çalışma gurupları vardır. Bunlar: Kafkaslar-Orta Asya-Orta Doğu Çalışma Grubu, Enerji Çalışma Grubu, Afrika Çalışma Grubu, Siyaset Bilimi, Sosyokültürel Çalışma Grubu, Ekonomi Çalışma Grubu, Çevre Çalışma Grubu, Basın ve Halkla İlişkiler Çalışma Grubu ve Ulusal ve Uluslararası Etkinlikler Çalışma Grubu’dur. TASAM’ın ayrıca Çin, Rusya ve ABD’de temsilcileri bulunmaktadır.

2.8.2 Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV)

Bağımsız nitelikte, kâr amacı gütmeyen kuruluş statüsündeki Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV)’in amacı açıkça internet sitelerinde ifade edildiği gibi politika yapımına yönelik araştırma ve öğretimdir. Vakfın misyonu internet sayfasında şu şekilde ifade edilmektedir: “Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV), toplumun karşı karşıya bulunduğu sorunlara çözüm seçenekleri oluşturmak hedefiyle araştırmalar yürüten bir düşünce üretim merkezidir. Bilimsel yaklaşım ve yöntembilime dayanan bu araştırmalarla TESEV, akademik araştırmalar ile politik kararlar arasında bağlantı kurmayı amaçlamaktadır.” Kökleri 1960’lara dayanan TESEV’in bugünkü statüsü ise 1994 yılında belirlenmiştir. Demokrasi, iyi yönetim ve dış politika gibi çalışma alanları olan vakıf, yürüttüğü araştırmaların sonuçlarını kitap olarak yayınlamaktadır. TESEV’in dış politika

çalışma alanı kapsamında AB, Kıbrıs, Orta Doğu, Sivil Toplum Temasları, Ermenistan ile ilişkiler gibi konular bulunmakta ve bu konularda konferanslar düzenlemekte, bültenler, raporlar ve kitaplar yayınlamaktadır. Açık toplum, şeffaflık ve demokratikleşme vurguları TESEV’i güvenlikleştirme ya da güveniksizleştirme süreçlerine eleştirel hale getirmektedir.

2.8.3 Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı

Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, 1985 yılında kurulan kamu yararına çalışan, bu amaçla araştırmalar yapan, projeler yürüten, tartışan, sorgulayan, gündem oluşturmaya çalışan bir araştırma merkezidir. Her yıl düzenli olarak gerçekleştirdiği Avrasya Ekonomi Zirveleri ile geniş katılımlı bir toplantıya ev sahipliği yapan kurum, zaman içinde faaliyet alanlarını kültürlerarası diyalog, cinsiyet eşitliği, Avrupa Birliği, sürdürülebilir kalkınma ve sivil toplum gibi konuları kuşatacak şekilde genişletmiştir. Kuruluş genelde konferans düzenlemekte ve yürüttüğü projeler akabinde kitap ve bülten yayınlamaktadır. Marmara Vakfı’nın internet sitesinde faaliyetleri şu şekilde ifade edilmiştir: “Sürdürülebilir kalkınmaya destek olmak amacıyla demokrasi, ekonomi, güvenlik gibi konularda uzman, akademisyen ve çalışma grupları ile projeler üretip uygulayarak rapor ve bildiri-ler yayınlayarak kamuoyunda bilinç ve duyarlılık geliştirici çalışmalar yapmakta, kamu organlarına ve özel sektöre alternatif çözüm önerileri sunmaktadır.” Kurumun çalışmalarına yön veren, başkanlığını emekli bir subayın yaptığı bir Akademik Konsey bulunmaktadır.

2.8.4 Arı Grubu

Arı Grubu’nun amacı, katılımcı demokrasiye, evrensel değerlere ve akılcılığa dayanan yeni bir ‘toplumsal anlayış’ı hayata geçirmek olarak ortaya konmuştur. Üç temel hedefi vardır: bilgiye dayalı yeni fikirler geliştirmek, pozisyon almak, bu doğrultuda farkındalık ve duyarlılık yaratmak; toplum liderlerini (karar vericiler ve kanaat önderleri) etkilemek; geleceğin toplum liderlerini yetiştirmek. Bu hedeflere paralel şekilde geliştirilen kurumun görev tanımı da internet sitesinde şu şekilde belirtilmektedir: “Türk gençliğine yeni bir gönüllülük anlayışını yerleştirmek ve katılımcı demokrasiye teşvik etmek; konu bazında enstitü anlayışını güçlendirmek, enstitü oluşumlarını ulusal ve yerelde yaygınlaştırmak ve sosyal ve siyasi alanda zihinsel ve yapısal değişimi teşvik etmek.” Arı Grubu çalışmalarını ‘toplum ve siyaset’, ‘gençlik’, ‘kadın’ ve ‘uluslararası ilişkiler’ olmak üzere dört çalışma kolu üzerinden sürdürmektedir. Arı Grubu’nun toplum ve siyaset ile uluslararası ilişkiler çalışmaları, kurulduğu 1994 yılından günümüze devam etmektedir.

Kurumun yayınladığı üç aylık dergi *Turkish Policy Quarterly*, özellikle yurtdışında Türkiye ile ilgili önemli bir yayın olarak değerlendirilmektedir. Bir Yönetim Kurulu ve Başkan ile Danışma Kurulu'ndan oluşan kurumsal yapısı vardır. Hareket, birçok konferans düzenlemektedir. Örnek verilecek olursa 9. Uluslararası Güvenlik Konferansı, 'Orta Avrasya'da Demokratikleşme ve Güvenlik' başlığıyla 14-15 Haziran 2007'de İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

2.8.5 Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM)²

Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) önce *Avrasya Dosyası* isimli derginin etrafında şekillenen ve daha sonra örgütlenmesini tamamlayarak araştırma merkezine evrilen bir kurumdur. Ankarada 1999 yılında Türkiye'de barış, demokrasi ve refah vizyonundan hareket eden bir ekip tarafından kurulan ASAM, hem araştırma merkezi hem de bilgi bankası işlevi görmektedir (Erdemli, 2000: 138). Kuruluş; Başkan, İcra Kurulu, işlevsel ve bölgesel araştırma masalarından oluşmaktadır. ASAM'ın araştırma sahası Türkiye dâhil bütün dünya olup, araştırma alanları politika, ekonomi, sosyoloji, teknoloji, demografi, güvenlik, hukuk ve tarih yapılarıdır. Kapsadığı işlevsel ve bölgesel alt alanlar açısından çok geniş bir alanı araştırma hedefine koyan ASAM, en gelişmiş araştırma altyapısına ve en fazla sayıda araştırmacıya sahip araştırma merkezlerindedir. Türkçe ve İngilizce süreli dergi, kitap, araştırma raporları, basın taraması ve kurumun kendi geliştirdiği stratejik araştırma veri tabanı gibi çalışmaları vardır. ASAM, ülkenin güvenlik önceliği arasında olduğunu savunduğu Kıbrıs ve Ermeni Sorunu gibi konularda uzmanlaşmış birimler kurmakta, ülke içinde ve dışında toplantı ve bilgilendirme faaliyetleri yapmaktadır. Özellikle Ermeni soykırım iddialarına karşı çıkmak ve bu karşı çıkışı bilimsel ispatlarla ortaya koymak amacı ile Ermeni Araştırmaları Enstitüsü ve İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü başlıkları ile organizasyonun içinde alt birimler oluşturulmuştur. Avrasya (Avrupa ve Orta Asya'yı) da öncelik konuları arasına dâhil eden ASAM, bu bölgelere ilişkin çeşitli raporlar da yayınlamaktadır. *Avrasya Dosyası*, *Jeoekonomi* ve *Stratejik Analiz* gibi süreli yayınlar çıkartmaktadır. Araştırma merkezi çeşitli kitaplar da yayınlamıştır. Bunlardan bazıları *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK; PKK: Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemleri; İran: Sosyal Antropolojik Çalışmalar; Güney Kafkasya: Sosyal Antropolojik Çalışmalar; Kırım-Kuzey Kafkasya: Sosyal Antropolojik Çalışmalar* ve *Bakü-Ceyhan Boru Hattı* başlıklı kitaplardır. Bunlara ilaveten, strateji bilimine ait eserler tercüme edilmiştir: B. H. Liddell Hart, *Strateji: Dolaylı Tutum*, Geoffrey Sloane ve Colin Gray, *Jeopolitik* gibi.

2. ASAM, saha araştırması sırasında 2009 yılında feshedilmiştir.

2.8.6 Dış Politika Enstitüsü

Dış Politika Enstitüsü, adından da anlaşılacağı üzere dış politika ve uluslararası ilişkiler konusuna yoğunlaşmış bir araştırma merkezidir (Erdemli, 2000: 138). Kuruluşu 1974'e dayanan Ankaradaki merkez, güvenlik konusundaki çalışmalarını ile alanındaki ilklerden sayılabilir. Geçen on yıllar içerisinde çalışmalarını, stratejik ve bölgesel sorunlar ile uluslararası güvenlik sorunlarını kapsayacak şekilde genişletmiştir. Dış Politika Enstitüsü, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Vakfı ile bağlantılı olarak çalışmaktadır. Kurulduğundan beri Enstitü Türkiye'yi yakından ilgilendiren Avrupa Birliği, Kıbrıs, Akdeniz, Balkanlar, Kafkaslar gibi konuların yanında Türk dış politikasının hedeflerinin ne olduğunu ve ne olması gerektiğini araştırmıştır. *Dış Politika*, *Foreign Policy Quarterly*, *Avrupa Haberleri Bülteni* ve *Avrupa Konseyi İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Bülteni* gibi süreli yayınlar da çıkartan merkez, monografi, bülten ve diğer araştırmacıların kitaplarını da yayınlamaktadır. Enstitü, Türkiye'deki çeşitli üniversitelerle yakın işbirliği içindedir. Yurtiçinde ve dışında çeşitli akademik ve siyasi konferanslar düzenlemektedir.

2.8.7 Liberal Düşünce Derneği (LDD)

Liberal Düşünce Derneği (LDD), 1994 yılında faaliyetlerine başlamıştır. LDD'nin amacı, çağdaş medeniyetin temelinde yatan fikri geleneklerin Türkiye'de tanıtılmasını temin etmek olarak tanımlanmıştır. İnternet sitelerinde belirtildiği gibi bu amaca ulaşmak için "piyasa ekonomisi, etik, özgürlük, insan hakları, adalet, barış, eşitlik, hoşgörü, hürriyetçi demokrasi gibi, insanların güven, düzen ve refah içerisinde yaşamasını sağlayan değerlerin ve kurumların anlaşılmasına ve benimsenmesine" yardımcı olacak çalışmalar yapmayı hedeflemektedir. LDD'nin liberal değerleri savunmak, yaymak ve benimsetmek gibi bir hedefi olduğundan ideolojik bağlantısı aşıkardır. *Liberal Düşünce Dergisi* ve kurumun yayınladığı kitaplar doğrudan Liberalizm ideolojisini yaygınlaştırmaya yöneliktir. LDD'nin liberalleş-tirme misyonu, internet sitesinde şu şekilde belirtilmektedir: "Liberal Düşünce Topluluğu, Türkiye'nin temel problemlerine liberal ilkelerle bağdaşan çözüm yolları bulmayı ve kamu politikasının oluşturulmasında etkili ve yetkili odakları yeniden eğitmeyi ve bilgilendirmeyi hedeflemektedir." Kuruluşun üyeleri arasında Türkiye'de liberal düşüncenin öncüleri kabul edilen Mustafa Erdoğan, Atilla Yayla ve İhsan Dağı bulunmaktadır. LDD, geniş katılımlı kongre, seminer ve hürriyet yemekleri organize etmektedir. Aynı zamanda Liberte Yayınları veya başka yayınevleri aracılığı ile telif ve çeviri kitaplar yayınlayan Topluluk, bugüne kadar 30'un üzerinde kitap yayınlamıştır. Ayrıca 'İfade Hürriyeti' konulu proje çerçevesinde tercüme telif kitaplar ve mevzuat tarama değerlendirme raporları yayınlanmakta

ve ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Topluluk, ayrıca, isteyen vakıflara, derneklere, resmi ve gayri resmî topluluklara, Liberalizmin tarihini ve başlıca tezlerini aktarmaktadır. Liberalizm, Muhafazakârlık, Sosyalizm, Sosyal Demokrasi, Toplulukçuluk gibi siyasal teorileri ve adalet, özgürlük, hoşgörü, insan hakları gibi çağdaş siyaset felsefesinin temel kavramlarını kapsayan paket eğitim programları da sunabilmektedir.

2.8.8 Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu (USAK)

Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu (USAK); ulusal ve uluslararası siyaset, ekonomi, hukuk, toplumsal bilimler ve güvenlik alanlarında faaliyet gösteren bağımsız bir düşünce kuruluşudur. Kurumun temel misyonu internet sitelerinde ulusal ve uluslararası barışa ve refaha katkıda bulunabilmek, bunun için işbirliği geliştirmek ve korumak olarak tanımlanmıştır. Amaçları ise kamuoyunun tarafsız, doğru ve yeterli bilgi ihtiyacını karşılamak ve bu amaç çerçevesinde özel ve kamu kuruluşlarının, firmaların ve medya kuruluşlarının taleplerinin yanı sıra, bireysel talepleri de karşılamaya çalışmaktır. USAK'a göre Türkiye, dünyaya ve bölgesine katkıda bulunurken güçlenecek, hem kendisi hem de tüm uluslar bundan yararlanabilecektir. USAK uluslararası hukuk, siyaset ve Orta Asya çalışmaları ile ilgili süreli yayınlar, güvenliğin çeşitli boyutları ile ilgili çeşitli kitaplar yayınlamaktadır. Kurum bir Başkan, Bilim Kurulu, işlevsel ve bölgesel uzmanlık alt yapılanmasına sahiptir. Geniş bir işbirliği ağı uzmanlarla proje esaslı çalışarak sağlanmaktadır. Terörle mücadele alanında medyada geniş yer bulan analizler yapmaktadır. Ermenistan ile ilişkiler de merkezin faaliyetleri arasında öncelik verilenler arasındadır.

2.8.9 Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)'nın amacı, internet sitelerinde beyan ettikleri gibi, ulusal, bölgesel ve uluslararası sorunlara yönelik çalışmalar yapmak ve bunları kamuoyuna sunmaktır. SETA siyaset, ekonomi ve toplum-kültür alanlarında bilgi üretmeyi ve üretilen bilimsel bilgiyi sorun çözücü formüller halinde sunmayı hedeflemektedir. Ulusal ve küresel sorunları tarihi ve kültürel bir derinlik içerisinde ele alan SETA, bugüne yönelik bilgi üretiminin yanı sıra, geleceğe yönelik öneriler de gerçekleştirmektedir. Kurumsal olarak Siyaset Araştırmaları, Dış Politika, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları ve Hukuk ve İnsan Hakları Koordinatörlükleri bulunmaktadır. Bu koordinatörlükler bir Genel Koordinatör tarafından yönetilmektedir. Ayrıca SETA'nın Washington D.C.'de yurtdışı ofisi vardır. SETA amacı doğrultusunda kitaplar, analizler ve süreli yayınlar çıkarmaktadır. Kurumun Ankara Araştırmaları Merkezi'nden devraldığı

Insight Turkey, dış politika yayınları arasında en çok okunan ve atıfta bulunulan dergiler arasındadır. İnan, Irak ve Suriye Dosyaları gibi araştırma dosyaları bulunan SETA'nın uzmanları televizyonda da sürekli programlar yapmakta ve bu vesile ile kuruluşun bilgi üretimini geniş halk kitlelerine yayma imkânı bulmaktadır. Bilginin toplum ve dünya olayları üzerindeki dönüştürücü etkisine önem verdiğini internet sitesinde belirten SETA, oluşumuna katkıda bulunduğu yeni bilgi perspektifiyle siyasal ve toplumsal 'iyi'nin inşasına, yaygınlaŐtırılmasına ve korunmasına yönelik çalışmalar yapmayı planlamaktadır. Farklılıkları bir çatışma gerekçesi değil zenginlik olarak gören SETA'nın Türkiye ve dünya kamuoyuna yönelik çalışmaları bu 'iyi'nin inşası çabası ile ilişkilidir. Kuruluş konferanslar da düzenlemektedir. 'Vatandaşlık, Güvenlik ve Demokrasi' ve 'Avrupada Müslümanlar' bu konferanslardan bazılarıdır.

2.8.10 Türkiye Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi (TUSAM)³

TUSAM, 1963 tarihinde Türkiye Metal İŞ Federasyonu adıyla kurulan ve 1973 senesinde Türk Metal Sendikası adını alan sendikanın öncülüğünde 2004 yılında Ankarada kurulmuştur. Çalışmalarının amacı, Türkiye'nin ulusal güvenlik bağlamında ulusal ve bağımsız düşünce üretimidir. Bu amaçla, internet sitelerinden alıntıyla, "başta G-7'ler olmak üzere, küresel güçlerin Avrasya coğrafyasındaki ülkeleri, insanların ve kaynaklarını sömürü unsuru olarak görmelerine tepki olarak, Türkiye'nin çıkarlarını her platformda savunmak ve geleceğe dönük çalışmalar" yapmayı amaçlamaktadır. TUSAM araştırmalarına yönelik çalışmalarının ana konu başlıklarını, Türkiye ile bağlantılı "bölgesel ve küresel siyasal, ekonomik, sosyal, demografik, teknolojik, hukuki ve tarihi altyapıların incelenmesi" oluşturur. TUSAM bu araştırmaları yürütmek amaçlı 10'u bölgesel, 17'si işlevsel olmak üzere, toplam 27 araştırma masası ve iki çalışma grubu organize etmiştir. TUSAM'ın en önemli yayını Cumhuriyet Gazetesi tarafından hazırlanan ve Cumhuriyet Gazetesi ile her Pazartesi ücretsiz ek olarak verilen *Strateji* dergisidir. Kurumun yaptığı analizler düzenli olarak bu dergide yayınlanmaktadır. Dergi büyük oranda kurum uzmanlarının katkılarından oluşmakla birlikte, kurumla birlikte çalışmalar yapan kurum dışından uzmanların yazılarına da yer vermektedir. TUSAM ayrıca Avrasya Radyo Televizyonu (ART) televizyon kanalında strateji konularında program yapmakta ve bu kanalın haber merkezine dış politika ve güvenlik konularında bilgi sağlamaktadır.

3. TUSAM, Türk Metal Sendikası yönetiminde Ergenekon Davası nedeniyle meydana gelen değişiklikler neticesinde, saha araştırması sırasında, 2009 yılı Mart ayında kapanmıştır.

2.8.11 Global Strateji Enstitüsü / Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)

Global Strateji Enstitüsü, 18 Mayıs 1996’da Ankara’da kurulan Türkmeneli İşbirliği Vakfı tarafından finanse edilmektedir.⁴ 2009 yılında isim değişikliğine uğramış ve Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) adını almıştır. Global Strateji Enstitüsü’nün ana amacı kendi ilgi alanındaki her bölge, ülke ve topluluklarla ilgili çalışma, araştırma konularını belirleyerek, bu konuları izlemek, incelemek, saha çalışmaları yapmak ve değerlendirmektir. Global Strateji Enstitüsü, kendi internet sayfasının aktarımıyla, “politik, askeri, ekonomik ve sosyal sonuçları karar verici ve ilgili kişi, kurum ve kuruluşlara yayımlayarak takip edilecek strateji ve konseptlerin oluşturulmasına katkıda bulunmayı” hedeflemektedir. Bu hedefleri doğrultusunda Enstitü ihtiyaç duyulan dillerde periyodik bülten ve dergiler, araştırma sonuçları ve değerlendirmelerini içeren broşür ve kitaplar ile kaynak teşkil edecek kitapları yayımlar, konferanslar organize eder, raporlar, projeler ve analizler hazırlar. Üç ayda bir yayınlanan *Global Dergi*, kurumun en önemli yayınlarından biridir. Bunun yanı sıra Enstitü, Osmanlı Vilayet Salnameleri serisi olarak Türkmen nüfusun yaygın olduğu Musul, Halep, Basra, ve Bağdat salnamelerini⁵ Türkçeleştirip yayınlamıştır. Enstitünün Orta Doğu, Kafkasya, Balkanlar ve Avrupa ve Uzak Doğu olmak üzere dört ana araştırma grubu bulunmaktadır.

2.8.12 İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV)

Daha önce de değinildiği üzere, İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) Türkiye’deki araştırma merkezleri arasında en eskisidir. İKV, kendi internet sitelerinde belirtildiği üzere, “Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye-AB ilişkilerindeki gelişmeler hakkında Türk iş dünyası ve kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla, 1965 yılında İstanbul Ticaret Odası ve İstanbul Sanayi Odası’nın ortak girişimiyle kurulmuştur.” Vakfın ana merkezi İstanbul’da olmakla beraber, bir şubesi de Brüksel’de yer almaktadır. Kuruluşundan bu yana birçok seminer, konferans, panel organize etmekte; araştırma yayınlamakta ve yurtiçinde ve yurtdışında tanıtım faaliyetleri gerçekleştirmektedir Vakfın ana hedefleri arasında Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmak ve Türkiye’nin diğer ülkelerle, ekonomik gruplaşmalarla ve özellikle Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini geliştirmek için gerekli çalışmaları yapmak gelmektedir. İKV bu bağlamda çok geniş kapsamlı faaliyetler yürütmektedir. Bu faaliyetler içerisinde en göze çarpanlardan biri İKV’nin kütüphanesidir. Bu kütüphane “Türkiye’deki en eski AB kütüphanesi ve AB’nin ülkemizdeki

4. Türkmeneli İşbirliği Vakfı, Irak’taki Türkmenlerin en büyük siyasi partisi olan Irak Türkmen Cephesi ile yakın ilişki içindedir.

5. Osmanlı İmparatorluğu döneminde vilayetlere ilişkin istatistik bilgileri (nüfus, vergi gelirleri, üretim, vs.) içeren yıllıklar.

tek emanetçi kütüphanesidir. İKV'nin yayımladığı araştırmaların yanı sıra, AB, OECD, Birleşmiş Milletler, DTÖ, UNIDO, IMF, EFTA gibi uluslararası kuruluşlar ve DPT, DİE, DTM gibi çeşitli kamu kuruluşları, odalar ve ilgili diğer kuruluşların AB konularındaki çalışmalarını ile istatistik ve periyodik yayınlar kütüphane bünyesinde yer almaktadır." İKV tüm bu bahsi geçen faaliyetleri ile Avrupa Birliği içerisindeki Türkiye lobisinin en önemli temsilciliğini üstlenmektedir.

2.8.13 Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)

Kuruluş ve açılıŐ toplantısını 2008 yılının ilk yarısında yapan BİLGESAM, kendi internet sitelerinden aktarımla, vizyonunu "bağımsız, bağlantısız ve esnek" bir organizasyon yapısı içinde benimsemiŐtir. BİLGESAM bu görüş altında "dünyadaki ve yurt içindeki gelişmeleri takip ederek geleceğe yönelik öngörülerde bulunmak, Türkiye'nin ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerine ve güvenlik stratejilerine, yurt içindeki siyasi, ekonomik, teknolojik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine yönelik bilimsel araştırmalar yapmak, karar alıcılara milli menfaatler doğrultusunda gerçeği, dinamik çözümlerini, karar seçenekleri ve politikalar sunmayı" kendine amaç edinmiştir. BİLGESAM araştırma sahalarını küresel, bölgesel ve işlevsel alanlar olmak üzere üç ana grup altında toplamıŐtır. BİLGESAM'ın başlıca hedefleri arasında "dünya güç merkezlerinin küresel çaplı ve bölgemize yönelik politikalarını analiz ederek, dünyadaki ve bölgemizdeki muhtemel gelişmeleri öngörmek ve Türkiye'nin jeopolitiğini uygun şekilde değerlendiren, küresel açılımlarına katkı sağlayan vizyonu geliştirmek ve bu vizyona uygun projeler üretmek" gelmektedir. BİLGESAM vizyonu doğrultusundaki faaliyetlerini "Türkiye'nin ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerine, yurt içindeki siyasi, ekonomik, teknolojik, çevresel ve sosyo-kültürel problemlerine yönelik bilimsel araştırma projeleri hazırlamak, eğitim programları, toplantılar, çalıştaylar, paneller, konferanslar ve kongreler düzenlemek, geleceğin bilim adamlarını ve araŐtırmacılarını yetiştirmek için doktora ve yüksek lisans öğrencilerine staj programları açmak, doktora ve yüksek lisans eğitimine devam eden öğrencilere burs imkânı sağlamak ve amaçları doğrultusunda gazete, rapor, dergi, kitap gibi yayınlar hazırlayarak, çalışmalarını duyurmak için üyelerine dağıtmak üzere çalışma ve bilgilendirme bültenleri çıkarmak" olarak sıralamaktadır. BİLGESAM tüm faaliyetlerini seçilmiş bir Başkan temsilciliğinde, Ortaklar Kurulu, Bilge Adamlar Kurulu, Danışma ve İcra Kurulu'ndan oluşan bir teşkilat yapısı altında sürdürmektedir.

2.8.14 Heinrich Böll Vakfı (Heinrich Böll Stiftung)

Heinrich Böll Vakfı, geleneksel politik akımların karşısında çevreci siyasal bir akım olarak Almanya'da gelişmiş uluslararası ve köklü bir araştırma merkezidir. Vakfın Türkiye'deki geçmişi 1994'e kadar uzanmaktadır. Kuruluş; demokratikleŐ-

me, insan ve azınlık haklarının korunması, ekolojik esaslara uygun sürdürülebilir kalkınma ve kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesine yönelik girişim ve çalışmaları desteklemeyi ve teşvik etmeyi kendine amaç edinmiştir. İnternet sitelerinde belirttikleri üzere “‘Demokratikleşme’ başlığı altında yer alan çalışmalar, sivil toplumu güçlendirmeye ve sivil toplumu oluşturan öğeler arasında bir ağ yapılmasının kurulmasına yönelik etkinlikleri kapsamaktadır.” Araştırma alanlarının içinde tarihle yüzleşmek, uluslararası ilişkiler, etnik çeşitlilik gibi konu başlıkları yer almaktadır. Vakıf, kuruluş amaçları dâhilindeki konulara yönelik yayın faaliyetlerini desteklemek ve staj imkânları sunmaktadır. Ayrıca vakıf, yabancı dilde *Publication Series on Democracy, Ecology and International Politics* adları altında düzenli yayınlar çıkarmaktadır.

3. ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI I: ARAŞTIRMA MERKEZİ YÖNETİCİLERİ VE SEKTÖRÜN GENEL YAPISI

Bu bölümde, çalışmamızın örneklem grubunu oluşturan 14 araştırma merkezinde gerçekleştirilen saha çalışmasından elde edilen veri analiz edilmiştir. Bulgular son derece zengin ve çeşitlidir. Araştırma merkezlerinin işleyişi, yönetimi, sorunları, olanakları ve geleceği gibi sektöre dair detaylı bilgi temin edilmiştir. Sektörün yapısı genel hatları ile ortaya konmuştur.

3.1 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN KURULUŞ YAPISI: HUKUKİ STATÜ

Araştırma merkezleri kuruluş mevzuatları açısından çeşitli seçeneklere sahiptir. Kamu yararı gözetilen ‘özel vakıf’ (TESEV), ‘vakıf’ (SETA, Dış Politika Enstitüsü), ‘vakfa bağlı enstitü’ (Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı’na bağlı Global Strateji Enstitüsü) ve ‘sendikaya bağlı merkez’ (Türk Metal Sendikası’na bağlı TUSAM) gibi örgütlenebilirler. Ayrıca, ‘dernek’ (TASAM, Liberal Düşünce Derneği) ve ‘şirket’ - genellikle anonim şirket - (BİLGESAM gibi) gibi de teşkilat oluşturabilirler. Görüşme yaptığımız merkezlerin büyük çoğunluğu vakıf, dernek ve şirket statülerini çoklu olarak kullanmaktadır. Örneğin hem vakıf hem de dernek olarak kurulan araştırma merkezlerinin yanı sıra dernek ve şirket olan, hatta vakıf, dernek ve anonim şirket statülerinin hepsini birden bünyesinde barındıranlar da vardır. Bu merkezlerin oluşumunda ikili hatta üçlü hukuki kuruluş statüsünün tercih edilmesi, bu statülerin sağladığı avantajlardan yararlanabilmek veya bazı statülerin kısıtlamalarını bir diğer statü ile aşabilmek içindir.

Vakıf statüsünü benimseyen araştırma merkezleri, faaliyet alanını daha geniş tutmak isteyip bir çatıya bağlı çeşitli kuruluşlar kurmak niyetinde olanlardır. Vakıf

statüsü yurtdışında temsilcilik açmayı da bürokratik olarak kolaylaştırmaktadır. Örneğin SETA, kuruluş statüsü olarak vakıf modelini tercih eden araştırma merkezlerindedir. SETA üst vakfına bağlı çeşitli oluşumlar vardır. SETA yöneticisi, vakıf modelini neden tercih ettiklerini şöyle açıklamaktadır:

“Bir kere vakıf olarak kurulduğunuzda ona göre bir yapılanma sağlıyorsunuz. Mütevelli Heyetiniz oluyor. Hem parasal anlamda hem de idari anlamda avantajları var. İlerde kamu yararına vakıf statüsü elde ettiğinizde bir takım vergi, stopaj, SSK gibi avantajlarınız oluyor... Vakıf kurduğunuzda aynı kurumsal çatı altında başka birçok faaliyet yapabiliyorsunuz. Mesela okul açabiliyorsunuz, yabancı temsilcilik açabiliyorsunuz. Derneklerde her biri ayrı bir kalem olmak zorunda. İleride genişleyebilme vizyonu ile hareket ederek vakıf olmayı tercih ettik. O açıdan bize daha elverişli geldi.” (SETA, Yönetici)

Vakıf statüsü de iki şekilde olabilmektedir: ‘kamu yararı gözetilen özel vakıf’ veya ‘vakıf’. Görüşme yapılan araştırma merkezlerinden sadece TESEV kamu yararı gözetilen özel vakıf statüsündedir. Kamu yararı gözetilen vakıf statüsü kolay elde edilebilen bir statü değildir. Türkiye’de toplam vakıflar içerisinde kamu yararı statüsü kazananların sayıları oldukça sınırlıdır. Açıklamalarının isimsiz olarak kullanılmasına izin veren bir araştırma merkezi yöneticisi, bazı vakıfların kamu yararına kurulduğunu, ‘kamu yararına vakıf’ statüsü ise Bakanlar Kurulu onayı gerektirdiğinden, bu statünün siyasi iktidarla bağlantılı sivil toplum kuruluşlarına daha kolay verildiğini söylemiştir:

“Bağış çok almıyoruz çünkü biz kamu yararına vakıf beyan eden bir kuruluş değiliz. Bu çok siyasi bir şey. Şimdi hükümet, gıda bankacılığı diye bir şey çıkardı. Onlar tamamen vergiden muaf tutuluyor. Mehmetçik Vakfı’yla Deniz Feneri Derneği hemen hemen aynı statüde, şu anda çaktırmadan yaptılar. Bu hukuki yapı ile ilgili bir şey. Bu olağanüstü bir taban çatışması. Bize yapılan bağış, bağış yapan kişiye muafiyet sağlamıyor. Bize yapılan vergiden düşülemez. Biz kamu yararına vakıf statüsünde değiliz. İstemiyoruz da zaten. Bize yapılan bağış gider gösteremiyorlar. Ama gıda bankacılığı yaptığı için Deniz Feneri’ne, AK Parti Hükümeti bunun vergi avantajını çıkardı. Mehmetçik Vakfı birleşti, Türk Dünyası Araştırma Vakfı gibi bir vakıfla. Bunlar Bakanlar Kurulu kararıyla kamuya yararlı vakıf veya dernek statüsü alıyorlar. O zaman bağışçıların %100 vergi muafiyeti oluyor. Şimdi Deniz Feneri falan da öyle faydalandılar.” (İsimsiz)

Vakıf yapısının Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne idari olarak bağlanmayı ve denetlenmeyi gerektirdiğinden hareket serbestisini azaltacağı, mal alıp satma yetkisi gibi faydalarına rağmen kuruma aşırı bürokratik yük getireceği ve kuruluş sırasında ortaya para, mal, mülk gibi belirli sermaye konulması gerekliliği gibi zorluklar nedeniyle vakıf statüsü tercih edilmeyebilmektedir. Buna karşın, dernek olmanın; yurtdışında temsilcilik açma, daha kolay kuruluş evrakı hazır etme ve daha az bürokratik işlem gerektirme gibi avantajları bulunmaktadır.

Dernek olarak kurulmanın kolay kuruluş belgeleri hazırlamak, örgütlenme serbestisi, işlerin bağımsız yürütülmesi, bürokratik işlem ve takip yükümlülüğünün az olması ve üye aidatı toplayabilme gibi avantajları vardır. Bununla birlikte vergi yükümlülüğünün olması dezavantaj sayılabilir. Dernek olarak fatura kesilememektedir. Dernekler mal alıp satamadıkları için dergi, kitap gibi yayınların yayımlama ve satışını yapamazlar. Bu sebeple çoğu araştırma merkezi limited şirket veya anonim şirket de kurarak dergi ve kitap yayıncılığını bu şirketler aracılığıyla yapmaktadır. Örneğin Liberal Düşünce Derneği, *Liberal Düşünce* dergisini ve yayımladığı liberal ideolojiye dair birçok felsefi kitabı bu şirket aracılığı ile üçüncü şahıslara sunmaktadır. Hem dernek hem anonim şirket statüsü bulunan BİLGESAM'ın yöneticisi neden anonim şirket olarak örgütlendiklerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Fakat vakfın hem kuruluş çalışmaları daha uzun vadeli, daha problemliler, bir de vakıf devletin müdahalesine biraz daha açık gibi gözüküyor. Bu nedenle vakfın hem işlemlerinin hem prosedürünün daha ağır olması nedeniyle derneğin daha uygun olacağını düşündük. Altı ortaklı bir anonim şirket şeklinde kurduk biz burayı. Şirket olarak kurduk, ama gerçek anlamda kâr amacı gütmek birinci hedefimiz değil. Böyle bir şeyimiz yok. Kendi sistemini döndürecek kadar da bir gelir elde etmesini amaçlıyoruz. Ancak Türkiye’de bazı çalışmaları şirket olarak yapamıyorsunuz. Mesela sivil destekler, dış destekler, Türkiye’deki bazı çalışmalar, araştırma çalışmaları böyle kâr amaçlı kurumlara verilmiyor. Dolayısıyla burada şirket olarak kurulmanın bazı mahzurları oluyor...Yani bu derneğimizi de direkt Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği şeklinde kurduk...Bu nedenle bizim iki sistemimiz var. Bir, anonim şirket olarak kuruldu Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi. İki, bu sistemi destekleyecek bir de dernek kuruldu.” (BİLGESAM, Yönetici)

Liberal Düşünce Derneği yetkilisi ise vakıf olarak kurulmanın dezavantajlarını sıralarken, neden dernek statüsünü tercih ettiklerini ve niye anonim şirket kurmaya mecbur kaldıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Vakıf olarak kurulmak hukuki olarak her şeyden önce iktisadi bir sermaye gerektiriyor tabii. Sermaye sorunu. İkinci olarak, vakıflar Türkiye’de çok daha sıkı bir denetim altındalar, her bakımdan. Hem maddi olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne tâbi olmak gerekiyor ve biz bağımsız olmak istedik. Dernek olarak faaliyetlerimizi çok daha kolay yürütebiliyoruz. Üç dört yıldır da bu Avrupa Birliği’ne üyelik sürecindeki dernek mevzuatındaki değişiklikler de nispeten rahatlatıldı. Eskiden çok daha sıkıntılıydı. Yurtdışından gelirimiz çok sınırlı fakat mevzuat olarak yurtdışından yardım alabiliyoruz. Eskiden de alınabiliyordu ama eskiden tuhaf bir izin alma süreci vardı. Faaliyetle ilgili olan bakanlıklardan izin alınıyordu, ondan sonra bankaya o alınan izin belgesini verdikten sonra. Şimdi bildirim esaslı var Dernekler Masası’ndan. Şimdi ismi de ‘masa’ değil artık, Emniyet Müdürlüğü’nde idi. Şimdi o İç İşleri Bakanlığı’na bağlandı. Böylece valiliğe bağlandı. Artık sivil personel var. Eskiden polislerdi. Demin de size söylediğim

gibi iktisadi faaliyetleri yürütmemiz açısından zaten tamamıyla pür iktisadi rasyonalliteyle çalışan bir yer olmamasına rağmen biz de yayın işlerimizi bir şirket vasıtasıyla yürütüyoruz.” (Liberal Düşünce Derneği, Yönetici)

Heinrich Böll Vakfı, Türkiye’deki diğer tüm Alman dernekleri ile beraber Devlet Güvenlik Mahkemesi’nce dava edilmiştir. Davadan beraat eden vakıf, Dernekler Yasası’nın değişmesinden sonra, Almanya’da bir dernek statüsündeki Heinrich Böll Vakfı’nın Türkiye’deki temsilciliği şeklinde 2005 yılının Ağustos ayında yeniden kurulmuştur. Heinrich Böll Vakfı temsilcisi Türkiye’de yaşadıkları sorunu şöyle aktarmaktadır:

“Mesela burada, İç İşleri Bakanlığı eğer isterse 24 saat içinde kontrol etmek için gelebilir. Almanya’dan böyle bir şey imkânsız. Düşünülmez bir olay. Ve gerçekten 2006 senesinde 10 günlük bir denetim ekibi buraya geldi. Bütün evrakları incelediler, kopyaladılar. Bizim bazen Almanya merkezimizle yazışmalarımız normal olarak Almanca oluyor. Mesela bu nedenle ceza yedik.” (Heinrich Böll Vakfı, Yönetici)

3.2 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNDE İDARİ YAPI VE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Her araştırma merkezi, çeşitli kurullar aracılığı ile yönetilmektedir. Bu kurulların adları şu şekilde değişiklik göstermektedir: Yönetim Kurulu, Yönetim Konseyi, Mütevelli Heyeti, Danışma Kurulu, Yüksek Danışma Kurulu, İcra Kurulu, Kurucular Kurulu, Kurucular Heyeti, Ortaklar Kurulu ve Mütevelliler. Eğer araştırma merkezinin hukuki statüsü dernek ise dernekler mevzuatına göre bir Yönetim Kurulu olması gerekmektedir. Eğer araştırma merkezi vakıf ise Kurucular Heyeti, Kurucular Kurulu, Ortaklar Konseyi, Mütevelli Heyeti gibi kurullar söz konusu olmaktadır. Şirket olarak kurulmuş ise ortaklık yapısına göre bu heyetin adı Ortaklar Kurulu olabilmektedir. Bazı araştırma merkezlerinde hem Mütevelli Heyeti hem de Yönetim Kurulu bulunmaktadır. Danışma Kurulu ise daha çok akademisyenlerden oluşan veya akıl kişileri barındıran bir kuruldur. Merkezin ele alacağı konuları belirleyen, faaliyetler hakkında görüşü alınan veya raporları/üretimi okuyan ve değerlendiren bu kurul, bir nevi bilim jürisi görevini üstlenmektedir. Görüşlerine değer verilen akıl kişileri bu bilim/danışma kurulunda yer alabilmektedir.

Bu kuruluşlardaki en üst merci, bağışta bulunan, maddi yardımda bulunmasa bile sponsor arayışı ile sorumlu olan ve araştırma merkezinin ilk kuruluşunda yer alan ‘Kurucu’ Kurul’dur (adı Mütevelli Heyeti, Kurucular Mercisi, Ortaklar Konseyi veya Yönetim Kurulu olabilir). Orta merci ise araştırma merkezinin işleyişine dair kararları veren, faaliyetlerin yapılmasını, stratejilerin belirlenmesini sağlayan

kuruldur (adı genellikle Yönetim Kurulu'dur). Burada yönetime dair merkezi kararlar alınır. Alt merci ise daha bilimsel ve faaliyetlerin niteliğine ve içeriğine dair görüş beyan eden Yönetim Kurulu ile bağlantılı çalışan kuruldur (adı genellikle Danışma Kurulu, Bilim Kurulu veya Uzmanlar Kuruludur). Aşağıdaki anlatımlar yapılanmaya örnek niteliğindedir:

“Bir Baş Danışmanımız, bir Akademik Danışma, bir Bilim Kurulumuz var. Her sahadan öğretim üyesi, akademisyen ve uzmanları bu Bilim Kurulu içerisine dâhil etmeye çalıştık. Burada yaklaşık 20-22 bilirkişi var.” (Global Strateji Enstitüsü, Yönetici)

“Yönetim Konseyi'nde birkaç emekli büyükelçi var. Siyaset Planlama Genel Müdürü, her zaman bizim yönetim konseyi üyesi olmuş. Dış İşleri Bakanlığıyla bir nevi bağ olsun diye düşünülmüş olacak zannediyorum. Akademiden ve Dış İşleri dışında başka sektörden üyemiz yok Yönetim Konseyi'nde. Yönetim Konseyi'ndeki arkadaşların önerisiyle, aday gösterilmek suretiyle seçiliyor üyeler. Genel Müdürümüz de var.” (Dış Politika Enstitüsü, Yönetici)

“Bir Yönetim Kurulu var. Onlar her ay toplanıyorlar. Genel olarak İKV'nin faaliyetlerini görüşüyorlar. Asıl büyük kararlar Yönetim Kurulu'ndan çıkıyor. Yönetim Kurulu Başkanı var. Başkan, Yönetim Kurulu'na karşı sorumludur. Onun altında Genel Sekreter var. Onun altında Araştırma Müdürü, Proje Müdürü ve uzman kadrosu var. Uzman kadrosunda şu an yanılmıyorsam sekiz uzman var. Fakat 10 - 12'ye kadar çıkabiliyor.” (İKV, Yönetici)

Bazı araştırma merkezlerinde çok özgün kurullarla da karşılaşmıştır. TESEV ve BİLGESAM kendi araştırma merkezlerinin özgünlüğüne şöyle değinmektedir:

“TESEV'in, 1994 yılında kurulduğundan beri, en geniş üyelikten oluşan 300 kişilik bir Kurucular Heyeti var. Biraz meclis gibi. Hepsi gönüllü. Maddi bir katkıda bulunmadı onlar, belki kuruluş esnasında bulunmuş olabilirler, ama şu anda öyle bir yıllık aidat ödüyor değiller. Aralarında çok çeşitli insanlar var. Köşe yazarlarından tut da ekonomistlere, eski siyasi, eski büyükelçilere, diplomatlara, insan hakları aktivisti, sendikacı, iş dünyası mensubu bir sürü insan var. Sonuçta sosyal demokattan, liberal demokrata bir yelpaze içinde daha merkez siyaset denebilecek bir sürü insandan oluşuyor, öyle bir yapı var. Genel Kurulu topladıklarında - iki yılda bir oluyor bu - Yönetim Kurulu'nu seçiyorlar. Yönetim Kurulu Başkanı var. Yönetim Kurulu direktörleri atıyor, yapılacak programlara olur veriyor, yasal sorumluluğu paylaşıyor. Dava olduğu zaman dava onlara açılıyor, malî sorumluluk onlarda. Bir de Yüksek Danışma Kurulu diye üçüncü bir yapı var. O da TESEV'e maddi ve manevi, entelektüel ve finans katkısı sağlayan, daha çok iş dünyası mensuplarından oluşan bir kurul. Onlar da yılda bir kere toplanıyorlar, biz onlara sunum yapıyoruz. Öyle genel bazı önerilerde bulunuyorlar. Yüksek

Danışma Kurulu’nda bir ödeme yapan ve bir de ödeme yapmayan üyeler vardır. Ödeme yapanlar yılda belirli bir miktar ödeme yapmayı taahhüt ediyorlar.” (TESEV, Yönetici)

“Şimdi burada Ortaklar Kurulu var. Bu daha çok finans yönünü ve ana stratejileri belirliyor. Stratejiler daha çok işletmecilik ile ilgili. Ama buranın asıl yapısı kendi içinde bilimsel yönünü, araştırma yönünü götürecek üç kurum var. Birisi İcra Kurulu, ikincisi Bilge Adamlar Kurulu, üçüncüsü de Danışma Kurulu. İcra Kurulu bilimsel olarak çalışmalara, ana faaliyetlere karar veriyorlar. Ve bunlar tamamen bağımsız, yani Ortaklar Kurulu’ndan bağımsız. Bilimsel olarak neler yapılması gerektiğine bunlar karar veriyor. Ama bunlar da tek başına söz sahibi değil. Çünkü bizim asıl ismimizden de belli olduğu gibi biz bir boşluğu dolduruyoruz Türkiye’de. Akil adamları, bilge adamları bir araya getirebilmek ve bu bilge adamların güvenilirliğinden istifade ederek, politikalara yön verecek raporlar ve öngörüler yayınlayarak, Türkiye’nin vizyonunu genişletmek. Asıl amacımız budur. Dolayısıyla bizim İcra Kurulu’nun yanında, Bilge Adamlar Kurulumuz var. Bu Bilge Adamlar Kurulu’nda da Türkiye’nin en saygın, hem deneyimleriyle hem bilgileriyle Türkiye’nin güvenini sağlamış ve belirli bir açıklama yaptıklarında toplumda etkili olabilecek kişiler.” (BİLGESAM, Yönetici)

Araştırma merkezlerinin kurulları genelde işverenler, esnaf, ithalat/ihracat gibi ticaretle uğraşanlar, sendikal örgütlenmelerde çalışanlar gibi iş dünyasından isimler, bürokrat emeklileri (askerler veya büyükelçiler) ve akademisyenlerden oluşur. Bazı araştırma merkezlerinin kurucuları ve yöneticileri ise yoğunluklu olarak asker kökenlidir (Global Strateji Enstitüsü gibi) veya bu merkezler çeşitli kurullarında asker kökenli kişiler bulundurmaktadır (BİLGESAM, TASAM, ASAM, TUSAM ve Dış Politika Enstitüsü gibi). TESEV, Liberal Düşünce Derneği, Arı Grubu, USAK, İKV, SETA gibi bazı araştırma merkezleri ise sivil kadroların gerekliliğine hassasiyetle vurgu yapmıştır.

Bu tip kurulların yanı sıra, hemen hemen tüm araştırma merkezlerinin masa, uzmanlık alanı, bölge, branş, birim, enstitü olarak adlandırıldığı icra kurulu vardır. Bir araştırma merkezi Orta Doğu, Avrupa, Orta Asya ve Afrika gibi çeşitli masalar aracılığı ile faaliyet yapabilir. Bu masalarda görevli uzmanlar ve stajyerler bahsi geçen coğrafi bölgeler hakkında çalışmalar yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle, coğrafi bölgelere göre bölünmüş masalar işbölümünün ve uzmanlaşmanın zeminini ve ölçütünü oluşturmaktadır. Bazı araştırma merkezleri ise işbölümünü bölgesel değil konulara ayırarak da yapabilir. Bu tür yapılanmalarda Ermeni araştırmaları, Kıbrıs Sorunu, insan hakları, uluslararası güvenlik, dış politika, demokratikleşme, göç ve su sorunu, enerji, çevre gibi çeşitli konular etrafında bir uzmanlaşma, iş ve görev bölümü söz konusu olabilmektedir. Araştırma merkezleri bu iki yapıyı bir-

den de barındırabilir. Yani bu kuruluşların hem bölgesel masaları hem de tematik birimleri ve/veya enstitüleri olabilir. TUSAM ve Global Strateji Enstitüsü yöneticileri çalışma alanlarını özetleyen araştırma masalarını şu şekilde aktarmaktadır:

“Araştırma masalarımız var. Teo-strateji Masamız var. Yakın Doğu - Kafkasya Masamız var. Balkanlar var. Orta Doğu, Avrupa Birliği, Ekonomi, Çalışma Hayatı ve Türkiye Masası var.” (TUSAM, Yönetici)

“Dört masamız var düşünce kuruluşu olarak: Orta Doğu Masası, Avrupa Birliği ve Balkanlar Masası, Orta Asya-Kafkasya Masası ve Asya Pasifik Masası. Burada uzman arkadaşlarımız çalışıyor.” (Global Strateji Enstitüsü, Yönetici)

Görüşme yaptığımız bazı araştırma merkezlerinin genel merkezlerinden başka, yurtiçinde, diğer illerde veya yurtdışında temsilcilikleri vardır. Örneğin genel merkezi İstanbul’da olan TASAM’ın, Ankara’da bir ofisi ve yurtdışında üç ülkede (Çin, Rusya ve Amerika’da) temsilcilikleri bulunmaktadır. Bu bölgelerin seçilme nedenlerini TASAM yöneticisi şöyle dile getirmektedir:

“Tesadüf değil bu bölgeleri seçmemiz, yani bunların üçü de önemli ülkeler dünya dengeleri açısından. Biz aslında bu ağı biraz daha genişletmek istiyoruz. Ama zamana ve kaynağa ihtiyacımız var. Yurtdışında dört bölgede ofis açma hedefimiz var. Kafkaslarda, Balkanlar’da, Afrika’da ve Orta Asya’da dört pilot ofis açmayı planlıyoruz.” (TASAM, Yönetici)

Avrupa Birliği konusunda yoğun çalışmalar yapan USAK, İKV ve Arı Grubu gibi araştırma merkezlerinin Avrupa Komisyonu’nun merkezi olan Brüksel’de temsilcilikleri vardır. Bazı araştırma merkezlerinin ise ABD’de temsilcilikleri vardır. USAK ve Arı Grubu bunlardan bazılarıdır.

Hemen hemen her araştırma merkezinin bir Başkanı, Genel Müdürü veya Yöneticisi olarak adlandırılabilir idari bir lideri vardır. Yönetim, Danışma veya Mütevelli kurullarındaki akıl veya sözü dinlenen kişiler, kendi aralarında tartışarak uzlaştıkları bir ismi idari lider olarak atarlar. Dolayısıyla Kurucular, Mütevelli ve Yönetim Kurulu veya bunun gibi merkezin üst düzey kurulları ile yakın teması olan, bu ilişki ağı içerisinde tanınan, bilinen, tavsiye ve referanslar ile o konuma gelen bir yönetici söz konusudur. Araştırma merkezlerinin idari liderleri, genellikle 35–45 arası yaş grubundandır. Görüşme yapılan 14 araştırma merkezinde, biri hariç tüm idari Başkanlar üniversite mezunudur. Meslek olarak genellikle akademisyenlik ön plana çıkmaktadır. Büyük çoğunluğunun lisansüstü eğitimi vardır. Emekli asker veya büyükelçi kökenli idari liderlerin yanı sıra gazeteci, iş adamı veya avukat kökenli Genel Müdür/Başkanlar da bulunmaktadır. İdari lide-

rin fon toplama, personel alımı, personel denetleme ve performans ölçme, med- yada ve toplantılarda temsil, bütçe analizi, proje değerlendirme, Danışma Kurulu ve Yönetim Kurulu tavsiyeleri ışığında kuruma yön verme gibi görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. İdari lider, her ne kadar yöneticilik yapsa da liyakat kriterleri itibariyle kendisinden bilimsel nosyonlara sahip olması, Türkçeyi iyi kullanabiliyor olması, araştırma, bilimsel bilgi üretimi, metodoloji, rasyonel politika üretimi gibi kavramlarla içli dışlı olması beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle, araştırma merkezleri sektöründe yöneticilik vasfı, sadece personel ve kurum yönetimi değil, bilimsel içeriklere vâkıf ve bilimsel nitelikleri haiz olmakla da ilgilidir. Ayrıca bu kurumlarda yöneticilik yapmak için, bilimsel üretim süreçlerinin içerisinde olabildiğince kalarak, politika önerisi geliştirebilme yetisine ve uzmanlığına da sahip olmak gerekir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu merkezlerdeki yöneticilik makamı için, yüksek eğitime sahip, ciddi emek ve zaman yatırımı ile kendisini geliştirmiş son derece yüksek kalitede bir insan kaynağı profili söz konusudur.

Araştırma merkezi çalışanları da nitelikli iş gücünü temsil etmektedir. Ziyaret ettiğimiz araştırma merkezlerindeki gözlemlerimizden ve yöneticilerle yaptığımız mülakatlardan hareketle, sektörde çalışan uzman ve idari kadroların yoğunlukla 20–40 yaş aralığında gençlerden oluştuğunu gördük. Uzman açısından en büyük araştırma merkezi 50’ye yakın uzmanı ile ASAM’dır.⁶ 20 - 25 uzman çalıştıran araştırma merkezleri de ‘büyük’ kategorisinde yer alabilir. Bu merkezlerdeki ortalama uzman sayısı ise yedi veya sekizdir. Uzmanlar genellikle üniversitelerin uluslararası ilişkiler veya sosyoloji bölümü mezunudur. Birçoğu lisansüstü eğitim yapmakta olan (master veya doktora öğrencisi), üniversitelerde akademik kariyer yapmak isteyip araştırma görevlisi kadrosu bulamamış gençlerdir. Eleman alımında çoğunlukla referans usulüyle gelen başvurular değerlendirilmekte, nadiren de gazete ilanı verilmektedir. Başvuran uzman adaylarının yeterlilikleri incelenmekte ve tavsiye eden kişiler (adayın üniversitedeki danışman hocası, araştırma merkezinde staj yaparken birlikte çalıştığı diğer uzmanlar, tanıdık bürokrat emeklileri, merkezin faaliyetleri sırasında tanışma vb.) ile temas kurularak istihdam edilmektedir. Ücret politikası ise şöyledir: Doktorsuz, dört yıllık üniversite mezunu bir uzman için ücretler devlet üniversitesindeki asistan maaşından yüksek (aylık maaşın bir buçuk katı) fakat özel üniversite asistan maaşından düşüktür (aylık yaklaşık 1.000 dolar). Doktora eğitimini tamamlamış, üniversitelerde istediği akademik kadroyu elde edememiş veya devlet üniversitelerindeki maddi koşulları cazip bulmayarak araştırma merkezlerine yönelmiş uzmanlar da bulunmaktadır. Akademik kariyer yapmayıp yine de bilim ve politika konularından uzak kalmak

6. ASAM Yönetim Kurulu Başkanlığı’nı vekâleten yürüten ve 18 Kasım 2008 tarihinde istifa eden yetkilinin aktardığına göre, ASAM’ın finansman kaynağının %90’lık bölümünü sağlayan Ülker Grubu, ‘ekonomik krizi’ gerekçe gösterip merkezin faaliyetini devam ettirmekten vazgeçtiklerini kendisine bildirmiştir.

istemeyen uzmanlar da vardır. Ayrıca Dış İşleri, İç İşleri Bakanlığı, Başbakanlık, Genelkurmay Başkanlığı gibi kurumlarda iş olanağı arayan gençler de çevrelerini genişletmek, ilişki kurmak ve bu kurumların açtığı sınavlara hazırlanabilmek için araştırma merkezlerinde çalışmaktadırlar. Benzer amaçları lisans seviyesinde öğrenci olan ve araştırma merkezlerinde staj yapmak isteyen stajyerler de paylaşmaktadır. Her araştırma merkezi muhakkak stajyer almakta, bu öğrencilere kısa dönemlerle hem eğitim vermekte hem de onları küçük işlerde çalıştırmaktadır. Bu konuda TUSAM yetkilisinin söyledikleri oldukça açıklayıcıdır:

“Şu anda her ay üç stajyer çalıştırıyoruz. Bir aylık bir eğitim veriyoruz onlara burada. Onda da ölçütümüz, tabii iyi üniversitelerin genelde en iyi öğrencilerini almaya çalışıyoruz. İşte not ortalamaları yüksek mi ona bakıyoruz. Yani bize aşağı yukarı bu yıl mayıs ayında beş yüze yakın başvuru oldu stajyerlik için Ankara dâhil. Yani İstanbul’dan da oldu tabii. Genelde daha kolay olsun diye Ankara’dan gelen çocukları tercih ettik. Türkiye’de arz çok fazla şu anda Uluslararası İlişkiler alanında. Her yıl muhtemelen bine yakın öğrenci Uluslararası İlişkiler’den mezun oluyor. Bunların gidecekleri yerler belli. Yani Dış İşleri, bilmem işte üniversiteler ama tabii artık bir kısım için de stratejik araştırma merkezleri işe girilebilecek, iş olarak düşünülebilecek yerler arasında. Kendilerini entelektüel olarak geliştirmek için, burada bir şeyler öğrenmek için geliyorlar. Referans verme ihtimali vardır iş bulma için ama bizim aldıklarımız belli yani hepsi en parlak öğrenciler.” (TUSAM, Yönetici)

Araştırma merkezlerinde çalışan uzman ve yönetici kadro uzun süreli olarak aynı araştırma merkezinde kalmamaktadır. Zaten Türkiye’de araştırma merkezleri kurumsallaşmış, deneyimli ve kökleri geçmişe dayanan bir sektör değildir. Örneğin 20 - 30 yıllık araştırma merkezi sayısı çok azdır. Çoğu araştırma merkezi birkaç yıl faaliyet gösterdikten sonra kapanabilmektedir. Her ne kadar araştırma merkezleri 2000’li yıllarda bir furya şeklinde patlama yapsa da sektörün geleceği şu an belirsizdir. Dolayısıyla, uzmanlar uzun vadeli kariyer planları yapamamaktadır. Yöneticiler mülakatlarda uzun vadeli kariyer hedefi sunamadıkları için sıklıkla uzmanlarının değiştiğinden, bazı uzmanların daha fazla ücret veren başka araştırma merkezlerine geçtiğinden veya doktora eğitimini tamamlayıp üniversitelerde akademik pozisyonlarda görev aldıklarından veya bürokrasi sınavlarında başarılı olarak kamu sektörüne geçiş yaptıklarından bahsetmektedir. Bu durumu BİLGE-SAM yöneticisi şu şekilde değerlendirmektedir:

“Araştırma merkezi çalışanları çok fazla kalıcı düşünmüyorlar çünkü Türkiye’deki araştırma merkezleri daha yerleşmiş ve personeline o iş güvencesini verebilmiş değil. Yurtdışındaki araştırma merkezleri yerleşmiş. Oradakiler ben, diyor, üniversitede hoca olacağıma burada araştırmacı olurum. İkincisi, daha sonuçları görülmüş değil. Mesela yurtdışındaki araştırma merkezleri uzman ortaya koyuyorlar, televizyonlara çıkıyorlar. Bizde de çıkılıyor ama dışarıdaki kadar saygın

değil. Bizde profesör veya doçent unvanı, uzmanlıktan çok daha önde geliyor. Ve burada belirli bir aşamayı kaydettikten sonra üniversitelere geçme oluyor. Yurtdışına gitme oluyor, yüksek lisans ve doktora yapma konusu oluyor.” (BİLGESAM, Yönetici)

Araştırma merkezleri uzmanlarını yetiştirirken insan kaynağına yatırım yapmaktadır. Uzun zaman isteyen bu sürecin ardından, yetişmiş personelin bürokrasi, üniversite, sivil toplum kuruluşu veya başka araştırma merkezlerine geçerek işi bırakması doğal olarak istenmemektedir. Birkaç araştırma merkezi yöneticisi insan kaynağının yetişmesinin zorluğundan ve personelin başka kurumlara geçmesinden hoşnutsuzlukla bahsetmiştir:

“Biz şu ana kadar kurulduğumuz günden beri, 2004’ten bu yana kadar, biz 100 kişilik bir personeli yakalayabilir miyiz diye hedef koydum, ama işin içerisine girdiğiniz zaman, insanla karşılaştığınız zaman, o kadar zorlanıyorsunuz ki! Buraya bizim her ay 15 - 20 tane, aralarında yurt dışından gelen stajyerler geliyor, bu stajyerler içerisinden bir kişiyi uzman olarak alabilir miyiz diye uğraşıyoruz. Başvuruları çok ince eleyip sık dokuyoruz. 15 kişiyi alabilmek için 100 - 150 kişiyi elemekten geçiriyoruz. Buna rağmen gelen 15 kişi içerisinden bir uzman bulmakta zorlanıyoruz. Genelde bizim prensibimiz diğer araştırma merkezlerinden kimseyi almamak, çünkü Türkiye’de bir rahatsızlığa yol açmak istemedik. Zaten öyle insan kaynağı çok zengin bir piyasa da söz konusu değil... Bürokrasiye eleman yetiştirmek gibi hedefimiz yok. Biz birisine emek veriyorsak mutlaka burada kalmasını isteriz. Zaman çok kıymetli. İnsana bir yatırım tabii. Bakınız asistan arkadaş sunumunu yaparken ben de bir saat yanında duruyorum, müdahalelerde bulunuyorum. Burada think-tankta bu bir saatin fiyatını koymuyoruz biz.” (USAK, Yönetici)

“Her şeyden önce biz burada çalışacak kimseyi yetiştirmek zorundayız. Başka bir yerde çalışmış yetişmiş bir kimsenin bize adapte olması çok zor. O yüzden neredeyse sıfırdan diyebileceğim ölçüde burada çalışacak kimseleri yetiştirmemiz gerekiyor. Burada insanları yetiştiriyoruz ve gerçekten çok iyi bir şekilde yetiştikten sonra da piyasa şartlarında tatmin de edemediğimiz için yetişmiş kimseleri sonra başka yerlere transfer vermek zorunda kalıyoruz.” (Liberal Düşünce Derneği, Yönetici)

Kurumlar ve kuruluşlar arası personel geçişlerini olumsuz değerlendirenler kadar sektör adına olumlu görenler de vardır. Bazı yöneticiler, yetişmiş insan kaynağının ayrılıp başka kurumlara geçmesini, o araştırma merkezinin insan yetiştirme potansiyelini tescillediğini iddia etmektedir. Böylelikle o araştırma merkezinin kültürü ve siyaseti yorumlama/fikir üretme tarzı başka araştırma merkezlerine veya kurumlara yayılabilmektedir. Aşağıdaki görüşler bu olumlu değerlendirmelerin birkaçıdır:

“Ben şahsen üzülüyorum ayrıldıklarında. Araştırma merkezlerinin görevlerinden bir tanesi de böyle kişileri yetiştirmektir. Hatta biz bunu bürokrasiye eleman yetiştirmek veya üniversiteye hoca yetiştirmek veya yurtdışına çocukların gelişmesi için ortam hazırlamak olarak görüyoruz. Ben bunu araştırma merkezlerinin bir görevi olarak görüyorum. Aslında bunlar gittikleri yerlerde hem sizi tanıtıyorlar hem de sizin bağlantılarınızı oluşturuyorlar. Bu da açılımınızı sağlıyor.” (BİLGESAM, Yönetici)

“Buranın misyonu bence Türkiye-AB ilişkileri konusunda uzman olan, bilinçli olan insanlar yetiştirmek. Bunlar her alanda yer alabilirler; özel sektörde, sivil toplum kuruluşlarında, bürokraside. Önemli olan bu konudaki uzmanlığı geliştirmek Türkiye'deki.” (İKV, Yönetici)

“Çok başvuru alıyoruz. Bunları kaynak yetersizliği nedeniyle istihdam etmemiz mümkün değil. Fakat yani bir kişi alıyorsak 20 kişi içinden o bir kişi seçilmiş oluyor. Ayrılmaları durumunda...nerede çalıştığı bizim için önemli değil. Ama önemli olan istenilen, aranılan donanımına sahip insanlar olması ve onların birikimlerine bizim burada katkıda bulunmuş olmamız.” (TASAM, Yönetici)

Özetle; araştırma merkezi yöneticileri istihdam ettikleri uzmanları sıkı bir elemenden geçirmekte, onların eğitimine yatırım yapmakta, kurum kültürünü, işleyişini, dünya görüşünü ve kurumun ürettiği politikaları benimsetmektedirler. Dolayısıyla yetişmiş uzmanın ayrılması araştırma merkezi için ilk başta bir kayıp olarak görülebilse de uzmanın edindiği araştırma merkezi kültürünü sonraki çalışma yerlerinde yansıtması ve bir anlamda eski kurumun birikimini devam ettirmesi olumlu durum olarak değerlendirilmektedir.

3.3 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN BÜTÇE BÜYÜKLÜĞÜ VE MALİ KAYNAKLARI

Görüşme yaptığımız araştırma merkezlerinin bütçe büyüklüklerine göre üç gruba ayrıldığını tespit ettik. Buna göre:

- Büyük bütçeliler (1.000.000 USD üstü).
- Orta bütçeliler (250.000–1.000.000 USD arası).
- Küçük bütçeliler (50.000–250.000 USD arası).

Araştırma merkezleri yurtiçinden ve yurtdışından gelen bağış, proje gelirleri (örneğin AB, TÜBİTAK ve TİKA gibi kurum ve kuruluşlar tarafından ihale edilen projeler), sponsorluk, danışmanlık hizmetleri, özel şirket, firma ve işadamları

rından alınan bağışlarla, üye aidatları, yabancı elçiliklerden, dergi, kitap ve yayınların satışlarından gelen malî kaynaklarla çalışmaktadırlar. Ayrıca Dış İşleri Bakanlığı’ndan (Dış Politika Enstitüsü gibi), Türkmene Vakfı’ndan (Global Strateji Enstitüsü gibi), yurtdışındaki derneklerden (Heinrich Böll Vakfı gibi) ve yurtdışı ödül ve burs programlarından (Liberal Düşünce Derneği gibi) maddi kaynak sağlayan araştırma merkezleri de bulunmaktadır.

3.4 FAALİYETLER

Bu çalışma kapsamında, araştırma merkezlerinin faaliyetleri hakkında da bilgi edinilmiştir ve birçok ortak nokta saptanmıştır. Bulgular aşağıdaki alt başlıklar halinde analiz edilmiştir.

3.4.1 Faaliyet Alanı

Faaliyet konularının belirlenmesi sırasında uluslararası ilişkiler disiplini, başat faaliyet alanı olarak kabul edilmektedir. Merkezlerin sıklıkla ele aldığı tematik konular şunlardır: azınlıklar, insan hakları, demokrasi, kimlik, kültürler arası diyalog, sürdürülebilir kalkınma, laiklik, Alevilik, türban yasağı, Kürt Sorunu, çevre kirliliği, kaçak göç, ifade ve vicdan hürriyeti, algılar, eğitim ve sivil toplum. Güvenlik özelinde öne çıkan başlıklar şunlardır: toplumsal şiddet, terör, ulusal güvenlik, uluslararası güvenlik, enerji güvenliği, sınır güvenliği, ekonomik güvenlik ve gıda güvenliği. Bölgesel işbirliği ve çatışma alanlarına dair çalışmalar ise, Kıbrıs, AB, Kuzey Irak, Orta Asya, Orta Doğu, Avrasya, Balkanlar, Asya ve Afrika, Karadeniz Bölgesi, trans-Atlantik, Türkiye’nin sınır komşuları (örneğin Ermenistan, Gürcistan, Irak, İran, Yunanistan) gibi coğrafyalara odaklanmaktadır. Bu doğrultuda toplantı, seminer, konferans, sempozyum ve atölye çalışmaları düzenlemek, araştırma yapmak, rapor yazmak, dergi, makale ve görüş yayımlamak, sözel, yazılı ve elektronik iletişim ve ilişki ağları kurmak, internet sitesi oluşturmak, radyo ve televizyon programları yapmak, ve diğer toplantılara ve davetlere katılmak gibi faaliyetlerin içerisine girerler. Özel sektör temsilcileri, basın mensupları, yurtdışındaki düşünce kuruluşu uzmanları, sivil ve asker bürokratlar, akademisyenler ve sendika temsilcileri gibi geniş bir yelpazede yer alan aktörleri bir araya getirip fikir alışverişine zemin hazırlar ve çoğulcu bir anlayışla, farklı kesimlerin fikirlerini ifade etmelerine imkân verir. Bunun neticesinde uzlaşma olanağı sağlayarak, siyasi kültürün demokratikleşmesine katkıda bulunurlar.

3.4.2 Faaliyetlerin Amacı

Yaptığımız saha çalışması sırasında edindiğimiz gözlemlere göre araştırma merkezleri, bilgi ile politika arasında köprüdür. Üniversiteler sadece bilgi üretmektedir. Hâlbuki bilginin kullanılabilir hale getirilmesi, devlet kurumlarına, iş çevrelerine ve genel olarak kamuoyunun bilgisine çeşitli süreçler sonunda sunularak bir politika haline dönüştürülmesi gerekmektedir. Araştırma merkezleri işte bu görevi üstlenmektedir. Bu kuruluşlar bilgiyi belirli bir alanda üreterek siyasal, resmi ve sivil çevrelere taşımakta ve üretilen bilginin somut bir politikaya dönüşümünü sağlamaktadır. Araştırma merkezleri kamuoyu için bilgilendirme görevi görür, tartışma ortamı yaratır, yaptığı araştırma sonuçlarını ve analizleri kamuoyuna sunar ve politika üretimine katkıda bulunmaya çalışır. Şöyle ki:

“Genelde önemli bir sorun da üniversitelerde üretilen şeyin hayatta kullanılmaması, pratiğe dökülememesi, ilgililerine ulaşmaması veya çok teknik kalarak kullanılamaz bir ürün ortaya çıkması problemi var. İşte araştırma merkezleri işte bu arada çözücü, bir şifre kırıcı niteliği bir özellik bir kimlik taşıyorlar.” (TASAM, Yönetici)

Yaptığımız görüşmeler göstermiştir ki araştırma merkezleri çeşitli konularda politika üretmek, hükümet programlarının değerlendirmesini yapmak, üst seviye hükümet/yönetim pozisyonları için insan kaynağı oluşturmak ve medyaya güncel siyasi konularda bilgi sunmak amacıyla hareket etmektedirler. Daha açık ifade edilecek olursa karar vericilere bilgi hazırlamak, hükümet yetkililerine acil eylem gerektiren konularda tavsiyede bulunmak, politika önerisi geliştirmek, kamuoyuna görüş bildirmek, yurtdışındaki hükümetleri etkilemek, siyasal iklimi etkilemek, değiştirebilmek, siyasi tartışmalara yön vermek, katkıda bulunmak ve bilgi dağıtımını yapmak gibi çeşitli amaçları vardır. Araştırma merkezi yöneticilerinin kendi ifadeleriyle:

“Think-tankçilik böyle bir şey. Yani Türk Dış Politikası'nın oluşumunda benim daha fazla tuzum biberim olsun mücadelesi. Yani ASAM'ın üretmiş olduğu bir raporu Dış İşleri Bakanı kullandığı zaman biz bundan hoşnut oluyoruz. Bir Büyükelçimiz ASAM'a atıf yaparak bir şey söylediği zaman biz bundan hoşnut oluyoruz.” (ASAM, Yönetici)

“Türkiye'nin politikalarına belirli yön verebildiğimiz oranda bu işte kendimizi başarılı kabul ediyoruz.” (BİLGESAM, Yönetici)

“Bizim hedeflerimizden bir tanesi hem kendi hükümetinizin hem de yurtdışındaki kendi hükümetinizi etkileyen hükümetlerin kararlarını etkilemek.” (Global Strateji Enstitüsü, Yönetici)

“Üretilen bilginin karar vericilere sunulması. Kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi.” (SETA, Yönetici)

“Bizim için önemli olan daha ziyade iklimi etkilemek, iklimi değiştirmek.” (Liberal Düşüce Derneği, Yönetici)

Araştırma merkezleri, önemli siyasi konularda erken uyarı sistemi vazifesi de görebilir. Siyasi bir kararın potansiyel olumsuz sonuçları hakkında hükümeti veya siyasi çevreleri uyarabilirler. Siyasi politikalar hakkında toplumun eğitimine katkıda bulunucu entelektüel üretim yapmanın yanı sıra bir çeşit ‘düşünce pazarı’ da kurarlar. Bütün bu gözlem ve tespitlerimizi, USAK yöneticisi şu sözleriyle kanıtlamaktadır:

“Bir think-tank niye kurulur, bir akademisyen neden akademik dünyaya girer? Dünyayı yönetmek için girer. Ben bu dünyayı yönetmek için, bu dünyayı fikirsel anlamda şekillendirmek için buradayım. Eğer fikri dünyaya şekil veremiyorsam benim bir işlevim yok. Ben domates satmıyorum. Tekstilci değilim. Ben fikir alır fikir satarım. Benim maksadım şudur. Bir ulusun, bir devletin bir beyni olur. Bir ulusun beyni üniversiteleridir, kısmen medyasıdır ve think-tank’lerdir, araştırma kurumlarıdır, düşünce kuruluşlarıdır. Biz bu ülkenin beyni olmaya adayız.” (USAK, Yönetici)

Özetlenecek olursa; karar vericilere politika yapımı [policy making] sürecinde yön vermek, bu yolla onlara önerilerde bulunmak, kendi seçeneklerini kabul ettirmek ve karar alma sürecine azami derecede katkıda bulunmak tüm araştırma merkezleri için esas amaçtır. Bu nedenle araştırma merkezleri, esasında akademi ile karar vericiler arasında köprü görevi gören, ham bilgiyi yorumlayarak ve dönüştürerek anlaşılabilir ve kullanılabilir hale getiren etkin kuruluşlardır. Araştırma merkezleri, hükümetlerin karar verme mekanizmalarını bu nitelikleri sayesinde güçlendirirler. Araştırma merkezleri yönetime bilgi ve uzmanlık sağlayarak, hükümetlerin politikalarına yön vererek katkıda bulunmakla birlikte siyasi ajanda oluşturarak gündemi de belirlerler.

3.4.3 Faaliyetlerin Karar Verilme Süreci

Görüşmelerimizde merkezlerin faaliyet belirleme sırasında birtakım farklılıkları olduğunu gözlemledik. Kimi araştırma merkezleri faaliyetlerini belirlerken esnek davranmakta kimileri ise özel ilgi alanlarının dışına çıkmamaktadır. Seçilen faaliyet alanının araştırma merkezinin misyonuna ve etik değerlerine uygunluğunu dikkate alanlar vardır:

“Her şeyimiz bizim proje. Geçen gün bir şirket aradı bizi işte bir şey var sizi ilgilendiren falan dedi. Biz de düşünüyoruz, misyonumuza uygunsa, etik değerlerimize uygunsa, gireriz yani.” (Arı Grubu, Yönetici)

Merkezin yönetiminde yer alan çekirdek kadronun önerileriyle faaliyet alanlarını belirleyenler olduğu gibi Yönetim Kurulu’nun, başta Başkan olmak üzere diğer üyelerin ve danışmanların dâhil olduğu bir mekanizmaya bağlı kalarak faaliyetlerine karar veren araştırma merkezleri vardır:

“Yönetim Konseyi’nde görüşülüyor, orada uygun bulunursa karar veriyoruz.” (Dış Politika Enstitüsü, Yönetici)

“Bütün akademik işler büyük ölçüde Başkan Yardımcısı’na bağlı. Bundan da ibaret değil; İnsan Kaynakları Kurulu, Performans İzleme ve Değerlendirme Kurulu, Genel Yayın Kurulu gibi pek çok kurul da Başkan Yardımcısı’na bağlı. Başkan Yardımcısı da Başkan’a bağlı.” (ASAM, Yönetici)

“Bizim gündemimiz genelde asgari bir yıl önceden Yönetim Kurulu’nda belli oluyor.” (TASAM, Yönetici)

“Kendi içimizde de işte danışman kişiler var, burada üst kademede olan beraber çalıştığımız. Masa şeflerinin daha üstünde danışman iki hocamız arkadaşımız da var. Beraber karar veririz.” (TUSAM, Yönetici)

Faaliyet alanlarının belirlenmesi sürecinde yapı olarak daha esnek olanlar, SETA ve Heinrich Böll Vakfı’dır:

“Esnek bir yapımız var. Çalışma konuları, Mütevelli Heyeti’nin önerilerinden öte, koordinatörlüklerin önceliklerine göre belirleniyor. Konuları, gündemde bulunmalarından çok, gündeme gelmesinin yararlı olacağı düşüncesiyle belirliyoruz. Bu nedenle, Türkiye gündeminde yer almayan konuları da çalıştığımız oluyor.” (SETA, Yönetici)

“Bize başvuruda bulunuyorlar böyle böyle bir proje yapmak istiyoruz, kitabın içeriği, konferansın içeriği bu olsun, konuşmacılar konusunda biz bunu düşünmüyoruz diye ve biz onu mantıklı bulmuyorsak eğer o zaman onu ifade ediyoruz burası eksik, bu böyle olsun diyerek. Danışarak karar veriyoruz.” (Heinrich Böll Vakfı, Yönetici)

3.4.4 Faaliyetlerin Hedef Kitleleri

“Hedef kitleniz kimdir? Bu kitleye hangi yollarla ve nasıl ulaşıyorsunuz?” sorularını faaliyetlerin amacını daha iyi anlamak için yönelttik. Edindiğimiz izlenime

göre, araştırma merkezleri yürüttükleri faaliyetlerin kamuoyuna açıklanması, kamuoyunun bu sayede bilgilendirilmesi ve şeffaflık bakımından çeşitli seçeneklere sahiptir. Faaliyetlerini rapor halinde ve son derece şeffaf bir biçimde kamuoyuyla paylaşan birçok araştırma merkezi vardır. İç ve dış politika alanına giren birçok konuda (AB, Orta Doğu, Balkanlar, laiklik, Alevilik vb.) kamuoyunun bilgisine sunulan şeffaf raporlar üretilmektedir. Bunun yanında, bazı raporlarını gizli tutarak kamuoyuyla paylaşmayı sadece karar alıcıların hizmetine sunan ve doğrudan bürokratik mercilere gönderenler de vardır. Hedef kitle olarak yasama ve yürütme organlarında yer alan milletvekilleri, siyasal parti temsilcileri, bakanlar, hükümet temsilcileri gibi karar vericileri, bürokratları ve yabancı/yerel siyasetçileri benimseyenler görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

“Bizim hedefimiz var. Devletin belli bürokrasisine bürokrasi dışından farklı açılar sunacak vizyon çalışmaları söz konusu olabiliyor.” (BİLGESAM, Yönetici)

“Biz Dış İşleri Bakanlığı’nın politikalarının daha geniş kitlelerce anlaşılması için, onların sözcülüğünü yapmak istiyoruz, sivil kanat olarak ABD’ye gidip Türk Dış Politikası’nı anlatmak istiyoruz.” (Dış Politika Enstitüsü, Yönetici)

“Çıkarttığımız *Turkish Weekly* isimli bir dergiyi kimlerin okuduğunu da tespit ettik. Genelde hükümet uzantılı, parlamentolar uzantılı ve medya uzantılı kişilerin okuduğunu görüyorsunuz. Askeriye uzantılı. Demek ki bizim *Turkish Weekly*’yi Amerikalı generaller, Amerikalı siyasetçiler, belediye veya valilikler, akademisyenler ve gazeteciler okuyor.” (USAK, Yönetici).

Sanayi ve Ticaret Odaları gibi özel sektör temsilcilerinin yanı sıra geniş kitleler ve genel kamuoyu da hedef kitlesi olarak betimlenebilmektedir:

“Hedefimiz mümkün olduğu kadar çok kişiye görüşlerimizi duyurmak. Kamuoyu önemli yani.” (TUSAM, Yönetici)

“Bütün kamuoyu, çıkış noktamız tabii ki TOBB üyeleri, Sanayi ve Ticaret Odaları, ama bütün kamuoyuna ulaşmaya çalışıyoruz biz.” (İKV, Yönetici)

Geniş kitle içerisinde gençlere öncelik verenler de vardır. Örneğin Arı Grubu ve Liberal Düşünce Derneği üniversite gençliği vurgusunu şu şekilde dillendirmektedir:

“Hedef kitlemiz gençlerdir. Üniversite gençliği.” (Arı Grubu, Yönetici)

“Yani hem gençlere yatırım yapıyoruz. Üniversitede olan, çalışma yapan kimselere yatırım yapmaya çalışıyoruz.” (Liberal Düşünce Derneği, Yönetici)

Mülakatlarımızda faaliyetlere kimin çağırıldığı konusu da gündeme gelmiştir. Birçok araştırma merkezi, faaliyetlerine hem yurt içinden hem de yurt dışından akademisyenleri, sivil ve askerî bürokratları, siyasetçileri, siyasal parti temsilcilerini, gazetecileri, sivil toplum ve düşünce kuruluşlarını, aydınları, medya ve özel sektör temsilcilerini, ticaret ve sanayi odaları temsilcilerini çağırmaktadır.

3.5 SEKTÖRÜN İŞLEYİŞİ: ARAŞTIRMA SİPARİŞLERİ, İHALELER VE PROJELER

Genellikle proje bazlı çalışan araştırma merkezleri, AB'den gelen hibe, yurtdışındaki diğer araştırma merkezleri ile ortak yaptıkları projelerden elde edilen gelir, AB projelerinden gelen finansman, elçiliklerden gelen maddi destek ve sponsorluk, kendi bünyelerinde ürettikleri dergi, makale ve kitap gibi yayın satış geliri, büyük firma ve sermaye sahiplerinden gelen bağış gibi çeşitli kaynaklarla sektörde var olmaya çalışmaktadır. Görüşme yaptığımız araştırma merkezlerinden Arı Grubu, birçok proje yürüten bir kuruluştur. Bugüne kadar AB projeleri de dâhil 72 uluslararası projeyi tamamladıklarını ifade eden yöneticisi, proje gelirlerinin kendileri için önemini şöyle aktarmıştır:

“72 tane bugüne kadar uluslararası proje yaptık. Belki de en çok yapan biziz. Yani her şeyimiz bizim proje. Mesela Arı Hareketi'nde çalışanların parası AB projesinden, Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilmektedir.” (Arı Grubu, Yönetici)

Çıkar ve baskı gruplarından, hükümet programlarından ve ofislerinden, siyasetin çoğullaşan aktörlerinden gelen birçok bilgi arasında sıkışan hükümetler, daha objektif ve uzman görüşüne dayalı bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Bir anlamda bilgi kirliliğinin ortasında kalan karar vericiler, bilgiyi anlaşılabilir kısımları ayıklayıp damıtarak hızla politikaya dönüştürebildikleri için araştırma merkezlerini tercih edebilmektedir. Uluslararası örgütler ve devletin muhtelif organları araştırma merkezlerine çeşitli konularda bilgi siparişinde veya proje teklifinde bulunabilmektedir. Örneğin Arı Grubu yöneticisi, Ali Babacan'ın hem Dış İşleri Bakanlığı hem de Ekonomi Bakanlığı döneminde AB ile ilgili kendilerinin uzmanlığından yararlandığını söylemiştir. AB ile ilgili ihale ve projelere çok fazla girmeyen BİLGESAM ise bünyesinde bulunan Akil Adamlar'ın verdikleri televizyon programı yapımcılığı, danışmanlık ve eğitim hizmetlerinden gelen geliri kullanmaktadır.

Yaptıkları çalışmalar ve hazırladıkları raporlarla Dış İşleri Bakanlığı politikalarının daha geniş kitlelerce anlaşılmasını sağlamayı amaçlayan Dış Politika Enstitüsü'nün AB projelerinden herhangi bir geliri yoktur. Daha ziyade Dış İşleri Bakanlığı, Milli Güvenlik Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığı'ndan gelen siparişler doğrultusunda hazırladıkları raporlar karşılığında finansman sağlamaktadır.

İKV, dış politika, Kıbrıs, AB’nin Ortak Savunma ve Güvenlik Politikası gibi birçok konuda yayın ve rapor hazırlayıp ürettiği bilgiyi hem kamu hem de özel sektörün hizmetine sunmaktadır. Kaynağının büyük bir kısmını AB fonundan sağlamaktadır. Brüksel Ofisi aracılığıyla Avrupa Komisyonu veya üye ülkeleri delegasyonlarından en üst düzeyde randevu almakta zorlanmamaktadır. Bu yüzden hükümetten de sipariş alabilmektedir.

Türkiye için siyasi özgürlükler gibi hayati derecede önemli gördüğü konulara ağırlık veren Liberal Düşünce Derneği, AB ihalelerini takip etmekle birlikte, sadece fikri olarak örtüştüğü projelere başvurmaktadır. Liberal Düşünce Derneği yöneticisi, merkezin bilgi birikiminden, kurumsal itibarından yararlanmak isteyen ve dünya görüşü itibarıyla topluluğa yakınlık duyan kimi kamu bürokrasisi, İç İşleri Bakanlığı ve devletin diğer kurumlarından resmi olmayan kişisel yollarla gelen taleplerin içeriğine ilişkin şunları söylemiştir:

“Bürokrasinin çeşitli kademeleriyle sürekli irtibatımız var. Dediğim gibi bu böyle daha enformel şekilde oluyor. Herhangi bir konuda, işte bir yasa üzerine çalışılıyorsa, bir değişiklik üzerinde çalışılıyorsa veya yapılacak bir faaliyet varsa, bir program yapacaksa, seminer, sempozyum yapacaksa herhangi bir kamu kurumu, yani işte çok önemli bir gündem maddesi varsa bununla ilgili danışıyorlar, bu daha enformel şeyler.” (Liberal Düşünce Derneği, Yönetici)

Yine AB projeleri, TÜBİTAK etiketli projeler, bağışlar ve yayınlardan elde ettiği gelirlerle mali kaynak girişi sağlayan SETA, genellikle uzmanlık alanına giren konularda bilgi üretmekte ve projeler yapmaktadır. Örneğin, KOBİ’ler, Türkiye’de çocuk işçiliği ve gıda güvenliği gibi konuların önemli olduğunu, ancak SETA’nın bünyesinde bu konularda çalışmalar yapacak masalar ve uzmanlar bulunmadığını belirten SETA yöneticisi, Genelkurmay Başkanlığı’ndan veya devletin herhangi bir kurumundan kendilerine sipariş verilmediğini ifade etmiştir.

AB fonu kullanmayan, ancak diğer bütün projelerinde ulusal ve uluslararası ortaklarla işbirliği yaparak finansman sağlamaya çalışan, bunun yanında sponsorluklardan istifade eden TASAM, kendilerine sipariş yoluyla gelen teklifleri, ancak teklifi yapan kurum, kişi veya kuruluşları tanıdıktan ve bilimsel ölçütlere uygunluğunu test ettikten sonra değerlendirmektedir. TASAM yöneticisi, devletin çeşitli organlarının araştırma merkezlerinden çalışma ve bilgilendirme siparişi verme kültürünün gelişmesi gerektiğini vurgulamıştır. Aynı yönetici, araştırma merkezlerinin temelde sadece akademik üretim yapan, makale, yorum yazan, dergi çıkaran, yayın yapan kurumlar olmaktan çok, sivil sınırlar içerisinde kalarak kamu diplomasisi oluşturan kurumlar olması gerektiğini vurgulamıştır. TASAM yöneticisi, kamu bürokrasisinin politika oluştururken araştırma merkezlerine rapor siparişi vermesi gerektiğini şu şekilde gerekçelendirmektedir:

“O kültürün oluşması önemli. Çünkü bütün gelişmiş ülkelerde herhangi bir politika oluşturulurken küçük veya büyük birden fazla kuruluştan bu tür raporlar istenir. Türkiye’nin bu gerekliliğinin kamu bürokrasisi daha henüz farkında değil.” (TASAM, Yönetici)

AB hibelerinden ve projelerinden önemli ölçüde faydalanan TESEV, dışarıdan gelen bağışları vakfın bünyesindeki Yüksek Danışma Kurulu ya da Yönetim Kurulu tarafından onaylaması akabinde kabul etmektedir. TESEV Genel Kurulu’nun kabul kararında, bağış veya maddi destek sağlayan kişi veya kurumların liberal demokrat çizgide olup olmadıkları önem taşımaktadır. Devletten veya devletin diğer kurumlarından kendilerine doğrudan maddi içerikli bir proje talebi gelmediğini, fikirlerini ve araştırmalarını daha çok siyasal partilere ve TBMM düzeyinde komisyon toplantılarına katılarak pazarladıklarını belirten TESEV yöneticisi, yurtdışından temin ettikleri kaynakları şu şekilde sıralamaktadır:

“Üçte bir, üçte bir, %25 - %30’luk yığınlar halinde. Yüksek Danışma Kurulu bir. İkincisi Açık Toplum Enstitüsü, Soros yani diğer üçte bir. Onların katkısı 500.000 dolar civarında. Bir de dış proje bazlı fon. Örneğin Avrupa Komisyonu’nun ‘call for proposal’ına [araştırma teklifi] başvurur. Ondan kazanırsan al. Heinrich Böll ile ortak bir iş yap. Friedrich Ebert ile ortak iş yap. Hollanda Konsolosluğu, Euro-mesco⁷ onlardan birisi.” (TESEV, Yönetici)

Açık Toplum Enstitüsü’nden gelen finansmanın tamamıyla onlara sundukları proje veya araştırma tekliflerinin içeriğine göre belirlendiğini belirten TESEV yöneticisinin şu ifadeleri aslında araştırma merkezlerinin ürettikleri çalışmaların, raporların ve bilgilerin piyasada arz-talep doğrultusunda ortaya çıktığını net bir biçimde ortaya koymaktadır:

“Biz her yıl Soros’a [Açık Toplum Enstitüsü] proje başvurusu yapıyoruz. O da araştırma teklifi gibi. Bizim garantimiz yok Soros’la. Vermeyebilir o parayı. Ya da şöyle oluyor; biz onlara bir menü sunuyoruz o anlamıyla. Lafın gelişi güvenlik sektörü projeleri, Polis reformu, Sivil Toplum, medya, Euromesco, Kürt Sorunu. Onlar da bakıyorlar. Diyorlar ki: ‘Şu, şu ama şunlar değil. Onlara para vermiyoruz. Bunlara veriyorum’ Ama şöyle bir kuralı var: Bir verdiği zaman bir birime karşı, bir birim daha dışarıdan fon bulmamız gerekiyor. Örneğin 500.000 verdi ya, 500.000 dolar daha bulmamız gerekiyor aynı proje için. Bulamazsak, bulamadığımız kadarının yarısını geri istiyor.” (TESEV, Yönetici)

7. Euro-Mediterranean Study Commission (Avrupa Akdeniz Etütleri Komisyonu-EuroMeSCo), sivil-askeri ilişkilerin düzenlenmesi ve asker üzerinde sivil iradenin kontrolünün ve denetiminin sağlanması amacıyla Güvenlik Sektörü Reformu projeleri kapsamında, 2006’dan bu yana Avrupa Komisyonu tarafından mali olarak desteklenen bir kuruluştur.

AB, başka ülkeler, yabancı vakıflar gibi yurtdışı kaynaklı malî fonlardan faydalanmak, yurtdışındaki çeşitli şebekelere uyum sağlamak ve lobicilik faaliyetlerinde bulunmak, birçok araştırma merkezi için önemlidir. Araştırma merkezi sektörünün geleceği sadece yurtiçindeki finansman kaynaklarına değil, yurtdışı fonlarına da bağlıdır. Ancak Türkiye’de yurtdışındaki fonlara rağbet gösteren birçok araştırma merkezi bulunduğu gibi yurtdışı kaynaklı proje yapmanın, araştırma ve yayın yapmanın yabancı ülkelerin gizli emellerine alet olmak (Türkiye’yi yönetme, bölme, kendi çıkarlarına göre kullanma, vs.) şeklinde yorumlayan araştırma merkezleri de mevcuttur. Örneğin TUSAM, AB hibe projelerine katılmamakta ve çalışmalarında milli olma unsurunu temel almaktadır:

“Bizim yabancılarla en ufak bir işimiz yok. Milli olacak. Yurtiçinden de milli olacak. Yani şimdi Türkiye’de söyleniyor bir sürü bilmem Soros, moros, şunlar, bunlar. Biz ise milli bir kuruluştuk.” (TUSAM, Yönetici)

Malî kaynaklarının büyük çoğunluğunu Türk Metal Sendikası’ndan elde eden sendikaya bağlı bir kuruluş olarak faaliyet gösteren TUSAM, gerektiğinde Türk Metal Sendikası’ndan sipariş alarak ekonomi ve dış politikayla ilgili çalışmalar yapmaktadır. Zaman zaman Dış İşleri Bakanlığı ve MGK tarafından toplantılara davet edilen, bunun yanında örneğin Özbekistan’dan davet alarak resmi görüşleri talep edilen TUSAM, yurtdışından gelen araştırma tekliflerini, bağlı oldukları Türk Metal Sendikası’nın kararı doğrultusunda teklifin samimiyetine ve inandırıcılığına bağlı olarak kabul etmektedir.

Özetleyecek olursak; bazı merkezler devletten sipariş almakta (örneğin Dış Politika Enstitüsü, TASAM, ASAM, USAK), bazıları ise hükümet veya devletin malî kaynaklarından faydalanmamaktadır (Heinrich Böll Vakfı, Liberal Düşünce Derneği gibi). Yine bazıları AB fonlarından istifade etmekte, (örneğin ARI Grubu, TESEV) bazıları ise bu fonların çerçevesi dışında kalmakta (örneğin faaliyet alanı Kerkük’e yoğunlaşmış Global Strateji Enstitüsü) ya da siyasi olarak bu fonları reddetmektedir (örneğin TUSAM). Bütün bu örneklerde görüldüğü üzere, araştırma merkezlerinin yaşam alanı olarak değerlendirebileceğimiz sektörde dış politika, güvenlik, iç siyaset ve dış siyaset gibi daha birçok alanda üretilen bilgi, bir meta gibi satın alınmaktadır. Bu bağlamda, araştırma merkezlerinin bir düşünce pazarı oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bilhassa kamu bürokrasisinin ve devletin çeşitli organlarının politika oluştururken araştırma merkezlerinden bilgi, rapor ve öneri sipariş etme kültürü gelişmeye başlamıştır. AB de sağladığı çeşitli fonlar aracılığıyla devletten alınan sipariş kadar sektörün gelişmesinin önünü açmaktadır.

3.6 ARAŞTIRMA MERKEZLERİ ARASINDA İŞBİRLİĞİ VE REKABET

Mülakatlarda, yöneticilere “Araştırma merkezleri arasındaki ilişkiyi (rekabet, işbirliği) ve sektörün yapısını anlatabilir misiniz? Rekabet var ise ne üzerinde bu rekabet oluşmaktadır? Başarılı olmanın kriteri nedir?” sorularını yönelttik. Saha çalışmasında karşılaştığımız ‘herkesin herkesle ilişki halinde olmadığı bir sektör’ görüntüsüdür. Araştırma merkezleri birbirlerinin faaliyetlerine nadiren katılmaktadır. Ortak rapor hazırlama, bilgi paylaşımında bulunma veya proje yürütme gibi çalışmalar yok denecek kadar azdır. Araştırma merkezleri arasında işbirliği alanları kısıtlıdır; üstelik maddi ve düşünsel olmak üzere farklı rekabet türlerinin varlığından bahsedilebilir. Sektör, belirgin bir rekabetin olduğu ancak bu rekabetin yazılı kurallarının olmadığı, ilişkilerin karşılıklı centilmenlik anlayışıyla tanzim edildiği ve her araştırma merkezinin birbirini bir biçimde tanıdığı küçük bir alandır. Araştırma merkezlerinde çalışan uzman sayısı, araştırma merkezlerinin birbirlerini sınıflandırmaları ve konumlandırmalarında bir göstergedir. Sektörde en fazla çalışana sahip araştırma merkezi olan ASAM’ın yöneticisi, sınıflandırmaya dair şunları söylemektedir:

“Siz de 16 araştırma merkezine baktığınız zaman arada bir sıklet farkı var. Ben asla aşağılama anlamında demiyorum, çünkü üretilen düşünce, iki kişi de üretse elli kişinin ürettiği düşünceye çok daha kıymetli çok daha yerinde olabilir, sonsuz saygım var. Fakat ağırlık açısından bakıldığında, mutlaka bir gruplama yapmak zorundayız.” (ASAM, Yönetici)

Diğer bir yarış alanı ise bürokrasiyle iletişim kurma, bürokrasiden bilgi alabilme ve muhatap bulmadır. Araştırma merkezleri rapor hazırlarken kamu kurum ve kuruluşları ile ilişkiye geçerek özellikle güvenlik ve dış politika konuları gibi kamuya açık bilgi paylaşımının dar olduğu alanlara dair veri toplamaları veya temin edilen bilginin sağlamasını yapmaları gerekir. Bulgularımıza göre; bazı araştırma merkezleri enformasyon ve bağlantı ağlarını sağlam kurabilmişken, bazı araştırma merkezleri ise hükümet eden siyasal partiye uzak kalmalarından dolayı üretimlerinde yavaşlama veya istenilen bilgiye ulaşamama gibi sorunlar yaşamaktadır. Diğer bir ifadeyle mercilere yakınlık kurabilmek için rekabet edilmekte, kimileri bu rekabetten kazançlı çıkmayı hedeflemekte, kimileri ise gerek kurum kimliği gerekse de siyasi duruş olarak bu rekabete uzak düştükleri için olumsuz sonuçlara (örneğin istenilen bilgiye ulaşamama veya hazırlanan raporun ilgili makamlara iletiminde aksaklıklar veya dikkate yeterince alınmama gibi) maruz kalmaktadır. Örneğin Arı Grubu yöneticisi, Genelkurmay Başkanlığı’nın, düzenlediği güvenliğe ilişkin toplantılara kendilerini değil de başka araştırma merkezlerini çağırmasının ideolojik bir yaklaşım olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Çağrılarını gerekir normalde. Çünkü Türkiye’de bunu ilk başlatanlardan biri biziz, ama muhtemelen ona bir ideolojik bakış açısı. Sanıyorum Arı’nın hâlâ adının ANAP ile anılması, işte bu Soros falan yüzünden çağırmamış olabilirler.” (Arı Grubu, Yönetici)

Tüm araştırma merkezi yöneticileri, sektörde büyük meblağlarda paralar kazanılmadığı için araştırma merkezleri arasında para kazanma veya zengin olma üzerine kurulmuş özel sektörde şirketler arasındakine benzer bir ekonomik rekabetin var olmadığını düşünmektedir. Rekabetin düşünsel boyutu ön plandadır. Düşünsel rekabet sırasında daha kaliteli üretim yapmak, daha çok proje yapmak ve daha fazla faaliyet düzenlemek hedefdir. Bütün bunlar, araştırma merkezlerinin politika yapım sürecine eklemlenmesi bağlamında anlamlıdır. Şöyle ki:

“Bu rekabet, Türk Dış Politikası’nda karar alma mercilerinde bulunanlara kendi oluşturduğu düşünceyi daha fazla kabul ettirme mücadelesi. Yani Türk dış politikasının oluşumunda benim daha fazla tuzum biberim olsun mücadelesi. Ve bizi tatmin eden de o. Yani ASAM’ın üretmiş olduğu bir raporu Dış İşleri Bakanı kullandığı zaman biz bundan hoşnut oluyoruz. Bir Büyükelçimiz ASAM’a atıf yaparak bir şey söylediği zaman biz bundan hoşnut oluyoruz.” (ASAM, Yönetici)

Yürüttüğümüz saha çalışmasında araştırma merkezleri arasında fikirsel rekabetin en kızgın seyrettiği alanın AB üyelik süreci olduğunu gözlemledik. Özellikle 17 Ağustos 1999 depremiyle başlayan Türkiye-Yunanistan yakınlaşması ve aynı yıl Helsinki Zirvesi sonucunda Türkiye’nin AB’ye aday üye statüsü kazanmasıyla birlikte, sivil toplum kuruluşlarının sayısında bir patlama yaşanmıştır. Üyelik süreciyle birlikte yasal mevzuatın iyileştirilmesi, yasal reformların yapılması ve AB fonları sayesinde maddi imkânların artması sonucu bir dernekleşme fırtınası başlamıştır. AB sürecinin getirdiği küresel açılım ve sivil toplumun genişlemesi, devletin çehresinin değişmesine vesile olmakla beraber, bu süreç Türkiye’de AB taraftarlığı ve karşıtlığı zemininde iki parametrelili bir siyasi kutuplaşma yaratmıştır. Genel hatlarıyla betimlemek gerekirse, AB taraftarlığı yelpazesinde küreselleşmeciler, açılımcılar, liberal-demokratlar ve liberaller; AB karşıtlığı yelpazesinde ise ulusalçılar, statükocular, yerelciler ve egemenlikçiler gibi unsurlar yer almaktadır. Bu siyasi kutuplaşmanın araştırma merkezlerinin çalışmalarına ve görüşlerine yansıdığı görülmektedir. Görüşme yaptığımız araştırma merkezleri arasında Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecini destekleyen (örneğin Arı Grubu, Heinrich Böll Vakfı, Liberal Düşünce Derneği, İKV, SETA, Marmara Grubu, TESEV ve USAK) araştırma merkezlerinin yanı sıra TUSAM gibi AB karşıtı olan araştırma merkezi de mevcuttur. İKV, TESEV ve Marmara Grubu yöneticileri Türkiye’nin AB sürecine verdikleri desteği, şu şekilde ortaya koymaktadırlar:

“Türkiye’nin demokratikleşmesi, kurumlarının hesap vermesi, sivilleşmesi, saydam hale gelmesi için yapılması gereken şeyler belli: çağdaş dünyaya eklenmesi. Eklenileceğin nokta da AB üyeliğidir. TESEV, AB üyeliği taraftarı. O konuda tarafsız değil.” (TESEV, Yönetici)

“AB büyük bir projedir. Adama yarın sorarlar niye bundan vazgeçtin diye. Türkiye 50 yılı boşa mı harcadı? AB’den delegasyonlar geliyor, gidiyor. Biz de yolluyoruz.” (Marmara Grubu, Yönetici)

“AB ile ilgili gelişmeleri daha çok takip edip ve özellikle son bir seneye baktığımızda, biz daha çok faaliyetlerimiz çerçevesinde de AB ile var olan ilişkilerin düzeltilmesine odaklandık.” (İKV, Yönetici)

“Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde artık pek çok şeyin tartışılır olması ve bazı kavramların da artık çok daha yaygın bir şekilde farklı uzmanlar tarafından benimsenmiş, kavranmış olması, yani artık hukukun üstünlüğünün, sınırlı yönetimin önemli bir kavram haline gelmesi araştırma merkezlerini etkiledi. Artık daha muhalif olan, daha sorgulayıcı bakan araştırma merkezleri, artık dünyayla da temas halinde olan, uluslararası temasları olan araştırma merkezleri de daha itibarlı bir hale gelmeye başladı.” (Liberal Düşünce Derneği, Yönetici).

Özellikle 2001 yılından sonra Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)’nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye’de, siyasal konjonktürde, Milliyetçi diyebileceğimiz bir siyasal akım ön plana çıkmıştır. Genel kullanımda Ulusalçılık olarak adlandırabileceğimiz bu siyasal akım, Türkiye’den çeşitli siyasal partileri, sivil toplum örgütlerini, birtakım medya organlarını ve sendikal örgütleri yanına çekebilmiştir. TUSAM da yukarıda açıklamaya çalıştığımız bu ulusalçı çizgide faaliyet gösteren bir araştırma merkezidir. TUSAM yetkilisi yaptığımız görüşmede, Ulusalçı çizgiyi şu şekilde özetlemiştir:

“Biz milli bir kuruluşuz. Türkiye’nin çıkarları doğrultusunda, Türkiye’nin üniter yapısını savunan, Türkiye’nin laik, demokratik yapısını savunan bir kuruluşuz. O çizgide olan bir şey varsa yardımcı oluruz.” (TUSAM, Yönetici)

Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecine açık bir biçimde karşıt olan, AB’yi destekleyen kişi, kurum ve kuruluşlarla hiçbir ilişkilerinin olmadığını belirten TUSAM yöneticisi, TUSAM’ın AB’ye karşı soğuk tutumunu şu şekilde ortaya koymuştur:

“Avrupa Birliği konusunda bizim düşüncelerimiz çok nettir. Avrupa Birliği konusunda Türkiye’nin çıkarları konusunda inandığımız hususu yazarız söyleriz.” (TUSAM, Yönetici)

3.7 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN YURTDIŞI İLİŞKİLERİ

“Yurt içi ve yurtdışı temsilcilikleriniz var mı? Herhangi bir parti, hareket, oluşum. vb ile organik bağınız (finansman, yönetim ilişkisi, faaliyet) var mı? Diğer kurumlarla işbirliği yapıyor musunuz ve bu işbirlikleri fonksiyonel midir?” sorularına aldığımız yanıtlardan araştırma merkezleri sektörünün geliştirdiği ilişki ve işbirliği hakkında genel bir izlenim edindik. Türkiye’deki birçok araştırma merkezi, yurtdışındaki diğer araştırma merkezleri, temsilcilikler, siyasal partiler, dernekler, vakıflar, AB kurumları, ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisi ve yabancı elçilikler ile ilişki ve bağlantı halindedir. Karşılıklı bilgi alışverişine dayanan bu ilişkileri şu şekilde sıralayabiliriz: lobicilik faaliyetleri, bilgi paylaşımına dayalı konferans, çalıştay ve toplantı gibi faaliyetler, Türkiye’deki araştırma merkezlerinin yurtdışındaki diğer araştırma merkezleri ile ortaklaşa yaptıkları projeler, Türkiye’nin iç ve dış siyasetine dair yabancı elçiliklerin bilgilendirilmesi, yurtdışındaki araştırma merkezlerinde üretilen bilginin Türkçeye çevrilmesi ve temsilcilikler aracılığıyla yapılan ortak aktiviteler.

Yurtdışındaki araştırma merkezleri Türkiye’deki araştırma merkezleri ile bağlantıya geçerek, lobicilik faaliyetinde bulunarak veya bilgi alarak, kendi ülkelerinin iç ve dış siyasetini etkilemeye çalışmaktadır. Bir anlamda durum, üretilen bilginin küresel dolaşıma sokulduğu ve hatta siyasetin küreselleştiğinin bir göstergesidir. Örneğin SETA’ya başvuran yurtdışındaki araştırma merkezleri arasında, ABD’deki Cumhuriyetçilere yakın isimler bulunmaktadır. Bu merkezler ABD’nin Orta Doğu politikasının yürütülmesinde etkili olan merkezlerdir. ABD, Çin, Brüksel, Moskova ve KKTC’de temsilcilikleri bulunan Arı Grubu, hem ABD’deki senato temsilcileri hem de AB’deki parlamenterler ile sürekli bağlantı halindedir. Arı Grubu, AB üyesi ülkelerin büyükelçilikleri (örneğin Hollanda ve İngiltere Büyükelçiliği), Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurum ve kuruluşlarla da etkileşim içinde bulunmaktadır. İKV ve Marmara Grubu ise Brüksel’deki temsilciliği vasıtasıyla AB ile irtibat halindedir. Heinrich Böll Vakfı ise Türkiye’nin komşularından Gürcistan, Ermenistan ve Irak ile olan ilişkilerine çalışmalarında öncelik vermektedir. Kuzey Irak’taki Türkmen grupların temsilcileriyle bağlantı halinde olan Global Strateji Enstitüsü ise ileride bilhassa ABD hükümeti üzerinde etkili olabilecek, Orta Doğu üzerine çalışan yurtdışındaki araştırma merkezleriyle ilişki kurmak istemektedir. ASAM, Rusya Büyükelçiliği ile irtibatla bulunmaktadır. Avrupa’da Euromesco ile yakın ilişkileri olan Dış Politika Enstitüsü de, ABD ve Avrupa’daki uluslararası ilişkilerle ilgilenen düşünce kuruluşları ve araştırma merkezleriyle temas içindedir. BİLGESAM ise Orta Asya ile irtibat halindedir. Liberal Düşünce Derneği Alman vakıflarıyla, ABD ve Açık Toplum Enstitüsü ile bağlantıdadır. Çin, Rusya ve Amerika olmak üzere üç ülkede temsilciliği bulunan TASAM, Kafkaslar, Balkanlar, Afrika ve Orta Asya’da dört pilot ofis açmayı planlamaktadır. TASAM Orta Asya’da ise Kalkınma ve İşbirliği

Enstitüsü açmıştır. TESEV demokratikleşme projesi kapsamında Heinrich Böll Vakfı, Friedrich Ebert ve Friedrich Neumann gibi Alman vakıflarıyla kurumsal işbirliğinde bulunarak onlarla ortak konferanslar düzenlemektedir. TUSAM, Azerbaycan ve Özbekistan'daki araştırma merkezleri ile yakın bağlantılara sahiptir.

Yukarıda görüldüğü üzere, araştırma merkezlerinin yurtdışında Türkiye'nin dış politika bölgelerinde temsilcilikler açmaları, lobicilik faaliyetlerinde bulunmaları, yurtdışındaki fon ve ihalelere başvurmaları, yabancı elçilikler ve araştırma merkezleri ile irtibatlarını geliştirmeleri, araştırma merkezlerinin küreselleştiğinin ve faaliyetlerinin etkisinin ulusal sınırların dışına çıktığının göstergesidir. Araştırma merkezleri, yurtdışındaki bu ilişkileri sayesinde Türkiye'nin dış politikasını yurtdışına anlatmakta ve yurtdışındaki hükümetlerin karar alma süreçlerinde etkili olmaya çalışmaktadır.

3.8 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN BAŞARI ÖLÇÜTLERİ VE KURUMSAL İTİBAR/GÜVENİRLİK KAYNAKLARI

Mülakatlarımızda “Başarılı olmanın ölçütü size göre nedir? Araştırma merkezinizin kurumsal itibarını nerede görüyorsunuz? Bu kazandığınız itibarın kaynakları nelerdir?” sorularını yönelttik. Aldığımız yanıtlara göre bir liste yapacak olursak, şu hususlar öne çıkmaktadır:

- Üretimleri ile ülke politikalarına etkide bulunmak ve hatta yön vermek;
- Karar alıcılar tarafından toplantılara davet edilmek, görüşlerinin dikkate alınması ve kararları etkilemek;
- Yurtdışındaki ve yurtiçindeki gerek resmi gerekse de resmi olmayan kişi, kurum ve kuruluşlarla sürdürülebilir ilişki kurmak, toplantılara çağrılmak, görüşlerinin istenmesi;
- Düzenledikleri seminer, toplantı ve konferanslara vatandaşların, yerli ve yabancı medya temsilcilerinin, diğer sivil toplum kuruluşlarının, parlamenterlerin, bürokratların ve siyasilerin katılması;
- Kitap, dergi, makale ve diğer yayınlarının okunması ve yurtiçinde ve yurtdışında yazılı/sözel atıf alması;
- Proje alabilmek, tamamlayabilmek ve proje sonuçlarının toplumsal fayda olarak geri dönüşümünün olması;
- İnternet sitelerinin günlük tıklanma oranı;
- İş çevreleriyle irtibat halinde olmak;
- Yapımcılığını yaptıkları televizyon programlarının izlenme oranları;
- Diğer televizyon programlarına davet edilmek;
- Bağımsız ve özerk olabilmek;
- İstihdam edilen uzman sayısı;
- Öngörülerinin doğru çıkması ve
- Çalışmalarının akademik camiada bilimsel üretim sürecinde kullanılması, derslerde okutulması.

Görüşme yaptığımız araştırma merkezi yöneticilerinin hepsi, herhangi bir siyasal partiyle organik bağlarının olmadığını, maddi ve düşünsel özerkliğe büyük önem verdiklerini söylemiştir. Yöneticilere göre bir araştırma merkezinin siyasi iktidarın iç ve dış siyasette öngördüğü politikalar doğrultusunda çalışmalar yapması ve bu iktidara bağlı kalarak faaliyetlerini belirlemesi, o araştırma merkezinin fikrinsel özerkliğine zarar verir. Bilimsel ve sorgulayıcı yaklaşımın, düşünsel özerkliklerinin ve kurumsal saygınlıklarının temelini oluşturduğunu düşünmektedir. Bir siyasal parti, hareket veya ideolojiye bağlı olmak kurumsal itibarı da zedeler. Araştırma merkezinin belirli bir siyasi görüşün odağı haline gelmesi, o araştırma merkezinin kurumsal güvenilirliğini yitirmesine yol açar. Zira bir araştırma merkezinin görüş, öneri ve fikirleri devletin ve hükümetin resmi görüşünün bir benzeri, tekrarı veya yansıması olursa, bu durum araştırma merkezinin fikri ve düşünsel özerkliği hakkında ciddi şüpheler uyandırabilir. Dolayısıyla, bir araştırma merkezi uzmanı hükümet politikalarını destekleyen konuşmalar yapabileceği gibi eleştiren yaklaşımlar da sergileyebilir. BİLGESAM yöneticisinin aktardığı tüm yöneticiler için ortak bir görüştür:

“Belirli bir ideolojiden bakan insanlar tek taraflı olaylara bakarlar. Daha araştırmanın başından itibaren, önyargılı olarak, belli bir ideolojik düşünce veya siyasi düşünce konusu olarak siz araştırmaya girerseniz baştan hata yaparsınız.”
(BİLGESAM, Yönetici)

Daha önce vurguladığımız gibi, çoğu araştırma merkezi bağımsızlığını korumak için malî kaynaklarını olabildiğince çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Görüşme yaptığımız Liberal Düşünce Derneği yöneticisi malî özerkliğin önemine, USAK yöneticisi ise fikrinsel anlamda hareket serbestisine ve bağımsızlığa vurgu yaparak, merkezlere malî kaynak sağlayan kişi ve kuruluşlarla ilgili şunları söylemişlerdir:

“Malî özerliğimize çok önem veriyoruz. Kesinlikle tek bir malî kaynaktan fon almıyoruz. Farklı farklı yürüttüğümüz projelerden de gelen gelirler var. Özellikle son yıllarda buna ağırlık vermeye çalışıyoruz, bireysel bağışlara. Çünkü gönüllülük üzerine dayalıysa bir sivil toplum kuruluşunun bağımsızlığı, özerkliği, her şeyden evvel, yapılan işe inanan bireysel bağışların çokluğuyla, varlığıyla mümkün.” (Liberal Düşünce Derneği, Yönetici)

“Birinin bana fikir empoze ettiği yerde, benim düşüncemin kıymetinin olmadığı yerde ben düşünce kuruluşu olamam ki. Bunlar fon sağlayacak insanlar, bizim onlardan beklediğimiz para getirmeleri, getirdiklerini paranın temiz olması ve getirdikleri para karşılığında bizim özgürlüğümüzü almamış olmaları.” (USAK, Yönetici)

Daha önce de altını çizdiğimiz gibi, araştırma merkezleri ilke olarak siyasal partiler, hükümet veya baskı gruplarından ayrı bir hukuki kimliği olan ve kâr amacı gütmeyen özerk kuruluşlardır. Araştırma merkezlerinin fikri bağımsızlıklarını sağlayan önemli unsurlardan biri de, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, malî/ekonomik özerklidir. Sonuç olarak bir araştırma merkezinin bağımsızlığı, hem fikrî hem de malî özerklik gibi birbirini tamamlayıcı iki unsurun güçlendirilmesiyle doğrudan ilişkilidir.

3.9 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN SİYASİ GÜNDEMİ VE KARARLARI ETKİLEME POTANSİYELİ

Araştırma merkezleri gündemi belirlemek, var olan gündeme eklenmek veya belirli derecede etkileme gibi bir potansiyele sahiptir. Örneklem grubunda bunu anlamak için yöneticilere “Araştırma merkezlerinin gündemi belirleme veya etkileme potansiyeli nedir? Böyle bir hedef var mı? Eğer var ise başarılı olmanın kıstası nedir?” sorularını sorduk. Görüşme yaptığımız kuruluşlar, kamuoyu tarafından tanınmalarının gündemi belirlemekten geçtiğini ve bunda basılı, görsel ve sanal basın gibi medya iletişim araçlarının işlevselliğinin yanı sıra, karar vericilerin araştırma merkezlerinin görüşlerini, yayınlarını ve raporlarını dikkate almalarının da önemli olduğunu belirtmişlerdir. Daha önce vurgulandığı üzere, araştırma merkezleri dış politika ve güvenlik bürokrasinin üst düzey mercileri ile temas halindedir; resmi kurumlar tarafından dinlenir, toplantılara çağrılır ve sundukları görüşler dikkate alınır. Alternatif politika seçenekleri önerebilirler. Uzmanların bilgi donanımı ve birikimleri ile ihtiyaç anında, siyaset yapımcılarının tercihlerine uygun çözüm önerileri üretmeleri, ulusal güvenliğin belirlenmesinde onlara önemli alanlar açmaktadır. Çalışmamıza konu olan çoğu araştırma merkezi, Türkiye’de güvenlik ve dış politika alanına giren konularda karar alma mekanizmalarında bulunan aktörlerin kararlarında çeşitli derecelerde etkili olduklarını beyan etmiştir. Örneğin Arı Grubu, 2002’de milletvekili seçilme yaşının yirmi beşe düşürülmesinde, ‘25 Yaş Projesi’ çalışmalarının etkili olduğunu söylemiştir. BİLGESAM yöneticisi Türkiye’nin Irak politikasına ilişkin geliştirdikleri öngörülerin dikkate alındığını ise şu şekilde aktarmıştır:

“Irak politikasında Türkiye ile ilişkiler gelişecek dedik. Türkiye’nin Kuzey Irak’a, Irak’a bakışı değişecek dedik. Ama dedik ki bunların olabilmesi için şu politikaların uygulanması lazım. Biz bunu bir buçuk sene öncesinden söyledik. Şimdi bu gerçekleştiği zaman, benim başarıım budur.” (BİLGESAM, Yönetici)

Araştırma merkezleri, karar alıcılara sundukları politika yapımı önerileri gerçekleştirdiğinde hedeflerinden birine ulaşmış olurlar. Görüşme yaptığımız ASAM yöne-

ticisi, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde 'referans belge' olan 'AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2008) Taslağı'na Dış İşleri Bakanı ve Baş Müzakereci Ali Babacan tarafından görüşlerinin ve önerilerinin istendiğini belirtmiştir:

“Bana bir mektup geldi Ali Babacan'dan. Ulusal Program'ı göndermiş beraberinde. Ve diyor ki, 'ASAM olarak Ulusal Program taslağını size sunuyoruz. ASAM olarak lütfen buna ilişkin görüş ve önerileriniz varsa şu tarihe kadar bize gönderin'. Ali Babacan bir yandan siyasi partileri dolaşiyor ama bir yandan da aralarında ASAM'ın da bulunduğu düşünce kuruluşlarından fikir istiyor.” (ASAM, Yönetici)

Dış Politika Enstitüsü, TESEV, İKV ve SETA Kıbrıs Meselesi'nde alınan kararlarda büyük ölçüde etkili olmuştur. Son zamanlarda ilgi alanını daha çok Türkiye-AB ilişkilerine kaydıran bu kuruluşlar, Kıbrıs Sorunu'nun çözümü ekseninde ortaya konan 'Annan Planı'nı⁸ da destekleyenler arasındadır.

Irak'taki Türkmenlerin durumuyla ilgilenen Global Strateji Enstitüsü yöneticisi, 2007'deki Kerkük referandumunun ertelenmesinde önemli katkıları olduğunu iddia etmiştir. 2005 yılında kabul edilen Irak Anayasası'na göre en geç 2007 sonuna kadar yapılması öngörülen Kerkük referandumu, özellikle Kerkük'teki göç hareketliliği⁹ ve Arapların Türkmenlerle ortak hareket etmesi sonucu yapılamamış ve ertelenmiştir. Global Strateji Enstitüsü yöneticisi etkilerini şu sözlerle özetlemiştir:

“Bir uluslararası etkinlik yaptık 2007'nin başında. Araplar, oradaki mezhepler, Türkmenler geldiler burada katıldılar, anlaştılar birtakım konularda. Ve bu iradeyi hem ülke gördü, hem Irak gördü hem de çevre gördü. Ben bunun etkili olduğuna inanıyorum. Başarımızın ölçüsü bu. Bu davaya verdiğimiz destek ve o davada ulaşılan sonuç.” (Global Strateji Enstitüsü, Yönetici)

İKV özellikle Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde hem karar alıcıları hem de siyasi süreci yönetenleri somut rapor ve yayınlarıyla bilgilendirmeye çalışmaktadır.

8. Annan Planı, Türk ve Rum kesimleri halinde bölünmüş Kıbrıs Adası'nın bağımsız bir devlet olarak birleştirilmesini öneren Birleşmiş Milletler planıdır. Adını, planı ortaya atan Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Kofi Annan'dan alır. Plan, Kıbrıs adasının İngiliz üsleri bölgesi haricinde kalan kısımlarının bağımsız ve federal nitelikte bir devlet olacak şekilde birleştirilmesini öngörmektedir. Nisan 2004'te Kuzey ve Güney Kıbrıs'ta yapılan referandumlar ile oylamaya sunulan plan, Türk tarafından %65 "kabul" gördüğü halde Rum oyları %76 "ret" edildiğinden hayata geçirilememiştir.

9. Buradaki göç hareketliliğinden kasıt, Kerkük'ün statüsü ile ilgili referandumun Irak Anayasası'nın 140. maddede belirtilen takvimde yapılmasında ısrar eden ve Kerkük'te yaşayan Türkmenler ve diğer etnik grupları dikkate almayarak Kerkük'ün bir Kürt şehri olduğunu savunan Kuzey Irak Federe Kürt Yönetimi'nin, 2003 yılından bu yana Kerkük'e Kürt nüfusu taşıyarak bölgedeki demografik yapıyı değiştirmesidir.

İKV Brüksel'deki AB temsilcileri ve Avrupa Parlamentosu'ndaki partiler ve milletvekilleri ile olan dirsek temasını kullanarak, hem Türkiye'nin AB sürecinde kat ettiği gelişmeleri oraya aktarmakta hem de oradaki gelişmeleri buraya taşıyarak karşılıklı bilgi alışverişine önemli katkılarda bulunmaktadır. İKV'nin bu özelliği etkili olduğu kararlarda da kendini gösterir. Örneğin İKV, AB'ye uyum sürecinde ekonomik ve malî hedefler doğrultusunda oluşturulan ve özel ihtisas komisyonlarının raporları sonucu ortaya konan 9. Kalkınma Planı'nın¹⁰ hazırlanması sürecine katkıda bulunmuş; ayrıca Türkiye'nin Avrupa Komisyonu raporundan olumlu görüş almasını sağlaması için Annan Planı'nı desteklemiştir:

“Mesela biz 9. Kalkınma Planı hazırlanırken, bazı uzmanlarımız Özel İhtisas Komisyonları'na davet edildi çalışmak için. O Özel İhtisas Komisyonları raporlarından Kalkınma Planı hazırlandı. O komisyon raporlarına aktif olarak katkıda bulundular. [İKV] Annan Planı'nı destekledi o dönemde. Özellikle o kritik bir dönemdi tam müzakereler öncesinde, Türkiye'ye komisyonun raporuyla olumlu görüş verip vermemesi. Bu nedenle İKV kendini biraz daha ortaya koydu, bu kritik dönemde bu değişikliklerin yapılması gerekir diye.” (İKV, Yönetici)

İKV'nin başka etkide bulunduğu kararlara örnek olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek 6 No.lu Protokolün onaylanması gösterilmektedir. Bu protokole göre, savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında idam cezasına ilişkin yasa maddeleri yürürlükten kaldırılmış ve bu maddeleri öngören 9. Uyum Paketi 2004 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Adalet Komisyonu'nda kabul edilmiştir. Bu dönemde İKV idam cezasının kaldırılmasına yönelik çok sayıda sivil toplum kuruluşunu bir araya getirerek yasa paketinin yasalaşmasını sağlamıştır. İKV yöneticisi katkılarında şu şekilde bahsetmektedir:

“Türkiye'deki üç yüzden fazla sivil toplum örgütü toplanıp bazı konularda bildiriler yayınladı. Bunlardan üç tanesi İstanbul'da, iki tanesi Brüksel'de yapıldı, ikisi Türkiye'de yapıldı. Türkiye'de yapılanlardan bir tanesinin konusu mesela idam cezasının kaldırılmasıydı o dönemde. O konuda üç yüz sivil toplum örgütünün çağrısı yayınlanmıştı, o sivil toplum platformunu bir araya getiren de İKV idi.” (İKV, Yönetici)

2007 ve 2008'de özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu da örgütlü bulunan PKK, coğrafyanın sağladığı imkânları kullanarak, Türkiye'deki eylemlerinin şiddetini ve dozunu artırmıştır. Kuzey Irak'ta konuşlanarak Türkiye'de eylemlerini düzen-

10. AB süreci malî yıl hedeflerini gözeterek yedi yıllık dönemi (2007–2013) kapsayacak şekilde hazırlanan 9. Kalkınma Planı'nda ekonomi ve AB'ye uyum önceliklidir. Ekonominin temel göstergeleri açısından ise sürdürülebilir yüksek ihracat ve büyüme hızı ana hedef olarak belirlenmiştir.

leyen PKK'ya yönelik bir sınır ötesi operasyona ihtiyaç duyulduğu en üst düzey askerî makamlarca belirtilmiştir. Kuzey Irak'taki PKK oluşumlarına ve yerleşim birimlerine yönelik askerî bir sınır ötesi operasyonunun, Türkiye'de PKK odaklı terör sorununu çözemeyeceğini ifade eden SETA, yaptığı çalışmada karar alıcılara ABD'nin işbirliğine ikna edilmesi, Irak Merkezi Yönetimi'nin ve Kuzey Irak Yerel Yönetimi'nin desteğinin alınması gerektiğini belirtmiştir. Kuzey Irak'a operasyon hususunda sivil ve askerî karar vericilerin SETA'nın görüşlerine başvurduğunu şu şekilde anlatmıştır:

“Terör sorununun, Kuzey Irak'taki yönetimle diyalog kurulmadan, sadece sınır-ötesi hareketlerle çözülemeyeceğine dair birçok yayın yaptık. Kuzey Irak'taki yönetimle ilişkilerin geliştirilmesinin, sorunun psikolojik algısında yararlı sonuçlar üreteceğini karar alıcılarla da paylaştık. Hükümetin politika değişikliğinde bu çalışmalarımızın katkısı olmuş olabilir.” (SETA, Yönetici)

USAK da PKK'ya yönelik sınır ötesi operasyon ihtimali sırasında yayınladıkları raporun, karar verici sivil ve askerî bürokratlar üzerinde son derece etkili olduğu iddiasında bulunmuştur. Muhtemel bir operasyonun Türkiye'nin iç ve dış siyaseti, diplomatik ilişkileri, uluslararası saygınlığı, ekonomik ve sosyal boyutları açısından barındırdığı riskleri detaylı bir raporda özetleyerek Türkiye'yi AB hedefinden uzaklaştıracağını vurgulamıştır. Raporda Türkler ve Kürtler arasında tamiri mümkün olmayan hasarlar doğuracağını altı çizilmiş ve Türkiye'nin Kuzey Irak ile olan ticaretini ve buradaki yatırımlarını zarara uğratacağı ifade edilmiştir. USAK yöneticisi, hazırladıkları rapora dair şunları aktarmıştır:

“Geçen yıl Mayıs ayında Türkiye, Genelkurmay Başkanı ile siyasetçileriyle vs. Irak'a girmeye hazırlanıyordu. Kuzey Irak'a girelim deniyordu. Biz bir rapor hazırladık altmış küsur sayfalık. Yıllarca uğraşmış, birkaç yıl uğraşmış, yüzlerce araştırmacının görüşü alınmış, tanıklarla görüşülmüş. Ve en nihayetinde şunu çıkardık: Dedik ki, bizim ordumuzun oraya girmesinde şu riskler vardır. Siyaseten şu yanlışlar vardır. Girilecekse şunlar yapılmalıdır. Hele şu dönemde seçimden önce asla girilmemelidir tarzında bir rapor yayınladık. Türkiye eğer geçen yaz Irak'a girmediyse, o riskleri almadıysa, burada USAK'ın o raporunun payının %70 - 80 olduğunu düşünüyorum. Çünkü girmesine karşı çıkan herkes o argümanları kullandı. Herkes o raporu kullandı ve o rapora cevap vermek zorunda kaldılar, girilmesi gerektiğini düşünenler de. Ve biz dedik ki şu şu kriterler yerine gelirse Türkiye girmelidir, girebilir. Önce hava operasyonu yapılmalıdır dedik, nokta operasyonu yapılmalıdır dedik, kara operasyonu kısa çaplı olmalı dedik, bir hafta iki hafta olmalıdır dedik. Ve şu ana kadar bizim gördüğümüz, şu an Temmuz ayı itibarıyla Türkiye biz ne dediysek hepsini yaptı. Ha bunu yaparken USAK dedi, ben bunu yapıyorum, demedi belki. Ama biz bir fikir ortaya koyduk, o fikrin karşısına ona meydan okuyabilecek bir insan yok.” (USAK, Yönetici)

TASAM yöneticisi ise Türkiye-Afrika ilişkilerinin yükselmesine ve gelişmesine yaptıkları katkıyı vurgulamıştır. Afrika kıtasını konu alan çeşitli konferanslar düzenleyen TASAM, Dış İşleri Bakanlığı'nın düzenlediği Afrika Devlet Başkanları Zirvesi'ne katkıda bulunmuştur:

“Afrika ile ilgili biz çalışmalarımızda başladığımız nokta ile geldiğimiz noktada üç yıl sonra Dış İşleri Bakanlığı bir Devlet Başkanları Zirvesi düzenliyor. Ve bu yükselen süreçte bizim mütevazı da olsa katkımız bizim için çok mutluluk verici bir olaydır.” (TASAM, Yönetici)

TESEV, bilhassa Güneydoğu'da Kürt kökenli vatandaşların yoğun olarak yaşadığı illerin ekonomik kalkınmasına, bölgede istihdamın artırılmasına ve ekonomik şartların iyileştirilmesine İç İşleri Bakanlığı ile yaptıkları ortak çalışma aracılığıyla katkıda bulunmuştur. Çocukların eğitimi, okur-yazar oranının artırılması, kadının statüsünün iyileştirilmesi, aile planlamasına yönelik programların artırılması gibi sosyal içerikli önerilerini İç İşleri Bakanlığı'na sunmuştur. TESEV, dönemin İç İşleri Bakanı olan Abdülkadir Aksu'yla doğrudan temas kurarak kalkınma yöntem ve araçlarına dair önerilerini aktarmışlardır. AB'ye uyum yasaları çerçevesinde değiştirilmesine katkıda bulduklarını iddia ettikleri yasalar: kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin esas ve usulleri düzenleyen Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, Türkiye'deki gayrimüslim vakıfların mal ve mülk edinmesine ilişkin bir çerçeveyi barındıran Vakıflar Kanunu, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan çatışmalı dönem sırasında yerinden edilenlerin geri dönüşlerini sağlamak ve terörle mücadele esnasında uğradıkları kayıpların tazmin edilmesine yönelik düzenlemeleri içeren Zorunlu Göç Yasası ve emniyet güçlerinin görev ve yetkilerini kısıtlayarak düzenleyen Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu. TESEV'in yöneticisi, yönelttiğimiz soruyu şu şekilde yanıtlamıştır:

“Bilgi Edinme Hakkı Kanunu tasarısında bizim çok ciddi katkımız oldu. Taslak neredeyse TESEV tarafından yazıldı. Vakıflar Kanunu'na da örneğin biz doğrudan görüş verdik. Zorunlu Göç Yasası'na ilişkin olarak, terörle mücadeleden doğan zararların tazminiyle ilgili kanun var ya... Terörle Mücadele Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu'yla ilgili görüş yayınladık. Doğrudan izledik. Güvenlikleştirme trendine ben bizzat Meclis'te Adalet Komisyonu toplantılarına katıldım, izledim. Raporlar yazdık. Avrupa Komisyonu'na örneğin İlerleme Raporu için görüş alıyoruz bizden. Yazılı olarak veriyoruz. Doğrudan talep ediliyor.” (TESEV, Yönetici)

TESEV'in duruşunun tam karşısında yer alan ve faaliyet alanını Türkiye-AB ilişkileri, Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerine yoğunlaştırmakta olan TUSAM ise AB'ye karşı olduğunu, AB süreci-

nin Türkiye’nin milli çıkarlarına hizmet etmediğini ve Türkiye’nin bu süreçten vazgeçmesi gerektiğini savunmaktadır. TUSAM yöneticisi AB karşıtlığının artmasına dair etkilerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Bizim için işte AB karşıtlığı ve bu gündemi hep sıcak tutmak çok önemli bir pozisyonudur. Biz 2004’te başladık faaliyete. 2004’te Türkiye’de Avrupa Birliğine karşı olanların oranı muhtemelen %30’lardaydı bugün %70’lerde 80’lerde. Bizim etkimiz olduğuna inanıyoruz.” (TUSAM, Yönetici)

Özetle, araştırma merkezleri kamuoyunda bilinirliğini ve tanınırlığını medya olanakları aracılığıyla artırmakta ve etki alanını genişletmektedir. Araştırma merkezleri hem gündemde hangi konular varsa onlara eklenen hem de gündemi belirleyebilecek çalışmalarda bulunmaktadırlar. Yukarıda verilen örneklerde görülebileceği üzere araştırma merkezi yöneticileri, çeşitli siyasi kararlarda karar vericiler üzerinde etkili olduklarını düşünmektedirler.¹¹

3.10 GÜVENLİĞİN YAPIMINDA ÇOĞULLUK

Araştırma merkezleri, güvenliğin alanı, konusu ve muhataplarının belirlendiği güvenikleştirme ve güveniksizleştirme süreçlerinde önemli etkilere sahiptir. Güvenlik sorunlarının belirlendiği güvenlik kültüründe ortaya çıkan tartışmada bilimsel bilgiler, analizler, yorumlar, uzman görüşleri etkili olmaktadır. Bu etkileşim bazen güvenlik elitinin söylemini kolaylaştırmakta ve meşrulaştırmakta, bazen de uzman görüşlerinin sürece müdahil olması ve birçok kaynaktan gelen yorumlar nedeniyle, düşman/tehdit zinciri oluşumunu zorlaştırmaktadır. Güvenikleştirme sürecinde araştırma merkezlerinin ne kadar etkili olduğunu ölçerek tespit etmek zordur. Ancak süreç içerisinde bir konunun güvenlik sorunu olarak tanımlanması, araştırma merkezlerinin değerlendirmeleri, yaklaşımları ve kendilerini konumlandırmaları, karşılıklı etkileşimin nasıl olduğuna dair bize bazı fikirler verebilir. Ülkenin gündeminde güvenlik sorunu olarak tutulan konular ile araştırma merkezlerinin belirledikleri güvenlik öncelikleri arasındaki örtüşmeler ve farklılaşmalar ulusal güvenliğin oluşum süreçlerini anlamamıza olanak verecek ipuçlarıdır.

Askerî elitin görüşlerine paralel bir şekilde Türkiye’nin önündeki en büyük güvenlik sorununun irtica ve bölücülük olduğunu ifade eden Arı Grubu’nun görüşleri, güvenliğin Soğuk Savaş sonrası değişen doğası ve onun tarihsel perspektifinden

11. Bu etki elbette algının bir yüzüdür. Kendilerine dair geliştirdikleri bu algının diğer yönü, yani siyasilere ve kamuoyunun araştırma merkezlerinin çalışmalarını hangi derecede ve önemde dikkate aldıkları ayrı bir çalışmanın konusu olabilir.

hareketle açıklamaya çalıştığımız bağlamda düşünüldüğünde, Türkiye'nin güvenlik politikalarını belirleyen resmi tezle örtüşmektedir. Arı Grubu yöneticisi, AB'ye üyelik konusundaki halk desteğinin giderek düştüğünü, AB'nin serbest dolaşım- la ilgili Türkiye'ye verdiği sözleri tutmadığını, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecin- de milli egemenlikten ödünler verecek olmasının bir güvenlik sorunu olduğunu söylemiştir. Kıbrıs Sorunu'nun da AB üyeliğinin dayattığı bir problem olduğuna işaret etmektedir. Soğuk Savaş Dönemi'nde güvenliğin gündemini askerî elitin oluşturduğunu ancak şu anda küresel dinamiklerin, siyasal elitin ve sivil toplu- mun da etkili olduğunu söyleyen Arı Grubu yöneticisine göre güvenliğin günde- mi sivilleşmiştir. Kuzey Irak operasyonunda hükümetle Genelkurmay Başkanlığı arasındaki uyum, güvenliğin sivilleşmesine örnek teşkil etmektedir.

Türkiye'nin dış politika gündeminin büyük ölçüde güvenlik gündemi ile örtüş- tüğünü belirten ASAM yöneticisi, yıllar boyunca Türkiye'de tehdit odaklı ulusal politikalar oluşturulduğunu, dolayısıyla Türkiye'de güvenliğin, tehdidin ortadan kaldırılması olarak algılandığını ve dış politikanın da tehdit görülen ülkelere karşı alınabilecek tedbirler üzerine inşa edildiğine işaret etmiştir. Soğuk Savaş'ın bitme- si ile bu algının yavaş yavaş değiştiğini düşünmektedir. Bunun en somut örneği olarak Ermenistan'ı ele alan ASAM yöneticisine göre Ermenistan'ı tehdit olarak al- gılamak ve onu izole etmek yerine, sınır kapısını açarak ticareti arttırmayı düşün- mek bu ülkenin tehdit olmaktan çıkarılması çabasıdır. ASAM yöneticisi, güven- liğin gündeminde her zaman terör, PKK, Irak ve Kuzey Irak'taki durum, İran ile ABD arasındaki gerginlik, enerji boru hatlarının Türkiye'den geçişi, Boğazlar'dan geçiş güvenliği gibi komşu ülkelerle ilgili başlıkların yer aldığı ifade etmiştir. Yalnızca askerî güvenliğin ele alınmasının Soğuk Savaş Dönemi'ne özgü bir yakla- şım olduğuna dikkat çeken ASAM yöneticisi, küresel gıda krizinin yol açtığı gıda güvenliğinin ve küresel ısınmanın da bir güvenlik sorunu olduğunu, bu bağlamda güvenliğin ulusun refahının devamını engelleyen şeylerin bertaraf edilmesi ola- rak algılanması gerektiğini söylemektedir. ASAM yöneticisi, güvenlik gündemi ve algısını biçimlendirirken bu geleneksel askerî güvenlik anlayışının dışına çıkarak ve küreselleşmenin getirdiği yeni olguları göz önünde bulundurarak hareket ettik- lerini beyan etmiştir. Güvenliğin bir uzmanlık alanı olmasına rağmen Türkiye'de, güvenliğin gündeminin belirlenmesinde çoğulculuğa doğru bir yönelim olduğu- nu ve bunun daha da artması gerektiğini vurgulamaktadır. ASAM yöneticisi hem iş dünyasındaki aktörlerin hem de sivil toplum kuruluşları ve araştırma merkezle- rinin kendilerini ilgilendiren bu gündeme eklenmesinin gerektiğini, bu konu- larda gerek karar vericilere ve kamuoyuna, gerekse siyasetçilere kendi görüşlerini sunmasının yeni süreçte gayet doğal olduğunu belirtmektedir.

Ekonomi, siyaset ve dış politikanın güvenliğin ayrılmaz parçaları olduğunu ve küresel dinamiklerin de güvenliğin gündeminin belirlenmesine etkide bulundu-

ğunu belirten BİLGESAM yöneticisi, güvenliğin asıl amacının halkın güvenlik, refah, istikrar ve zenginliğini sağlamak olduğunu düşünmektedir. BİLGESAM yöneticisi, güvenliğin alanına giren konu ve parametrelerin günün koşullarına göre değişebileceğini, esnekliklerin göz önünde bulundurulmasının gerektiğini ve demokratik bir ortamda herkesin güvenliğin gündeminin belirlenmesine ilişkin görüş bildirmesinin önemini mülakatta vurgulamıştır. Türkiye’de güvenlik denildiğinde hâlâ askerî güvenliğin anlaşıldığını, mevcut durumda güvenliğin ana parametrelerini MGK Genel Sekreterliği’nin hazırladığını, günümüzde TSK’nin bu konuda hâlâ etkin olduğunu ancak bunun hem TSK’nin bu alana hâkim olmak istemesinden hem de alanda yeteri kadar sivil uzman olmamasından veya sivillerin bu konularla ilgilenmemesinden kaynaklandığını savunmaktadır. BİLGESAM yöneticisi, güvenlikle ilgili sivil uzmanların artık yetişmeye başladığını ve güvenlik gündeminin belirlenmesinde araştırma merkezi uzmanlarının yeni yeni katkıda bulunduğunu iddia etmektedir. Güvenliğin doğrudan doğruya halkla, halkın refahı, zenginliği ve geleceği ile ilgili olduğunu ifade eden BİLGESAM yöneticisi, ekonomik, psikolojik ve sosyal unsurların güvenliğin ayrılmaz parçası olduğu, dolayısıyla sivillerin ve araştırma merkezlerinin de dâhil olduğu çoğulcu bir yapıya ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.

Türkiye’de güvenlik gündemini oluşturan temel başlıkları komşularla ilişkiler ve Orta Doğu kaynaklı konular (örneğin terör, dış ticaret ve silah kaçakçılığı gibi) olarak belirleyen Dış Politika Enstitüsü yöneticisi, güvenlik gündeminin belirlenmesinde askerî güvenliğin daha ağır bastığını, bunun dışında insani ve toplumsal güvenlik konularının çok fazla ilgi görmediğini belirtmiştir. Türkiye’de ulusal güvenliğin gündeminin MGK ve TSK tarafından oluşturulduğunu, Dış İşleri bürokrasisinin ise çok dar ve sınırlı katkıları olduğunu vurgulayan Enstitüsü yöneticisi, ulusal güvenliğin Soğuk Savaş Dönemi’ndeki gibi değişmez, tartışılmaz ve nesnel bir olgu olmadığına işaret etmiştir. Dış Politika Enstitüsü yöneticisi, ulusal güvenliği belirlemede araştırma merkezleri gibi sivil aktörlerin de etkili olmaya başladığına dikkat çekmektedir. Bu durumun ulusal güvenliğin belirlenmesinde çoğulcu bir ortama imkân verdiğini, ancak bu çoğulculuğun sınırlı olduğunu ve bu alanda esas politikayı yine askerlerin oluşturduğunu şu şekilde aktarmaktadır:

“Epey değişik görüşler ortaya atılabiliyor. Ne kadar etkili oluyor, bunu şu anda değerlendirmek güç. Askerlerin çok söylediği bir şey de, siviller bu konularla fazla ilgilenmiyorlar, haliyle biz ilgileniyoruz. Şimdi sivillerden de ilgilenenlerin sayısı arttıkça, bunun da etkisi olacaktır. Belli görüşleri dinlersiniz ama asıl politikayı yapacak olanlar hükümettir, Silahlı Kuvvetlerdir.” (Dış Politika Enstitüsü, Yönetici)

Global Strateji Enstitüsü yöneticisi, Türkiye’de ulusal güvenlik gündeminin başlıklarını etnik bölücülük, buna bağlı olarak terör ve komşu ülkelerin Türkiye’yle ilgili

iddiaları (Ermenistan'ın Ermeni Soykırımı iddiası, Yunanistan'ın Ege ve Kıbrıs'la ilgili iddiaları gibi) olarak sıralamaktadır. Diğer araştırma merkezi yöneticileri gibi Global Strateji Enstitüsü yöneticisine göre de Türkiye'de milli güvenlik stratejisini belirleyen ana kurum MGK'dır. Ancak Global Strateji Enstitüsü, düşünce kuruluşlarının ve araştırma merkezlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte MGK'nın ulusal güvenlik gündeminin belirlenmesinde bu kuruluşlardaki uzmanlardan istifade etmeye başladığını belirtmiştir. Ulusal güvenlik alanına giren konuların değişmez olmadığını, konjonktüre bağlı olarak değişebileceğini belirten Enstitüsü yöneticisi, güvenlikle ilgili kaygıları olan herkesin çeşitli platformlarda kendini ifade etme imkânı yakaladığını ve bu bağlamda Silahlı Kuvvetlerin ulusal güvenliğin belirlenmesinde tek aktör olmasının artık mümkün olmadığını şu şekilde açıklamaktadır:

“Bir şeyin başına ‘millî’ tanımını getirdiğiniz zaman, bunu sadece askere, sadece Dış İşleri'ne, sadece eğitime falan ayırmanız mümkün değil. O millî gücü oluşturan her unsur orada etkilidir. Onun için sadece askerın millî güvenlik politikasını tayin etmesi, millî eğitimi sadece Eğitim Bakanı'nın tayin etmesi mümkün değil. ‘Millî’ varsa, o millî gücü oluşturan tüm unsurlar ortak kararla hareket eder.”
(Global Strateji Enstitüsü, Mustafa Bilgin)

Genelkurmay Başkanı'nın güvenlikle ilgili düşüncelerini kurumsal olarak deklare etmesini bu politikaların uygulanmasında halkın, kamuoyunun desteğine ve kabulüne ihtiyaç duyduğunun göstergesi olarak okuyan Global Strateji Enstitüsü yöneticisi, güvenlikle ilgili karar alma süreçlerinin eskiye nazaran demokratikleşmeye başladığını, sürecin diğer aktörleri de içine alacak şekilde evrildiğini ve dolayısıyla ulusal güvenliğin artık eskiye nazaran daha çoğulcu bir düzlemde belirlendiğini söylemiş ve ulusal güvenliğin gündeminin belirlenmesinde sivil aktörlerin rolünün arttığını iddia etmiştir.

Heinrich Böll Vakfı yöneticisi de komşu ülkelerle ilişkilerin (Irak, İran ve Kafkasya gibi) güvenliğin gündem maddelerini oluşturduğunu düşünmektedir. Türkiye'de güvenliğin tanımını ağırlıklı olarak askerî bürokrasinin yaptığına ancak siyasal partilerin ve medyanın da rolünün giderek arttığına dikkat çekmektedir. Örneğin Dış İşleri Bakanlığı'nın Kuzey Irak ile ilgili anlayış ve yaklaşımlarının önceki yıllara göre değiştiğini, karar alıcılar tarafından bir zamanlar kırmızıçizgi olarak kabul edilen Kuzey Irak'taki Bölgesel Kürt Yönetimi ile şu anda liderler düzeyinde diyalogun geliştiğini; bu durumun, güvenliğin Türkiye'de nesnel, tartışılmaz ve değişmez olmadığını gösterdiğini ifade etmiştir. İdeal durumdaki bir güvenlik anlayışının daha esnek ve tartışmaya açık olması gerektiğini savunmaktadır. Heinrich Böll Vakfı yöneticisine göre istihdam ve refah da bir güvenlik sorunudur.

İKV yöneticisi küreselleşme dinamiğinin etkisiyle iktisadi güvenlik, toplumsal güvenlik ve askerî güvenlik gibi güvenlik alanlarının birbiriyle doğrudan ilintile-

nir hale geldiğini düşünmektedir. Etnik tehditleri, gıda krizi gibi tarımdaki değişiklikleri, dünya ticaretinden kaynaklanan tehditleri ve toprak bütünlüğünün korunmasını, güvenlik gündemini oluşturan önemli başlıklar olarak sıralamaktadır. İKV yöneticisi, laiklik ekseninden kaymayı ve Türkiye'de buna bağlı oluşabilecek herhangi bir rejim değişikliğini her zaman baki bir güvenlik tehdidi olarak algılamaktadır. Türkiye'de geleneksel güvenlik paradigması içerisinde bir güvenlik başlığı olan Kıbrıs Sorunu'nun çözümü sürecinde Annan Planı'nı desteklediklerini ifade eden İKV yöneticisi, güvenliğin yapımında daha katılımcı bir sürecin beklentisi içinde olduklarını söylemiştir.

Güvenliğin olmaması durumunu, özgürlüğün, barışın ve adaletin olmaması olarak tanımlayan Liberal Düşünce Derneği yöneticisi, güvenlik denen olgunun sadece savunmaya yönelik (örneğin şiddete ve şiddet uygulayana karşı bir savunma) bir şekilde ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Türkiye'de güvenliğin sürekli bir tehdit algısına dayandığını ve farklılıklara kapalı olarak merkezi bir otorite tarafından kendi çıkarları ve resmi ideoloji doğrultusunda tanımlandığına dikkat çekmektedir. Kürt Sorunu, Kıbrıs Sorunu, İran, Suriye ve Kuzey Irak'la ilişkiler gibi konuların güvenlik sorunu olarak görülmemesi gerektiğini, bunların esas olarak özgürlük sorunu olarak değerlendirilmesini ve bu perspektiften bakılmasını önermektedir. Bürokraside, medyada ve kimi sivil toplum kuruluşları arasında güvenlik algısının toplumun her kesiminde aynı şekilde algılanmasını isteyen, çoğulculuğun homojenleştirilmesini öngören, kamu otoritesinin sahip olduğu kolektivist anlayışı toplumun her kesimine dayatması gerektiğini düşünen birçok kişi bulunduğunu iddia etmektedir. Liberal Düşünce Derneği yöneticisi, araştırma merkezleri arasında da kendi milli güvenlik algısını ve değerler bütününe topluma dayatmaya çalışan kuruluşlar bulunduğunu şöyle açıklamıştır:

“Araştırma merkezleri de var bunlar arasında, onlar da topluma daha kolektivist bir anlayışla baktıkları için. Kendi değerler bütününe böyle merkezi otoriteye değil herkese nüfuz edilmesi gerektiğini düşünüyorlar. Bunun için de başlıca mazeretleri milli güvenliğin, milli birliğin, bütünlüğün korunması.” (Liberal Düşünce Derneği, Yönetici)

Marmara Grubu yöneticisi ise güvenliğe daha geleneksel tanımlar içinde bakmakta ve güvenliğin zamana göre değişmeyen kırmızıçizgiler barındırdığını savunmaktadır. Son dönemlerde MGK, Genelkurmay Başkanlığı ve Dış İşleri Bakanlığı'ndaki askerî ve sivil elitlerin yanı sıra sivil uzmanların ve araştırma merkezlerinin de güvenliğe ilişkin karar alma süreçlerinde görüşlerinin alınmaya başladığına dikkat çekmektedir. Marmara Grubu yöneticisi, güvenliğin yapımı sürecine görüşleri ve çalışmaları ile dâhil olmalarının sivil ve askerî elitlerle aralarındaki karşılıklı güvenden kaynaklandığını düşünmektedir:

“Birbirimize tahammül edersek, birbirimizi dinlemeyi öğrenirsek, mutlaka aradan pozitif bir sonuç çıkar. Ama siz bana şüpheyle, ben size şüpheyle yaklaşırsak yahut siz bana, affedersiniz, kazık atmayı, ben size nasıl zarar vermeyi planlarsam bir yere varamayız.” (Marmara Grubu, Yönetici)

SETA yöneticisine göre, ulusal güvenliğin yapımında merkezi rol oynayan askerî elitler, gerek Kürt ve Kuzey Irak Sorunu’nda, gerekse de su ile ilgili güvenlik gündemini oluşturan hususlarda, araştırma merkezlerinin sesine artık daha fazla kulak vermeye ve farklı görüşleri daha fazla dinlemeye başlamıştır. Kuzey Irak ve Kürt meselesi gibi resmi politikanın güvenlik algısında önemli yer tutan gündem maddeleri hakkında, MGK Genel Sekreterliği düzeyinde, SETA’nın görüşleri istenmiştir. Düşünce kuruluşunun yöneticisi, bu görüşlerin özellikle GAP planının açıklanmasında etkili olduğunu belirtmiş ve araştırma merkezlerinin güvenlik gündeminin oluşturulmasındaki etkisinden olumlu bahsetmiştir.

Ulusal güvenlik yapımında hem genişlemeye hem de sivilleşmeye çok ihtiyaç olduğuna vurgu yapan SETA yöneticisi, Türkiye’de araştırma merkezlerinin sayısının ve etkinliğinin artmasının, bu sivilleşme sürecinin hızlandırılmasına önemli katkılar sağlayacağına inanmaktadır. Güvenlik yapımının sivilleşmesi ve daha çoğulcu hale gelmesi için sivil topluma vurgu yaparak, TOBB gibi kuruluşların, araştırma merkezlerinin, gazetecilerin ve üniversitelerin sürecin içinde olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Türkiye’de hâlâ Soğuk Savaş Dönemi’ne özgü güvenlik refleksleriyle hareket edildiğini ve bunun aşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Türkiye’de askerî ve sivil bürokrasinin Kürtleri, Alevileri, İslamcılarını iç tehdit unsuru olarak görmeye devam ettiği sürece bölücülük ve irtica meselesinin güvenlik gündeminden düşmesinin zor olduğunu düşünen SETA yöneticisi, bu durumun etkin bir dış politika yapımını da sekteye uğrattığını belirtmektedir. Ulusal güvenlik yapımının toplumsal mutabakata dayalı, sivil inisiyatifler içeren, çoğulcu ve toplumun her kesimini kapsayan bir anlayışla inşa edilmesi gerektiğini düşünen SETA yöneticisi, Genelkurmay eski Başkanları Yaşar Büyükanıt ve İlker Başbuğ’un Kürt Sorunu konusunda terörün sadece askerî yöntemlerle çözülemeyeceğini, bunun yanında psikolojik ve ekonomik faktörlerin de düşünülmesi gerektiğine gönderme yapan açıklamalarını güvenlik algısının değişimine bir örnek olarak göstermektedir. SETA yöneticisi, askerinin zihin dünyasında demokrasi ve özgürlüklerle uyumlu bir güvenlik dilinin oluşumunda araştırma merkezlerinin katkısını ise şöyle açıklamaktadır:

“Yıllarca böyle bir sorunun olmadığını söyleyip, ısrarla bunu inkâr eden bir zihniyet yapısının bugün kalkıp bunu demesi çok önemli bir şey. Bunu işte bizim gibi araştırma merkezleri yapacak. Belli noktalarda bir araya getirip askerinin de kabulleneceği bir güvenlik dili, ama demokrasiyle ve sivil haklarla özgürlüklerle

uyumlu bir dil. Onun için ben ısrarla bu iç tehdit algısının askerinin gündeminden çıkartılması gerektiğini söylüyorum.” (SETA, Yönetici)

Ulusal güvenliği iç ve dış olarak ikiye ayıran TASAM yöneticisi ise, iç güvenliği oluşturan gündem maddelerini rejim değişikliğini hedefleyen etnik ve dini ayrılıkçı hareketler olarak ele almaktadır. TASAM, dış güvenliği komşu ülkelerle ilişkilendirmiş, Kuzey Irak ve Güneydoğu Sorunu, Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu gibi başlıkları öne çıkarmıştır. TASAM yöneticisi, bilhassa araştırma merkezlerinin ve üniversitelerin ulusal güvenliğin yapımına eklenmesi gerektiğine ve bunun sonucunda ortaya çıkacak olan değerlendirme, yorum ve tezlerin ülkenin güvenlik diplomasisine ve güvenlik politikalarına önemli katkılar sağlayacağına vurgu yapmaktadır. Bu anlamda, askerî bürokrasinin yanında sivillerin de güvenlik politikalarına eğilmesi gerekmektedir. TASAM yöneticisine göre son zamanlarda özellikle araştırma merkezlerinin güvenliğin yapımında ortaya koydukları ülkeler arası dengelerle ilgili yorumlar ve potansiyel tehdit, fırsat ve riskler ile ilgili değerlendirmeler, önemli sivil katkılar olarak değerlendirilmelidir. Ulusal güvenliğin küresel çağda artık sadece askerî bir kavram olmadığına dikkat çeken TASAM yöneticisi, güvenliğin artık hayatın her boyutunda olduğunu belirterek güvenlik algısının büyük değişimler geçirdiğine işaret etmektedir.

Sınırları belirli ve değişmez bir güvenlik anlayışına mesafeli yaklaşan TESEV yöneticisi, Türkiye’de dış düşman algısı üzerine kurulu, bazı kişi ya da grupları tehdit olarak görebilen devletçi bir güvenlik anlayışı olduğundan bahsetmektedir. İnsan güvenliği, yoksulluk, yoksunluk, kadınların şiddetten uzak bir hayat sürmesi gibi güvenlik konularının önemine vurgu yapan TESEV yöneticisine göre Kıbrıs ve Kürt Sorunu da dâhil, devletçi zihniyetin güvenlik tehdidi olarak gördüğü her konu toplumsal tartışmaya açık olmalıdır. Güvenlik bir insan hakkı talebi olarak anlaşılmalı ve insan bedeninin ve kişisel onurunun korunmasına öncelik verilmelidir. İç tehdit algısına dayalı geleneksel güvenlik anlayışını eleştiren TESEV yöneticisi, bu devletçi güvenlik algısının askerî ve sivil bürokratlar tarafından inşa edildiğini belirtmektedir. Güvenlik politikasının ağırlıklı olarak MGK tarafından oluşturulduğuna işaret eden TESEV yöneticisi, araştırma merkezlerinin, siyasetçilerin ve sivil toplum kuruluşlarının etkinliğiyle birlikte son dönemde bu sürecin çoğullaştığının altını çizmektedir. Kendilerinin de güvenliğin yapım sürecine bir nebze de olsa katkılarının olduğunu iddia eden TESEV yöneticisi, insanların artık güvenlikle ilgili konuları sorguladığını, kamu güvenliğinden sorumlu sivil ve askerî bürokrasiye hesap sorduğunu Güngören bombalaması olayı ve Dağlıca baskını örnekleriyle açıklamaktadır:

“Artık insanlar ciddi şekilde sorguluyorlar; Güngören bombalanması sonrasında da örneğin. Eskiden neydi? Vali açıklardı: ‘Tamam, bulduk. Bitti. Kapadık bu

meseleyi'. Orada bir kere garip bir şey var. Mülki amir yakalar. Yargıya verir. Ama diyemez: 'Sorumlularını bulduk artık. Bunu kapatın'. Bir kere o insanın sorumlu olup olmadığını yargı ortaya çıkartır, suçluluğu ispatlanana kadar herkes masum olduğuna göre. İnsanlar artık bununla ilgili soru soruyorlar: 'Onlar mıydı gerçekten? Ne gibi delillerimiz var?'. Dağlıca baskını sonrasında tartışmalar örneğin. Artık hikmetinden sual olunmaz bir mülki amir, paşa, bakan yok. Herkese soru sorulabiliyor." (TESEV, Yönetici)

Güvenliğin çok boyutluluğuna vurgu yapan TUSAM yöneticisi, Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkileri, terör, kaçak göç, gıda güvenliği ve nükleer enerji gibi güvenlik başlıklarını öne çıkarmaktadır. Türkiye'de ulusal güvenliğin yapımında MGK'nın aktif rol oynadığını, olması gerekenin de bu olduğunu düşünen TUSAM yöneticisi, ulusal güvenlik siyasetinin yapımı sürecinde üst düzey karar alıcı olarak MGK neyi belirlemişse onun herkes için geçerli ve değişmez olduğunu savunmaktadır. Yetki ve sorumluluğun bu çerçevede devlette olduğunu, araştırma merkezleri ve sivil toplum kuruluşlarının büyük oranda MGK tarafından belirlenen devlet politikasını kamuoyuna duyurmakla görevli olduğunu belirtmiştir:

"Biz vatandaşlık konusunda milli görevlerimizi dile getiririz, ama orada devlet nasıl karar verirse tabii onu biz bilemeyiz." (TUSAM, Yönetici)

Ulusal güvenliğin herkes için nesnel ve değişmez bir olgu olduğu fikrine karşı çıkan USAK yöneticisi güvenliği, güvenliğe ihtiyaç duyulamayacağı bir ortamda yaşanılması olarak tanımlamaktadır. USAK yöneticisine göre Türkiye'de ulusal güvenlik meselesinde sorunlar ulusal güvenliğin uzmanlara ve siyaset kurumunun eline bırakılmamasından, saydam olmamasından, hata yapanın cezalandırılmaması ve değiştirilmemesinden, TBMM'nin güvenlik meselelerinde tamamen devre dışı bırakılmasından ve güvenliğin kamuoyunda konuşulmamasından kaynaklanmaktadır. USAK yetkilisi PKK ile 25 yıldır devam eden mücadelede askerî ve sivil bürokrasinin başarısızlığının ve burada başarısız olan diğer aktörlerin hiçbir şekilde sorgulanmadığını ve hesap sorulmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Yirmi beş yıllık terörle mücadelede başarının kriteri ne ki her çıkan başarılı olduğunu söylüyor? 40.000 adamın öldüğü yerde başarı olur mu? Bunu bile konuşmuyorsunuz, analiz edemiyorsunuz. Peki, başarısız çıktık, kime ceza vereceğiz? Mesela apoleti sökülen bir general var mı, görevden alınan bir bakan var mı, PKK ile mücadelede başarısız olduğu için? Oradaki komutanı dahi sorgulayamıyoruz, Bakan'a, Başbakan'a ben hesap soramıyorum, PKK ile mücadelede başarısızın diye soramıyorum hesap. Başbakan'a her şeyi sorabiliyorum ama güvenliği soramıyorum." (USAK, Yönetici).

USAK yöneticisi, kolluk güçlerinin (asker, jandarma, polis gibi) ulusal güvenliğin %10'luk kısmını bile oluşturmadığını söylemektedir. Kolluk kuvvetlerinin sayısının artırılmasının güvenliği sağlayamayacağını vurgulayan USAK yöneticisi, Türkiye'de güvenliğe ekonomi, siyaset ve sosyal ilişkiler gibi dinamiklerin dâhil olduğu daha geniş bir perspektiften bakılması gerektiğine işaret etmektedir. USAK yöneticisi kolluk güçlerinin sadece kabul edilebilir bir güvenlik aşamasında, yani terörist sayısının çok az, sınırlı, sokaklardaki terör, açlık ve gerilimin de az olmasıyla işe yarayacağını vurgulamaktadır. USAK, Türkiye'de güvenlik gücüne ihtiyaç duyulan zeminin güvenliğin belli bir seviyenin ötesine geçtiği yerde olduğunu ve zaten bir kaos ortamı varsa güvenlik gücünün yapabileceği bir şey olmadığını vurgulamaktadır.

Yukarıda aktarılan saha çalışması verilerine göre şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür: Türkiye'de güvenliğin tanımı hâlihazırda MGK Genel Sekreterliği'nin başlıca aktör olduğu bir zeminde askerî ve sivil bürokrasinin katılımıyla yapılmaktadır. Bununla birlikte ulusal güvenlik anlayışı daha çok askerî güvenlik temellidir. Hemen hemen her araştırma merkezi yöneticisi, güvenliğin gündem maddelerini sıralarken Türkiye'nin komşu ülkeleri ile ilişkilerini esas almıştır. Kuzey Irak, İran, Kafkasya, Orta Doğu, Yunanistan, vs. gibi komşu coğrafyaları ilgilendiren enerji, terör, istikrarsızlık, silahlanma, sınır anlaşmazlığı gibi başlıklar sıralanmıştır. Bu bağlamda araştırma merkezi yöneticilerinin de var olan gündeme eklemene ve askerî/bürokratik devlet elitinin güvenlik gündemine tepki gösterme/yorum getirme/beyanatta bulunma/eklemeler yapma/çeşitli boyutlarına dikkat çekme gibi bir durum içerisinde oldukları iddia edilebilir. Diğer bir ifade ile kendilerine has güvenlik başlıklarını kararlı, ısrarcı ve yılmaz bir şekilde dayatma ve mevcut durumdaki coğrafi kıstasları olan askerî güvenlik tanımında radikal bir dönüşümü hedefleyen, devrimsel, çığır açıcı söylem ve faaliyetleri gerçekleştirmeleri sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de güvenliğin tanımının yapı bozumunda etkinlikleri ancak merkezi bir elit çemberi tarafından belirlenen ulusal güvenliğin gündem maddelerine taraf veya karşı olma şeklinde seyretmektedir. Örneğin Türkiye ulusal güvenliğinin kırmızıçizgilerini verili bir durum olarak kabul etmektedirler. Kırmızıçizgi olarak adlandırılan, ulusal bütünlüğe (bölücülük tehdidi) ve laiklik ilkesine (şeriata dayanan rejim değişikliği) yönelik tehditler esas gündem maddeleri olarak kabul etmektedirler. Fakat merkezi devlet iradesi tarafından tanımlanan bu kırmızıçizgi konuları ve bu temel tehditlerin coğrafi bağlamları (örneğin komşu ülkelerle ilişkiler ve dış politika) her araştırma merkezi yöneticisi tarafından süzgeçten geçirilmekte, var olan gündeme eklenmede yakınlık/uzaklık derecelerinde farklılık sergilemektedir. Örneklem grubundan aktarılacak olursa; bazı araştırma merkezi yöneticileri MGK'nın aktör olarak baskınlığını güvenlik için temel almakta (örneğin TUSAM, Marmara Gru-

bu yöneticileri), bazıları bölücülük ve şeriat tehditleriyle şekillenen kırmızıçizgi-leri haklı prensipler olarak görmekte (Arı Grubu, İKV yöneticileri gibi), bazıları ise bu kırmızıçizgilerin komşu ülkelerle yarattığı sorunları (kıta sahanlığı, terör, işgal, çatışma, vs.) güvenliğin gündemi olarak kabul etmektedir. Araştırma merkezi yöneticilerinin hemen hemen hepsi küreselleşmenin aktör-yapı dengesindeki siyasi dinamiklerini okuyup anlamlandırmaktadırlar. Ve yine tümü askerî güvenlik anlayışının egemenliğini yavaş yavaş ekonomik güvenlik, insan ve toplum güvenliği, çevre konuları, insan hakları, kadına yönelik şiddet, finansal kriz, refah, vs. gibi alanlara kaydırmakta olduğunu gözlemlemektedir. Kimileri bu değişimin hızlı olduğunu (Liberal Düşünce Derneği, TESEV, Henrich Böll Vakfı yöneticileri gibi) kimileri ise bu güvenliğin alanını genişletmesinin mutlak fakat yavaş bir süreç olduğunu (BİLGESAM, Dış Politika Enstitüsü, Global Strateji Enstitüsü yöneticileri gibi) düşünmektedir. Askerî ve bürokratik elitin güvenliğin tanımını yaparken artık tekil kalmadığını, araştırma merkezleri, sivil toplum kuruluşları, kamuoyu ve medya temsilcilerinin de giderek etkinliklerini artırdığına dikkat çekilmektedir. Yine güvenliğin alanında olduğu gibi bu etkinliğin gerçekleşme sürecinin hızı ve çeperi araştırma merkezi yöneticilerine göre değişkenlik göstermektedir. Kimileri Türkiye özelinde yeni aktörlerin etkisinin sınırlı ve yavaş; kimileri ise hızla genişlemekte olan bir alanda daha dinamik seyrettiğini düşünmektedir.

3.11 ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN YAŞADIĞI GÜÇLÜKLER

Yaptığımız görüşmelerden araştırma merkezi yöneticiliğinin oldukça meşakkatli, stresli ve emek yoğun bir görev olduğunu gözlemledik. Çeşitli sorunlar ve engeller görevi zorlaştırmaktadır. Liberal Düşünce Derneği yöneticisi, Türkiye’de dışarıya, yabancıya ve ötekiye şüpheyle bakan bir zihniyetin olduğunu ve böyle bir zihniyetin kendileri açısından önemli bir güçlük olduğunu belirtmektedir. Liberal Düşünce Derneği yöneticisi yurtdışında bağlantı halinde oldukları, malî bakımdan destek gördükleri ve ortak faaliyet yürüttükleri Açık Toplum Enstitüsü ve National Endowment for Democracy (NED) gibi kuruluşlara yönelik Türkiye’deki şüpheli yaklaşımı en büyük zihniyet sorunu olarak görmektedir. TESEV yöneticisi de benzer bir zihniyet ve önyargı engeline işaret etmektedir. Açık Toplum Enstitüsü’nden aldıkları maddi destekten ötürü çalışmalarının bazı gruplar tarafından dikkate alınmamasından ve faaliyetlerine komplocu bir zihniyetle bakılmasından yakınan TESEV yöneticisi, bu desteğin illegal bir destek olmamasına rağmen böyle bir zihniyetin kendileri açısından yarattığı sorunları şöyle açıklamaktadır:

“Türkiye’de cemaat anlayışı, nasıl söyleyeyim kulüp anlayışı ile yaklaşıldığı için inandırıcılığımızı ortaya çok zor koyuyoruz. Çok açık söyleyeceğim, Türkiye’de

ben Soros'un olmasına karşı değilim. Soros'un desteklediği vakıflar da var. Yerli ve yabancı. Fakat Soros toptan eleştiriliyor. Bunların olaylara yaklaşımı bana göre at gözlüklü. Hiç çevreyi görmüyor... Sırf Soros desteğinden ötürü söylediğiniz şeyin dikkate alınmaması üzücü bir şey, talihsiz bir şey. Ayrıca Soros Türkiye'de illegal bir oluşum değil, İç İşleri Bakanlığının izin verdiği bir şey. Türkiye'deki desteği toplam 2.000.000 dolar. Bu destekle Türkiye'de Gürcistan türü bir darbe yapılacaksa zaten o ilginç bir şey. O kadar komplocu zihniyetle düşüneceksen. O sırf destekleyenlerden ötürü bütün çalışmanın çöpe atılması kötü bir şey tabii." (TESEV, Yönetici)

Araştırma merkezleri çeşitli konularda dava edilebilmekte veya kendileri karşı dava açmaktadır. TESEV Yönetim Kurulu Başkanı'na ve bütün Yönetim Kurulu üyelerine ise halkı Silahlı Kuvvetlerden ve askerlik hizmetinden soğutmak iddiasıyla dava açılmış ve bu dava düşmüştür. Heinrich Böll Vakfı yöneticisi, hem TESEV hem Liberal Düşünce Derneği yöneticilerinin söylediklerini teyit edercesine PKK'ya 12 milyon avro para yardımında buldukları şeklinde bir haber yapan *Tercüman* gazetesine ve Aziz Nesin Vakfı'na malî destek verdiklerine yönelik haber yaptıkları için *Zaman* gazetesine dava açtıklarını söylemiştir.

Bir başka görüş açısından yaklaşan Marmara Grubu yöneticisi, ideolojik ve fikri kutuplaşmaya dikkat çekerek Türkiye'de cemaatçi bir anlayış olduğunu, belirli bir düşünceyi destekleyenlerin farklı düşüncede olanlara fikirlerini ifade etme şansını tanımadığını söylemektedir:

"Bir düşünce diyor ki biz laikiz. Tamam, güzel, laik ol. Ama onun dışında bir şey kabul etmiyor. Veya öbürü diyor ki ben Müslüman'ım. Onun dışında bir şey kabul etmiyor." (Marmara Grubu, Yönetici)

Araştırma merkezlerinin faaliyetlerine ve tanımına ilişkin yasal bir mevzuatın, tüzük veya yönetmeliğin olmaması ve Sivil Toplum Kuruluşu tarzı örgütlenmelerde kullanılabilecek sınırlı sayıda yasal seçenek olması bir sorun teşkil etmektedir. USAK bu güçlüğü şu şekilde ortaya koymaktadır:

"STK dediğimiz tarzda örgütlenmelerde kullanabileceğiniz yararlanabileceğiniz bazı sınırlı sayıda seçenek var, bir tanesi dernek olabilirsiniz, dernek olursanız işte bir STK türü olarak farklı bir mevzuat var, vakıf olabilirsiniz veya şirket olabilirsiniz. Şirket biraz daha ticari yönü düşünenler için olabilir, vakıfta farklı bir mevzuat var, orda işte ortaya bir para koymanız mal mülk koymanız vesaire gerekiyor. Dernek bize bu işin doğasına en uygunu gibi geldi. Aslında soracak olursanız düşünce araştırma kuruluşlarıyla ilgili dernekler kanununa mı olur, vakıflara mı olur, bunların bir tanesine bir madde çıkarılabilir." (USAK, Yönetici)

Yukarıda değindiğimiz hususlara ek olarak, yaptığımız görüşmelerde tespit ettiğimiz araştırma merkezlerinin karşılaştığı sorunlar ve güçlükler şunlardır: Mali kaynak yetersizliği, Türkiyede gündemin çok hızlı değişmesi, sivil toplumun gelişmemişliği, toplumun araştırma merkezlerinin faaliyetlerine yönelik ilgisizliği, bilimsel bilgiye toplumca verilen değerin düşüklüğü, araştırma merkezlerine yönelik kuşkucu yaklaşım, araştırma merkezlerini düzenleyen yasal mevzuat eksikliği, devlet kurumlarının araştırma merkezlerinden bilgi almaya yönelik köklü bir alışkanlığının olmaması, araştırma raporları hazırlarken bürokrasiden yeterli bilgi temin edememek, bürokratik yazışma yoğunluğu, değişik sektörlerdeki firmalar ve diğer araştırma merkezleriyle işbirliği imkânlarının sınırlı olması ve yeterince nitelikli personel bulamamak. Bu gibi sorunlar araştırma merkezi sektörünün geleceğini de doğrudan etkilemektedir.

4. ALAN ARAŞTIRMASI BULGULARI II: ARAŞTIRMA MERKEZİ UZMANLARI, DIŞ POLİTİKA VE ULUSAL GÜVENLİK KÜLTÜRÜ

Güvenlik sektöründe faaliyet gösteren araştırma merkezlerinin uzmanlarıyla yaptığımız mülakatlarda, Türkiye'deki mevcut güvenlik kültürünün paydaşları ve aktörleri hakkında bilgi edindik. Mevcut (reel) durumun yanında; güvenlik kültürünü hangi aktörlerin, kurum ve kuruluşların şekillendirmesi gerektiği, ideal durumun ne olması gerektiği, nasıl bir sivil-asker ilişki zeminine ihtiyaç duyulduğuna dair bilgi edindik. Türkiye'nin başta Yunanistan, Irak ve Ermenistan olmak üzere komşularıyla olan ilişkileri, Kuzey Irak'taki bir Kürt devleti yapılanmasının Türkiye'nin ulusal güvenliğine olan olası etkisi, Kıbrıs'ın durumu, Türkiye'nin muhtemel savaş sebepleri (*casus belli*), küresel çağda ulus devletin geleceği ve ABD'nin girişimlerinin bölgesel etkisi gibi, bir dizi konu hakkında araştırma merkezi uzmanlarının bilgisine ve görüşlerine başvurduk.

4.1 GÜVENLİK SEKTÖRÜNÜN AKTÖRLERİ: MEVCUT VE İDEAL DURUM

4.1.1 Mevcut Durum: Türkiye'de Ulusal Güvenliğin Aktörleri Kimlerdir?

Görüşme yaptığımız araştırma merkezi uzmanlarının neredeyse tamamı, Türkiye'deki mevcut güvenlik kültürünün birincil aktörü olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) işaret etmiştir. Her ne kadar yetkileri, sorumlulukları ve güçleri asimetrik olsa da TSK'den sonra zikredilen diğer aktörler, Dış İşleri Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Hükümet, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT)'dir. Cumhuriyet'in kuruluşundan beri ulusal

güvenlik anlayışında sivillerin devre dışı kaldığı, kemikleşmiş bir askerî ve sivil bürokrat kesimin egemen olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de seçimlerde hükümetler değişse de mevcut güvenlik anlayışının aynı hızda bir değişimi sergilemediğinden dem vurulmaktadır. Daha iyimser tahlilde bulunanlar, son yıllarda sivil toplum-devlet aksında gözlemlenen sivil toplum hareketlenmesini vurgulamakta, daha kötümser tahlilde bulunanlar ise değişimin minimal kaldığına inanmaktadır. ORSAM uzmanının geleneksel yapıya dair çıkarttığı kısa özet, çoğu mülakatta diğer uzmanlarca tekrar edilmiştir:

“Hâlâ bence güvenliği belirleyen en temel aktörler askerî bürokrasi ve sivil bürokrasi. Zaten bunu bir doğal hak olarak görüyorlar kendilerine. Sonuç itibariyle, ta Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen bir kurumsallaşma var. Burada, devlet her şeye kadirdir düşüncesi yaygın... Kapalı bir alan bu, yavaş yavaş açılmaya başladı. Gelinen noktaya baktığımız zaman geçmişe göre daha ileride olduğumuz kesin.” (ORSAM, Uzman)

Görüşme yaptığımız uzmanlar, genel itibariyle ikili bir yapıdan bahsetmiştir. Dış güvenlik denildiğinde TSK'nin, iç güvenlik denildiğinde Polis teşkilatının ön planda olduğu, Milli Savunma Bakanlığı'nın ise savunma ve güvenlik konusunda işlevinin oldukça sınırlı kaldığı bir yapıdır bu. TESEV uzmanının ifadesiyle, TSK ve Milli Savunma Bakanlığı arasında asimetrik bir ilişki vardır ve Milli Savunma Bakanlığı daha çok TSK'ye hizmet eden, onun ihtiyaçlarını gideren, pasif ve perde arkasında bir aktördür. SETA uzmanı da bu noktayı şöyle dillendirmektedir:

“Savunma Bakanlığı'nın bütçesini Milli Savunma Bakanı belirlemiyor. Neredeyse 75-80 yıllık bir süre boyunca sivil iradenin bu ulusal güvenlik konseptinin oluşturulmasında, yürütülmesinde, tamamen devre dışı bırakılmasının şöyle bir sonucu oluştu; fiilen sivillerden ulusal güvenlikle ilgilenen, bu konuda uzmanlaşan insanlar da oluşmadı, böyle bir birim de oluşturulmadı.” (SETA, Uzman)

Ancak gelinen noktada Türkiye'nin güvenlik politikalarının ve Türk dış politikasının yapım süreçlerinde, yukarıda bahsettiğimiz geleneksel yapı ve anlayıştan daha değişimci bir eksene doğru bir seyir olduğunun altını çizen araştırma merkezi uzmanları da mevcuttur. Örneğin SETA uzmanı, Kürt Sorunu'nda, Kuzey Irak'la olan ilişkilerde ve Kıbrıs Sorunu'nun çözümü gibi konularda geleneksel güvenlik elitinin dışında farklı seslerin/aktörlerin devreye girdiğini iddia etmektedir. Sivilleşme emarelerinin araştırma merkezlerinin katkılarıyla daha gelişeceğini ve billurlaşacağını düşünmektedir ORSAM ve USAK uzmanları, araştırma merkezi, akademisyen, sivil toplum örgütü, belediye ve üniversite gibi sivil aktör ve inisiyatiflerin güvenlik politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olmaya başlamasını çok yeni bir süreç olarak değerlendirmektedir. Geçmişte siviller de güvenlik alanında çalışabilir diye bir düşünce olmadığı; ancak devlet elitinin sivil aktörlerden

görüş alabileceği düşüncesinin yeni yeni filizlenmeye başladığı tespiti şu şekilde ifade edilmektedir:

“Türkiye’de öyle düşünce depoları, analiz depoları anlamındaki Think- Tank’ların güvenlik sektörüne katkısı son derece yenidir.” (USAK, Uzman)

Araştırma merkezlerinin rolünün artmakta olduğuna katılan Liberal Düşünce Derneği, açılımın kısmi olduğunu, sivil aktörlerin güvenlik alanına yeterince ağırlığını koyamadığını belirtmekte, Türkiye’nin siyasi kültürü ve askerî otoritenin baskınlığını en büyük engel olarak görmektedir:

“Sivil oluşumların güvenlik alanında olmaması, hem bizim kültürümüzün buna uygun olmamasından kaynaklanan bir olumsuz durum, hem de var olan askerî otoriteler, güvenlik otoritelerinin, sivil unsurların bu alana el atmasından hoşlanmıyorlar, rahatsız oluyorlar.” (Liberal Düşünce Derneği, Uzman)

4.1.2 İdeal Durum: Türkiye’de Ulusal Güvenliğin Aktörleri Kimler Olmalıdır?

Örnekleme grubumuzda yer alan bütün araştırma merkezi uzmanları, ulusal güvenlik tanımının belirlenmesi, güvenlik politikalarının yapımı ve güvenlik kültürünün oluşturulmasında ideal durumu betimlerken, TSK’nin vazgeçilmez bir aktör olduğunu kabul etmektedir. Diğer bir ifade ile ulusal güvenliğin yapımında askerî elit lüzumlu bir unsurdur. Bununla birlikte, araştırma merkezleri, düşünce kuruluşları, TBMM, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve medya gibi sivil aktör ve unsurların olduğundan daha fazla ön planda olması gerektiği konusunda ortak düşünce içerisindedir. Bu asker-sivil dengesine dair tavır alışın dereceleri vardır ve askerî/sivil aktörlere atfedilen rolün etkinliğine göre bir ölçek teşkil etmektedir. Örneğin TESEV uzmanı asker-sivil dengesinde ibreyi sivil kanata doğru kaydırın ve toplumun aktif katılımına en fazla değer veren düşüncenin temsilcisidir. Güvenliği ilgilendiren bütün süreçlerin demokratik olması idealinden hareketle, askerî otoritenin yetki alanının sadece siyasi otoritenin belirlediği politikaları yürütmekle sınırlı olması gerektiğini iddia etmekte ve bir ideal durum ortaya koymaktadır. Siyasi otoritenin, yani hükümetin, sivil toplum örgütleri, sivil güvenlik uzmanları ve medyanın katkılarıyla, daha aktif, hesap verebilir ve şeffaf olması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Salt sivil otoriteyi bununla yetkilendirdiğiniz, güçlendirdiğiniz zaman o da aslında demokratik bir süreci garanti etmez. Dolayısıyla medyanın gözettiği, hesap veren sivil otoritenin aslında işi yürüttüğü, şeffaflığın olması lazım.” (TESEV, Uzman)

BİLGESAM uzmanı, ideal durumda güvenlik politikalarının şekillendirilmesinde TBMM’nin mutlaka devrede olması gerektiğini düşünmektedir:

“Güvenlik konusu halkı da, toplumu da ilgilendirdiğine göre, halkın seçtiği kişilerin de mutlaka bunda etkin olması gerekiyor.” (BİLGESAM, Uzman)

Devletin içindeki askerî ve bürokratik aktörlerin güvenliğin yapımı sürecinde mutlaka var olması gerektiğinin altını çizen ORSAM uzmanı, üniversitelerin yetiştirdiği ulusal ve uluslararası güvenlik alanında uzmanlaşmış sivillerin, güvenlik kültürüne eklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Sivil güvenlik uzmanı kategorisinde genellikle emekli bürokrat veya askerlerin yer almasının ‘güvenliğin sivilleşmesinde’ bir engel teşkil ettiğini söylemiştir. ORSAM uzmanına göre üniversiteler salt teorik çalışmaları değil, strateji ve çatışma çözümü gibi vaka analizlerini de konu edinmelidir.

Liberal Düşünce Derneği temsilcisi de arzulanan güvenlik kültüründe TSK’nin rolünü kabul etmektedir. Fakat TSK’nin rolü başat değildir; sadece askerî uzmanlık ve teknik hizmetlerle sınırlıdır. Sivil toplum kuruluşları ve araştırma merkezlerindeki güvenlik ve strateji uzmanlarına ideal durumda daha aktif rol biçilmektedir. Güvenliği temelde dış güvenlik olarak ele alan Dış Politika Enstitüsü uzmanı, Dış İşleri Bakanlığı ile TSK’nin önemli rol oynadığı, hükümetin de içinde yer aldığı ve Parlamento tarafından desteklenen güvenlik politikalarının ideal olduğunu belirtmektedir. SETA uzmanı ise sivil iradenin, sivil güvenlik uzmanlarının, askerî ve bürokratik elitin sürekli bir diyalog ve fikir alış verişi içinde olması gerektiği; son tahlilde orkestra şefliğinin sivil iradenin elinde olması gerektiğinden bahsetmiştir. Dış politika alanında uzun bir süreçte oluşan politikaların tamamıyla bir kenara atılmasının doğru olmadığını ifade eden uzman, müzakerenin elzem bir teknik olduğunu söylemiştir:

“Şimdi diyelim ki Dış İşleri’nin bir Kıbrıs politikası var. Bu Kıbrıs politikasının tüm ince noktaları, detaylarına kadar bu masa tarafından çalışılmış ve böylece bir birikim oluşturulmuş, bir kurumsal hafıza oluşmuş. Fakat biz 90’lardan bu yana farklı bir dünyayla karşılaştık ve bu Kıbrıs politikasını değiştirmemiz gerekiyor. Ulusal güvenlik konseptinin de sivil aktörlerin, bu itirazları neticesinde yeni bir müzakereye tâbi tutulup yeniden belirlenmesi lazım.” (SETA, Uzman)

4.2 TÜRKİYE’DE GÜVENLİK POLİTİKALARININ BELİRLENME SÜRECİ: MEVCUT VE İDEAL DURUM

4.2.1 Güvenlik Politikalarının Belirlenmesinde Var Olan Resim

Çoğu araştırma merkezi uzmanına göre Türkiye’de mevcut durumda, Türkiye’de güvenlik politikalarının belirlenme parametreleri, TSK’nin güvenlik konseptine ve anlayışına endekslidir. TSK’nin güvenlik anlayışı, mecazi anlamda kısıkanç bir

koca gibi, son derece özel, dokunulmaz ve yalnızca devletin askerî ve bürokratik birimlerinin etkisi altında olması gereken bir alan olarak tasavvur edilmektedir. BİLGESAM uzmanı, egemen güvenlik algısının, seçilmiş hükümetleri ve Dış İşleri Bakanlığı'nı, TSK tarafından çizilen çerçeve içerisinde hareket etmeye yönelttiğini vurgulamaktadır. Tam da bu nedenle Türkiye'de güvenlik kültürü hâlâ devlet odaklı bir anlayış etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla araştırma merkezlerine neredeyse hiç yer verilmemektedir:

“Mesela Rusya'da da etkin bir devlet anlayışı var ama araştırma merkezlerine, enstitülere belirli bir özerklik verilmiş, devlet diyor ki 'benim şu politikam bu, buna göre bana açılımlar koyun ortaya'. Onları alıp değerlendiriyor. Ama Türkiye'de bu yok... Ama diğer ülkelerde bu öyle değil. Amerika'da olsun, Rusya'da olsun, İngiltere'de olsun. Gelip şu konuda bizim için araştırmalar yapın deniyor ve çeşitli konularda görüşler alınıyor.” (BİLGESAM, Uzman)

Görüşme yaptığımız bir diğer araştırma merkezi uzmanı (Arı Grubu), Türkiye'de reel durumda güvenlik alanının 'dış mihrak tehdidi' üzerine oturtulduğunu ve dış güvenlik alanının TSK'nın inisiyatifine bırakıldığını belirtmektedir. TASAM uzmanı, ordu üzerinden bir güvenlik algılamasının toplumda yer etmesinin tarihsel dinamiklerine dikkat çekmektedir. TASAM uzmanı, Türkiye'nin çok partili hayata geçmiş olmasına rağmen, 'tek parti zihniyetinin' izlerinden kurtulamadığını, bu zihniyetin korku kültürüne dayalı bir toplum yarattığını, devletin gücünü daha da çok artırdığını ve tüm bunların sonucunda ordunun yönetim kademesinin tayin ettiği tehdit ve tehlikelerin, sorgulanmadan, tartışılmadan, itiraz edilmeden kabul edilmesi gibi bir durumun ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Türkiye'de demokrasinin maruz kaldığı üç askerî darbenin, güvenlik alanında ordunun denetim gücünü artırdığını şöyle özetlemektedir:

“Her demokrasi dışı müdahale, hem devletin toplum üzerindeki baskısını artırmış hem de özgürlükleri ve insan haklarını kısıtlamıştır. Darbeler, güvenlik denilince akla asker/ordunun gelmesi sürecini pekiştirmiştir.” (TASAM, Uzman)

TASAM uzmanıyla benzer düşünen ORSAM uzmanı, Türkiye'de güvenlik kültürünün sadece devletin ülkesiyle ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesi çerçevesinde değerlendirildiğini vurgulamaktadır. Türkiye'de güvenliğin neredeyse sadece teröre indirgenmiş durumda olduğunu belirten ORSAM uzmanı, süreci TSK, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve İç İşleri Bakanlığı'nın yönettiğini ifade etmektedir. Yine benzer şekilde Liberal Düşünce Derneği uzmanı, Türkiye'de neyin güvenliği ilgilendirdiğinin, neyin ilgilendirmediğinin, Türkiye'yi koruma stratejisinin nasıl tespit edileceğinin, neler yapılacağına ve neler yapılmayacağına sivil siyasi otorite tarafından belirlenmediğini, TSK'nın egemen bir konumda olduğunu ve onun da demokratik anlamda denetlenebildiğini söylemenin zor olduğunu

nu belirtmektedir. Dış Politika Enstitüsü uzmanı, mevcut durumda Türkiye’nin güvenlik stratejisiyle ilgili konuları, Milli Güvenlik Kurulu’nun (MGK) ve MGK Genel Sekreterliği’nin görüşüp, hükümete bu konularda öneriler sunduğunu söylemiştir. Ulusal güvenliğin yapımında askerin çok daha başat konumda olduğunu belirten ASAM uzmanı, bu yapıya etki edecek aşağıdan yukarı, sivil bir demokratik hareketin olmamasını şu şekilde özetlemektedir:

“Ben askerin şu andaki pozisyonunu destekliyorum, bence zaten güvenlik ile ilgili konularda konuşuyorlar. Ama onlar yapacağına bir sivil toplum hareketi olsaydı ve aşağıdan yukarıya doğru hareketlenme olsaydı, hem demokrasi açısından hem de toplumsal yapı açısından çok daha olumlu olurdu...” (ASAM, Uzman)

Mülakatlarda AB de var olan resim de yerini bulmuştur. Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasında güvenlik konusundaki anlayış farkına dikkati çeken ASAM uzmanı resmi şöyle anlamlandırmaktadır:

“Türkiye’de Silahlı Kuvvetler politikaya karışıyor ve güvenlikle alakası olmayan konularda da karışıyor diyor Avrupa Birliği... Burada Avrupa ile Türkiye’nin güvenlik anlayışı ile ilgili bir sorun ortaya çıkıyor. Türkiye’deki laiklik konusu, Kürt konusu, Kıbrıs konusu doğrudan güvenlik ile alakalı şeyler, fakat Batı’ya göre öyle değil. Bu ya kötü niyetten kaynaklanıyor ya da anlayış farklılığından kaynaklanıyor.” (ASAM, Uzman)

SETA uzmanı mevcut güvenlik politikası oluşturma sürecinde TBMM’ne sadece oylama için ihtiyaç duyulduğunu söylemiştir. USAK uzmanına göre resim, çok kurumlu bir anlayışın yerleşmediği, sorumluluk alanları netleşmemiş, güvenlik kültürünün muhatabı olan kurumların, toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin de bu kültürün içerisindeki rollerinin farkında olmadıkları bir Türkiye’dir. Dolayısıyla toplumun güvenlik kültürünün belirlenmesindeki sorumluluğun farkında olmaması, bu alanda hâlâ Silahlı Kuvvetler ve Emniyet birimlerinin sorumlu olduğu fikrini sağlamlaştırmaktadır:

“Tek sorumlu tutulan kişi, kurum ya polistir ya da askerdir. Böylelikle hani bazen denilir ki, neden sadece bu kurumlar bu işin öncüleri veya bunlar daha fazla bu işin içerisinde? Bir de toplumun sorumluluk atfettiği, sorumlu tuttuğu kurumlar bunlar olduğu için daha fazla kendileri bu işin içerisinde bulunuyorlar, diye diğer ilgili aktörler gereğini bu kadar hissedip yapmıyorlar. Böyle de bir sıkıntı var Türkiye’de.” (USAK, Uzman)

4.2.2 Güvenlik Politikalarının Belirmesinde İdeal Tasavvuru

Araştırma merkezi uzmanları ile yaptığımız mülakatlarda iki ortak nokta belirmiştir. *Birincisi*, bir meslek grubu olarak araştırma merkezi uzmanlarının idealin-

de Türkiye’de güvenlik kültürünün yapılandırılma ve oluşum sürecinde kendilerine bir yer vardır. Diğer bir ifadeyle, tasavvur ettikleri güvenlik kültüründe icra ettikleri mesleği yerleştirmektedirler. *İkincisi*, ideal güvenlik kültürü açık uçludur. Güvenliğin tanımı, kapsamı, alanı ve politikaları sabit değildir; yeşerdiği çoğul ortamda tartışma, görüşme, müzakere, iletişim, etkileşim, diyalog gibi ortak akıl geliştirme süreçlerine bağlıdır.

BİLGESAM uzmanı, güvenliğin bütüncül bir dış politika vizyonu içerisinde tasarlanabileceğini belirtmiş ve Dış İşleri Bakanlığı, Silahlı Kuvvetler ve TBMM’nin bahsedilen dış politika vizyonuyla uyumlu, uzun vadeli dış politika planlarında araştırma merkezi uzmanlarından görüş alınmasının ideal olduğunu düşünmektedir. Bu süreçte uzmanların görüşleri değerlendirilir, bu görüşlerden ortaya bir uzlaşma çıkar ve o uygulamaya koyulur. BİLGESAM uzmanı böyle bir yapılandırmanın oluşturulması için araştırma merkezlerine talepte bulunulması gerektiğinin altını çizmektedir. Görüşüğümüz Arı Grubu uzmanı ise ideal olanın, dış politikada ayrı bir güvenlik biriminin oluşturularak önleyici tedbirler alması ve tehditlerin konjonktüre uygun olarak yeniden yapılandırılması olduğunu ifade etmektedir. Arı Grubu uzmanı, güvenlik politikalarını ele alırken küresel siyasi ve ekonomik tablonun da dikkate alınmasını önermektedir:

“Günümüzde güvenlik algısının sadece sıcak savaş değil, ekonomik ve siyasi her türlü unsuru içerdği unutulmamalıdır. Güvenlik politikalarında diplomasi ve yumuşak güç bir araç olarak kullanılmalıdır. Ayrıca, enerji ve doğal kaynaklar gibi jeostratejik faktörler de kapsam dâhiline çekilmelidir.” (Arı Grubu, Uzman)

TESEV uzmanına göre, Türkiye’nin güvenlik politikalarında en başta önceliğin ve tehditlerin ne olduğunun, güvenliğin nasıl tanımlanması, algılanması ve sağlanması gerektiğinin ve bunun niçin ne kadar para harcanması gerektiğinin tartışıldığı bir ortamın yaratılması zaruridir. Bugün içinde bulunduğumuz çağda, sadece silahlanmaya dayalı bir güvenlik politikasının son derece çağdışı ve yetersiz olduğunu söyleyen uzman, bütün katılımcılığa pay biçilen ve politikaların ortak akılla belirlendiği bir idealden bahsetmektedir. ORSAM uzmanı, benzer ifadelerle, güvenliğin konusunu ve kapsamını daha geniş bir alana yayan bir tartışma platformunun gerekliliğini vurgulamıştır. TASAM uzmanı, ideal bir güvenlik kültürünün belirlenmesinde sivil siyasi kurumların etken olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Liberal Düşünce Derneği uzmanı, güvenlik kültürünün oluşmasında demokratik süreçlere değinmiş ve görüşünü şu şekilde özetlemiştir:

“Bir meslek, bir uzmanlaşma olmadığı için, her insanın tek tek ülkenin güvenliğinde kendisine düşen payı üstlenmesinin yerine, bir uzman organizasyon yaratırız. Buna Silahlı Kuvvetler adı veriyoruz... Bu insanlara para, silah ve yetki veririz ve bizim temsilcilerimizin de bu insanları ihlal etmemesini, gözetmesini, bizim adıma denetlemesini isteriz. İdeal olan budur.” (Liberal Düşünce Derneği, Uzman).

İKV uzmanı da demokrasiyi merkeze almış ve güvenlik politikasının ortak demokratik karar alma süreçleri neticesinde belirlenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Daha önce aktarıldığı gibi, ASAM ve USAK uzmanları ise ideal durumu, güvenlik kültürünün paydaşları arasında akademisyen, sivil toplum örgütleri, üniversite ve düşünce kuruluşu gibi sivil toplumun yer aldığı durum olarak betimlemektedir. SETA uzmanının zihnindeki ideale göre, var olan ulusal güvenlik konsepti içerisinde bazı düzenlemeler yaparak yeni bir ulusal güvenlik konsepti belirlenebilir. Mevcut güvenlik kültürünü belirleyen aktörleri sürecin dışına çıkarmadan ve onları ikna ederek güvenlik kültürünün yeniden yapılandırılması mümkündür. İdeal güvenlik kültürünün yapımında ve oluşturulmasında toplumun bir bütün olarak bu sürece dâhil edilmesi gereğinin de altını çizen SETA uzmanı, araştırma merkezi, araştırma şirketi, üniversite, askerî bürokrasi, sivil otorite gibi tüm aktörlerin kamu diplomasisi eşliğinde iletişimde bulunduğu bir ortama geleneksel aktörlerin direnç göstermeyeceği inancındadır.

4.3 GÜVENLİK POLİTİKALARININ YÖNTEM VE DENETİM MEKANİZMALARI

Mülakatlarda araştırma merkezi uzmanlarına ulusal güvenlik kültürü ve politikalarının tanımlanması ve yapılandırılmasında kullanılan yöntem ve denetim süreçlerine dair sorular yönelttik. BİLGESAM uzmanı, TBMM’nin Dış İşleri Bakanlığı ve TSK’nin çalışmalarını denetlemesini bir mekanizma olarak görürken; TASAM uzmanı, TBMM kadar Cumhurbaşkanlığı’nın da güvenlik politikalarının denetlenmesinde devrede bulunabileceğinden bahsetmiştir. BİLGESAM uzmanına göre şeffaflık prensibi bir diğer yönetsel mekanizmadır. Buna göre, Genelkurmay Başkanlığı’nın güvenlik politikalarına ilişkin yayınladığı gizlilik derecesi olmayan kitap ve bildirilerin daha kolay ulaşılabilir hale getirilmesi mümkün olabilir. AB üyelik müzakerelerini bir mekanizma, AB reform paketlerini de bir yöntem olarak betimleyen TESEV uzmanı, vatandaşların TSK’nin bütçesi gibi kendilerini ilgilendiren her konuda sorgulama yapmasını savunmuştur. Görüşme yaptığımız bir diğer araştırma merkezi uzmanı (İKV), demokratik denetim mekanizmalarının arttırılarak, harcamalar dâhil her türlü güvenlik amaçlı faaliyetin son derece sıkı ve bağımsız bir denetime tâbi olması gerektiğini vurgulamaktadır.

ORSAM uzmanı, güvenlik politikalarının şekillendiği katılımcı ve açık tartışma ortamında şeffaflık prensibinin işlevsel olabileceğini savunmuştur. ORSAM uzmanı, ABD’nin Irak’ı işgal ettikten sonra çeşitli araştırma merkezlerinde çalışan uzmanları ve akademisyenleri Irak’a götürüp saha çalışması yaptırdığını ve böylelikle onları ulusal güvenlik bilincine ve kültürüne dâhil ettiğini söylemiştir.

Türkiye’de böyle bir uygulamanın eksikliği ise güvenlik bürokrasisinin sivilleri dışlamasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki:

“Türkiye’de de mesela Güneydoğu Anadolu’da uzunca bir süredir terörle mücadele ediyoruz, bunun Kuzey Irak boyutu da var. Kaç tane gerçekten bu işle ilgilenen ve devlet görevlisi olmayan insanların devlet tarafından şeffaf bir şekilde bu işe eklemeliğini görüyoruz? Hep yaklaşım şu: siz bilmezsiniz, biz burada şunu yapıyoruz, çok gizli şeylerimiz var gibi.” (ORSAM, Uzman)

Ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesinde kullanılması gereken denetim mekanizmalarının bağımsız teftiş kurullarınca veya devlet içinde oluşturulacak yapılarla denetlenmesi gerektiğine belirten ORSAM uzmanı, burada karşılıklı güvenin olmasının ve bu denetlemeyi yapacak kişilerin geçmişlerinin devlet tarafından tehdit arz etmemesinin önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, İsrail örneğinin Türkiye’ye faydalı olacağını savunan ORSAM uzmanı, İsrail’de eskiden istihbarat birimlerinde yüksek makamları işgal etmiş ve güvenlik politikalarının belirlenmesinde etkin roller üstlenmiş askerlerin daha sonra siyasal parti başkanlığı yaptığını, bakanlık görevlerinde bulunduğunu söylemiştir:

“İsrail’le bakıyorsunuz, bugün bir partisinin başkanı eski MOSSAD’cı, bir tanesinin başkanı eski Genelkurmay Başkanı. Bir yandan İç İşleri Bakanları, akademisyenler ve onların oluşturdukları, onların görev aldıkları araştırma merkezlerinin doğrudan güvenlik çalışmaları var ve bunlar İsrail devleti ile çok yakın ilişki içine giriyorlar. Yani devlet onları hem besliyor, hem bilgi veriyor, hem de onlara verdiği bilgiden kendine bir geri dönüşüm alıyor. Oradaki örnek biraz daha incelenip, bu konuda belki Türkiye biraz daha gelişme sağlayabilir.” (ORSAM, Uzman)

Görüşme yaptığımız Liberal Düşünce Derneği uzmanı, güvenliğin yapımı sürecinde etkili olabilmeleri için siyasal partilerin kişi partisi ve faydacı yaklaşımlarla hareket eden parti olmaktan çıkıp, fikir partisi haline gelmesi ve kurumsallaşması gerektiğini vurgulamaktadır. Siyasal partilerin kendilerine bağlı veya bağımsız çalışan, savunma alanında uzmanlaşmış araştırma merkezleriyle işbirliği yapabileceğini düşünmektedir. Liberal Düşünce Derneği uzmanına göre diğer bir yöntem, militarist kültürün geriletilmesidir; çünkü toplumda güvenliğe dair son sözün Genelkurmay Başkanlığı’nda olmasını normal karşılayanlar vardır. Özellikle yaygın eğitim kurumları ve hatta üniversiteler militarist kültürü aşlamaktadır. Liberal Düşünce Derneği uzmanı, üniversitelerin devletin uzantısı gibi resmî ideolojiyi yeniden üreterek gençlere dayattığını düşünmektedir. Uzmanın düşünce zincirine göre üniversitelerde doğrudan doğruya güvenlik meseleleriyle ilgilenen Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümleri, devlet ideolojisine ve resmî görüşe eklemeliğinden dolayı devletçi ve militaristtir. Güvenliğin yapımı süre-

cindeki denetlemenin siyasal partiler tarafından, Milli Savunma Bakanlığı’nı ve Genelkurmay Başkanlığı’nı devre dışı bırakarak, uzmanlardan oluşan bir danışma heyeti vasıtasıyla yapılmasını önermektedir.

Dış Politika Enstitüsü uzmanı ise, güvenlik politikalarının denetlenmesinde TBMM kadar medyanın da önemli olduğunu söylemiştir. Medyaya değinen diğer bir görüşmeci ise ASAM uzmanıdır. Güvenlik politikalarının yapım sürecinin denetlenmesinde sivillerin ve sivil toplum örgütlerinin basın-yayın organlarını kullanarak rol alması gerektiğini belirten ASAM uzmanı, medyanın kamu diplomasisi rolünü vurgulamıştır. Müzakerenin önemine mülakatta sıklıkla değinen SETA uzmanı ise yeni bir ulusal güvenlik konsepti oluşturma sürecine toplumun dâhil edilebileceğini, müzakere ve tartışma ortamına çekilebileceğini, bunun da koşullarının sistematik bir kamu diplomasisi ile mümkün olduğunu söylemiştir. Güvenlik politikalarına ordu dışından müdahil olanlara örnek olarak TRT ve YÖK’ü göstermiştir:

“İç politikada ulusal güvenlik konseptinin en fazla test edildiği nokta, Kürt meselesidir. TRT ŞEŞ’in MGK’da bir öneri olarak getirildiğini varsayabilir miydik? Bugüne kadar ki aktörlerin buna izin vermeyeceği düşünülüyordu vs. Ama bakın bir parti politikası olarak değil, bir devlet politikası olarak ortaya çıktı. Partiyeye yakın olan bir özerk kuruluş değil, bir devlet kuruluşu [TRT] yayın yapıyor. Hemen sonrasında ikinci bir özerk kuruluş YÖK, Kürt Enstitüsü açacağını söylüyor.” (SETA, Uzman)

Güvenliğin ana dağıtım üssünün hâlâ devlet olduğunu belirten USAK uzmanı, devletin güvenliğin diğer paydaşlarına ulaşmasını destekleyici projeleri teşvik etmesi gerektiğini düşünmektedir. Başbakanlık, Dış İşleri Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), belediyeler ve üniversiteler, mafya, suç örgütleri, devletin içerisinde faaliyet gösteren çetelerin ayıklanması gibi güvenliğe ilişkin tartışma ve çalışmaları daha somut verilerle analiz eden araştırma projeleri dağıtmalıdır. USAK uzmanına göre dil ve söylem tarzı, güvenlik kültürüne içkin bir araçtır. Örneğin, iç güvenliğin dili yumuşak ve uzlaşıcıdır; kişileri ve toplumları suçlamaya odaklı olmayıp, risk tanımlamasına yönelik hedef doğrultusunda şekillenir. Diğer taraftan dış güvenliğin dili ise dışlayıcı, sert, düşmanlaştırıcı ve yok edicidir. USAK uzmanına göre, Türkiye’de dilin araçsallığına dair bir bilinç gelişmemiştir; iç güvenlik terminolojisi özgünleşmemiş ve hâlâ siyaset bilimi, sosyoloji parametrelerinin gölgesinde kalmıştır. Hâlihazırda Polis Teşkilatı, mülkiye müfettişleri ve geniş denetleme yetkilerine sahip olan Başbakanlık Teftiş Kurulu’nun denetimi altındadır. Hâlbuki hem Polis Teşkilatı hem Jandarma Teşkilatı’nın bağımsız bir sivil denetleme kurulu tarafından denetlenmesi gerekmektedir. Kolluk görevi

yapan Jandarma Teşkilatı'na yönelik denetimin çok yetersiz olduğunu vurgulayan USAK uzmanı, Jandarma'nın doğrudan İç İşleri Bakanlığı'na bağlanmasının sivil denetimin önünü açacağını düşünmektedir. Bunun kurumun daima hesap verebilir ve kamuoyunun denetimine açık olduğunu göstermek bakımından önemli olduğuna işaret etmektedir. Güvenliğe ilişkin ne yapıldığını, hangi politikalar, hangi stratejiler uygulandığını vatandaşın bilmesi gerekir. Kaldı ki ne yaptığını vatandaşa anlatabilen bir Polis ve Jandarma Teşkilatı, toplumun desteğini de daha kolay alır ve iç güvenlik hizmetini daha iyi sunabilir. Bütün formel denetim mekanizmalarının dışında bağımsız denetim komisyonlarının kurulması, hem Polis ve Jandarma Teşkilatı'na, hem de geri bildirim mekanizması işlevi gördüğü ve güvenlik politikalarının yapım sürecine halkın bizzat katılımını sağladığı için ülkeye yarar getirecektir.

4.4 KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLETİN GELECEĞİ

Görüşme yaptığımız araştırma merkezi uzmanlarına, güvenliğin yapılanması ve güvenlik politikalarının belirlenmesi sürecinde küreselleşmenin etkisini nasıl okuduklarını ve ulus devletini geleceğini nasıl gördüklerini sorduk. Genel olarak edindiğimiz intiba, güvenlik uzmanlarının küreselleşmeyi, Avrupa Birliği (AB) gibi ulus-üstü oluşumlar, uluslararası örgütler, uluslararası toplumun etki alanını genişletmesi, sınırların esnekliğinin yanı sıra sınırların yeniden kurularak içirme/dışlama süreçlerini pekiştirmesi, ulusal güvenliğin tanımını değiştirmeye zorlayan dinamiklerin bütünü olarak anlamlandırdıklarıdır. Ulus devlet yapısının küreselleşmeyle beraber devam ettiği ya da dönüşmekte olduğu tartışmasında ise araştırma merkezi uzmanları arasında farklılıklar ve ciddi ayrışmalar vardır. Kimi uzman, ulus devletini erozyonunu sınırlı görmekte ve yapının devinimi olarak anlamakta; kimisi ise erozyonun ciddi boyutlarda olduğunu, yeni durumun eski durumdan tamamen farklı dayatmaları beraberinde getirdiğini düşünmektedir.

Türkiye'nin uzun bir süreden beri AB üyesi olma yolunda olduğunu belirten BİL-GESAM uzmanı, bu süreçte Türkiye'nin egemenlik anlayışından birtakım ödünler vermesinin kaçınılmaz olduğunu ve bununla beraber Türkiye'nin tıpkı AB'ye giren diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi güvenlik anlayışını bu yeni düzene göre değiştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. BİL-GESAM uzmanına göre, nasıl Türkiye Soğuk Savaş Dönemi'nde güvenlik anlayışını NATO'ya göre biçimlendirmişse, içinde yaşadığımız küresel dönemde de güvenlik konseptini yeni dinamik koşullara göre yeniden yapılandırmalıdır. Küreselleşmenin, toplumları ve ulus devletleri kaçınılmaz bir biçimde bu yöne sürüklediğini belirten BİL-GESAM uzmanı, küreselleşmenin bir taraftan ulus devletleri güçlendirirken, bir taraftan da dünyanın değişik yerlerindeki ülkeleri (Latin Amerika'daki bölgesel birlik kur-

ma teşebbüsleri, Şangay İşbirliği Örgütü, AB veya Kuzey Amerika Ülkeleri Topluluğu gibi) bir araya gelmeye zorladığının altını çizmektedir. Böyle bir süreçte Türkiye de dâhil olmak üzere tüm ulus devletlerin, ister istemez güvenlik anlayışlarını hem kendi çıkarlarına ve hem de içinde buldukları bölgenin çıkarlarına göre tasarlamak zorunda olduklarını vurgulamaktadır. BİLGESAM uzmanı, Türkiye’nin gerek Kürt Sorunu’nda ve Ermenistan, İran, Suriye gibi komşularla olan ilişkilerde ve gerekse AB’ye giriş sürecinde yaşamakta olduğu kırılmaların kaçınılmazlığını şu şekilde özetlemektedir:

“Türkiye, Avrupa Birliği’ne girmeden onun istekleri doğrultusunda bazı kırılmalar yaşıyor. Soykırım iddiaları bir taraftan devam ederken, Ermenistan’la kapalı kapılar arkasında görüşüyoruz. Biz Ermenistan’la açıkça, direkt görüşemiyoruz. Fransa’da yahut başka bir yerde bizim diplomatlarımız karşılıklı olarak görüşüyorlar. Sonra İran, Suriye konusunda çok kırılmalar var. Demek ki bu değişim kaçınılmaz.” (BİLGESAM, Uzman)

Türkiye’deki güvenlik aktörlerinin, meşruiyetlerini ve güçlerini bizatihi büyük savaşların ardından parçalanmış bir imparatorluğun kalıntıları üzerine kurulmuş bir ulus devlet oluşumundan aldığını belirten TESEV uzmanı, kendi ulusunun yaratmaya çalışan bir devletle karşı karşıya olduğumuzu söylemiştir. Hem AB hem de küreselleşme süreciyle birlikte ulus devlet sistemi tartışılır hale gelmiştir. Böyle bir tartışma ortamı vesilesiyle, toplum artık tek bir ulus olgusunun olmadığını idrak etmiştir. Uzun vadede dünyadaki gelişmelere paralel olarak ulus devletinin ortadan kalkacağı bir evreye girileceğini belirten TESEV uzmanı, böyle bir durumda ulus devletinin yerine nasıl bir yapının konulacağını bilinmemesine rağmen, Türkiye’de ulus devletinin mevcut haliyle varlığını sürdürmeyeceğini öngörmektedir. Bu bağlamda, tek bir ulusa dayalı bir yapıya en büyük tehdidin AB sürecinin dayattığı demokratikleşme ve çoğulculaşmadan kaynaklandığını ifade eden araştırmacı, ulus-üstü bir örgüt olan AB’ye üye olmak isteyen Türkiye ulus devletinin, BİLGESAM uzmanının da vurguladığı üzere, egemenlikle ilgili bazı yetkilerini böyle bir üst yapıya devretmesinin kaçınılmaz olduğunun altını çizmektedir. AB’ye yetki devrinin Türkiye’de ulus devletinin savunuculuğunu yapan güvenlik aktörleri tarafından tehdit olarak algılandığını belirten TESEV uzmanı, ancak geleneksel noktanın geri döndürülemez olduğunu, üstelik toplumun böyle bir değişime yönelik daha güçlü taleplerde bulunduğunu eklemiştir. TESEV uzmanı, artık büyük ve ciddi derecede yetkilendirilmiş bir orduya daha az ihtiyaç duyulacağını iddia etmektedir. Ulus devlet yaratma sürecinde kendi kaderini ulus devletinin kaderiyle birlikte gören geleneksel güvenlik aktörlerinin, bu süreçten fazlasıyla rahatsız olduklarını söylemiştir.

Küreselleşme üzerine analiz yapan bazı uzmanların küreselleşme sürecinin ulus devletlerin egemenlik bağına zayıflatacağına ve hatta zamanla çözeceğine yönelik

öngörüsüne bazı uzmanlar katılmamaktadır. Örneğin TASAM uzmanı, ulus devletin önemini hâlâ koruduğunu düşünmektedir. Küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği ‘yeni bir demokrasi’ anlayışı, ‘ülkelerin egemenlik haklarına saygılı olmak, uzlaşmacı, işbirliğine açık davranmak ve tehdit unsuru olmaktan kaçınmak’ gibi unsurları barındırmaktadır. TASAM uzmanına göre, küresel süreçte ülkeler demokratik bir yapıya kavuştuğu ve demokrasi kültürüne sahip olduğu oranda küresel bir aktör olabilme imkânı elde edebilecektir. Türkiye’nin, demokratikleşme, özgürlük ve insan hakları gibi alanlarda önemli adım atmasına karşın, bunun yeterli olmadığını, toplumsal barışa zarar veren bu sorunları ortadan kaldırması durumunda ulus devlet olarak uluslararası arenada çok etkin bir konum elde edebileceğini düşünmektedir. Kendi içinde birlik ve bütünlüğünü sağlamış, halkını mutlu yaşatan ve farklılıklara tahammül edebilen bir Türkiye’nin, korkuya ve paranoyaya düşmeden ulusal güvenlik alanında pek çok sorunu daha oluşmadan kaynağında çözebileceğini ifade eden TASAM uzmanı, oluşan ulusal güvenlik sorunlarının da demokratik bir devlet yapısı içerisinde daha kolaylıkla çözüme kavuşturulabileceğine vurgu yapmaktadır.

Görüşme yaptığımız ORSAM uzmanı, TASAM uzmanı gibi, ulus devletin vatanın ya da devletin içinde yaşayan unsurlardan sadece bir tanesinin diğerleri üzerinde galibiyet elde etmesi ve diğerlerini uluslaştırması anlamına gelmediği, aksine; ulus yaratma projesinin kendinden olmayanların da içselleştirildiği ve farklılıkların bir arada yaşadığı bir ortamı hedeflemesi gerektiğini düşünmektedir. Türkiye’de ulus devletin geleceği ve küreselleşme karşısındaki tutumun topraksallığa/toprak bütünlüğüne indirgenmiş olduğunu belirtmektedir. Bu durumu geç uluslaşmadan ya da uluslaşmada yaşanan problemlerden kaynaklanan nedenlere bağlayan ORSAM uzmanı, Türkiye’nin ciddi anlamda küreselleşme karşısında ulus devleti koruma saplantısına takılmış durumda olduğunu düşünmektedir. Türkiye’de ulus devletin küreselleşme karşısında zayıflayacağı ve bu zayıflamanın da Türkiye’nin parçalanmasına doğru gideceği tehdidini abartılı bulmaktadır. Bu noktada, devletin varlığını sürdürebilmesinin elbette önemli olduğunu ifade eden ORSAM uzmanı, ulus devlet ve ulus devletin çıkarlarını savunan kesimlerin, gerçekte bunun neye tekabül ettiğini bildiklerini sanmadığını söylemiştir:

“Ulus devlet ve ulus devletin çıkarları diye bağırıp çağırınların gerçekte ulus devletin ne anlama geldiğine dair hiç fikirleri olduğuna da emin değilim.” (ORSAM, Uzman)

İKV uzmanı, küreselleşme kavramının haddinden fazla esnetildiği ve birbirinden farklı birçok gelişmenin aynı potaya konulduğu uyarısında bulunmaktadır. Küreselleşme süreci sonucu, ulus devletin egemenliğinin azaldığını ve bölgesel girişimlerin önemli hale geldiğini vurgulayan İKV uzmanı, uluslararası oluşum-

ları geçmişteki ideolojik kamplaşma ekseninden farklı düşünmemiz gerektiğine dikkat çekmektedir. Görüşme yaptığımız Dış Politika Enstitüsü uzmanı ise, farklı bir bakış açısı sergilemekte ve Türkiye’de ulus devletin erozyona uğradığını ve bunun önüne geçilmesi gereken bir durum olduğunu söylemiştir.

Görüşme yaptığımız SETA uzmanı, Türkiye’de ulusal güvenlik konseptinin başat belirleyicisi olan Türk Silahlı Kuvvetleri’nin, ısrarlı ve vurgulu bir şekilde küreselleşme sürecine karşı bir duruş sergilemesini eleştirmektedir. SETA uzmanına göre, TSK’nin ulus devlete sıkı sıkıya sarılmasının altında iki olgu yatmaktadır: AB süreci ve ekonomik küreselleşme. TSK, ulus devleti savunmak adına kamu iktisadi teşebbüsü (KİT) statüsündeki Tüpraş, Türk Telekom ve Demir-Çelik gibi işletmelerin yabancı firmalar aracılığıyla özelleştirilmesinde ve AB’ye giriş sürecinde azınlıklara verilmesi gereken siyasal haklar örneklerinde görüldüğü gibi direnç göstermektedir. Küreselleşmenin ulus devleti ortadan kaldırmadığını belirten SETA uzmanı, bu sürecin ulus devletleri dünyayla etkileşimin daha fazla olduğu yeni bir biçime soktuğunu ve ulus devletin bundan zarar görmeyeceğini vurgulamaktadır. Küreselleşmeyle birlikte, bilginin erişebilirliğinin ve tüm insanlara açılmasının bir dünya kamuoyu yarattığını, Türkiye’deki kamuoyunun dünya kamuoyuna eklemendiğini ve Kafkasya’da veya Orta Doğu’da meydana gelen bir olayın Türkiye’yi etkiler hale geldiğini şu şekilde anlatmaktadır:

“Bazen bir olay oluyor, Kafkasya iç meselemiz haline geliyor, bazen bir olay oluyor Orta Doğu iç meselemiz haline geliyor. Bakın Davos krizinden sonra Orta Doğu artık bizim kamuoyumuz haline geldi. Tayip Erdoğan’ın artık Orta Doğu’da da bir anlamı var. Şimdi bu negatif anlamda da kurgulanabilir, pozitif anlamda da kurgulanabilir. Sizin bundan sonrasını nasıl yönlendireceğinize bağlı, nasıl bir politika tasarlayıp ona göre hareket edeceğinize bağlıdır.” (SETA, Uzman)

Türkiye’nin konumunun, ulusal güvenlik konsepti ile doğrudan ilişkili olduğuna dikkat çeken SETA uzmanı, küreselleşmenin Türkiye’nin lehine olduğunu ve ülkeyi bir ulus devlet olarak hem Orta Doğu’da hem de Kafkasya’da daha güçlü hale getireceğini düşünmektedir. Küreselleşmenin hızlandırdığı değişim sürecinde ulus devletin zayıflayacağını ve küçüleceğini düşünmeyen ASAM uzmanı, yeni aktörlerin ulus devletin alanını daraltmasıyla birlikte, başlıca aktörün hâlâ ulus devlet olduğunu iddia etmektedir.

Ulus devlet sınırlarının artık eskisi kadar anlamlı olmadığını, dünyadaki göç hareketleri ve uluslararası örgütlü suç şebekelerinin ulus devletin egemenlik alanını sürekli zayıflattığını belirten USAK uzmanı, bu durumun Türkiye’nin ulusal güvenliğini etkilediğini, örneğin uluslararası anlaşmalar yoluyla, hem İstihbarat hem de Polis Teşkilatı’nın sorumlu olduğu güvenlik alanlarını çeşitlendirdiğini söylemektedir. Uluslararası kuruluşların, güvenliğin sağlanmasına bir tehdit değil

katkıda bulunucu bir faktör olarak algılanması gerektiğine vurgu yapan USAK uzmanı, Türkiye'deki ulus devletin statik bir yapıya sahip olmaması gerektiğini de söylemiştir. TSK ve emniyet güçleri, çeşitli eğitim programı ve tatbikat aracılığıyla çok hızlı bir şekilde bu uluslararası sürece eklenmelidir. USAK uzmanı, küreselleşmeye rağmen ulus devlet yapılanmasının ortadan kalktığını veya etkisinin tamamen sınırlandığını düşünmemektedir. Geçerli olan çok ulusluluk çerçevesinde bir ulus devlet anlayışıdır. Ticaretin çok fazla küreselleştiği, insan hareketliliğinin arttığı, insan ticareti, uyuşturucu madde ticareti, dolandırıcılık, kaçakçılık, kara para aklama ve kaçak silah ticareti gibi suçların ve suç örgütlerinin giderek uluslararası ve sınır aşan nitelikler kazandığı bir dünyada, 100-150 yıl öncesinin ulus devlet şiarıyla, ne egemenliğin ne de güvenliğin sağlıklı bir biçimde korunabileceğine dikkat çeken USAK uzmanı, katı bir ulus devlet anlayışının, güvenliğin sağlanması bakımından başarılı olma şansının azlığını şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Katı bir ulus devlet anlayışının bu asırda geçerli olduğunu iddia etmek, çok inandırıcı gelmiyor bana. Çünkü bunun parametreleri yok. Böyle bir devleti yaşatmanın sağlıklı bir koşulları yok.” (USAK, Uzman)

4.5 TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ VE ULUSAL GÜVENLİK

Görüşme yaptığımız bütün araştırma merkezi uzmanları, mevcut ulusal güvenlik anlayışında TSK'nin rolüne dikkat çekmektedirler. TSK'nin meşruiyetini, devlet kurucusu olmasından aldığı belirten BİLGESAM uzmanı, TSK'nin üyelerine “ülkeye sahip çıkma” ve hatta “ülkenin sahibi olma” anlayışını aşıladığını düşünmektedir. Silahlı Kuvvetler bünyesindeki “biz ülkenin sahibiyiz”, “bizden başka bu ülkenin politikalarında ve uygulamalarında söz sahibi kimse olamaz” anlayışı, ordunun siyasetteki meşruiyetinin gerekçesidir. Bu yapının değişmekte olan bir ülkede ister istemez sorun yaratacağını söyleyen BİLGESAM uzmanına göre, demokrasilerde ordu hem sorumlu hem de hesap verebilir olmalıdır. Türkiye'de ordu, en başta halka ve Meclis'e hesap verebilmeli ve denetlenebilmelidir. Dolayısıyla Silahlı Kuvvetler, milletin temsilcisi olan TBMM ile irtibat içinde olmalıdır. Diğer yandan Arı Grubu uzmanı, TSK'nin Milli Savunma Bakanlığı yerine doğrudan Başbakan'a bağlı olmasının uygun olmadığını, TSK'nin Başbakan'a bağlı olmasının kâğıt üstünde bir hiyerarşi oluşturmasına rağmen fiili durumun farklı olduğunu iddia etmektedir.

TESEV uzmanına göre, TSK'nin aklındaki devlet tezahürü aslında bizatihi kendisidir. TSK'nin kendine biçtiği görev, birtakım tehditler, iç düşman ve dış güçlere karşı ülkeyi korumaktır; hesap verilecek irade de sivil otorite değil, devlet ve dev-

letin bekasıdır. Bir anlamda iç düşman, dış güçler ve tehditler söylemi TSK’nin bu sınırlı sorumluluğunun ve hesap vermezliğinin meşruiyet kaynağıdır. TESEV uzmanına göre TSK, yargıya da hesap vermemektedir:

“Ordu yargıya da hesap vermiyor. Onların kendi yargısı var. Herhalde onların tezahürlerindeki şey, tek hesap verdikleri kurum yine kendileri.” (TESEV, Uzman)

NATO-Türkiye ilişkilerinin 1950’li yıllardan farklı olduğunu söyleyen TESEV uzmanı, keza NATO’nun da artık Türkiye’deki ordunun başka türlü bir ordu olması gerektiği düşüncesine sahip olduğunu belirtmektedir. Bu değişim karşısında ordu epeyi sıkışmış durumdadır ve aslında asker-sivil ilişkilerinin başka türlü olması gerektiğinin farkındadır.

Fiili durumda TSK’nin, TESEV uzmanının da belirttiği üzere, sadece kendisine karşı sorumlu olduğunu düşünen SETA uzmanı, hukuksal sorumluluk bakımından birtakım muğlaklıklara dikkat çekmektedir. Örneğin, belli koşullar oluştuğunda, TSK’ne kendiliğinden bir karar verme gücü sağlayan bazı yasal dayanaklar olduğunu veya bazen yasanın çok fazla bir anlamı olmadığını vurgulayan SETA uzmanı, TSK’nin yasayı istediği gibi yorumlama gücü olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla TSK’nin sorumluluğu tartışması, özünde yasal mevzuatla ilişkili bir tartışma değildir. SETA uzmanı, yasal düzenlemelerin önemini teslim etmekle birlikte, sivil yönetimlerin milletin iradesini arkasına alıp, daha cesur davranmasının ve siyasal gücü kendi elinde toplamasının çok daha önemli olduğunu AB süreci çerçevesinde MGK’nın sivilleşmesi süreci örneği üzerinden aktarmaktadır:

“AB süreci çerçevesinde MGK’nın sivilleşmesi sürecinde de gördük. Yani MGK’da yapılan o düzenlemeler neticesinde, sivil sayısının asker sayısını geçiyor olması mı, sivillerin askerler üzerindeki denetimini arttırdı? Yoksa sivil yönetimlerin, millet iradesini arkalarında görüp daha cesur davranmaları mı bunu sağladı? Ya da dış güçleri kendi arkasına toplayarak askeri kendi görüşlerine razı etme pozisyonu yakalamaları mı bunu sağladı? Yani bu meselede bence yasa, her iki tarafın da istediğini yapmasına izin veren bazı unsurlar içeriyor. (SETA, Uzman)

Türkiye’de TSK’nin meşruiyetini rejimin bekçisi olmasına dayandırdığını belirten SETA uzmanı, 28 Şubat dışındaki bütün askerî darbeleri yapma gerekçesini, hep halk tarafından meşru görülecek bir biçimde açıkladığının altını çizmektedir. SETA uzmanı, meşruiyet kaynağının bir diğer dinamiği açısından, her an krize gebe olan bir coğrafyada yaşayan Türkiye gibi bir ülkede, ordunun güçlü ve istikrarlı bir işlev görmesinin halk katında kuruma verilen desteği arttırdığını düşünmektedir. Güçlü bir sivil iradenin, değiştirilecek yasal düzenlemelerin gücünü sağlamlaştıracağına inanmaktadır. Ordunun sivil iradeye karşı sorumluluğu daha etkin hale getirilmelidir. Yani, Genelkurmay Başkanlığı’nın Milli Savunma

Bakanlığı'na bağlanması, protokoldeki seviyesinin düşürülmesi, MGK'daki sivil-lerin sayısının daha da artırılması ve YAŞ kararlarına hukuki denetim getirilmesi gibi yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Kilit unsur, sivil iradenin gücünün artırılmasıdır:

“Yasal olarak bir şeyi yapma hakkını verdiği halde, siz onu yapma gücünü elinizde bulundurmadıktan sonra, bu bir işlev görmüyor. Ama yine de bu gücün oluşabileceği durumu öngörerek yapılacak yasal düzenlemelerin muhteşem yararları da olur. Yani Milli Savunma Bakanlığı'na bağlansın, protokoldeki seviyesi düşürülsün vs. MGK'ndaki sivillerin sayısı artırılsın. YAŞ kararlarına hukuki denetim getirilsin. Bir sürü şey söyleyebiliriz. İşte İç İşleri Bakanlığı, Jandarma'ya tamamen hâkim olsun. Jandarma Genel Komutanlığı, Genelkurmay Başkanlığı'ndan tamamen bağımsızlaştırılıp bir sivil kuvveti haline getirilebilsin. Tüm bunlar anlamlı, ama bütün bunları yasal olarak yapmak bunu fiili olarak yapmayı sağlamıyor.” (SETA, Uzman)

İKV uzmanına göre ise TSK'nin kime karşı sorumlu olduğu hususuna açıklık kazandırılmalı ve sorumluluğun yönü, hem yasal hem de söylemsel olarak çerçevesi açıkça belirlenen demokratik kurumlara kaydırılmalıdır. Bu aynı zamanda TSK'nin meşruiyetine de katkı sağlayacak bir dinamiktir.

Anayasa'daki haliyle Türkiye'de ordunun konumunun ilginçliğine dikkat çeken Liberal Düşünce Derneği uzmanı, Genelkurmay Başkanı'nın, Başbakan'a karşı sorumlu olduğunun belirtilmesine karşın, sistemin gerçek dengesinin bu şekilde olmadığını düşünmektedir. Cumhurbaşkanı'nın hem Başbakan'la hem de Genelkurmay Başkanı'yla haftalık olağan görüşme yapması, eğer Genelkurmay Başkanı Başbakan'a bağlıysa, anlamsızdır. Sistem, Genelkurmay Başkanı ve Başbakan'ı neredeyse eşit konuma getirmektedir. Şöyle ki:

“Eğer Genelkurmay Başkanı, Başbakan'a karşı sorumluysa, Silahlı Kuvvetlerin de Başbakan'a karşı sorumlu olması gerekiyor... Fakat bazı olaylar var ki bu olaylara baktığımızda, sistemin gerçek dengesini anlayabiliyoruz. Bunlardan birisi Cumhurbaşkanı'nın hem Başbakan'la hem de Genelkurmay Başkanı'yla haftalık olağan görüşme yapmasıdır. Eğer Genelkurmay Başkanı, Başbakan'a bağlıysa, Cumhurbaşkanı'yla görüşmesi anlamsız. Cumhurbaşkanı'na iletilecek bir şey varsa, zaten Başbakan iletacaktır. Burada görüyorsunuz ki sistem içinde Genelkurmay Başkanı ve Başbakan'a neredeyse eşit konum biçilmiştir.” (Liberal Düşünce Derneği, Uzman).

Bu durumun, hem kuvvetler ayrılığı ilkesine hem de idari teşkilatlanmaya aykırı olduğunu belirten araştırmacı, idari teşkilat içinde yer alan bir kurumun (bu durumda TSK) hükümetin parçası olmadığını, ondan sonra geldiğini ve dolaşısıyla o idari teşkilat içerisinde görev yapan her kurumun Bakanlar Kurulu'na ve Başbakan'a karşı sorumlu olduğunu söylemiştir. Türkiye'deki durumun böyle

olmadığını ve ayrıca bu durumun, medyadaki dile de yansıdığını şu örnekle açıklamaktadır:

“Mesela Genelkurmay Başkanı, Başbakan’ı ziyaret ediyor. Medya bunu şöyle yorumluyor: ‘Genelkurmay Başkanı Başbakan’la görüştü’ veya ‘Başbakan, Genelkurmay Başkanı’yla görüştü.’ Buradaki kültür de bir çeşit eşitlik kültürünü yansıtıyor. Simetrik bir ilişki var. Hâlbuki medyanın bunu şu şekilde vermesi gerekir: ‘Başbakan Genelkurmay Başkanı’nı kabul etti.’” (Liberal Düşünce Derneği, Uzman)

Araştırmacıya göre ideal durumda ordu, Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı ve sorumlu olmalıdır, ancak mevcut durumda Türkiye’de ordunun, demokratik anlamda herhangi bir kimseye veya kuruma karşı sorumlu olduğunu düşünmemektedir. Türkiye’de ‘demokrasi dışı müdahalelerin’ TSK’nin konumunu demokratik ülkelerde olması gereken pozisyonun dışına taşıdığına değinen TASAM uzmanı, Genelkurmay Başkanı’nın devlet protokolündeki yerinin bile, askerî müdahalelerin izini taşımakta olduğu tespitini yapmaktadır. Silahlı Kuvvetlerin doğrudan Başbakanlığa bağlı olduğunu, ancak işleyiş açısından Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanmasının daha demokratik olacağını düşünmektedir. Görüşme yaptığımız Dış Politika Enstitüsü uzmanı, ordunun var olan statüsü yanlısı bir şekilde, ordunun hükümete karşı sorumlu olduğunu ve olması gereken yapının da bu olduğunu belirtmektedir.

Türkiye’de şu andaki mevcut yapıda Silahlı Kuvvetlerin Başbakanlığa bağlı olmasını uygun bulan ORSAM uzmanı, bu idari yapının Türkiye’nin kendine özgü şartlarına uygun olduğunu düşünmektedir. Her devletin özgün durumları vardır. Bazı özel kurumlar, diğerlerinden farklı statüde olabilir. Örneğin, bir Avrupa ülkesinde veya bir Latin Amerika ülkesinde ordunun Savunma Bakanlığı’na bağlı olması ve ordunun belli bir sivil denetimden geçmesi normal görülebilir. Fakat Türkiye’de benzer koşullar henüz oluşmamıştır. Ordunun sivil hayata müdahale etmesi ve politika yapmasının engellenmesiyle siviller tarafından denetlenmesi ayrı tartışma konularıdır. Bu bağlamda, var olan yapının, Türkiye şartlarına göre daha az sorun çıkaracak makul bir yapı olduğunu belirten ORSAM uzmanı, ideal olan yapıyı ise, sivil denetimlerin daha etkili olduğu bir yapı olarak tanımlamaktadır. Türkiye’de ordunun birçok sorunu olmasına rağmen, bunların çözümünü yine en iyi ordunun bilebileceğine dikkat çekmektedir. Son yıllarda ordu, olması gerektiği gibi, kendini güncel politikadan çekmektedir. Ordu üst yönetiminin kendi içindeki siyasete müdahale etmek isteyen sesleri nasıl kısıtığını şu şekilde aktarmaktadır:

“Bazı çıkışlar olduğundaysa, bunların zayıf çıkışlar olduğunu, ordunun bunu kendi içinde bertaraf etmeye çalıştığını, kendi içinde bu işin üstesinden gelmeye çalıştığını görüyorsunuz. Ne 1980’deki ordu yapısı var, ne de 1997’deki ordu yapısı var bugün Türkiye’de.” (ORSAM, Uzman)

Görüşme yaptığımız ASAM uzmanı, ordunun şimdiye kadar hep halka karşı sorumlu olduğunu ve bundan sonra da böyle olması gerektiğini belirtmektedir. Türkiye'nin geçmişten gelen özel şartları vardır ve bunların demokrasiyle bir bağlantısı yoktur. Ordu meşruiyetini halktan almaktadır. Uzmana göre, TSK'nin meşruiyet dayanağı, Anayasa, hukuk ve toplumsal destektir.

Mevcut yapıda Silahlı Kuvvetlerin yasal olarak Başbakan'a karşı sorumlu olduğunu belirten USAK uzmanı, Başbakan halk tarafından seçilmiş biri olduğu için, bu sorumluluğun aynı zamanda halka karşı olduğunu düşünmektedir. Ancak işleylete Başbakan'ın, Silahlı Kuvvetlerden ne derece hesap sorabildiği tartışmaya açıktır. Başbakan'ın yasal yetkilerini ne kadar kullandığının, bir kısım süreçlere ve durumlara bağlı olduğunu belirtmektedir. USAK uzmanına göre, Türkiye'de sivil aktörlerin güvenliği kendi sorunu olarak görüp, güvenlik politikalarını üretecek bir donanımına sahip olması gerekir. Hâlbuki siyasetçiler, Parlamento'da çoğunluğu sağlayıp iktidara geldikten sonra güvenlikle ilgili konuları askerî birimlere havale etmektedir. Sivil hükümetlerin kendi sorumluluklarında olan bir konuyu gözü kapalı bir biçimde başka mercilere devretmelerinden kaynaklanan bir kısır döngü vardır. Siviller kendilerini güvenlik ile ilgili konularda başat aktör olarak görmemektedir. Esas yanlışlık budur. USAK uzmanı, bu kısır döngüyü çok sarıh bir biçimde şu şekilde özetlemektedir:

“Hükümetler gelirdi, bu konuyla ilgili yeterli donanımları olmaz, sorunlarla karşılaşılır, askere giderler, asker der ki işte yetkimizi arttırın. Yetkiler artırılır, sonra sorunlar artar. Daha fazla yetki verilir. Daha sonra daha üst mercilerle halledilir. Sonra sıkıyönetim ilan edilir. Daha sonra da darbe olur. Süreç böyle işlemiştir. Yani hükümetlerin kendi sorumluluklarında olan bir durumu gözü kapalı devretmelerinden kaynaklanan bir kısır döngünün içerisinde hapsolmuşuz. Bu da ülke açısından iyi olmamıştır.” (USAK, Uzman)

USAK uzmanına göre bilgi ve donanım, güçtür ve hesap sorma/denetleme kabiliyetinizi artırır. Altyapı, malzeme ve düşünce birikimine sahip olmayan sivil kurumlar, hesap soran değil, hesap sorulan ve denetlenen bir konuma düşerler. 28 Şubat süreci, bu durumun en tipik örneğidir. İşte bu sebepten dolayı, Türkiye'de siviller, güvenlik konusunda hesap sorma bilgeliğine ulaşamamaktadır. USAK uzmanı, sivil ve askerî kurumları ikna edici ve bilgilendirici araştırma merkezi raporlarını, TSK'nin hesap verebilirliğinin önündeki engelleri giderici açıklamalar olarak değerlendirmektedir. Türkiye'de, ABD ve İngiltere'de olduğu gibi ulusal güvenlik danışmanlığı yapan, sivil yöneticilere bilgi veren ve sivil iktidarların istişare edebileceği ciddi bir güvenlik heyeti yoktur. Bu da sivil iradenin askerî birimleri denetlemesini ve onları hesap verebilir kılmasını zayıflatmaktadır. USAK uzmanı, ek olarak, güvenliğe ilişkin sivil hükümetlerin işine yarayacak çok ciddi çalışan ve

doğru eserler veren düşünce kuruluşlarının olmamasının, hükümetlerin hesap sorabilme kapasiteleri üzerinde yarattığı olumsuz etkiye vurgu yapmıştır. Bütün bu unsurların yokluğunun, sivil iktidarlar üzerinde ülkenin bekası ile ilgili tedirginlikler ürettiğini şu şekilde özetlemektedir:

“Bütün bu yokluklar içerisinde iktidara gelenler, askerî konuda, özellikle Başbakan seviyesindeki kişiler, günün sonunda şu tedirginliği yaşamaya başlıyorlar: Eğer ben şu, şu, şu şeyleri sorarsam memlekette güvenlik zafiyetleri ortaya çıkar, çok ciddi sorunlar yaşanır, bu bir hayat memmat meselesidir, ülke bölünür, parçalanır gibi kaygılar yaşamaya başlıyorlar.” (USAK, Uzman)

4.6 İÇ TEHDİT/DÜŞMAN EKSENLİ ULUSAL GÜVENLİK

Araştırma merkezi uzmanları ile yaptığımız mülakatlarda, ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesinde iç düşman olgusunu anlamak için nelerin tehdit olarak görüldüğünü sorduk. Genel olarak aldığımız cevaplar iki başlık altında toplandı: irtica (şeriat, radikal dincilik, İslamcılık, İslami terör, devletin laik niteliğini ortadan kaldırma, vs. gibi çeşitli adlandırmalarla) ve bölücülük (etnik bölücülük, devletin bölünmesi, toprak bütünlüğünün bozulması, parçalanma, ayrılıkçı terörizm, Kürt ayrılıkçılığı, etnik terör, PKK’dan kaynaklı terörizm, vs. gibi çeşitli adlandırmalarla).

BİLGESAM uzmanı, irtica, bölücülük ve terörizmin Türkiye’nin güvenliğine tehdit oluşturduğunu düşünmektedir. Her ülkenin kendi iç bünyesinden kaynaklanan tehditleri olduğunu teslim etmekle birlikte, Türkiye’de iç tehdit konusunun biraz fazla abartıldığını da eklemektedir. Bunun nedenini ise, güvenlik konusunun belirli kurumlara ve kişilere havale edilmesine bağlamaktadır. Arı Grubu uzmanı, Türkiye’de bölücülüğü ve şeriatı iç tehdit olarak değerlendirmiş ve devletin laik niteliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan akımları düşman kategorisinde ele almıştır. Arı Grubu uzmanı, TSK’nin İç Hizmet Kanunu sayesinde laiklik ve toprak bütünlüğüne yönelik tehditlere karşı müdahale edebilmesinden olumlu anlamda bahsetmiştir.

TESEV uzmanı, toplumun ve sivil aktörlerin iletişim ve bilgi teknolojisinin gelişmesiyle ulusal güvenlik politikalarını ve iç düşman olarak sunulan konuları daha fazla sorgular hale geldiğini söylemiştir. Uzmana göre, Türkiye özelinde bunun en güzel örneği, Susurluk olayına tepki gösteren geniş toplum kesimlerinin ‘Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık’ eylemidir.¹² Toplumun tepki göstermesi, Erge-

12. Susurluk Olayı 3 Kasım 1996’da cereyan etmiştir. Bir aşiret lideri, mafya üyesi ve emniyet görevlisinin trafik kazası geçirmesi ile ortaya çıkmış ve devlet-mafya-siyaset üçgeninde yasadışı oluşumların varlığı sorgulanır hale gelmiştir. Kamuoyunca üstü örtülü ilişkileri ve derin devlet yapılanmasına açıklık kazandırılmasına dair bir talep gelişmiştir. Akşamları evlerde bir dakika boyunca ışık yakıp söndürme şeklinde kitlesel eylem yapılmıştır.

nekon Davası sırasında da gözlenmektedir. Son yıllara damgasını vuran bu davada, sivil hükümete karşı (Adalet ve Kalkınma Partisi - AK Parti Hükümeti) askerî darbe planladıklarına dair savcılık iddianamesi ile bazı üst düzey askerî yetkililer, emekli askerler, gazeteciler, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşu üyeleri yargılanmaktadır. TESEV uzmanı, toplumsal hafızada yer edinmiş 'Ermeni eşittir düşman' algılamasının zedelenmeye başladığını ve bütün bu tepkilerin aslında toplumun normalleşme belirtileri olduğunu düşünmektedir. Aynı uzmana göre, ulusal güvenliğin bu şekilde tartışmaya açılması, ulusal güvenlik kültürünün geleneksel aktörlerini, askerî ve bürokratik güvenlik elitini ve konvansiyonel yapıları rahatsız etmiştir. 1990'lardan sonra bölücülük ve irtica gibi konuların iç düşman/ tehdit olarak MGK ve TSK tarafından daha fazla vurgulanmasının sebebi, ulusal güvenlik politikalarının sivil aktörler tarafından sorgulanması sürecinde, TSK'nin güvenliğin yapımında ve güvenlik kültürünün oluşturulmasında sahip olduğu iktidar alanını ve meşruiyetini kaybedeceği korkusudur.

Türkiye'de devletin ideolojik bir gündemden arındırılması gerektiğine dikkat çeken TESEV uzmanı, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin devleti dönüştürücü ve değişime zorlayıcı etkisi olduğunu düşünmektedir. Dönüşümün sancılı olması kaçınılmazdır. Kendini güvenlik kültürünün belirlenmesinde tek aktör olarak gören Silahlı Kuvvetlerin değişime tepki göstermesi doğaldır. Nitekim üstün bir konumdan birdenbire sadece hizmet veren bir kurum konumuna indirilme durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. TSK'nin Türkiye'de güvenlik sorunlarını sürekli gündemde ve canlı tutarak dış politikada kendine bir iktidar alanı oluşturduğunu vurgulamaktadır. Şu anda yaşanan süreç, güvenlik politikalarının belirlenmesi sürecinde Silahlı Kuvvetlerin mi, yoksa sivil toplum örgütleri ve araştırma merkezleri de dâhil olmak üzere sivil iradenin mi baskın çıkacağına yönelik bir iktidar mücadelesidir. TESEV uzmanı, Kıbrıs Sorunu'nun çözümünde, Ermenistan'la ve Kuzey Irak'la ilişkilerin geliştirilmesinde ve AB üyelik müzakerelerinde sivil aktörlerin olumlu katkısını ve bunun Silahlı Kuvvetlerin iktidar alanını nasıl zayıflattığını şu şekilde özetlemektedir:

"Bir sürü sivil aktör, sivil toplum kuruluşları, bu second-track diplomasi denilen şeyi yapıyorlar, Kıbrıs'ta, Ermenistan'da, Kuzey Irak'ta. Bu ne kadar ordunun tahayyülüne aykırı bir şey, düşünsenize... Bir takım sivil aktörler, hiç de yetkilerinde olmayan, aslında görev alanlarında olmayan, ordunun tahayyülüne göre, işlere karılıyorlar, gidip, kimseye danışmadan, kimseden izin almadan Ermenistan'daki sivil toplum kuruluşları ile iletişime geçiyorlar, diyaloga başlıyorlar. Bu süreç başladı ama zaten, bunun önünü almak mümkün değil... O nedenle, bütün bunlar olduğu sürece ordu, dışarıda da gücünü kaybediyor. Zaten öyle, zaten AB'nin gözünde ordu bir aktör değil bu anlamda, Kıbrıs politikasını ordunun şekillendirmemesi gerekiyor." (TESEV, Uzman)

İç düşman odaklı ulusal güvenlik yapımının kabul edilemez olduğunu düşünen TASAM uzmanı, bir ülkenin kendi vatandaşlarını düşman gözüyle görmesinin sakıncalarına mülakatta değinmiştir. TASAM uzmanı ile benzer düşünen Liberal Düşünce Derneği uzmanı, eleştiri boyutunu bir adım öteye taşımıştır. Liberal Düşünce Derneği uzmanına göre iç düşman kavramı, Türkiye’deki egemen güvenlik ideolojisinin sapkınlığını göstermektedir. Bir ülkenin içinde suç işleyenlerin olabileceğini ve bu kişilerin hukuk yoluyla adaletle sevk edilmesi gerektiğini belirtmektedir. İç düşman kavramının yasal zeminde muhalefet yürüten grupları baskıladığını ve bu grupları yok edilmesi gereken bir varlık olarak göstermeyi kolaylaştırdığını vurgulamaktadır. Türkiye’de güvenlik ideolojisinin Türkiye’yi sürekli düşmanlarla uğraşan bir ülke olarak görme eğiliminin bu ideolojiyi sürekli canlı ve zinde tuttuğunu belirtmektedir. Ulusal güvenlik anlayışı iç düşman tespit edip hedef haline getirilmesiyle ideolojik boyut kazanmaktadır. İç düşmanın neden düşman olduğu, Türkiye’nin bir takım ilkelere sahip olduğu fakat bu ilkelerin ne olduğu ve bunların yorumlama hakkının kime ait olduğu konusunda herhangi bir tartışma yoktur. İdeolojik boyutun hazırlayıcıları Türkiye’deki egemenlik ve iktidar ilişkilerinin bozulmasını talep edenleri ve bu ilişkilerin sonuçlarına itiraz edenleri, iç düşman haline getirmektedir. Liberal Düşünce Derneği uzmanı, iç düşman kavramının aslında devlet içindeki hiyerarşik ilişkileri ve güç haritasını muhafaza etmek için kullanılan bir kavram haline geldiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Siz muhalif unsurları düşman diye etiketlerseniz, muhalifliği de düşman diye etiketlerseniz, onların kolunu kanadını kırmış olursunuz ve hareket alanını iyice sınırlamış olursunuz. Böyle bir işe de yarıyor, iktidarlarını pekiştiriyorlar. İktidarlarına olan muhalefeti baştan etkisiz hale getiriyorlar. Bu gibi şeyler yaparak, sınıfsal konumlarını, egemen konumlarını, ideolojik üstünlüklerini muhafaza etmeye çalışıyorlar.” (Liberal Düşünce Derneği, Uzman)

Türkiye’nin çok dinli ve çok etnikli bir yapıdan hukuka dayalı ve laik bir Cumhuriyet rejimine geçtiğinden beri, irtica ve Kürt ayrılıkçılığının her zaman iç düşman olarak algılandığını belirten SETA uzmanı, şu anda PKK’nın somut bir iç güvenlik tehdidi olduğunu düşünmektedir. Türkiye’de iç düşman gösterme ve halkı korkutma politikalarının geçmişte bizzat devlet eliyle yürütüldüğüne dikkat çeken SETA uzmanı, hem AB sürecinde ülkenin sivilleşmesi ve demokratikleşmesiyle hem de hükümetin askerler ile kurduğu yeni güç ve ittifak ilişkisi sonucunda iç güvenlik meselesinin artık toplumun üzerinde ‘Demokles’in kılıcı’ gibi duramayacağını düşünmektedir. Güvenlik bürokrasisi tarafından PKK’nın iç düşman olarak görülmeyle devam edileceğini ve toplumun teyakkuz halinde tutulacağını belirten uzman, bu çabanın 90’larda olduğu gibi tüm toplumu esir alan bir güçte ve yapıda

olmadığını da iddia etmektedir. SETA uzmanına göre, PKK, terör unsuru barındırdığı için bir iç güvenlik tehdididir. Buna mukabil, demokratik mekanizmaları kullandığı müddetçe Demokratik Toplum Partisi'nin (DTP; kapatıldıktan sonra şimdiki BDP) bir iç düşman olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir.

Ulusal güvenlik söyleminin mutlak suretle iç düşman kavramı gerektirmediğini düşünen ORSAM uzmanı, ayrılıkçı terörizmi iç düşman olarak göstermektedir. Radikal dinciliğin silahlı kanadının Türkiye'de tehdit olamayacak boyutta olduğunu düşünmektedir. ORSAM uzmanı, silahlı mücadeleyi savunduğu ve PKK ile arasına bir mesafe koyamadığından dolayı DTP'yi bir iç düşman olarak değerlendirmektedir. Dış Politika Enstitüsü uzmanı da PKK'dan kaynaklı terörizmin iç güvenlikte önemli bir yer işgal ettiğini ve bir iç düşman olduğunu belirtmektedir. Dış Politika Enstitüsü uzmanı gibi, iç düşman olgusunun bütün ülkeler için geçerli olduğunu düşünen ASAM uzmanı yine ORSAM ve Dış Politika Enstitüsü uzmanları gibi PKK kaynaklı terörizmi bir iç düşman olarak görmektedir. Bunun yanında, ASAM uzmanına göre laikliğe yönelik hareketler de iç tehdit olarak kabul edilmelidir.

Görüşme yaptığımız USAK uzmanı, iç güvenlik anlayışının geniş bir tarihsel arka planını vermiştir. Buna göre; Türkiye'de ulusal güvenlik, 50'li yıllardan itibaren Truman Doktrini'nin¹³ beslediği Gladyo¹⁴ veya Özel Harp Dairesi¹⁵ etrafında şekillenmiştir. Bu süreçte NATO'nun hedef gösterdiği bir düşman anlayışı hâkimdir. Günümüz koşullarında iç düşman tanımlamasının tamamen ortadan kaldırılması gerektiğini savunan USAK uzmanı, Liberal Düşünce Derneği uzmanı ve TASAM uzmanı gibi, içeride düşman vasfını gösterecek birtakım davranışlarda bulunanlar olabileceği, ancak bunların yasalar ve hukuk çerçevesinde cezalandırılması gerektiği görüşündedir. Toplulukların ülke içerisinde kategorik olarak bölünmesinin ve damgalanmasının kamplaşmaya yol açacağı uyarısında bulunmaktadır. USAK uzmanına göre de PKK, bir terör örgütüdür ve yaptığı fiiller ülkeye zarar veren düşmanca eylemlerdir; ancak PKK, bir iç düşman olarak adlandırılmaz. PKK eylemleri, ancak düşmanca fiiller olarak değerlendirilmelidir. USAK uzmanı önemli bir ayrıma dikkat çekmektedir: düşmanca fiil ile düşman aynı şey değildir. Burada kötü ve düşmanca olan eylemdir. USAK uzmanı bu ayrımı PKK üzerinden verdiği şu örnekle netleştirmektedir:

“Bu ülkenin insanlarını bunu yapmak düşmanca demekle bu insanlar iç düşmandır dememiz çok farklıdır. Çünkü böyle dediğiniz andan itibaren PKK ile

13. ABD'de 1947'de Başkan Harry Truman'ın başlattığı Komünizm tehdidi altındaki ülkelere askerî ve mali yardımı öngören planın yaygın adıdır.

14. İtalya'daki kontragerilla operasyonlarının kod adıdır.

15. Türkiye Gladyosu olarak bilinen gizli teşkilat.

yakından uzaktan ilişkili olan kitleyi düşman haline getirirsiniz terör örgütü ya da terörden dolayı. Birisi cezaevine girdiğinde belli şartlar altında affedilmesine karşı çıkıyoruz. Neden karşı çıkıyoruz? Çünkü burada düşman konsepti üzerinde kendimizi inşa ediyoruz. Düşmanlar nasıl affedilir diye düşünüyoruz. Kendimize böyle taraflar icat ediyoruz.” (USAK, Uzman)

Dolayısıyla USAK uzmanına göre, söz konusu grubun davranışları ve eylemlerinin düşmanca olmasının dışında, hiçbir kişi veya grubun bir başkasını iç düşman olarak tanımlama hakkı ve ayrıcalığı yoktur. İç düşman söylemi, Türkiye’nin ulusal bütünlüğü ve çıkarları açısından tehlikeli ve yanlıştır.

4.7 DIŞ DÜŞMAN EKSENLİ ULUSAL GÜVENLİK

Araştırma merkezi uzmanlarından dış güvenlik eksenli bir ulusal güvenlik politikasına ve iç ve dış güvenlik arasındaki ilişkiye dair de bilgiler edindik. Edindiğimiz izlenime göre araştırma merkezi uzmanları, kendi aralarında ikiye ayrılmaktadır. Bir grup iç-dış politika arasındaki uzantıya vurgu yaparak, iç ve dış tehditlerin ilişkisel ve bağlantısal olabileceği iddiasındadır. Dolayısıyla dış tehdidin, iç siyasette, iç siyasetteki tehdidin ise yurtdışında uzantıları olabilir. Örneğin, yurtdışındaki gruplar ve hatta yabancı ülkeler ülkeye zarar verici eylemlerde veya ülke içinden gruplarla bir art niyet doğrultusunda işbirliğinde bulunabilir. Aynı şekilde dış güvenlik, iç siyasetin malzemesi ve hatta toplumda korku yaratma aracı olarak kullanılabilir. Diğer bir grup için ise, iç ve dış tehditler fiiktir; zamana ve koşullara göre değişebileceği gibi güvenikleştirme süreçlerine de maruz kalabilir. Bu gruba göre, ulusal güvenlik anlayışı iç tehditten ziyade, dış tehdit üzerinden örülmelidir. Güvenlik kültürünün çoğul olması, geleneksel aktörlerin dışında sivil aktörlerin, güvenliğin ve dış tehdidin tanımlanmasında yer alması ve dış tehdit belirlenme süreçlerinin demokratik kanallarla olması gerektiği iddiasındadır.

Görüşme yaptığımız araştırma merkezlerinden BİLGESAM uzmanı, iç ve dış düşman kavramlarını devletlerin oluşturduğunu ve bu kavramlara anlamlar yüklediğini düşünmektedir. Türkiye’nin, çevresinde bir barış kuşağı oluşturmak istediğinde, dış düşman olarak kabul ettiği devlet veya yapılarla ilişkiye geçebileceğine inanmaktadır. İç ve düşman arasındaki irtibata da dikkat çeken BİLGESAM uzmanı, içerideki düşman ve tehdit algısı sınırlandıkça, dışarıda daha rahat hareket edileceğini vurgulamaktadır. Türkiye’deki terör sorununun, İngiltere, İspanya ve Rusya gibi Avrupa ülkelerinde de mevcut olduğunu, ancak onların bu soruna karşı ekonomik tedbirler alarak çözüme gittiklerine vurgu yapan BİLGESAM uzmanı, Türkiye’nin terörü bir tehdit olarak değil, bir sorun olarak görüp benzer tedbirleri alması gerektiğini belirtmektedir. BİLGESAM uzmanına göre,

Türkiye’de tehditten kaynaklanan güvenlik anlayışının değişmesi gerekmektedir. Arı Grubu uzmanı, ordunun ‘dış düşman’ konseptini, iç politikada partilerin, 11 Eylül’den sonra ABD’nin iç politikayı korku politikasıyla yönetmeye çalışması gibi, siyasette kullandığı dinamiklerden biri olarak değerlendirmektedir. TESEV uzmanı, Türkiye’de iç ve dış düşman olgusunun Soğuk Savaş Dönemi’nin sona ermesinden sonra daha fazla gündeme geldiğine işaret etmektedir.

Her ülkenin dış politika koordinatları olabileceğini ve bu koordinatların Schmitt-yen bir okumayla dost/düşman ayrımına dayalı olduğunu belirten SETA uzmanı, keskin ayrımın Soğuk Savaş sonrası dönemde yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladığı görüşündedir. Türkiye’de yeni bir dünya kurulurken, bu yeni dünya kurgusu çerçevesinde iç ve dış düşman tanımlarının değişeceğini belirten SETA uzmanı, iç ve dış düşmana verilen önem sıralamasının da değişeceğini öngörmektedir. Türkiye’de 2000’lerden bu yana ‘Komşularla Sıfır Problem Politikasının’ olduğuna işaret eden SETA uzmanı, gerek Ermenistan gerekse de Yunanistan’la iyi ilişkilerin mevcut olduğunu düşünmekte ve ilişkilerin daha ileri düzeye gelebileceğine inanmaktadır. Dış düşman kavramının, eskisi gibi iç politikayı terbiye edici bir işlev görmeyeceğini düşünmektedir.

Liberal Düşünce Derneği uzmanı ise, tamamen dış düşman eksenli bir güvenlik politikasının mümkün olduğunu belirtmekte, Türkiye’nin bunu demokratik ülkelerin yaptığı gibi uygulaması gerektiğine işaret etmektedir. Bu sürecin uzun ve zorlu bir süreç olduğuna değinen araştırmacı, toplumdaki güvenlik aktörlerinin değişmesi ve çeşitlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Görüşme yaptığımız Dış Politika Enstitüsü uzmanı, iç ve dış güvenliğin iç içe geçmemesi gereken ve ayrı ayrı düşünülmesi gereken iki alan olduğunu düşünmektedir. ‘Dış düşman’ söyleminin başlı başına yönlendirici ve belirleyici olduğuna değinen İKV uzmanı ise, etkin bir güvenlik politikasının belirlenmesinde, düşman değil tehdit söyleminin kullanılması gerektiğini belirtmektedir. İKV uzmanına göre, tehdidin ortadan kalkması ile düşmanın ortadan kalkması aynı şey değildir; üstelik tehditler kişiselleştirilemez. TASAM uzmanı, iç düşman algılamasının, demokrasi kültürü geliştikçe ve kurumsallaştıkça değişeceğini vurgulamaktadır. TASAM uzmanı, böyle bir anlayışın, güvenlik kültürünün demokrasi kültürüne uyumlu hale gelmesine yardımcı olacağına inanmaktadır.

Tamamıyla dış düşman eksenli bir güvenlik politikasının oluşturulmasının Türkiye için şu anda zor olduğunu düşünen ASAM uzmanı, Türkiye’nin hiçbir zaman iç düşmansız bir ülke olmadığını hatırlatmıştır. İç ve dış düşman arasında keskin bir ayrım çizilemeyeceğini belirten ASAM uzmanı, dış düşmanların iç düşman yarattığını ve kullandığını iddia etmektedir. ORSAM uzmanına göre dış düşman eksenli güvenlik anlayışı ancak konjonktürel olabilir; yani zamana ve koşullara göre değişir. Örneğin Türkiye’de Soğuk Savaş Dönemi’nde Sovyetler Birliği, 90’la-

rın ortalarında Yunanistan, İran ve Suriye dış düşman olarak değerlendirilmişken, bu ülkelerin hiçbiri bugünün Türkiye'sinde tehdit olarak algılanmamaktadır. ORSAM uzmanı, Türkiye'nin ya da herhangi bir devletin uluslararası alandaki sorunları çerçevesinde dış tehdidin yeniden şekillendiğini ve değişken olduğunu vurgulamaktadır. İç ve dış güvenlik politikalarının birbirini etkilemesinin kaçınılmaz olduğuna dikkat çeken ORSAM uzmanı, Türkiye'de iç ve dış güvenlik politikalarının TSK tarafından belirlendiğini belirtmektedir. Bugün Türkiye'de güvenlik kültürüne baktığımız zaman düşmanın dışarıda olmadığını altını çizen ORSAM uzmanı, asıl tehdidin PKK'dan, yani ayrılıkçı terörizmden geldiğini vurgulamaktadır. Bölgesel güç dengelerine bakıldığında düşmanlık kavramı yerine, rekabetin hâkim olduğunu ve Türkiye'nin böyle bir ayrıma gitmekte olduğunu belirtmektedir. ORSAM uzmanına göre, Türkiye bu ayrımı artık Orta Doğu'da, Afrika'da, Suriye'de, İsrail'de ve başka birçok bölgede uygulamaktadır. Bu da Türkiye'nin güvenlik kültürününün vardığı ileri noktalardan biri olarak değerlendirilebilir.

USAK uzmanı, PKK'dan kaynaklanan ayrılıkçı terörizmi ve onu destekleyen dış ülkeleri ve örgütleri iç ve dış güvenliğe tehdit olarak değerlendirmektedir. USAK uzmanına göre, PKK'yı bir iç düşman olarak tanımlarken onun dış bağlantılarını ve onu destekleyen dış unsurları da dikkate almamız gerekmektedir. Dolayısıyla, iç ve dış düşman kavramlarının birbirinden net çizgilerle ayrılması son derece güçtür.

4.8 AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ, REFORMLAR VE ULUSAL GÜVENLİK

Görüştüğümüz araştırma merkezi uzmanlarından AB'ye üyelik sürecinde sivil-asker ilişkilerini düzenleyen ve sivillerin etkinliğini artırmaya yönelik idari ve yasal reformların¹⁶ ulusal güvenlik konseptinin oluşumuna olan etkileri hakkında da bilgiler edindik.¹⁷ Kimi araştırma merkezi uzmanları, reform sürecinin müteselsil etkisinden bahsederken, diğer uzmanlar bu etkinin kısmi olduğunu ve askerinin siyasette başka çeşitli mekanizmalarla etkinliğini bir şekilde (sınırlı veya gizil) de olsa devam ettirmekte olduğunu iddia etmiştir. BİLGESAM uzmanı, Türkiye'nin AB'ye üyelik projesini desteklemektedir. AB reform sürecinde kabul edilen yasal

16. Milli Güvenlik Kurulu'nun yapısı ve sivil-asker ilişkilerini yeniden düzenleyen AB reformları hakkında daha fazla bilgi için bakınız Şule Toktaş ve Ümit Kurt, (2008) "The Impact of EU Reform Process on Civil-Military Relations in Turkey," http://www.setav.org/document/Policy_Brief_No_26_Sule_Toktas_Umit_Kurt.pdf, SETA Foundation for Political, Economic and Social Research, Policy Brief No: 28.

17. Dış Politika Enstitüsü uzmanı Türkiye'nin AB reform paketleriyle gerçekleştirdiği yasal düzenlemelerin ve MGK'ndaki sivil üye artışının askerinin siyaset ve güvenlik politikalarının belirlenmesi sürecine olan etkisine dair herhangi bir yorum yapmaktan kaçınmıştır.

düzenlemelerin, hukukun üstünlüğü prensibine ve demokratikleşmeye katkıda bulunduğunu düşünmektedir. BİLGESAM uzmanı, TSK'yi Türkiye'nin en gelişmiş, en iyi eğitim veren ve en entelektüel kurumu olarak görmektedir ve bu özelliklerinden kaynaklı, AB'ye uyum sürecine eklenebileceğini düşünmektedir. Ancak bu sürecin, hem sivil aktörler hem de TSK için çok sancılı geçeceğini, zira yerleşmiş, kemikleşmiş konvansiyonel yapıları kırmanın bir hayli zor olduğunu iddia etmektedir.

Arı Grubu uzmanı, MGK'daki sivil üyelerin artışı ve MGK'nın yetkilerinin daraltılması gibi AB reformları sonucu gerçekleştirilen değişiklikleri olumlu karşılamaktadır. Ancak bütün bu reformlara rağmen, TSK'nin rolünün ülke siyasetinde hâlâ etkin olduğuna dikkat çeken Arı Grubu uzmanı, TSK'nin kurumsal değişikliklere karşın siyasetteki etkin rolünü oynamaya devam edeceğini öngörmektedir. TESEV uzmanı ise, değişimin daha yaygın ve derin olacağı kanaatindedir. AB reform süreci sonucu gerçekleşen demokratikleşme paketlerinin Türkiye'de sivil siyasetin ağırlığını arttıracığı, TSK'nin ulusal güvenlikte rolünü azaltacağı, sivil iradenin TSK üzerindeki denetimini genişleteceği, askerinin sivil siyaset üzerindeki geleneksel hâkim rolünü aşındıracağı ve askerî bürokrasinin bu dönüşüm sürecinden kaçınılmaz bir biçimde etkileneceği görüşünü dile getirmiştir. BİLGESAM uzmanının öngördüğü gibi, TESEV uzmanı da, TSK'nin siyasal hayat ve ulusal güvenlik kültürü üzerindeki baskın rolü bakımından, bu sürecin sancılı ve şiddetli geçeceğini, çünkü TSK'nin sadece hizmet veren bir kurum statüsüne indirgenmesine karşı ayak direyeceğini düşünmektedir. Ancak TESEV uzmanı, TSK'nin bu direncinin toplum tarafından tepki çekeceği varsayımında bulunmaktadır. AB sürecinin sağladığı olumlu ivme sayesinde toplumun TSK'nin güvenlik politikalarının belirlenmesi üzerindeki tekeline karşı çok daha eleştirel, değişim yanlısı ve müsamahasız olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda TESEV uzmanı, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini daha demokratik, daha sivil ve daha sağlıklı bir toplum olma adına olumlu bir süreç olarak değerlendirmektedir.

SETA uzmanı, AB sürecinin mutlak surette askerinin güvenlik politikaları üzerindeki etkin rolünün aşındıracağını, askerî ve bürokratik vesayetini azaltacağını ve Türkiye'nin demokratikleşmesinde pozitif bir katman görevi göreceğini belirtmektedir. AB'nin, Türkiye'nin demokratikleşmesi açısından itici güç oluşturduğuna işaret eden SETA uzmanı, geleneksel yapıların gücünün kırıldığı ortamda, toplumun psikolojik olarak olumlu bir biçimde etkileneceğini vurgulamaktadır. TASAM uzmanı, AB'ye uyum sürecinde çıkartılan birtakım yeni yasa ve yönetmeliklerle beraber, TSK mensuplarının görev ve yetkileri kapsamında olmayan konularda kamuoyunun önüne çıkmalarına sınırlamalar getirildiğine değinmektedir. Bu çerçevede bilhassa son yıllarda başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere üst düzey askerî yetkililerin günlük siyasete ilişkin açıklama yapmaktan ve gazete-

cilerin bu konularla ilgili sorularını yanıtlamaktan kaçındıklarına dikkat çekmektedir. Askerin, siyasete müdahale etmesinden AB’nin de rahatsızlık duyduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Askerî yetkililerin, siyasi konularla ilgili açıklamalar yapmaları, hatta ‘gece yarısı bildirimleri’ yayınlamaları, Avrupa Birliği’nin ilgili kurumlarını rahatsız ediyor, bu rahatsızlıklarını da hazırladıkları raporlara açıkça yansıtıyorlar.” (TASAM, Uzman)

Ordu üst yönetimi açısından yetkilerin daraltılması sürecinin pürüzsüz geçmeyeceğinin, çünkü uzun yıllardır süregelen alışkanlıkların hemen birden değişmesini beklemenin doğru olmayacağına altını çizen TASAM uzmanı, kuvvet komutanlarının sağduyulu tavrının devam etmesi halinde, günlük siyasete müdahil olma refleksinin zamanla ortadan kalkabileceğine vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan görüşme yaptığımız İKV uzmanı, AB reform süreci içinde gerçekleştirilen pek çok yasal düzenleme ve değişikliğin kendi başına yeterli olmadığını ve yapılan değişikliklerin meyvelerinin toplanması için bir zihniyet değişikliğinin de gerekliliğine işaret etmektedir. ASAM uzmanı ise eski geleneksel yapıların temelde devam etmekle birlikte, ordunun eskisine göre daha ılımlı olduğunu ve sivil siyasete dâhil olmak istemediğini belirtmiştir. TSK’deki değişime paralel olarak, toplumun da davranışlarının değiştiğine işaret eden ASAM uzmanı (yukarıda TESEV uzmanının üzerinde durduğu gibi), yine de bu sürecin çok kolay bir şekilde gitmediğini, ordu politikanın dışında durmaya başladığında toplumun bazı kesimlerinden tepkiler geldiğini söylemiştir:

“Asker, politikanın dışında durmaya başladığı zaman, halktan bazı kesimlerden tepkiler geliyor; ‘korktu kaçtı, yenik düştü’, filan gibi mesela. Ondan sonra onlar değişmeye başlıyor. Onlar da bu kültürün içinde bazı şeyleri öğrenmeye başlıyorlar, onlar pozitif yönde bir kaç adım atıyorlar, sonra asker bir kaç adım geri gidiyor.” (ASAM, Uzman)

Asker-sivil ilişkilerinde, AB reformlarının kısmi katkısından bahsedilebileceğine işaret eden ASAM uzmanı, sivillerin katkısına vurgu yapmış ve ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesinde politikacıların daha fazla etkin olması sonucunda, ordunun rolünün biraz daha azaldığı bir kültürel ortamın oluşacağını belirtmiştir. Liberal Düşünce Derneği temsilcisi de, ASAM uzmanı gibi, AB reformlarının somut işleyişte çok büyük değişiklikler getirmediğini, açık ve örtülü yollarla TSK’nin etkinliğinin devam ettiğini düşünmektedir. TSK’nin, her türlü yol ve yöntemi deneyerek, AB’nin ordunun siyasette ve güvenlik kültürünün belirlenmesi sürecindeki rolünün azaltılmasını sağlayacak düzenlemelerine muhalefetini sürdürdüğünü belirten uzman, ‘AB bizi bölmek istiyor, Türkiye’ye düşman unsur-

lar AB tarafından destekleniyor' gibi söylemlerle toplumun yönlendirilmeye çalışıldığına dikkat çekmektedir. AB reformlarının, siyasi ve toplumsal kültür değişmeden pratikte gerçekleştirilmesinin son derece zor görüldüğünü vurgulamaktadır.

ORSAM uzmanı, AB uyum paketleri çerçevesinde, ordunun belli alanlardaki rolünün törpülemeye başlandığına bunun yanında ordunun da kabuk değiştirdiğine vurgu yapmaktadır. NATO Mükemmeliyet Merkezi¹⁸ ve SAREM¹⁹ gibi merkezlerin etkisiyle, ordunun sivil aktörlerle ve araştırma merkezleriyle daha fazla etkileşime girdiğini belirtmiştir. ORSAM uzmanı, emekli askerlerin, özellikle paşaların, sivillerle daha fazla ilişkiye geçmesinin getirdiği olumlu yanları şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Doğrudan bugün muvazzaf subay, general vesaire tutup da bir akademisyene soru sorması, fikir paylaşımı çok daha nadirdir. Ama bunun emekli askerler tarafından yapılıp, daha sonra onlara girdi şeklinde dönmesi artık buzların erimesine, duvarların erimesine, güven ortamının oluşmasına katkıda bulunuyor.” (ORSAM, Uzman)

Görüşme yaptığımız USAK uzmanı, AB reformlarını önemli bulmakla beraber, yasalara ruh verecek olan unsurların uygulamalar, insanlar, o ülkedeki yönetim zekâsı ve halkın geçirdiği evreler olduğunu ifade etmektedir. USAK uzmanı, Türkiye'deki geleneksel güvenlik aktörlerinin, siyasetçilere ve diğer sivil güvenlik aktörlerine güvenmediğini belirtmektedir. Hatta asıl hesap vermesi gerekenlerin, suç tanımına girecek söz ve eylemlere girişebildiğini ve sivillere güvenilmez insanı toplumda yaymak için belli malzemeler kullanmaya çalıştığını söylemiştir. Bu noktada, Ergenekon Davası'nın ne kadar önemli olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

“Darbe teşebbüslerinde bulunmak, günlüklerin ortaya çıkması ve bu günlüklerin incelenmesi ile ilgili iddianame ne kadar oluşturulacak, ne kadar yaşama geçecek bilmiyoruz ama şunu biliyoruz ki yani böyle şeyleri teşvik etmek, böyle şeylerin hazırlığını yapmak, hukuksal anlamda suçtur. Bu Türkiye'de bile bir suçtur.” (USAK, Uzman)

Darbe teşebbüsünde bulunmanın, yasalara göre bir suç teşkil ettiğini fakat yasanın uygulanmadığını belirten USAK uzmanına göre, burada yasanın uygulanmamasının arkasında yatan en önemli nedenlerden birisi, böylesi bir süreç baş-

18. NATO bünyesinde teröre karşı uluslararası mücadele yürütmek amacıyla kurulmuş merkezdir.

19. Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde oluşturulan Stratejik Araştırmalar ve Etüd Merkezi (SAREM), subayların yanı sıra çeşitli bilim dallarından akademisyenlerin, istihbaratçı, diplomat ve uzmanların yer aldığı araştırma merkezidir.

ladığında, dış savaşta kullanılması gereken psikolojik harp taktiklerinin içeride kullanılmasıdır. Şöyle ki:

“Başlanılıyor işte büyük tehditler var, büyük sorunlar var, ülke elden gidiyor, mahvolduk, Amerikalılar şuradan geliyor, Ruslar buradan geliyor, işte ülkede şu kadar şeriatçı var, ülkede bu kadar Kürtçü var, ülkede bu kadar Alevici var. Bir bakıyorsun her taraf düşman, her tarafın düşman olduğu bir yerde sizi kurtaracak tek bir adres gösteriliyor.” (USAK, Uzman)

USAK uzmanı, hukuk devleti anlayışının önemine dikkati çekmektedir. Hukuku işlevsel hale getirmek için toplumsal bilincin, halkın taleplerinin, ülkedeki medya ve entelektüel zekânın ve ülke yönetiminde yer alan aktörlerin rol paylaşımına sahip çıkması gerekmektedir. USAK uzmanı, demokrasiyi bir lütuf olarak değil, bir hak olarak görüp bu hakkı her zaman korumamızı önermektedir. Böylesine bir bilinç ile demokratik mücadele sürecine dışarıdan müdahale eden ve sivil olmayan unsurların önüne geçilebilir. USAK uzmanı, AB ile bütünleşme kadar Türkiye’nin orta sınıf üretim yeteneklerinin artmasının da belirleyici olduğunu; vergi veren ve üreten insanın aynı zamanda hesap sormaya da alışkın hale geleceğini; hesap soran insanın da denetlemeye başlayacağını ve denetlemeye başlayan insanın da bu tür durumlar karşısında tavrını ortaya koyacağını söylemiştir.

4.9 SAVAŞ SEBEPLERİ (CASUS BELLİ): SÖYLEM VE REALİTE

Görüşme yaptığımız araştırma merkezi uzmanlarına “Size göre Türkiye için savaş sebepleri (*casus belli*) nelerdir? Bu savaş sebepleri zaman içerisinde değişebilir, farklılaşabilir mi? Yoksa temel ve değişmeyen bazı değerler mi vardır?” sorusunu yönelttik. Aldığımız yanıtlardan çıkarttığımız sonuç, araştırma merkezi uzmanlarının büyük çoğunluğu coğrafi ve jeostratejik düzlemlerde kalarak *casus belli* değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bu anlamda, devlet ve toprak kavramlarının merkezde olduğu askerî güvenlik elitinin ve diğer resmî kanadın tezleri ile örtüştüğü iddia edilebilir. Fakat okumasını ve anlamlandırmasını yaptıkları devletin veya toprağın bölünmesine yol açabilecek coğrafyadaki tehditler ve bölgesel çatışma alanları ve vakaları çeşitlilik göstermektedir. Kimileri Kürt Sorunu endeksli bir tehdit algısı çerçevesi çizmekte, kimileri ise karasularına dair anlaşmazlığı da bu çerçeveye almaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’nin komşu ülkeleri ile olan ilişkilerde belirebilecek sınır ihlallerini, *casus belli*’yi oluşturan tehdit sarmalına dâhil etmektedir. Diğer bir ifade ile küçük de olsa bir grup uzman ise, *casus belli*’nin kurgulanabilir olduğu ve savaş siyasetine malzeme teşkil ettiği iddiasındadır.

BİLGESAM uzmanı, Türkiye'nin parçalanmasını bir savaş sebebi olarak görmektedir. Kuzey Irak'ta kurulan bir Kürt devletinin Türkiye'nin Güneydoğusu ile birleşmesi, uzmana göre, kesinlikle bir savaş sebebidir. Sınır anlaşmazlıkları, Kıbrıs veya Ege karasuları gibi meselelerin savaş sebebi olamayacağını belirten BİLGESAM uzmanı, nükleer enerji ve bölge ülkelerin silahlanması gibi konuların da savaş sebebi olamayacağını düşünmektedir. BİLGESAM uzmanına göre, bölünme ve parçalanma Türkiye için yegâne savaş sebebidir. Bunun yanında Arı Grubu uzmanı, sınır ihlali, ilhak, doğrudan müdahale ve bölgedeki bir savaşın yan zararlarının Türkiye topraklarına taşınması gibi konuları savaş sebepleri olarak belirtmektedir. Türkiye'de *casus belli* kapsamına giren resmî tek örnek, Yunanistan'ın Ege Denizi'nde karasularını tek taraflı olarak 12 mile çıkarmasıdır. Ancak Arı Grubu uzmanı, bu durumun Türkiye'nin 'kırmızı çizgileriyle' karıştırılmaması gerektiğini düşünmektedir. Liberal Düşünce Derneği uzmanı, Türkiye için savaş sebebi olarak değerlendirilebilecek gerçek bir durum görmemektedir. TESEV uzmanı konuyu ordunun bakış açısıyla ele almış ve ordunun ulusal sınırlara ve bütünlüğe yönelik tehditleri savaş sebebi olarak algılamakta olduğunu belirtmiştir. Bunun uzantısı olarak askerî kanadın, Kıbrıs, Yunanistan, Ermenistan, Kürtler ve Kuzey Irak gibi meseleleri savaş sebebi olarak değerlendirdiğini belirten TESEV uzmanı, Türkiye'nin hâlihazırdaki temel güvenlik politikalarının çok dar olduğunu ve sadece kendi komşularıyla sınırlı kaldığını düşünmektedir. Ancak geline nokta ve Türkiye'nin AB ile ilişkileri bağlamında, Türkiye'nin komşularıyla iyi ilişkiler içerisinde olduğunu ve bu bakımdan ordunun savaşa girebileceği herhangi bir durum olmadığını düşünmektedir. TESEV uzmanı, barış ortamının genelde orduları rahatsız ettiğini, dışarıda düşman ve savaş sebebi bulamayan ordunun içeride bunu geliştirmeye çalıştığını düşünmektedir. TESEV uzmanına göre, *casus belli* söylemi ve realitesi arasında bir uçurum vardır. Diğer taraftan İKV uzmanı, Türkiye için Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde, Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki karasularını genişletmesinin *casus belli* olarak tanımlanmış olduğunu belirtmiş, ancak mevcut koşullarda bunun uygulanabilirliğinin tartışmalı olduğunu savunmuştur. İKV uzmanına göre, savaş sebepleri zaman içerisinde değişebilir. Örneğin:

“Örneğin, Kuzey Irak'ın bağımsızlığı yakın zamana kadar Türkiye için potansiyel bir savaş sebebi olarak gösterilmekteydi; ancak, şu anda Kuzey Irak'taki Kürt Yönetimi ile terörle mücadele konusunda işbirliği yapılmaktadır.” (İKV, Uzman)

TASAM uzmanı, Türkiye'nin 'milli birlik ve bütünlüğüne' yönelik tehditler dışında herhangi bir konuyu savaş sebebi olarak saymanın gerçekçi olamayacağını düşünmektedir. Küresel çağda hiçbir ülkenin sabit, değişmeyen bir politika belirleme imkânına sahip olmadığına işaret eden TASAM uzmanı, Türkiye'nin savaş

sebebi sayacağı en temel ‘kırmızı çizgisinin’, toprak bütünlüğüne yönelik saldırı girişimleri olacağını yinelemektedir. Türkiye’nin güvenliğine yönelik savaş sebeplerinin ne olduğu hususunda çok emin olmadığını söyleyen SETA uzmanı, geleneksel güvenlik konseptinde eskiden Kıbrıs, Yunanistan ve Kuzey Irak ile ilgili bazı konular olduğunu, fakat yeni oluşturulmakta olan güvenlik konseptinde bu konuların gölgede kaldığını düşünmektedir. Türkiye’nin kısa vadede bir savaşa girme lüksünün olmadığına işaret eden SETA uzmanı, ülkenin şu anda uluslararası ilişkilerde üstlendiği rol gereği savaşa girmesinin mümkün olmadığını da belirtmektedir. Savaş sebeplerinin duruma göre değişebileceğini belirten Dış Politika Enstitüsü uzmanı, geleneksel resmî tezle örtüşür bir şekilde, Yunanistan’ın Ege Denizi’nde kara sularını 12 mile çıkarmasının Türkiye için ciddi bir tehdit olduğunu ifade etmektedir:

“Yunanistan, eğer Ege Denizi’nde kara sularını 12 mile çıkarırsa, bu Türkiye için bir tehdittir. Çünkü, Ege Denizi’nde 12 mile çıkarttığı zaman 3000 tane ada var falan, Ege Denizi’nde serbest alan kalmıyor denizde”. (Dış Politika Enstitüsü, Uzman)

ORSAM uzmanına göre, Türkiye’de çok rahat *casus belli* ilan edilmektedir; savaş sebebinin çok çabuk veya çok sık dile getirilmesi hoş bir durum değildir; fakat yine de Türkiye’nin bu ‘kırmızı çizgileri’ çekmesi faydalıdır, çünkü caydırıcılığı vardır. Nitekim Türkiye’nin ABD, Rusya, İsrail ve İran gibi askerî harekât gücüne sahip olması, boşa savaş tehdidi savurmayacak bir ülke olduğunun göstergesidir. Savaş sebeplerinin konjonktüre göre değişebileceğine inanan ORSAM uzmanı, şu an Türkiye’de Ege Sorunu’nu ve Irak’ta bağımsız bir Kürt devletinin ilan edilmesini savaş sebebi olarak değerlendirmektedir. ASAM uzmanı, savaş sebeplerinin hiçbir zaman sabit kalmayacağını ve bu bağlamda Türkiye’nin dost-düşman ayrımını sürekli değiştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. ASAM uzmanı, Türkiye için şu anda sıcak ve aktif bir *casus belli* bulunmamakla birlikte, Kuzey Irak’ta bağımsız bir Kürt devleti kurulmasının ve Ege kıta sahanlığı meselesinin savaş sebebi olabileceğini belirtmiştir.

Türkiye’de savaş sebeplerinin sabit kalmamasının Türkiye’deki tehdit belirlemesiyle ve bunun hangi parametrelerle ve kimlerin yapacağıyla ilgili olduğuna dikkat çeken USAK uzmanı, Türkiye’de kurulu düzenin (*establishment*) çok da kurulu olmadığını düşünmektedir. USAK uzmanına göre, eğer bu kurulu düzen değişime ayak uydurursa Ege’deki ve Kıbrıs’taki durum değişecek ve Türkiye’nin görüş alanı çevre çeperinin dışına çıkacaktır. Bu çerçevede USAK uzmanı, AK Parti hükümetinin bu değişikliği başlattığını, sınırlara yakın bölgelerde sıfır sorun anlayışının savaş nedenselliğini daha baştan kaldırarak süreçler olduğunu söylemiştir.

4.10 KUZEY İRAK'IN STATÜSÜ VE KÜRT DEVLETİ KONUSU

Araştırma merkezi uzmanlarına, “Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulması Türkiye için ulusal güvenlik tehdidi oluşturur mu? Hangi açılardan böyle bir tehdit yaratabilir, bölgesel ve Türkiye açısından ayrı ayrı değerlendirebilir misiniz? Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından nasıl bir oluşum kabul görebilir?” sorularını yönelttik. Hemen hemen tüm uzmanlar, Kürt devleti oluşumunun Türkiye içinde yaşayan Kürtler bu oluşumla birleşmek istediği takdirde, ulusal güvenlik sorunu yaratacağında birleşmektedir.

BİLGESAM uzmanı, Türkiye'nin Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeye dair herhangi bir toprak talebi olmadığını, bölücülük akımlarını kuvvetlendirmedeği müddetçe, Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt devletinin, Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit yaratmayacağını düşünmektedir. BİLGESAM uzmanına göre Türkiye'nin, Kuzey Irak'la gerek ekonomik ve ticari gerekse de eğitim gibi alanlarda işbirliği halinde olup, bölgeyi kendi kontrolünde tutması gerekmektedir. Ulusal güvenlik açısından ise şu anda Irak'taki federatif yapının Türkiye için en uygun oluşum olduğuna işaret etmektedir. Kuzey Irak'ta kurulacak bağımsız bir Kürt devletinin; diğer ülkelerdeki (İran ve Suriye gibi) Kürt nüfusa yönelik bölücü hareketleri desteklemesi ve onların yaşadığı bölgeleri ilhak etmeyi amaçlayan bir politikaya yönelmesi durumunda, bölgedeki bütün ülkelerin zarar göreceğine dikkat çeken BİLGESAM uzmanı, Türkiye kendi içerisinde sağlam bir yapı kurduğu takdirde, böyle bir sorunun veya tehdidin oluşmayacağını düşünmektedir. Arı Grubu uzmanı, Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulmasının Türkiye için bir ulusal güvenlik tehdidi oluşturup oluşturmayacağını mevcut durumda Türkiye içerisindeki siyasi ve ekonomik dinamiklere bağlı olduğunu belirtmektedir. Arı Grubu uzmanına göre, uluslararası konjonktür de hesaba katılmalıdır. Bugünkü koşullarda, Kuzey Irak'taki böyle bir oluşumun Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit teşkil edebileceğini, Türkiye topraklarında ayrılıkçı hareketleri güçlendirebileceğini ve dolayısıyla bu oluşumun toprak bütünlüğünü tehdit edecek bir nitelik kazanabilme ihtimali olduğunu vurgulamaktadır. Bölgesel olarak Suriye, İran, Türkiye ve Irak Kürtlerini kapsayan Büyük Kürdistan Projesi'nin, çok gerçekçi olmamakla beraber, ulusal güvenliğe tehdit oluşturma ihtimali vardır.

Diğer taraftan TESEV uzmanı, Arı Grubu uzmanının aksine, Kuzey Irak'ta kurulacak bağımsız bir Kürt devleti yapılanmasının veya oradaki bir Kürt yönetiminin varlığının, Türkiye akılcı hareket ettiği takdirde, büyük fayda sunacağını düşünmektedir. Kuzey Irak'taki böyle bir oluşum, Türkiye'nin ulusal güvenliğine katkıda bile bulunabilir. Çünkü Kürt oluşumu, Türkiye ile ilişkilerini iyi tutmak isteyecektir. Türkiye'de yaşayan Kürtlerin Kuzey Irak'taki bağımsız yapıya katılmak talebinde bulunması, ulusal güvenliğe yönelik doğal bir tehdit oluşturacaktır; lakin

Türkiye’deki Kürtler, hiçbir zaman Türkiye’den ayrılmak istememektedir. TESEV uzmanına göre, Kuzey Irak’ta nasıl bir oluşumun hayat bulacağı Irak halkının verebileceği bir karardır. Liberal Düşünce Derneği uzmanı da, TESEV uzmanı gibi, Kuzey Irak’ta nasıl bir yapının veya oluşumun kabul edilip edilmeyeceğinin kararını, orada yaşayan insan topluluğunun vermesi gerektiğini belirtmektedir. Bu karara dışarıdan müdahale edilmesi meşru değildir. Türkiye’nin bu bölgeye müdahalesinin hiçbir şekilde meşru olamayacağını altını çizmektedir. Kuzey Irak’ta herhangi bir insan hakları ihlali bulunuyorsa müdahale edilebileceğini, orada bir federasyon veya bağımsız bir Kürt devleti kurulmak isteniyorsa bunun kararını orada yaşayan insanların vermesi gerektiğini şu şekilde özetlemektedir:

“Bir yerde bilinçli ve sistematik insan hakları ihlalleri yapılıyorsa ve bu insan hakları ihlallerine maruz kalanların bir kısmı buradaki vatandaşların akrabalarıysa, uzantılarıysa, bizimle bağı olan kişilerse -tabii ki olmasa da olabilir - o zaman bu yapılamaz, bu yanlış gibi şeyler söylenebilir. Ama orada bir federasyon kurmak istiyorlar veya bağımsız Kürt devleti kurmak istiyorlar. Bu tamamen onların bileceği bir şeydir. Türkiye’nin menfaatine olur mu olmaz mı bunu bilemeyiz. Menfaatine de olabilir, aleyhine de olabilir.” (Liberal Düşünce Derneği, Uzman)

Aynı uzman, eğer Kuzey Irak’taki bağımsız Kürt devleti oluşumu komşularıyla barış içerisinde geçinebilirse, demokratik bir yapı sergilerse ve insan haklarına saygılı bir siyasi rejim olursa, bu tablonun Türkiye’nin menfaatine olabileceğini vurgulamaktadır.

TASAM uzmanı ise, Türkiye’nin hemen yanı başında bir Kürt devletinin kurulmasının ulusal güvenlik açısından tehdit olarak algılandığını belirtmektedir. Türkiye, kurulan bu devlet üzerinden kendisine yönelik bazı olumsuz politikaların geliştirilebileceğinden ve kendi Kürt kökenli yurttaşlarının bu devlete sempati duyabileceğinden, destek verebileceğinden kaygı duymaktadır. Bu tür endişeleri gidermenin en temel yolu, kendi yurttaşlarına insanca yaşayabileceği, demokratik haklarını her hangi bir kısıtlama ile karşılaşmaksızın kullanabileceği bir ortam sunmaktan geçmektedir. İKV uzmanı ise, eğer Türkiye Kürt Sorunu’nu çözme yolunda kayda değer adımlar atamazsa, Kuzey Irak’ta böyle bir oluşumun bazı kesimlerce tehdit olarak algılanacağını belirtmektedir. SETA uzmanı, şu anda Kuzey Irak’taki mevcut özerk yönetimin Türkiye aleyhine bir yapı olmadığını vurgulamaktadır.

Dış Politika Enstitüsü uzmanı, Irak’ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin, Irak’ın parçalanması anlamına geleceği ve Irak’ın parçalanmasının Türkiye açısından başlı başına bir tehdit olacağı görüşündedir. Bu bağlamda, Dış Politika Enstitüsü uzmanı, Irak’ın toprak bütünlüğünün korunmasının Türkiye açısından önemli olduğuna işaret etmektedir. Irak’taki mevcut merkezî hükümet ve federal yapı Türkiye için uygun gözükmektedir.

ORSAM uzmanı, Türkiye açısından bakıldığında, Irak'ın kuzeyinde kurulacak bir Kürt devletinin ne olursa olsun genişlemek, hayatta kalabilmek için yayılmak zorunda olduğunu düşünmektedir. ORSAM uzmanı, bunu İran'a ya da Suriye'ye yapmasının hiçbir anlamı olmadığına, zira Suriye'de Türkiye veya İran'a göre çok daha az sayıda Kürt olduğuna, denize çıkışının çok daha sınırlı olduğuna, doğal kaynaklar ve eğitim açısından oradaki Kürtlerle olan ilişkilerin getirilerinin çok daha sınırlı olduğuna etraflıca değinmiştir. ORSAM uzmanına göre, İranda Kürt nüfusunun yoğun olmasına ve İranda bir Kürt hareketinin siyasi geçmişinin varlığına rağmen, Irak Kürtleri ile İran Kürtlerinin siyasal anlamda yaşadıkları ülkelerden ayrılabilmeleri ve birbirleriyle uzlaşabilmeleri son derece güçtür. Bütün bu anlatılanlar ışığında, Kuzey Irak'taki oluşumun ilişki kurabileceği tek ülke Türkiye'dir. İşte bu yüzden, Kuzey Irak'taki bağımsız bir Kürt devletinin varlığı, Türkiye için bir tehdit unsurudur. Ancak burada asıl meselenin, Türkiye'nin kendi içindeki Kürtlerle olan problemlerini çözebilmesi olduğuna dikkat çekmektedir. Eğer Türkiye'de bugün Kürt Sorunu olmasa, Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulmasının, Türkiye'ye yönelik bir tehdit oluşturmayacağı görüşündedir:

“Türkiye kendi Kürt Sorunu'nu çözmeden, oradaki her türlü gelişmeyi tehdit olarak görür. Ama Türkiye, kendi içinde Kürt Sorunu'nu çözecek olursa, oradan gelecek tehdidi minimize etmiş olur.” (ORSAM, Uzman)

ORSAM uzmanı, Kuzey Irak'taki mevcut federatif yapıyı, Türkiye için kabul edilebilir ve kabul edilmesi gereken bir durum olarak değerlendirmektedir. Irak toprakları sınırları içerisinde kaldığı ve terör örgütüne yuva olmadığı sürece, Kuzey Irak'taki Kürtlerle Türkiye'nin çok iyi anlaşması gerektiğine vurgu yapmaktadır. ORSAM uzmanına göre bu iyi ilişkiler, Türkiye'nin hem güvenliği hem de ekonomisi açısından önemlidir.

ASAM uzmanı ise, Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulmasının, Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit teşkil edip etmeyeceği hususunda kararsız olduğunu belirtmektedir. ASAM uzmanı, bölgede Kürt Sorunu yaşayan İran ile Türkiye'nin birlikte hareket etmesinin oluşacak Kürt devletinin profilini düşük seviyede tutacağını düşünmektedir. Şu anda Türkiye açısından en kabul edilebilir yapının mevcut yapı gibi görüldüğüne işaret eden ASAM uzmanı, yine de bu konuda emin olmadığını belirtmektedir. ASAM uzmanına göre, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının Türkiye'ye yönelik yaratacağı en büyük tehdit, oradaki yapının Türkiye'den toprak talebinde bulunmasıdır. ASAM uzmanına göre böyle bir talepte bulunulması Türkiye için savaş sebebidir.

Son olarak USAK uzmanı, eğer Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulursa, Türkiye'de bu Kürt devletini yönetebileceğini düşünen bir devlet aklının bir anlamda içerideki Kürtleri de rahatlatacağını düşünmektedir. Türkiye burada pozitif rekabeti

öne çıkarmalı, başarılı, yaratıcı ve bütünleştirici davranmalıdır. USAK uzmanı, Türkiye'nin Kuzey Irak'lı Kürtlerle iyi ilişkiler içinde olmasının, Türkiye'deki Kürtlerle olan diyaloga da olumlu katkı sağlayacağına ve bunun Türkiye'nin özgüvenini artıracığına vurgu yapmaktadır. USAK uzmanına göre Türkiye, Kuzey Irak'taki yapılanmaya hiçbir şekilde kayıtsız kalmamalı ve bölgeyle sürekli irtibat halinde kalmalıdır.

4.11 TÜRKİYE'DE KÜRT SİYASETİNİN ULUSAL GÜVENLİĞE ETKİSİ

Mülakatlarımızda “Türkiye’de Kürt siyaseti bir ulusal güvenlik tehdidi midir? Tehditse sebepleri nelerdir?” sorusunu da yönelttik. Görüşme yaptığımız BİLGESAM uzmanı, şu ana kadar Türkiye’de uygulanan Kürt politikasını ve resmî yaklaşımı yanlış bulmaktadır. BİLGESAM uzmanı, Türkiye’de 15-20 milyonluk bir Kürt nüfusu olduğunu ve devletin bu insanların varlığını, dilini ve kültürel tüm özelliklerini kabul etmesi gerektiğini düşünmektedir. Rusya örneğinden giden BİLGESAM uzmanı, Rusya’nın Türkiye’den daha karışık bir ülke olmasına rağmen, Türkiye’nin yaşadığı sancuların, sıkıntıların çoğunu Rusya’nın kendi uygulamalarıyla hafiflettiğini veya ortadan kaldırdığını belirtmektedir. Rusya’da değişik bölgelerde dil ve kültürel olarak farklı gruplara kültürel otonomi verildiğine, bu grupların devlet tarafından maddi ve fiziki olarak desteklendiğine dikkat çekmektedir. Fakat Türkiye’de kültürel otonomi kavramı, bölünme, parçalanma ve tehdit olarak algılanmaktadır. Resmî algılamaya göre, Kürt nüfusun yoğun olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin bölünmesi ve Türkiye’den ayrılıp ileride daha sonra kurulacak bir Kürt devletine bağlanması faaliyetleriyle uğraşan (PKK dâhil) marjinal gruplar vardır. Eğer Türkiye’nin resmî söyleminde bir yumuşama meydana gelirse veya belirlenen kalıplaşmış politikanın dışında bir politika ile o bölgeye yaklaşırsa veya ekonomik kalkınma gerçekleşirse, bölge insanının ‘bölünelim, başkalarıyla birleşelim’ gibi bir girişimi olmaz. BİLGESAM uzmanına göre, Türkiye’de yaşayan Kürtlere kültürel otonomi verilmesi, siyasal bir bölünme-parçalanma demek değildir. Bunlara ek olarak BİLGESAM uzmanı, Demokratik Toplum Partisi’nin (DTP) güttüğü siyasi anlayışın PKK’nın anlayışından farksız olduğu görüşündedir. PKK’nın Türkiye’nin bölünmesine yönelik faaliyetleri olduğuna ve DTP’nin de böyle bir anlayışa yakın olduğuna dikkat çeken BİLGESAM uzmanı, 2007’deki genel seçim sonuçlarının DTP’nin Kürtlerin tek temsilcisi olmadığını gösterdiğine şu şekilde işaret etmektedir:

“DTP, oradaki Kürt halkın siyasi anlamda temsilcisi değil. Ama tabii ki 15 - 20 milyonluk Kürt nüfusunun belki %10 - 20 hatta %40 - 50 bile olsa ben onu bir temsilci olarak göremiyorum. Temsilci olarak görmüyorum, seçimler de bize bunu gösterdi.” (BİLGESAM, Uzman)

Türkiyede Kürt siyasi hareketinde bir bütünlük olmadığına işaret eden Arı Grubu uzmanı, kimi grupların kültürel ve eğitimle ilgili talep geliştirdiğine, kimi grupların ise ayrılıkçı politikalar izlediğine değinmiştir. Bölücü siyasi faaliyette bulunanların, ulusal güvenliği tehdit edici nitelikte olduğuna dikkat çeken Arı Grubu uzmanı, Kürt hareketinin siyasi taleplerine gösterilecek tepkinin veya verilecek cevabın, reddedici ve dışlayıcı olmaması; aksine, kapsayıcı ve bütünlleştirici olması gerektiğini düşünmektedir. Herhangi bir grubun siyasi talebini yok saymak, o grubun marjinalleşerek silaha sarılmasına neden olabilir. TESEV uzmanı Kürtlere siyaset yapma imkânı tanınmamasının Türkiye açısından bir güvenlik sorunu olacağını belirtmektedir. Asıl DTP'nin siyasal arenada olmaması, ulusal güvenliğe tehdit oluşturur. Kürtlerin siyaset yapamadığı, siyasal partilerinin kapandığı ve Meclis'e giremediği bir ortamda yasadışı faaliyetlere girmekten başka seçenekleri kalmaz. DTP ve PKK'nın bölgede yaşayan Kürtlerin içinden çıktığına dikkat çeken TESEV uzmanı, her ikisinin de tabanlarının benzer olduğunu söylemiştir:

“Aynı aileden bir üyesi DTP’de olup, bir üyesi PKK’da olanlar var. PKK dediğiniz zaten bölgedeki Kürtlerin içinden çıkmış. Gerçekten onların içinden çıkmış bir örgüt. Bağlar tabii ki var.” (TESEV, Uzman)

Bu noktada TESEV uzmanı, DTP'nin PKK'ya daha mesafeli durmasının, devletin ve hükümetin DTP'ye yönelik tavrıyla ilişkili olduğunu düşünmektedir. TESEV uzmanı, PKK'nın çokta fazla görünür olmadığı, dağa çekilmiş olduğu bir dönemde bölgede gerçekten hızla çoğullaşan, sivilleşen bir siyasi kültürün var olduğu bir ortamda, 1999-2004 arası dönemde, Kürt Sorunu'nun çözümü açısından çok büyük bir fırsatın kaçırıldığına işaret etmektedir. Çatışmaların başladığı ortamda, DTP'nin de bu çatışma ortamından etkilenerek sertleştiğine dikkat çeken uzman, ne olursa olsun DTP'nin varlığının ve tabii ki diğer siyasal partilerin varlığının önemine vurgu yapmaktadır. İKV uzmanı, Türkiyede Kürt siyasetinin ulusal güvenliğe yönelik herhangi bir tehdit teşkil etmemesi için, Kürt Sorunu'nun çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. TASAM uzmanı, kendisini Kürt olarak gören herkesin düşüncelerini hukuk devleti ilkelerine bağlı kalarak seslendirmesinin en doğal hakkı olduğunu belirtmektedir. Türkiyede Kürt siyasetinin PKK ile bağlantısının aşikâr olduğuna değinen SETA uzmanı, DTP'nin kendini PKK'dan uzaklaştırmasının zorluğuna dikkat çekmektedir. Ancak SETA uzmanına göre bu durum, DTP'yi ulusal bir tehdit unsuru haline getirmez. DTP'nin PKK ile aynı stratejiyi sürdürmediği müddetçe, PKK'dan destek alıp almamasının onu ulusal tehdit haline getirmeyeceğini belirtmekte ve Türkiye'nin devlet akli ve olgunluğuyla, uzun vadeli bir vizyonla Kürt meselesini ele alması gerektiğine dikkat çekmektedir. SETA uzmanına göre Kürt meselesinde durum, DTP ve PKK açısından aktörün kim olacağı tartışmasına indirgenmiştir.

Dış Politika Enstitüsü uzmanı, mevcut demokratik sınırlar içinde siyaset yapan ve terörden bağımsız hareket eden Kürt siyasi aktörlerin önemine dikkat çekmektedir. ORSAM uzmanı ise, silahlı mücadeleye destek vermedikleri, demokratik hukuk devletine ve Anayasanın temel kurallarına bağlı oldukları ve PKK ile aralarına bir mesafe koydukları sürece DTP’nin, Türkiye’nin bir siyasal partisi olduğunu düşünmektedir. DTP’yi tehdit görerek, siyaset yapma kanallarını tıkamanın hiçbir anlamı yoktur; aynı zamanda DTP, PKK’yla arasına mutlak suretle mesafe koymalıdır. ORSAM uzmanı, DTP’nin, kendisini PKK’dan soyutlayamaması halinde ulusal güvenliğe tehdit teşkil edeceğini belirtmektedir.

ASAM uzmanı, DTP’nin terörle bağlantısının son derece açık olduğunu ve dolaşısıyla iç güvenliği tehdit ettiğini düşünmektedir. Kürtler de dâhil bütün kesimlere haklarının verilmesi gerektiğini belirten ASAM uzmanı, ancak bu hakların terör faaliyetleri sonucu elde edilemeyeceğini şu şekilde özetlemektedir:

“Mümkün olduğunca özgürlük verilmesi gerekiyor bence, bütün kesimlere, sadece etnik değil, dediğim gibi her kesime. Ama terörle paralel bir şekilde gitmesi çok ciddi bir sorun, başka grupların da ‘o zaman biz de bu şekilde şunları elde edebiliriz’ demesine yol açabilecek bir konu.” (ASAM, Uzman)

USAK uzmanı, Türkiye’deki Kürtlerin toplumsal dokunun önemli bir parçası olduğunu ve Kürtlerden korkulmaması gerektiğini belirtmektedir. USAK uzmanına göre, Kürtlerin birtakım talepleri tehdit kapsamında değil, ortak alan inşasına yardımcı öğeler olarak düşünülmelidir. USAK uzmanına göre, Türkiye rasyonel davranmalıdır.

4.12 İRAN VE NÜKLEER SİLAHLANMA

“İran’ın nükleer silaha sahip olması, Türkiye için bir ulusal güvenlik tehdidi midir?” sorusuna verilen tüm yanıtlar “evet”tir. Görüşme yaptığımız araştırma merkezi uzmanlarının tümü, İran’ın nükleer silahlara sahip olmasını, hem Türkiye ve Orta Doğu’nun hem de bütün dünyanın güvenliğine yönelik bir tehdit olarak değerlendirmektedir.

BİLGESAM uzmanına göre, İrandan akıllı ve makul politikalar beklenmesi mümkün değildir. BİLGESAM uzmanı, Türkiye’nin uluslararası toplumla birlikte hareket ederek, barışçıl nükleer çalışmaları desteklemesini ve bu süreci kontrol etmesini önermektedir. BİLGESAM ve TESEV uzmanları, sadece İran’ın değil İsrail’in de nükleer silaha sahip olmasının bütün dünya için güvenlik tehdidi olduğu kanaatinde dirler. Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin şu an itibarıyla iyi düzeyde olduğunu belirten TESEV uzmanı, İran’ın nükleer silahlanmasının ilişkileri olum-

suz yönde etkileyebileceğine değinmiştir. TASAM uzmanı, Türkiye ile İran arasında iyi giden ekonomik ve siyasi ilişkilere temas etmekle birlikte, İran'ın nükleer silahlara sahip olmasını Türkiye'yi kaygılandırdığına işaret etmiştir. Türkiye ile İran arasında 400 yıldır bir çatışma yoktur ve aralarında stratejik bir denge vardır. İran'ın nükleer silahlara sahip olması, bu stratejik dengeyi bozacak niteliktedir.

İrandan etkilenerek, Türkiye'nin de nükleer silahlanma yarışına dâhil olabileceğini belirten ORSAM uzmanı, bunu Türkiye'nin aleyhine görmektedir:

“Açıkkası ben Türkiye'nin nükleerleşmesini savunanlardan değilim. Çok pahalı bir iş ve beraberinde çok büyük sorunlar getiriyor.” (ORSAM, Uzman)

Arı Grubu uzmanı, İran ve Türkiye arasındaki derin ideolojik farklılığa dikkat çekmektedir. ASAM uzmanı, İran'ın kendisinin, nükleer silahlara sahip olmadan var olamayacağını düşündüğüne, bunu adeta bir var oluş sorunu olarak gördüğünü ve kendisini sıkışmış hissettiği için nükleer silahlanma yoluna gittiğine dikkat çekmektedir. USAK uzmanı ise, Türkiye ile İran'ın aynı merkezde hareket etmediklerini, birbirlerine rakip olduklarını ve dolayısıyla Türkiye'nin İran'ın nükleer silahlara sahip olmasının önüne geçecek çabalara ve girişimlere iştirak etmesi gerektiğini düşünmektedir.

4.13 NATO VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİĞİ

Araştırma merkezi uzmanları “Türkiye'nin ulusal güvenliği için NATO'nun önemi nedir? Rusya ile ilişkilerde NATO belirleyici bir faktör müdür?” sorusuna ilişkin çeşitli değerlendirmelerini sundular. BİLGESAM uzmanına göre Türkiye, Soğuk Savaş sonrası yeni dönemde güvenlik algısını NATO merkezli oluşturmaktan kaçınmalıdır. BİLGESAM uzmanı, Türkiye gerek AB ile gerekse Irak ilgili sorunlarla karşılaştığında, NATO'nun herhangi bir girişimde bulunmadığını hatırlatmıştır. NATO'nun artık çok sıkı bir ittifak olmadığına vurgu yapan BİLGESAM uzmanı, son Rusya-Gürcistan krizinde Türkiye'nin olaya NATO çerçevesinden yaklaşmamasını olumlu bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Görüştüğümüz Arı Grubu uzmanı ise, NATO'nun misyonunun özellikle ABD'ye yönelik 11 Eylül saldırılarından sonra değiştiğini ve radikal İslam'a karşı mücadelenin ön plana çıktığını belirtmektedir. Arı Grubu uzmanı, NATO'nun Türkiye için hâlâ önemli olduğunu şu şekilde ortaya koymaktadır:

“11 Eylül'den sonra NATO'nun misyonu değişmiş, radikal İslam'a karşı mücadele ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda NATO, Türkiye'nin ulusal güvenliği için önemlidir. NATO, Türkiye'ye statü ve itibar sağlayan bir örgüttür; Rusya ile ilişkilerde negatif faktör değil Türkiye'nin eline güç katan bir unsurdur.” (Arı Grubu, Uzman)

Diğer yandan TESEV uzmanı, Türkiye'nin dış politikasının ABD'ye çok yakın ve bağlı olduğunu, NATO dışı bir Türkiye'nin ABD'yi karşımıza almak anlamına geleceğini ve bunun mümkün olmadığını belirtmektedir. İKV uzmanına göre, Türkiye güvenliği için NATO'nun önemi azalmıştır. Hatta bazı durumlarda NATO'nun kendisinin tehdit haline gelebileceğini şu şekilde aktarmaktadır:

“Gürcistan krizi göz önüne alındığında, NATO'nun bazı durumlarda tehdit haline gelebildiğini de görüyoruz. Rusya ile ilişkilerde NATO hâlâ belirleyicidir; ancak, tek belirleyici değildir.” (İKV, Uzman)

TASAM uzmanı, yine İKV uzmanı gibi Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde NATO'nun 'belirleyici bir faktör' olmadığını düşünmektedir. BİLGESAM, USAK ve Arı Grubu uzmanları gibi, NATO'nun geçmişteki etkinliğini kaybettiğine değinen TASAM uzmanı, ancak yine de mevcut konjonktürde Türkiye'nin NATO'nun dışında kalmasının düşünülemeyeceğini belirtmektedir.

SETA uzmanı, Türkiye'nin yeni dünya düzeninde, uluslararası ilişkilerdeki yönelimi doğru okuması gerektiğine işaret etmektedir. NATO, eski gücünde olmamasına rağmen göz ardı edilemeyecek bir aktördür. Uluslararası ilişkiler alanında Türkiye'nin rolü eskiye nazaran gittikçe artmaktadır. Türkiye'nin bu potansiyel rolü talep edebilmesi için, eski ve yeni aktörlere büyük iş düştüğünü söylemiştir. Liberal Düşünce Derneği temsilcisi, askerî bürokrasiyi kontrol etmek bakımından NATO üyesi olmanın, Türkiye açısından bugün bile faydaları olduğunu düşünmektedir. Dış Politika Enstitüsü uzmanı, NATO'nun işlevinin değişmesine rağmen, Türkiye açısından koruduğu önemi şu şekilde ortaya koymaktadır:

“NATO'nun önemi çoktur. Türkiye zaten NATO'ya girmek için zamanında uğraştı. NATO'nun işlevi değişiyor tabii ki. NATO Afganistan'a kadar uzandı. Bunda da bir sakınca yok. Türkiye'yi rahatsız eden bir durum da yok. Birçok ülke NATO üyesi olacağız diye ortalıkta koşuştular, NATO'ya üye olalım diye.” (Dış Politika Enstitüsü, Uzman).

Rusya'nın NATO ile gayet samimi bir ilişki içinde olduğuna vurgu yapan Dış Politika Enstitüsü uzmanı, bu açıdan NATO'nun Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde bir etki oluşturmayacağını düşünmektedir. ORSAM uzmanı ise, Rusya ile NATO arasındaki çatışma tırmandığı sürece Türkiye'nin her zaman bir ikilemde kalacağını düşünmektedir. Türkiye'nin Rusya'dan herhangi bir tehdit algılamadığını, gerektiğinde işbirliğine hazır olduğunu belirten ORSAM uzmanı, Rusya'yı Orta Asya ve Kafkasyada bölgesel bir güç olarak görmektedir. Türkiye'ye alternatif dış politika alanları ve imkânları sağlayabilme özelliği bakımından Türk-Rus ilişkileri son derece önemlidir. Özellikle ABD ile Türkiye arasında sorunlar baş gösterdiği

zaman, Türkiye'nin bölgede işbirliği yapabileceği ülkelerle yakın ilişki içerisinde olması ya da bölgesel ortaklıklar kurabilmesi önemlidir. Türkiye'nin artık çok fazla NATO merkezli olmaktan kendisini kurtarması gerektiğini düşünen ORSAM uzmanı, Türkiye'ye yönelik güvenlik tehditlerinin batıdan değil, doğudan ve güneyden geldiğine ve bu tehditlerin niteliğine şu şekilde dikkat çekmektedir:

“Yunanistan bugün bir tehdit değil, Bulgaristan bir tehdit değil. Kuzeyden gelen bir tehdit yok. Doğudaki güvenlik tehdidi dediğimiz zaman illa bir devletin uyguladığı güvenlik tehdidi olarak algılamayın. Uluslararası göç, uyuşturucu kaçakçılığı, organize suçlarla mücadele, terörizmin geçiş noktaları haline gelmesi, bunların her biri ulusal güvenliğe tehdittir.” (ORSAM, Uzman)

Güvenliğe yönelik bu tehditler karşısında ülkeler, iki nedenle ittifak kurma yoluna gider: çıkarlarını genişletmek ya da kendini korumak. ORSAM uzmanı, bu tür tehditlerle karşı karşıya olan Türkiye'nin, NATO henüz kendi tehdit tanımını yapamamışken ve Körfez ve Irak Savaşı'nda Türkiye'nin maruz kaldığı tehditlere karşı hiçbir şey yapmamışken, NATO saplantısında olmasını yerleşik ulusal ve uluslararası güvenlik kültürüne bağlamaktadır. ORSAM uzmanı, güvenlik meselelerini aşırı derecede NATO'ya bağlı olarak değerlendirmenin doğru olmadığını düşünmektedir.

ASAM uzmanı ise 'NATO'ya ihtiyaç kalmadı, Soğuk Savaş bitti' gibi tartışmalara karşı olduğunu belirtmektedir. Rusya'nın NATO algısının daha sert ve radikal olduğuna dikkat çeken ASAM uzmanı, Rusya'nın NATO ile AB'nin birlikte kendisini sıkıştırdığını düşündüğünü vurgulamaktadır. Rusya'nın Avrupa'nın kendisini sıkıştırmaması karşısında enerji kozunu devreye soktuğuna dikkat çeken ASAM uzmanı, Rusya'nın çok önemli bir ülke olduğunun, AB'nin Rusya ile ciddi bir ortaklık anlaşması yapmak suretiyle, birçok konuda Rusya'yı karar alma mekanizmalarına dâhil etmesi gerektiğinin altını şu şekilde çizmektedir:

“Avrupa'nın da Rusya'ya ihtiyacı var, Rusya'nın da pazar açısından Avrupa'ya ihtiyacı var. Siyasi olarak Rusya'yı dışarıda bırakmanın büyük bir hata olduğunu düşünüyorum. Küçük görülmeden, antidemokratik vs. gibi çok eleştirilmeden, Rusya'nın önemli olduğunu, büyük olduğunu, güçlü olduğunu, bölgesel bir güç olduğunun kabul edilip, birçok politik alana, karar mekanizmalarına dâhil edilmesi gerektiğini düşünüyorum.” (ASAM, Uzman)

4.14 TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Araştırma merkezi uzmanları, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin içeriğine, boyutuna ve bu ilişkilerin iç politikadaki yansımalarına ilişkin de değerlendirmelerde bulundular. BİLGESAM uzmanına göre, Türkiye'nin Ermeni diasporası ve

Ermenistan’a yönelik politikalarında farklı davranması gerekmektedir. Diasporanın varlık sebebi soykırımdır. Bu nedenle Türkiye’nin diaspora ile ortak paydada buluşması zordur. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Ermenistan-Türkiye milli maçı dolayısıyla gerçekleştirdiği Ermenistan ziyaretini son derece olumlu bulan BİLGESAM uzmanı, Türklerle Ermenilerin bir arada yaşamış ve bir arada yaşamının ruhunu bilen iki toplum olduğunu, Türkiye’nin soykırım konusunu bir kenara bırakıp Ermenistan’ın söylemini yumuşatacak ve gelecekte sınırları tanıyacak bir konuma getirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun için diyalogun şart olduğunu vurgulayan BİLGESAM uzmanı, Ermenistan’ın, Türkiye’nin sınırlarını tanınması durumunda diplomatik ilişkilerin başlaması gerektiğini düşünmektedir. Diplomatik ilişkiler başladıktan sonra, özellikle sivil toplum kuruluşlarının çabalarıyla ve ekonomik-ticari ilişkilerin artması ile Ermenistan’la ilişkiler yumuşayacak ve hatta Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler de bundan olumlu şekilde etkilenecektir. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin içeriğine ilişkin olarak, dış politika aktörlerinin Türk kamuoyunu çok fazla bilgilendirmediğine dikkat çeken BİLGESAM uzmanı, bu nedenle Türk kamuoyunun Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesine zihinsel olarak hazır olmadığını, ancak bu durumun kamuoyu yeterli şekilde bilgilendirildiği takdirde aşılabileceğini belirtmektedir. Ermenistan ile ilişkilerin seyrinin, Türkiye’de herhangi bir siyasal partinin oy oranını etkilemeyeceğini düşünen BİLGESAM uzmanı, soykırım meselesine dair aynı öngörüde değildir. Soykırım konusunun gündeme gelmesi, Türkiye’deki partilerin oy oranını düşürür. Ancak BİLGESAM uzmanı, soykırım konusu ile Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkilerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Arı Grubu uzmanı ise, Türkiye-Ermenistan soğukluğunun, iki ülkeye de - Türkiye’ye daha çok siyasi, Ermenistan’a ise ağırlıklı olarak ekonomik - zarar verdiğini düşünmektedir. İlişkilerin normalleşmesinin bir kazan-kazan durumu doğuracağını düşünen Arı Grubu uzmanı, son aylarda ‘futbol diplomasisi’ başta olmak üzere olumlu adımlar atıldığını ve diyalog ortamının geliştirildiğini belirtmektedir. İlişkilerin bu doğrultuda devam etmesi için Ermenistan ve diasporanın esneklik göstermesi gerektiğine işaret eden Arı Grubu uzmanı, Ermenistan’ın Türkiye topraklarından hak iddia etmesinin ve soykırım iddiasının araştırılması için uluslararası bilimsel bir komisyon kurulmasına karşı olmasının çok önemli engeller olduğunu düşünmektedir. Türkiye kamuoyunun Ermenistan’la ilişkiler konusunda oldukça tutucu ve milliyetçi olduğunu düşünen Arı Grubu uzmanı, iki ülke arasında ilişkiler kötüye gidince aşırı milliyetçiliğin körüklendiğini, bazı kesimlerin ‘vatan haini’ ilan edildiğini ve bu durumun Türkiye’deki azınlıkları rahatsız ettiğini vurgulamaktadır. Arı Grubu uzmanı, bu aşırı milliyetçiliğin ve soykırım iddialarının etkilerini şu şekilde özetlemektedir:

“Bizi içten bölmeye çalışan ajanlar algısı artıyor ve çok tehlikeli ırkçı bir yola giriliyor. Uluslararası ilişkiler boyutunda, Ermenistan’la ilişkiler ve özellikle sözde

soykırım iddiaları Türk dış politikasını yıllardır zehirliyor. Ermenistan'la ve diasporayla ilişkilerimiz, başta ABD olmak üzere, AB'nin Fransa gibi önemli ülkelereyle ilişkilerimizi zaman zaman çok zora sokuyor." (Arı Grubu, Uzman).

TESEV uzmanı, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde iki boyutun varlığına işaret etmektedir. Bunlardan bir tanesi Ermeni Sorunu, Türkiye'nin kendi geçmişiyle yüzleşmesi ve 1915 konusunda daha vicdanlı ve açık yürekli bir tutum sergileyerek konuşmaya başlamasıdır. Bir diğeri ise, Ermenistan'la ilişkilerdir. Ermeni diasporasının önceliği soykırımın tanınmasıdır. Ancak Ermenistan'daki insanlar ve devlet için de öncelik sınırların açılması ve ilişkilerin normalleşmesidir. Ermenistan halkı ve devleti, ilişkilerin normalleşmesi meselesine Türkiye'den daha çok önem vermektedir. Zira Ermenistan, son derece küçük ve sıkışmış bir ülkedir. Türk hükümeti, akıllı davranarak, sınırların açılması ve diplomatik ilişkilerin en üst düzeyde tesis edilmesi doğrultusunda çalışmalar yapmalıdır. Türkiye daha çoğulcu ve demokratik bir yapıya kavuştukça, soykırım meselesinin toplum tarafından da tartışılacağını belirten araştırmacı, bunun Türkiye'deki Ermenilerin kendilerini çok daha fazla buraya ait hissetmelerine, kendilerine ve hükümetlerine daha çok güven duymalarına ve kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlayacağına işaret etmektedir. Ermenistan ile Türkiye birbirine yakınlaştıkça, diasporanın daha da yalnızlaşacağını ve gücünü kaybedeceğini, diasporanın güvenlik anlamında bir tehdit değil ama Türkiye'nin dış politikası açısından bir tehdit oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Türkiye ile Ermenistan arasında yaşanan son gelişmelerin olumlu karşılanması gerektiğini belirten İKV uzmanı, Ermenistan'la ilişkilerde Türk kamuoyunun tavırının değişkenlik gösterdiğini ve Doğu Anadolu'daki illerde sınırların açılmasına yönelik kuvvetli bir talep olduğunu vurgulamaktadır. Soğukkanlılık ve sağduyu ile hareket edildiği takdirde orta ve uzun vadede Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde ciddi mesafelerin alınabileceğini, sosyal ve ekonomik ilişkilerin artırılmasının siyasi sorunların çözümünü de kolaylaştıracağını belirten TASAM uzmanı, Türkiye'nin kısa vadede etkin bir çözüm beklemesinin gerçekçi olmadığını vurgulamaktadır. TASAM uzmanı, Türkiye'de siyasilerin Ermenistan ile ilişkileri olumlu ya da olumsuz anlamda iç siyaset malzemesi olarak kullanmasını doğru bulmadığını ve bunun Ermenistan ile yıllardır süregelen gerginliği arttırmaktan başka bir işe yaramayacağını belirtmektedir. TASAM uzmanı, aynı uyarıyı Ermenistan'daki siyasetçiler için de yapmaktadır. Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin, özellikle ticari ve kültürel alanlarda çok rahat geliştirilebileceğini belirten Liberal Düşünce Derneği araştırmacısı, siyasi ilişkilerde ve soykırımın tanınması gibi konularda sıkıntıların olduğuna işaret etmektedir. İki ülke arasında serbest ticaretin yapılmasının çok önemli bir adım olacağını ve sertlikleri yumuşatacağını vurgu-

lamaktadır. Türkiye’de kamuoyunun, Ermenistan’la ilişkilerin normalleşmesine katkı sağlaması ve olumlu bakması için siyasi liderlere ve siyasal partilere büyük sorumluluk düşmektedir. Medyanın da rolü önemlidir. Medya kışkırtıcı bir tutum benimsemezse ilişkiler daha pürüzsüz yürür.

Dış Politika Enstitüsü uzmanı da, Ermenistan’ı ve diasporayı ayrı ayrı değerlendirmek gerektiğini ve sınır kapısının açılmasının önemli olduğunu düşünmektedir. Diasporanın Türkiye aleyhindeki çalışmalarının, ilişkileri olumsuz yönde etkilediğini belirten araştırmacıya göre Ermenilerle ilgili bir sorun yoktur. Ermeni vatandaşlar İstanbul’da gayet rahat yaşamaktadır. Okulları ve gazeteleri vardır. Ancak Türk kamuoyu soykırım konusunu tartışmaya hazır değildir. Görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Ermenistan ile ilişkileri bu soykırım işi ve diasporanın Türkiye aleyhindeki çalışmaları maalesef etkiliyor. Yoksa Ermeniler biliyorsunuz İstanbul’a uçak seferleri var, geliyorlar İstanbul’da çalışıyorlar. 40.000-50.000 kişi varmış galiba. Yani Ermenilerle ilgili bir problem yok.” (Dış Politika Enstitüsü, Uzman)

Diğer yandan SETA uzmanı, ilişkilerin normalleşmeye doğru evrildiğini belirtmektedir. SETA uzmanı, Türkiye’nin Ermenistan’la ilişkilerinde birçok aktörün tedirgin bir şekilde kurulmaya çalışılan ilişkiyi imkânsız hale getirecek bir iç politik ortam oluşturmaması gerektiğine işaret etmektedir. ORSAM uzmanı, küçük bir nüfusa ve ekonomiye sahip, zayıf bir askerî kapasitesi olan Ermenistan’ın Türkiye için bir tehdit olmadığını belirtmektedir. Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkileri sıkıştıran noktanın sözde soykırım iddiası ve zayıf da olsa Türkiye’den toprak talep edilmesi meselesi olduğuna dikkat çeken ORSAM uzmanı, geçmişteki kötü ilişkilere nazaran bir iyileşme dönemine girildiğini, ancak normalleşmeden henüz tam olarak bahsetmenin mümkün olmadığını vurgulamaktadır. İlişkilerin normalleşmesi için Ermenistan’ın sözde soykırım iddialarından vazgeçmesi ve Türkiye’den toprak talebi meselesini kapatması gerektiğine işaret eden ORSAM uzmanı, bunun karşılığında Türkiye’nin Ermenistan’la ilişkiye geçmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çeşitli lobiler aracılığıyla ‘Türkiye’yi mahkûm ettiren, Türkiye’den toprak iddialarından vazgeçmemiş, kardeş bir Türk devletinin toprağını işgal etmiş olan bir devletle zayıflık gösterip anlaşma yoluna gidiyor’ denilerek Türkiye’deki hükümetin dış politikası hakkında olumsuz düşünceler yaratabilecek mekanizmalardan olumsuzlukla bahsetmiştir.

ASAM uzmanı ise, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesini birtakım şartlara bağlamaktadır. İlişkilerin normalleşmesi için Ermenistan’ın soykırım iddialarından vazgeçmesi ve Azerbaycan konusunda birtakım şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Bunlar gerçekleşmeden Türkiye’nin adım atması bek-

lenemez. İlişkilerin normalleşmesi daha çok Ermenistan'ın yararınadır. Türkiye büyük kazançlar elde etmeden bu sürece girmemelidir. Mevcut durumda, iki ülke arasındaki ilişkilerin seyri olumlu değildir. Türkiye çok yumuşak davranmaktadır. Ermenistan'la diyalogun geliştirilmesi bakımından Türkiye'de kamuoyunun tek bir görüşe sahip olmadığına dikkat çeken ASAM uzmanı, bu görüşlerin çeşitliliğini şu şekilde özetlemektedir:

“Kamuoyu olarak, genel bir tane kamuoyu yok. Bir tarafta özür dileyenler var bir yanda ‘neden öldürmedik onları’ diyenler var, uç gruplar var. Onun için belli bir kamuoyundan bahsedemeyiz.” (ASAM, Uzman)

Bu konuda hükümet yumuşak adımlar attıkça, Türkiye'de hükümetin bu tavrını eleştirenlerin de destekleyenlerin de çok olacağını düşünen ASAM uzmanı, kamuoyunda çoğunluğun Ermenistan konusunda soğuk bir yaklaşıma sahip olduğunu gözlemlemektedir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün başlattığı ‘futbol diplomasisi’ni olumlu gören USAK uzmanı, bilhassa Ermeni diasporası tarafından yüksek sesle ifade edilen sözde soykırım iddialarının Türkiye'yi uluslararası platformlarda sıkıştıran bir baskı unsuru haline gelip gelmemesinin ilişkilerin seyrini etkileyeceğini düşünmektedir. Türkiye'de kamuoyunun, ilişkilerin iyileştirilmesi yönündeki adımlara yönelik tavrını olumlu bulan USAK uzmanı, kamuoyu bilgilendirildiği ölçüde halkın bu konuya olumlu yaklaşacağını vurgulamaktadır.

4.15 TÜRKİYE-YUNANİSTAN İLİŞKİLERİ

Görüşme yaptığımız araştırma merkezi uzmanlarıyla, Türkiye-Yunanistan ilişkileri ve Yunanistan'ın Türkiye'nin ulusal güvenliği üzerindeki etkisi üzerine de konuştuk. Kendilerine “Yunanistan ile mevcut ilişkileri nasıl değerlendiriyorsunuz? Yunanistan'dan kaynaklanan tehditler var mı? Tehditler değişime uğradı mı?” sorularını yönelttik. BİLGESAM uzmanı, Yunanistan ile Türkiye arasında çok ciddi sorunlar olduğunu düşünmemektedir. Türkiye'nin yakın gelecekte AB'ye üye olmasıyla birlikte Yunanistan ile ilişkilerinin belli bir standarda oturacağını belirten BİLGESAM uzmanı, Yunanistan'ı ciddi bir tehdit olarak görmemektedir. Türkiye'de kamuoyunun Yunanistan'la ilgili dış politikanın şekillenmesinde önemli etkisi olacağını vurgulayan BİLGESAM uzmanı, Yunanistan'da yaşayan ciddi bir Batı Trakyalı Türk nüfusun varlığının, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikalarını belirlerken etkili olduğuna dikkat çekmektedir.

Arı Grubu uzmanı ise, Güney Kıbrıs'ın AB'ye üye olması, Kıbrıs konusundaki anlaşmazlık, kıta sahanlığı ve hava sahası ihlali gibi iki ülke arasındaki ihtilaflı

meseleler dondurulmuş durumda olduğundan, iki ülke arasındaki ilişkilerin şimdilik iyi düzeyde olduğunu belirtmektedir. Türkiye’nin sadece Yunanistan’la değil bütün komşularıyla iyi ilişkiler içinde olmasının önemine vurgu yapan TESEV uzmanı, ulusal güvenliğe yönelik en büyük tehdidin, kendi komşularını tehdit gören zihniyet olduğuna dikkat çekmektedir. Yunanistan’la ilişkilerin gelişmesinin Türkiye’nin AB üyelik sürecini de kolaylaştıracağını belirten TESEV uzmanı, Kıbrıs’ın durumunun iki ülke için hâlâ tartışmalı bir konu olduğuna işaret etmektedir. İKV uzmanı da TESEV uzmanı gibi, Kıbrıs Sorunu’nun çözülmemesine rağmen iki ülke arasındaki ilişkilerin gelebileceği en ileri düzeye geldiğini savunmaktadır. İKV uzmanına göre, ilişkilerin bundan sonraki seyrinde Kıbrıs Sorunu ve Türkiye’nin AB’ye üyelik süreci belirleyici olacaktır.

Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin eskiye göre daha akılcı bir zeminde yürütüldüğüne vurgu yapan TASAM uzmanı, burada karşılıklı etkileşim ve iletişimin büyük rolü olduğunu düşünmektedir. İki ülke arasındaki tehdit algılamasının karşılıklı olarak abartıldığını belirten TASAM uzmanı, bunun Soğuk Savaş zihniyetinin bir ürünü olduğunu, fakat son yıllarda ilişkilerde normalleşmeye gidildiğini gözlemlemektedir.

USAK uzmanı ise, Türkiye’nin birçok unsuruyla birlikte devasa coğrafyaya sahip bir ülke olduğunu ve bu bağlamda Yunanistan’ın Türkiye’nin ulusal güvenliğine yönelik hiçbir tehdit barındırmadığını belirtmektedir. ORSAM uzmanı da Türkiye’nin ulusal güvenliğine Yunanistan’dan kaynaklanan herhangi bir tehdit olmadığını belirtmiştir. Bu görüşe katılan SETA uzmanı, Yunanistan’la esas sorunun Kıbrıs’ta düğümlendiğini düşünmektedir. Bu sorunun, Türkiye AB’ye üye olana kadar ya da Kuzey Kıbrıs ile Güney Kıbrıs arasındaki ilişkiler rayına oturuncaya kadar devam edeceğini belirten SETA uzmanı, her şeye rağmen bu gerilimin kontrol altında olduğuna dikkat çekmektedir.

Öte yandan Liberal Düşünce Derneği uzmanı, diğer araştırma merkezi uzmanlarının tersine, iki ülke arasındaki ilişkilerin iyi düzeyde olduğu değerlendirmesine katılmamaktadır. Husumetin iki tarafın da işine yaradığını ve bu sayede devletlerin istedikleri gibi silahlanabildiklerini belirtmektedir. Dış Politika Enstitüsü uzmanı, Ege kıta sahanlığı, kara suları ve adaların silahsızlandırılması gibi konularda Yunanistan’la ilgili sorunların varlığına işaret etmektedir. Yunanistan’ın AB’ye üye olduktan sonra Türkiye’ye birtakım şartları dayatması için baskılar yaptığını belirten araştırmacı, 1999’daki Marmara Depremi sonrası gelişen ‘deprem diplomasisi’nin ve turizmdeki gelişmelerin etkisiyle ilişkilerin olumlu bir seyir almaya başladığını vurgulamaktadır.

ASAM uzmanı, Yunanistan’ın geçmişte PKK’ya çok büyük destek verdiği hatırlatmasında bulunmuştur. Kıbrıs Sorunu’nun iki ülke arasındaki ilişkilerin gidiş-

tında kilit rol oynadığına değinen ASAM uzmanı, Yunanistan'ın Türkiye için bir tehdit teşkil etmediğini vurgulamaktadır. ASAM uzmanı, özellikle Güney Kıbrıs Rum Kesimi AB'ye üye olduktan sonra, Yunanistan'dan kaynaklanan sorunları şu şekilde özetlemektedir:

“Bir kere AB süreci içinde bile Yunanistan Türkiye için ciddi bir sorun. Tabii bunu Kıbrıs Rum Kesimi ile de çok fazla ayıramıyorum. Kıbrıs Rum Kesimi, AB'ye üye olana kadar, Yunanistan, Türkiye'ye yönelik birtakım konuları bloke ederken, mesela mali yardımları veto ederken, başka bir takım konuları bloke ederken, şimdi Kıbrıs Rum Kesimi aynı role soyunmuş durumda.” (ASAM, Uzman)

4.16 KIBRIS

Araştırma merkezi uzmanlarına “Kıbrıs ulusal güvenlik açısından nerede durmaktadır? Türkiye'nin iç ve dış politikası açısından önemi nedir?” sorusunu yönelttik. Kıbrıs Sorunu'nun çözümünde iki toplumun bir arada yaşaması için en uygun formülün oluşturulması gerektiğine dikkat çeken BİLGESAM uzmanı, ‘ya taksim ya ölüm’ gibi aşırı milliyetçi yaklaşımların sorunu çözümsüz bırakmaktan başka bir işe yaramayacağı görüşündedir. Kıbrıs'ın jeopolitik bakımdan Türkiye'nin güvenliği için son derece önemli olduğuna dikkat çeken BİLGESAM uzmanı, bu jeopolitik önemin hem Yunanistan hem de İngiltere açısından aynı derecede olduğunu vurgulamaktadır. BİLGESAM uzmanı gibi, TESEV uzmanı da Kıbrıs'ın Türkiye için bilhassa AB üyelik sürecinde bir ayak bağı olduğunu düşünmektedir. Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu'nun çözümü noktasında Annan Planı'nı desteklemesi, diplomatik kanalları açık tutması ve asker değil de sivil otorite üzerinden barış eksenli bir politika yürütmesi gerektiğinin altını çizen TESEV uzmanı, böylece güvenlik tehdidi algısının da bertaraf edileceğini düşünmektedir. Türkiye için asıl güvenlik tehdidi Yunanistan, Kıbrıs ve Ermenistan gibi komşularıyla kötü ilişkiler içinde olmasıdır.

Arı Grubu uzmanı, Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkilerinin yumuşaması sonucu Kıbrıs'ın ulusal güvenlik açısından tehdit özelliğinin azaldığını belirtmektedir. Buna ek olarak, Rauf Denktaş yerine M. Ali Talat, Papadopoulos yerine de Hristofyas gibi ılımlı liderlerin gelmesinin karşılıklı olarak tehdit algılamasını azalttığını düşünmektedir. Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından Kıbrıs'ın son derece önemli bir yere sahip olduğunu düşünen TASAM uzmanı, mevcut siyasal iktidarın son yıllardaki Kıbrıs politikasının Türkiye'nin çıkarlarıyla tam örtüşmediğini savunmakta ve özellikle Annan Planı'nın oylanması sonrasında yaşanan gelişmeleri Türkiye'nin haklı olduğu bir konuda geri adım atması olarak değerlendirmektedir. ‘Kıbrıs'ta çözüm, çözümsüzlüktür’ tezine katılmayan TASAM uzma-

nı, Türkiye’nin diplomasinin sağladığı olanakları, lobicilik faaliyetlerini, bölgesel ilişkileri etkin olarak kullanması, Kıbrıs’ta uluslararası hukukun ve dünya kamuoyunun itiraz edemeyeceği bir sonuca ulaştırması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunlara ek olarak Türkiye, Kuzey Kıbrıs’ın ekonomik ve sosyal olarak gelişmesine yönelik projeler de üretmeli, dünya ile iletişim ve etkileşim kurmasına daha fazla yardımcı olmalıdır.

İKV uzmanı ise, Kıbrıs’ın güvenlik açısından gerçek önemini değerlendirmenin zor olduğunu düşünmektedir. SETA uzmanı, Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs’ın Güney Kıbrıs’a eşit tutulduğu her platformu desteklemesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun Türkiye’ye hem psikolojik üstünlük hem de dış politikada güç sağlayacağına işaret eden SETA uzmanı, Kuzey Kıbrıs’ta bulunan soydaşların Türkiye’nin himayesinde olduğunu ve bu nedenle Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs’ı Güney’le eşit statüye getirmek için mücadele vermesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Liberal Düşünce Derneği temsilcisi, Kuzey Kıbrıs’taki insanların can ve mal güvenliği ve eşitliği garanti altına alındıktan sonra, Türkiye’nin her türlü çözüm formülünü denemesi gerektiğini düşünmektedir. İki tarafın da karşılıklı olarak masaya oturup bu konuyu müzakere etmesi zaruridir. Şöyle ki:

“Türkiye’nin bu problemi çözmesi lazım ama çözerken, her türlü formül denenebilir diye düşünüyorum. Mühim olan bunların sağlanmasıdır. Bu büyük ölçüde pazarlık meselesidir. Çözüme açık olarak masaya oturup, karşılıklı pazarlık yapmak gerekir.” (Liberal Düşünce Derneği, Uzman)

Pek çok araştırma merkezi uzmanının belirttiği üzere, USAK uzmanı da Kıbrıs’ın Türkiye’nin önünde bir tıkaç olduğunu söylemektedir. USAK uzmanı, Kuzey Kıbrıs’tan askerler çekildikten sonra ikili antlaşmalar çerçevesinde Kıbrıs’ın kendi ordusunu kurması gerektiğini belirtmektedir. Kıbrıs’ın Türkiye’nin dış güvenliği bakımından varsayılan büyüklükte bir tehdit olmadığına işaret eden USAK uzmanı, Türkiye dış politikasında Kıbrıs’ın taşıdığı ağırlıktan fazla derecede konuşulduğunun ve bunun da gereksiz olduğunu söylemektedir.

Kıbrıs’ın hem Türkiye’nin iç ve dış politikası hem de ulusal güvenliği açısından önemli olduğuna dikkat çeken ORSAM uzmanı, Kıbrıs’ın Türkiye’nin başarılı bir dış politika yürütmesinin ya da yürütememesinin simgelerinden birisi haline dönüşüğünü belirtmektedir. Bugün Kıbrıs Sorunu, Türkiye - Yunanistan ilişkilerindeki en büyük engeldir. Kıbrıs’ta asgari müşterekte bir çözüme varılırsa, bu Türk-Yunan ilişkilerine de katkıda bulunur. Türkiye için Kuzey Kıbrıs’ta güvenliğin sağlanması, Doğu Akdeniz jeopolitiği açısından da önemlidir. Kıbrıs’ın jeopolitik açıdan önemini derin ve etraflı bir tarihsel perspektiften aktaran Dış Politika

Enstitüsü uzmanı, Türkiye'nin 1964 ve 1974'deki müdahalelerini garantör ülke olma yetkisini kullanarak yaptığını, bugünkü koşulda Türkiye ve oradaki Kıbrıslı Türkler için herhangi bir tehdit söz konusu olduğunda garantörlük anlaşmalarının hâlâ geçerli olduğunu hatırlatmıştır. ASAM uzmanı ise, Kıbrıs konusunda son derece radikal düşündüğünü, orada iki topluluğun eşit bir statüde yaşayamayacağını kabul edilmesini gerektiğini, çünkü Güney Kıbrıs'ın bu iki toplumlu yapıya pek niyetli olmadığını düşünmektedir. Kıbrıs'ı kaybedilmekte olan Girit gibi bir ada şeklinde düşünen ASAM uzmanı, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin daha kararlı ve daha sert olması gerektiğini şu çarpıcı cümlelerle özetlemektedir:

“Bütün dünya şu anda bile işgalci olarak görüyor Türkiye'yi. Zaten Türkiye işgalci, zaten Türkiye Ermenileri soykırımı uğrattı, zaten böyle bir imaj varken, kullanım bunu diye düşünüyorum. Tabii bu Ermenileri keselim anlamına gelmiyor.” (ASAM, Uzman)

4.17 TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

Mülakatlarda “Amerika'nın bölgesel girişimleri, Büyük Orta Doğu Projesi (BOP), Irak işgali vs. Türkiye'nin güvenliğini nasıl etkilemektedir? ABD'den kaynaklanan güvenlik tehdidi var mıdır?” sorularını da güvenlik uzmanlarına yönelttik. BİLGESAM uzmanı, ABD'nin Türkiye için herhangi bir tehdit oluşturmadığını belirtmektedir. BİLGESAM uzmanı Büyük Orta Doğu Projesi'nin ortaya konulduğu dönemden günümüze gelene kadar değiştiğini düşünmekte ve ABD'nin bu projeyi hedefleri doğrultusunda yürütemediğini vurgulamaktadır. ABD'nin Türkiye'yi bölme gibi bir planı olmadığını ileri süremeyeceğini belirten BİLGESAM uzmanı, zira ABD'nin her türlü değişken göz önüne alıp, ona göre plan ve proje uygulayan bir ülke olduğuna işaret etmektedir. Amerika'nın çantasında Türkiye'nin Güneydoğusu'nun parçalanması konusunda yapılabilecekler dair hazırladığı, öyle bir durum olursa uygulayacağı bir planının mutlaka olduğunu düşünen BİLGESAM uzmanı, bunun ABD'nin Türkiye'yi parçalamak istediği anlamına gelmediğini belirtmektedir. Türkiye'de son dönemlerde yükselen ABD karşıtlığına da değinen BİLGESAM uzmanı, sebep olarak ABD'nin hem küresel çapta uyguladığı politikaları hem de özel olarak Türkiye'yle olan ilişkilerinde yaşadığı sorunları görmektedir.

BOP'un zaten ölü doğmuş bir proje olduğunun altını çizen Arı Grubu uzmanı, ABD'nin bu projeyi hayata geçirememesinin nedenlerini şu şekilde özetlemektedir:

“ABD, Irak bataklığına saplanmışken, İran'la çatışma halindeyken; Lübnan'da Hizbullah, Filistin'de de Hamas varken bu projenin geçerliliği olamaz. Kanımca artık ABD de bunu biliyor... Kaldı ki bölgesel güçler (İran, Suriye) de Kuzey

Irak’ta bir Kürt devletini tehdit unsuru olarak algıladıkları için böyle bir projenin bugün için geçerliliği olduğunu düşünmüyorum.” (Arı Grubu, Uzman)

ABD’nin tüm bölgesel girişimleri arasında Türkiye’nin ulusal güvenliğini en çok ilgilendiren konunun Irak işgali olduğunu belirten Arı Grubu uzmanı, ABD’nin PKK’ya destek verdiği iddialarının da Türkiye’nin ulusal güvenliği açısından en önemli konu olduğunu vurgulamaktadır. Arı Grubu uzmanı, ABD ile 1 Mart Tezkeresi sonrası tırmanan gerilimin zamanla normalleşme yoluna girdiğine ve bugün iki ülke arasındaki istihbarat işbirliği anlaşmasına dikkat çekmektedir.

TESEV uzmanı Amerika’nın Orta Doğu politikalarının her zaman son derece sorunlu olduğunu ve daha da sorunlu hale geleceğini düşünmektedir. ABD’nin BOP ile Türkiye’de AK Parti gibi ılımlı İslam projesini benimseyen bir partiyi iktidara taşıdığına inanan ve bu bağlamda AK Parti’nin ima ettiği demokratikleşme ve sivilleşme girişimlerini kuşku ile karşılayan geleneksel güvenlik elitinin, bu sayede AK Parti’nin meşruiyetini sorguladığına dikkat çekmektedir. Bu durumun geleneksel güvenlik elitini oluşturan asker ve sivil bürokrasi için bir tutarsızlık teşkil ettiğini belirten TESEV uzmanı, bizi bu elitlerin tarihsel olarak politikasının ABD ile ittifak olduğunu ve dolayısıyla AK Parti’nin de daha önceki iktidarların yaptığını devam ettirerek Amerika ile işbirliğini sürdürdüğünü söylemektedir. ABD’nin, Orta Doğu politikalarının dünya barışına tehdit oluşturduğunu düşünen TESEV uzmanına göre bunun nedeni, BOP veya ılımlı İslam yaratma meselesi değildir. Bunun nedenleri, silahlandırma, bölgede İsrail’i koşulsuz destekleme, Filistinlilerin bütün bu çektiklerine sebep olma, Irak’ta istikrarsızlık yaratma ve Irak’ı işgal etmedir.

Diğer taraftan ABD’nin bölgesel girişimlerinin çok katmanlı ve kapsamlı stratejiler olmaktan uzak olduğunu düşünen İKV uzmanı, genel olarak bu girişimlerin belirleyici ilkeler çerçevesinde ihtiyaca göre hazırlanan daha kısa vadeli girişimlerden oluştuğunu ve bu tür girişimlerin Irak örneğinde görüldüğü gibi, güvenlik tehditleri yaratabildiğini düşünmektedir. TASAM uzmanı da diğer araştırma merkezi uzmanları gibi (örneğin BİLGESAM, Arı Grubu, TESEV ve İKV), ABD’nin BOP ve Irak’ın işgali başta olmak üzere Türkiye’nin bulunduğu bölgeye yönelik askerî ve siyasi operasyonlarının Türkiye’yi doğrudan etkilediğini düşünmektedir. Irak’ın işgalinin, bölgede çok ciddi bir istikrarsızlık kaynağı oluşturduğuna dikkat çeken TASAM uzmanı, bu istikrarsızlık ortamının orta ve uzun vadede Türkiye’nin önüne ciddi faturalar koyacağını ve bu durumun güvenlik endişesine yol açacağını şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Irak’ın işgalinin çok uzun sürmesi ve halen ülkede istikrarın sağlanamaması belirsizliği körüklemektedir. Belirsizlik ve kaos ortamı, güvenlik endişelerini de artırmaktadır.” (TASAM, Uzman)

BOP'un bölge ülkeleri tarafından emperyalist bir proje olarak algılandığı için tepki topladığına vurgu yapan TASAM uzmanı, Türkiye'nin bu projenin eş başkanlığı görevini üstlendiği için bölge ülkelerinin ABD'ye yönelik tepkilerinin bir kısmını kendi üzerine çektiğini düşünmektedir. ABD'nin BOP ile tam olarak ne yapmak istediği henüz net olmadığı için Türkiye'nin bölgedeki manevra alanı kısıtlanmakta, kendi başına adım atması güçleşmekte, bölgesel etkinliğini belirli noktalarda ABD'ye bağımlı kılmaktadır.

Liberal Düşünce Derneği uzmanına göre, Türkiye'nin savunma gücünü zayıflatan ve Türkiye güvenliğine en büyük zararı veren BOP veya ABD'nin planları değil, Türkiye'nin kendi hatalarıdır. Türkiye'nin Kürtleri ve dindarları ötekileştirmesi durumunda, bir süre sonra dayanabileceği bir toplumsal temeli kalmayacaktır. Böyle bir durumda, Türkiye'nin ne savaşıma gücü ne de savaşıacak insanı kalacaktır. Dış Politika Enstitüsü uzmanı, ABD'nin, Türkiye'nin NATO içerisinde bir müttefiki olduğunu, dolayısıyla ABD'nin Türkiye'ye bir tehdit olmaması gerektiğini düşünmektedir. ABD ve Türkiye'nin dış politika anlayışlarının her zaman uyumlanabileceğini belirten uzman, bu uyumsuzlukların zamanla görüşülüp, çözülebileceğini düşünmektedir. Dış Politika Enstitüsü uzmanına göre, Irak'ın parçalanması Türkiye'ye dolaylı olarak zarar verecektir.

Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada ABD'nin uluslararası bir oyuncu olarak üstlendiği misyonun Türkiye'yi elbette etkileyeceği çıkarsamasını yapan SETA uzmanı, bu durumun Türkiye'nin güvenlik algısını pekiştiren mi yoksa zayıflatan bir işlev mi göreceğinin zamanla ortaya çıkacağını belirtmektedir. Bugüne kadar Türkiye'nin birçok alanda ABD ile örtüştüğüne vurgu yapan SETA uzmanı, Irak meselesiyle birlikte ABD ile ilk ihtilafın yaşandığına işaret etmektedir. Gerek Kuzey Irak'ın özerk yönetimi konusunda daha ileri gidilmemesi, gerekse de Kerkük'ün statüsüne ilişkin referandumun ertelenmesi hususunda Türkiye'nin ABD'yi ikna ettiğini belirten SETA uzmanına göre, Türkiye'nin gerek Orta Doğu politikasında gerekse de Kafkasya'da savunduğu diplomatik ilkeler, ABD'yle çatışmayı gerektirecek ilkeler değildir. ABD'nin boş bıraktığı bir Orta Doğu'da aktörlüğün Türkiye'ye bırakılmasının Türkiye'nin lehine bir gelişme olabileceğine dikkat çeken SETA uzmanı, bunun tersinin de olabileceği çekincesini taşımaktadır. SETA uzmanına göre, ABD'nin Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit oluşturup oluşturmayacağı, ABD'nin yükleneceği işleve bağlıdır ve şu anda bir sıkıntı olmaması ile ride olmayacağı anlamına gelmemektedir. ABD'nin, özellikle oğul Bush'un Orta Doğu'da sistemi değiştirmeye yönelik izlediği siyasetin, Türkiye'ye çok ciddi zarar verdiğine dikkat çeken ORSAM uzmanı, bunun en önemli nedeninin sınırların değişmesi olduğunu belirtmektedir. ORSAM uzmanı, Türkiye'de ulusal güvenlikten bahsederken, ulusal güvenlikle ilgili düşünürken ya da politika uygularken görünmez duvarlara çarpıldığına, bu görünmez duvarların bugüne kadar uygu-

lanmış olan politikaların oluşturduğu statüko olduğuna ve bu statükoyu koruyan güçlerin varlığına vurgu yapmaktadır. Türkiye'de pek çok dostluk derneği gibi görünen çıkar gruplarının ve Balkanlar'dan, Kafkaslar'dan ve Kıbrıs'tan göçmüş diaspora dernek çevrelerinin güvenlikle ilgili farklı bir algılaması olduğuna değinen ORSAM uzmanı, bu grupların statükoyu güçlü tuttuğunu ve yeniden ürettiğini belirtmiştir. Bu çevrelerin bazen bürokratların kararlarını etkileyebilecek ölçüde güçlü olabildikleri ve Türkiye'nin bazı dış politika hamlelerine ya da ulusal güvenlik hamlelerine karşı görünmez birer duvar teşkil ettikleri iddiasındadır. Bu bağlamda ORSAM uzmanına göre, Türkiye'de ulusal güvenlik konsepti ve ulusal güvenlik kültürü aslında farklı aktörler için bir iktidar alanı teşkil etmektedir.

ASAM uzmanı, ABD'nin Orta Doğu'daki varlığının Türkiye için doğrudan bir tehdit olduğunu düşünmemektedir. Uzmana göre Kuzey Irak'ın yapılması Türkiye ile ABD'yi Orta Doğu'da karşı karşıya getirebilecek tek konudur. ABD'nin Kuzey Irak'ta kurulacak Kürt devletini, hem Türkiye'ye hem İran ve Suriye'ye karşı bir koz olarak kullandığını düşünmektedir. ASAM uzmanına göre, ABD'nin Orta Doğu'daki varlığı ve kalıcılığı çok uzun sürmeyecektir.

ABD'nin bölgeye yönelik talepleri ve çıkarlarının öteden beri Türkiye ile çok fazla örtüşmediğini düşünen USAK uzmanına göre, bilhassa 1991'deki Körfez Savaşı'ndan sonra ABD'nin Türkiye'nin aleyhine olan bir kısım talepleri iyice netleşmiştir. Çıkarların örtüşmediği alanlar şunlardır: ABD'nin Irak'ın parçalanmasına ve PKK terör örgütüne ses çıkarmaması, Orta Doğu'da demokratikleşme deyip diktatörlükleri desteklemesi, Orta Doğu'da seçim kazanan grupların seçim kazanmalarını bir tehdit olarak görmesi, Mısır'da var olan yönetimin devamlılığından yana bir tavır koyması ve İran'ı tehlike olarak görmesi. USAK uzmanına göre bütün bunların yanında, ABD ile Türkiye'nin çıkarlarının en çok çatıştığı konu, ABD muhafazakârlarının dünyaya dikte etmeye ve giydirmeye çalıştığı baskıcı gömlektir. Türkiye daha demokratikleşen, daha fazla demokrasi talep eden bir ülkeyken ABD daha otoriter bir söyleme ve yapıya doğru gitmektedir. Türkiye'nin ABD'nin bölgedeki insan hakları ihlalleri karşısında nasıl demokratikleşmeden yana tavır aldığını USAK uzmanı şu şekilde ortaya koymaktadır:

“... Böyle bir farklılaşmaya doğru gittik devlet sistemi bakımından. İnsan haklarını daha çok önemseyen bir Türkiye karşısında neredeyse Felluce'yi havadan bombalayan, bugünkü İsrail'in Gazze'ye yaptığı gibi bir Amerika ile karşılaştık. Bunları üst üste koyduğumuzda insan hakları ihlali rekorları tavan yaptı. Aynı dönemde Türkiye tam tersini iddia ediyor. Demokratikleşiyor, Kopenhag Kriterleri diyor, sivil denetim diyor, askerî gözetim diyor, insan hakları falan diyor. Şimdi burada dolayısıyla iki ülke farklı şeyler söylüyor.” (USAK, Uzman)

USAK uzmanı, iki ülkenin ortak bir dili kullanmaktan uzaklaştıkları iddiasındadır. Ayrışmanın bir nebze de olsa yeni dönemde ABD Başkanı seçilen Barack

Obama ile aşılabileceğini düşünen USAK uzmanı, Obama'nın ABD dış politikasını tamamen deđiŐtireceđini beklememekte, ancak dış politikayı gerçekteleŐtirmede kullanacağı araçlarda farklılıklar yaratacağını düşünmektedir. Bu araçların Türkiye'nin söylemleriyle uyuştuğunu belirten USAK uzmanı, ABD Dış İŞleri Bakanlığı'nın Pentagon'dan daha fazla söz sahibi olmasının son derece önemli olduğuna ve dış politika araçlarının çeŐitlenmesinin kayda değer katkılar sağlayacağına dikkat çekmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

TÜRKİYE'DE ARAŞTIRMA MERKEZLERİ: DIŞ POLİTİKA VE ULUSAL GÜVENLİK KÜLTÜRÜNDE DEĞİŞİM VE DİRENÇ

5.1 KÜRESEL ÇAĞDA TÜRKİYE'NİN ULUSAL GÜVENLİĞİ MESELESİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Güvenlik kültürü inşasının ve güvenlik politikası yapımının, sadece askerî ve sivil bürokrasi gibi aktörlerin katıldığı dışlayıcı bir süreçte değil; araştırma merkezleri, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, medya ve kamuoyunun farklı kesimleri gibi sivil aktörler ve unsurların da içerisinde olduğu katılımcı, demokratik, şeffaf ve sivil bir süreçte gerçekleşmesi gerektiği düşüncesi gelişmeye başlamıştır (Aras ve Toktaş, 2008). Güvenliğin tanımını oluşturan parametreler de büyük değişim göstermiştir (Booth, 1991). Örneğin güvenliğin ve güvenlik kültürünün sadece askerî, polisiye ve idari bir olgu olmadığı; ekonomik güvenlik, bilgi ve ekolojik güvenlik gibi alanları da içine alacak şekilde güvenliğin tanımsal kapsamının genişlediği; bu bağlamda birçok kurumu, grubu ve kişiyi ilgilendirdiği bir vakıdır. Zira yaşadığımız küresel çağda devletler ve insanlar arasındaki etkileşim, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel düzlemlerde çeşitlenerek artmaktadır (Cha, 2000). Artık güvenlik, insanların çeşitli maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamakla görevli siyasi kurumların ve oluşumların yer aldığı bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Bu yapı, Soğuk Savaş Dönemi'nin sabit, durgun, esneklik göstermeyen ve statik olan yapısından farklılıklar göstermektedir. Günümüz dünyasında güvenliği tanklar, tüfekler, toplar, askerler değil; bireyi özgürleştiren, barışı sağlamak için çaba harcayan ve sorunları diyalog yoluyla çözmeyi hedefleyen güçlü siyasi inisiyatifler sağlamaktadırlar (Kubalkova, 2001).

Türkiyede ulusal güvenliğin inşasında, belirlenmesinde ve ulusal güvenlik anlayışının teşekkülünde çok yeni gelişmeler meydana gelmektedir (Lesser, 2000). Gü-

venliğin ve güvenlik kültürünün insanı ön plana alan ve devlet merkezli olmayan yeni çerçevesi, Türkiye’de ete kemiğe bürünmeye ve kamusal alanda yer bulmaya henüz başlamıştır. Araştırma merkezleri, akademisyenler, sivil toplum örgütleri, belediyeler ve üniversiteler gibi sivil tonu daha fazla olan aktörlerin ve inisiyatiflerin, özellikle araştırma merkezlerinin gelişmeleriyle birlikte, güvenlik politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olmaya başlamalarının çok yeni bir süreç olduğu, bu araştırmada ortaya çıkan önemli verilerden biridir. Geçmiş dönemlerde, devlet içinde sivillerin de güvenlik alanında çalışabileceğine ilişkin bir düşüncenin olmadığı gerçektir ancak devlet içerisindeki bazı kişilerin ve bürokratların da sivil aktörlerden yardım alabilecekleri düşüncesinin filizlenmeye başladığı gözlemlenmektedir. Gün geçtikçe artan bu işbirliğine rağmen güvenliğin belirlenmesinde, asker-sivil bürokrasinin oynadığı kurumsal ve geleneksel rolün tamamen söndüğünü söylemek güçtür, fakat kırırdanmaların da olduğu aşikârdır.

Araştırmamızda yukarıdaki belirttiğimiz gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan bulgu, Türkiye’nin güvenlik politikalarının yapımında ve Türkiye’nin dış politikasında, yukarıda bahsettiğimiz geleneksel yapı ve anlayıştan daha değişimci bir eksene doğru kayışın olduğu ve bunun araştırma merkezleri tarafından geliştirildiğidir. Başka bir deyişle, araştırma merkezleri ve bu merkezlerde çalışan uzmanlar ve yöneticilerin, yeni yapının şekillenmesinde payları kayda değerdir. Gelenen noktada, devleti temsil eden asker-sivil bürokrasinin içerisinde farklı bir güvenlik politikası ve güvenlik kültürü modeli öneren bir sivil iradenin varlığı dikkat çekicidir. Örneğin, Kürt Sorunu’nda, Kuzey Irak’la olan ilişkilerde ve Kıbrıs Sorunu’nun çözümü gibi konularda askerin ve geleneksel güvenlik kültürünün diğer paydaşları olan sivil bürokratların dışında farklı ve alternatif seslerin/aktörlerin devreye girmesi, ulusal güvenlik kültürünün yapımında sivil aktörlerin rolünün -özellikle araştırma merkezlerinin- ve sivilleşmenin artışı- nın bir tezahürüdür.

Araştırma sonucunda ulaşılan en temel bulgu, Türkiye’de ulusal güvenlik kültürü anlayışının oluşmasında, güvenlik politikalarının yapımında ve tanımlanmasında, geleneksel askerî ve sivil bürokrasi odaklı, sivil denetim ve kontrol mekanizmalarından bağımsız, demokratik katılım yollarına kapalı ve güvenliği sadece devletin ve onun sınırlarının korunması olarak algılayan anlayışın, artık eski gücünde olmadığı ve somut değişimlere uğradığıdır.

5.2 TÜRKİYE’DE GELENEKSEL GÜVENLİK ANLAYIŞININ DEĞİŞİM DİNAMİKLERİ

Değişen uluslararası ekonomi-politik ve uluslararası sistemin norm ve değerleri ile örtüşen siyasal sistemler, iç ve dış politikada yeni çözümler üretme açısından

Soğuk Savaş Dönemi için örgütlenmiş ulusal güvenlik devleti yapılarını zorlamaktadırlar. Özellikle 11 Eylül sonrası yeniden şekillenen küresel düzen, yeni siyasetin öznelerini çeşitlendirmekte, devlet ve devlet-dışı aktörlerin tamamına güvenliği sağlama görevi yüklemektedir. Buna mukabil, Türkiye'nin geleneksel güvenlik anlayışında, güvenlik kültürünün, politikalarının ve güvenlik konseptinin şekillendirilmesinde, askerî elitler veya askerî bürokrasi etkindir. Güvenliğin ve güvenlik kültürünün genelde sadece devletin ülkesiyle ve milletiyle bölünmez bütünlüğü çerçevesinde oluşturulması dinamiği ve Türkiye'ye özgü diğer şartlar, bu durumun yaratılmasındaki önemli etkenlerdir. Böylesine konvansiyonel bir yapı içerisinde, daha önce vurguladığımız üzere, eğer devlet bürokrasisi içinde yer alan unsurlardan veya aktörlerden değilseniz, güvenliğe ilişkin herhangi bir fikir ve öneri geliştirmeniz veya değerlendirme yapmanız yadırganmıştır. Ancak özellikle 2000'li yılların başlarında Türkiye'de konvansiyonel güvenlik yapılarının süreç içerisinde değişim/dönüşüm geçirdiği ve güvenliğin alanının giderek genişlediği görülmektedir.

Bu değişimin ana eksenini, güvenlik kültürünün ve politikalarının yapımında 'katılımcı', 'şeffaf' ve daha 'sivil' bir anlayışın öne çıkmasıdır. Bu yeni anlayışın taşıyıcıları ve temsilcileri ise, en başta seçilmiş sivil siyasetçiler olmak üzere; güvenlik üzerine uzmanlaşmış personeli bulunan ve karar verici mekanizmaların politikalarını etkileyecek projeler üreten araştırma merkezleri, üniversiteler, üniversitelerin bünyesinde faaliyet gösteren araştırma merkezleri, sivil toplum kuruluşları, medya ve kamuoyunun farklı kesimleri gibi sivil aktörler ve unsurlardır. Ulusal güvenlik kültürüne ve güvenlik politikalarının yapımına bu yeni aktörlerin katılımıyla birlikte, eskiden sadece askerî ve sivil bürokrasinin görev alanında bulunan, yalnızca bu aktörlerin uzmanlık alanına giren bir konu olarak sunulan ve içeriği ve hangi süreçler sonucunda şekillendirildiği 'devletin âli çıkarları' söylemiyle 'gizli' tutulan eski güvenlik kültürü konseptinin yapımı, kamuoyundan gelen desteğin de yardımıyla demokratik denetime daha açık bir hale gelmiştir.

Çalışmamızda, güvenlik sektöründe faaliyet gösteren araştırma merkezi yöneticileri ve uzmanlarıyla yaptığımız mülakatlardan edindiğimiz bulgular ışığında yukarıda bahsettiğimiz değişimin resmini çizebildik. Sivil-asker ilişkilerinin, hem mevcut (reel) hem de olması gereken (ideal) durum ayrımından yola çıktık. Türkiye'deki mevcut güvenlik kültürünün paydaşlarına dair sorular yönelttik ve güvenlik politikalarının belirlenmesinde ön planda olan aktörlerin kimler olduğu ve aslında kimler olması gerektiği hakkında bilgi edindik. Türkiye'nin başta Yunanistan, Irak ve Ermenistan olmak üzere, komşularıyla olan ilişkileri, Kuzey Irak'taki bir Kürt devleti yapılanmasının Türkiye'nin ulusal güvenliğine olan etkisi, Kıbrıs'ın durumu, NATO'nun yeni vizyonu, Türkiye'nin *casus belli*'leri, küresel çağda ulus devletinin geleceği ve ABD'nin bölgesel girişimlerinin ulusal güvenliğe

olan etkisi gibi bir dizi konu hakkında, yönetici ve uzmanların görüşlerine başvurduk.

Bu çalışmada da ortaya çıktığı üzere, 1990’larla birlikte Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve 11 Eylül sonrası olaylarla şekillenen yeni bin yıl, Türk dış politikasının seçeneklerini artırmıştır. Üstelik bu seçenekler üzerine siyasi tartışma zemini genişlemiştir. Güvenlik siyasetinin sivilleşme sürecine girmesi ve aktör temelinde çeşitlilik yaşanması, dış politika ve güvenlik konularında da açılıma yol açmış ve birçok yol ayrımının, bakış açısının, alternatif tercihlerin, seçeneğin ve yöntemin imkân dâhilinde olduğunun idrakine de yol açmıştır.

5.3 ARAŞTIRMA BULGULARININ GENEL ÖZETİ

Saha çalışması sırasında araştırma merkezlerinin, gerek insan kaynağı gerekse fon yönetimi açısından somut bir ekonomik sektör oluşturduğunu gördük. Araştırma merkezleri genellikle proje bazlı faaliyet göstermekte, AB’den ve diğer yurtdışı kaynaklı hibe ve araştırma projelerinden gelen finansman, dergi ve kitap satışı geliri, bağış ve sponsorluk gibi kaynaklarla sektörde var olmaya çalışmaktadırlar. Araştırmamız, iletişim teknolojileri alanında meydana gelen gelişimlerin de etkisiyle, araştırma merkezleri arasındaki uluslararası ağın güçlenmesinin, ortak proje ve faaliyetlerin yürütülmesinin, internet aracılığı ile telekonferanslar düzenlenmesinin ve uluslararası tartışma platformlarının giderek yaygınlaşmasının, araştırma merkezlerinin belirgin bir sektörde var olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmanın dikkat çekmek istediği bir diğer sonuç, araştırma merkezlerinin yaşam alanı olarak da değerlendirebileceğimiz sektörde/piyasada, araştırma merkezlerinin dış politika, güvenlik, iç siyaset ve dış siyaset gibi daha birçok alanda ürettikleri bilginin bir meta gibi satın alınabileceği ve kullanılabilmesidir. Araştırmamız, özellikle kamu bürokrasisinin ve devletin çeşitli organlarının politika oluştururken araştırma merkezlerinden bilgi, rapor ve öneri sipariş etme kültürünün gelişmeye başladığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, araştırma merkezlerinin bir düşünce pazarı da oluşturduğunu ve bu pazarda aktif olarak faaliyet gösterdiğini söyleyebiliriz.

Saha çalışmamızda bir sektör olarak araştırma merkezlerinin, hükümet politikalarını etkilemek için rekabet halinde olduğunu gözlemledik. Bulgularımız Stone’nun (1996: 27) çalışmasını destekler niteliktedir. Sektördeki araştırma merkezleri arasında, hem fikirselsel düzeyde hem de yurt dışı fonları ve uzmanların paylaşımı düzeyinde büyük bir rekabet bulunmaktadır. Öte yandan araştırmamız göstermiştir ki ihale usulü araştırma yapma ve bilgi üretme geleneği ve iş yapış tarzı pek yaygın olmadığından, araştırma merkezlerinin üzerinde rekabet edileceği pasta küçüktür.

Çalışmamızın örneklemini oluşturan araştırma merkezleri, ağırlıklı olarak vakıf, dernek ve şirket şeklinde örgütlenmiştir. Bazıları ikili ve hatta üçlü hukuki statüyü tercih etmektedir. Her bir araştırma merkezinin bir üst yönetim kurulu ve bir direktörü/yöneticisi vardır. Ayrıca, alt yapılanma şemasında ise masa, uzmanlık alanı, bölge, branş, birim, enstitü olarak adlandırılan birimler vardır.

Araştırma merkezlerinin temel bileşenleri esnaf, sermaye ve emek örgütleri gibi iş dünyasının aktörleri, siyasetçiler, bürokrat emeklileri (askerler veya büyükelçiler), akademisyenler ve üniversite öğrencileridir. Stajyer, gönüllü, proje bazlı, sözleşmeli, devamlı statülü, konu bazlı danışman, yarı-zamanlı ve tam zamanlı vs. geniş yelpazeli bir personel yapılanması vardır. Nitelikli ve genç bir insan kaynağı profili söz konusudur. Minimum seviye üniversite mezunu olmakla birlikte araştırmacıların çoğu yüksek lisans ve doktora derecelerine sahiptir. Uzmanlık alanlarına dair en az bir yabancı dil bilmektedirler.

Bu çalışmada, araştırma merkezlerinin faaliyet konularının geniş ve dağınık olduğu tespitini yaptık. Uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji, ekoloji, ekonomi ve hukuk alanlarında birçok faaliyet yürütülmektedir. Kimi araştırma merkezinde bölge ve jeostrateji çalışmaları yapılmakta; kimilerinde ise tema odaklı çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Genel olarak ise iki üst başlığın birlikte kullanımı söz konusudur.

Mülakat yaptığımız yöneticiler, sektörde saygın bir konumda rekabet edebilmenin temel koşulunun, mali/ekonomik ve düşünsel özerklik olduğunu düşünmektedir. Fakat saha çalışmasından gözlemlediğimiz, her ne kadar bağımsızlık konusunda hassas davranılsa da, her araştırma merkezinin mali veya düşünsel özerkliğinden bahsetmenin mümkün olmadığıdır. Zira araştırma merkezi yöneticilerinin aynı zamanda özel sektör, askerî veya siyasi çevrelerde de yönetici olmaları veya o çevrelerin atadığı isimler olmaları, bu durumu destekler niteliktedir. Ayrıca, araştırma merkezlerinin çoğu özel şirketlerden, kuruluşlardan, vakıflardan, hükümet programlarından ve ihalelerinden mali destek veya bağış almaktadır. Çalışmamız göstermiştir ki, Türkiye'deki araştırma merkezlerinin bazıları çıkar grupları veya baskı grupları tarafından doğrudan desteklenmekte veya o grup bünyesinde faaliyet göstermektedir.

Çalışmamız sırasında, araştırma merkezlerinin uluslararası ilişkilerinin kuvvetli olduğunu, çeşitli uluslararası ağlara entegre olduklarını gözlemledik. Yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla yurtdışındaki birçok araştırma merkezi, kuruluş ve kurumla ortak projeler, konferans ve toplantılar yapılmaktadır. Uluslararası tartışma forumlarına katılmaktadırlar. Bütçe olanakları dâhilinde başka ülkelerde, özellikle Türk dış politikasının hinterlandında, temsilcilik veya bölge ofisleri açmaktadırlar. Araştırmamız, Türkiye'deki birçok araştırma merkezinin yurtdışındaki di-

ğer araştırma merkezleri, temsilcilikler, siyasal partiler, dernekler, AB kurumları, ABD Senatosu ve Meclisi ve çeşitli yabancı ülke elçilikleri ile ilişki içinde ve bağlantı halinde olduğunu göstermiştir. Araştırmamız, araştırma merkezlerinin yurtdışında Türkiye'nin dış politikasına doğrudan etki eden değişik bölgelerle ilişki halinde bulunmalarını, oralarda temsilcilikler açmalarını, lobicilik faaliyetlerinde bulunmalarını, yurtdışındaki fon ve ihalelere başvurmalarını dikkate alarak, araştırma merkezlerinin küreselleştiğinin ve faaliyetlerinin etkisinin ulusal sınırların dışına çıktığını göstermektedir.

Araştırmamız sırasında, güvenliğin gündemini teşkil edecek biçimde ele alınan bir sorunun, araştırma merkezi uzmanları tarafından derinlemesine ele alındığını gözlemledik. Hiçbir güvenlik sorunu, araştırma merkezlerince kendi anlayış süzgecinden geçirilmeden, güvenlik tehdidi olarak dile getirilmemektedir. Diğer bir ifadeyle, yöneticiler ve uzmanlar güvenikleştirme ve güveniksizleştirme süreçlerinin farkındadırlar. Bu anlamda, araştırma merkezi yönetici ve uzmanlarının bağımsız düşünce yapısı geliştirme gayreti içerisinde oldukları iddia edilebilir.

Çalışmamıza konu olan araştırma merkezi yöneticileri ve uzmanları, kendilerinin güvenlik kültüründeki rolünü önemsemektedir. Diğer bir ifadeyle, güvenlik politikalarının yapımında ve güvenlik kültürünün oluşturulmasında bir aktör olarak yer aldıkları iddiasındadırlar. Ulusal güvenlik anlayışının, kendilerinin de dâhil olduğu, çeşitli resmî ve sivil aktörlerin sosyal etkileşimi ile ortaya çıktığını düşünmektedirler. Güvenlik ve dış politika konularında konferans düzenleyerek, dergi ve kitap yayınlamak, internet sayfası oluşturarak, yorum ve analiz üreterek güvenlik politikalarının yapımına katkıda bulduklarını ifade etmişlerdir. Çalışmaları, medya tarafından izlenmekte ve kamuoyu gündemi yaratacak biçimde kamusal tartışmalara yol açmaktadır. Araştırma merkezlerinin üretimleri, gazetelerin köşe yazılarına konu olabilmekte ve köşe yazarları ve gazeteciler tarafından daha geniş kitlelere tanıtılmaktadır. Araştırma merkezi yöneticileri ve uzmanları, ortaya koyduğu bilimsel bilgi, farklı bakış açıları ve daha özel bağlamlarda politika geliştirme önerilerinin geniş bir kesimi etkilediği gibi, geleneksel güvenlik elitinin söylem ve girişimleri üzerinde de etkili olduğuna inanmaktadır. Siyaset yapıcılara ve karar vericilere sundukları öz ve ikna edici önerilerin kimi zaman dikkate alındığını ve hatta resmî politikaya dönüştüğünü söylemektedirler. Çalışmamızın ortaya koyduğu olgulardan bir tanesi, araştırma merkezlerinin hemen hemen bütünü, kendilerini Türkiye'deki mevcut güvenlik kültürünün paydaşı olarak görmektedir. Paydaşlar arasında güvenlik ihtiyaçlarının ve tehditlerin belirlenmesinde ve ulusal güvenlik konseptinin yapımında rol oynayan birincil aktör ve en temel belirleyici kurum, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'dir. TSK'nin başat pozisyonunun dışında, yetkileri, sorumlulukları ve güçleri asimetric olan diğer paydaşlar ise Dış İşleri Bakanlığı, Emniyet birimleri (Polis teşkilatı), diğer bakanlıklar

(özellikle Milli Savunma Bakanlığı), hükümet, TBMM, MGK, MİT ve Genelkurmay Başkanlığı gibi askeri ve sivil bürokratik aktörler olarak adlandırabileceğimiz paydaşlardır. Bunun yanında, akademisyenler, sivil toplum örgütleri, belediyeler ve üniversiteler gibi sivil tonu daha fazla olan sivil aktörlerin ve inisiyatiflerin özellikle araştırma merkezlerinin gelişmesiyle birlikte güvenlik politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olmaya başladıklarını belirtmektedirler.

Görüşme yaptığımız araştırma merkezlerinde, küresel çağın gerektirdiği yeni güvenlik anlayışının izdüşümlerine rastlanmıştır. Mülakatçıların çoğu, güvenlik çalışmalarında yaygınlık kazanan insan ve toplum güvenliği yaklaşımından haberdardır. Uluslararası zeminlerde yürütülen güvenlik tartışmalarını takip etmektedirler. Keza, tehditler çeşitlendiğinden, kimlik, çevre, sosyal adalet, birey güvenliği, kadın sorunları, refah, bulaşıcı hastalıklar, sınır aşan suç ve suç örgütleri, göç, insan hakları, vs. gibi birçok konu araştırma merkezlerinin gündemine girmiştir. Bu yeni konuların, güvenliği fiziksel zeminden giderek bağımsızlaştırdığı fikrine de katılmaktadırlar.

Türkiye'nin jeostratejik konumu, sivil ve askerî bürokratik elit tarafından uzun yıllardır şekillendirilen geleneksel güvenlik yaklaşımının en temel belirleyicilerinden biridir. Türkiye'nin, Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya, Akdeniz ve Karadeniz ile çevrelenmiş güvensizlik, istikrarsızlık ve belirsizlikle malul karmaşık ve rizikosu yüksek bir coğrafyası olduğundan hareketle, sivil ve askerî bürokratik elit güvenlik ve dış politika yapımında önceliği jeostratejiye vermektedir. Diğer bir ifade ile Türkiye'deki geleneksel güvenlik anlayışı, coğrafyanın ve bölgesel konumlanışın belirleyiciliğindedir. Çalışmamız sırasında, araştırma merkezi ve uzmanlarının söylemlerinden, her ne kadar kimi zaman kendilerini ayrı tutmak isteseler de ve hatta yer yer eleştirseler de, Türkiye'nin fiziki güvenliği ve coğrafya/jeostratejiyi baz alan güvenlik anlayışından uzaklaşmamaktadırlar. Araştırmamızda PKK kaynaklı terörizm, araştırma merkezlerinin çoğu tarafından bir iç düşman olarak gösterilmiştir. Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerini, ulusal güvenliğin merkezine almaları ve devletin ve toprağın bölünmesini *casus belli* görmeleri resmî tezin sivil aktörler tarafından da içselleştirildiğini düşündürmektedir. İrtica konusu da dile getirilmiş ve devletin yönetim şeklinin değişmesini bir tehdit olarak görenler olmuştur. Bu bağlamda elde edilen bulgular, resmi pozisyonun araştırma merkezleri gibi sivil inisiyatifler tarafından kısmi de olsa sahiplenildiğine ve bir biçimde yeniden üretildiğine işaret etmektedir. Resmi pozisyonla ilişkilenmede araştırma merkezleri arasında tek tip bir tarz yoktur. Saha çalışması bulgularına göre Türkiye'deki geleneksel güvenlik algısı ve araştırma merkezlerinin kendi güvenlik algısı arasında üç tür farklı yaklaşım, tutum veya bağ olarak adlandırabileceğimiz bir ilintilenme profili çıkmıştır. Buna göre:

Birinci grup araştırma merkezi yöneticileri ve uzmanları, geleneksel güvenlik algısına, ulusal güvenlik kavramlaştırmasına ve askerlerin güvenlik kültüründeki

başat rolüne son derece eleştirel yaklaşmaktadır. Bu birinci grup özellikle sivil asker ilişkilerinin nasıl olmasına dair kanaatlerinde veya yeni güvenlik anlayışını yorumlama ve ele alış tarzlarında geleneksel söylemlerden ve geleneksel güvenlik algısından ayrışma gayreti sergilemektedir. Fakat, her ne kadar bu gayretlerinde istikrarlı olmaya çalışsalar da üretimlerinin gerek konuları gerekse de tartışmaya zemin oluşturan politika seçenekleri reaksiyonerdir. Yani; gündemi kendileri belirlememekte; var olan gündeme dair üretimde (bilgi, rapor, araştırma, görüş, politika önerisi vs.) bulunurken resmi güvenlik politikalarının ve resmi güvenlik sorunu tespiti ve çözüm uygulamalarının çizdiği çerçevede kalabilmektedirler. Bu, araştırma merkezleri sektörünün henüz olgunlaşmaması, güvenlik kültüründe devlet elitinin hala en belirleyici aktör olması ve kendi araştırma merkezlerinin büyük bir havuzda küçük bir damla olması ile alakalıdır. Büyük resme bakacak olursak güvenlik konusu, kapsamı ve alanına dair katkılarının kökten ve sarsıcı bir eleştirelilikte veya etkide olamayabileceği makul görülebilir.

İkinci grup araştırma merkezleri ise, bazı konularda geleneksel güvenlik algısını eleştirmekte ve güvenlik kültüründe değişimci söylemler geliştirmeye çabalar-ken, bazı güvenlik konularında Türkiye'deki geleneksel güvenlik algısıyla ortak bir anlayışı benimsemektedir. Diğer bir ifadeyle; askeri ve bürokratik güvenlik eliti ile görüşlerinde benzerlikler sergilemektedir. Bu grup da aynı birinci grup gibi uluslararası ilişkilerin gelişim dinamiklerinden, güvenlik çalışmalarındaki en son teorik tartışmalardan, küreselleşmeyle şekillenen yeni güvenlik anlayışından haberdardır. Fakat bu yeni fikirleri komple benimsemek ve içselleştirmek yerine bir nevi 'Türkiye örneğinin farklılığı' veya 'Türkiye'nin özgül koşulları' veya 'Türkiye'nin ateş hattında bulunması' gibi söylemlerle çekince geliştirmektedirler. Bir anlamda, yeni fikirlerle pazarlığa girmişlerdir. Bu yeni fikirlerin ve dinamiklerin bazılarını kabul edip, Türkiye'deki geleneksel söylemin de öne sürebileceği resmi tezlere uygun bir şekilde içeriğinde oynamalar yapmaktadırlar. Bütün bu adaptasyon süreci nihayetinde geleneksel güvenlik algısını kısmi de olsa yeniden üretmeye dönmemektedir. Örnek vermek gerekirse; sivil toplumun devletten bağımsız bir duruş sergilemesi gerekir ve dış politikada etken olması gerekir düşüncesi bir değer olarak benimsenmektedir. Fakat, bu değerın davranışa dönüşmesinde sınırlılıklar olabilmektedir. Ermenistan diasporası, bir sivil toplum olarak görülmemektedir. Ermeni soykırımını iddiasına resmi tezle örtüşür bir şekilde karşı çıkılabilmektedir.

Üçüncü grup araştırma merkezleri ise, geleneksel güvenlik anlayışını ve algısını toptan bir paket olarak benimseyenlerdir. Zaten bu grup araştırma merkezi yöneticileri ve uzmanları, araştırma merkezinin görevlerinden birisi olarak, Türk dış politikasının kitlelere tanıtılması ve bu doğrultuda faaliyetler yapılması olarak görmektedir. Kamu diplomasisi olarak özetlenebilecek bu görev tanımı doğrultu-

sunda resmi tezlerin yaygınlaştırılmasını hedeflemektedirler. Dolayısıyla bu son grubun ulusal güvenlik anlayışında jeostrateji, fiziki güvenlik, devletin bölüne-mezliği, devlet ile toplumun birliği gibi kavramlara sıklıkla yer verilmektedir.

Araştırmamız da göstermiştir ki, Türikiye’de güvenlikleştirmenin alanlarından ve ulusal güvenlik tanımının değişim ve dönüşüm vesilelerinden birisi, Avrupa Bir-liği (AB) üyelik sürecidir. Araştırmamızın da ortaya koyduğu gibi, 2000’lerle bir-likte güvenlik anlayışı ve tanımlamalarında egemen olmaya çalışan ve güvenliği tek başına tanımlamak isteyen aktörler ve karşıt gruplar belirmiştir. Türikiye’de AB süreciyle birlikte, AB taraftarlığı ve karşıtlığı zemininde çift kutuplu bir fikirsel rekabet söz konusudur. Araştırma merkezleri de AB üyeliğinin dayattığu dönü-Őüm sürecinden ve bu sürecin izdüŐümlerinden ziyadesiyle etkilenmekte; bu çift kutuplu tartışmaya müdahil olmakta ve pozisyonlara eklemelenmektedirler. Örne-đin, kimi araştırma merkezleri AB yanlısı olmayı Őiar edinirken, kimileri ise AB’ye daha temkinli veya tamamıyla karşı duruŐla yaklaşmaktadır. AB fonlarına bile bu karşı duruş çerçevesinde baŐvurmayı reddeden araştırma merkezleri mevcuttur.

5.4 SONUÇ

Bilindiği üzere, Türikiye’de araştırma merkezlerinin tarihçesi 1960’lı yıllara daya-nır. Araştırma merkezlerinin akademik dünyada bir sorunsal olarak ele alınması ve merak uyandırması, ancak son yıllarda mümkün olmuştur. Hâlihazırda bulu-nan akademik çalışmalar ise son derece sınırlıdır. Araştırma merkezlerini konu alan dört başı mamur bir literatürün varlığından söz etmek pek mümkün değildir. Bu çalışma biraz da bu eksikliği gidermeyi hedeflemektedir. Araştırmamız ulu-sal güvenliğin çoğulcu bir ortamda belirlendiği Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türikiye’de yakın geçmişte kurulan araştırma merkezlerini merceğe almış ve gü-venlik kültürünün belirlenmesindeki rolleri üzerinde odaklanmıştır. Bu doğrul-tuda sektörün önde gelen 14 araştırma merkezi ile bağlantı kurulmuş, yöneticileri ve uzmanları ile derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak, yarı-yapılandırılmış soru formu uygulanmıŐtır. Örnekleme grubunda yer alan araştırma merkezlerine ziyaretler düzenlenmiŐ, katılımcı gözlem tekniği kullanılarak genel izlenimler edi-nilmiŐtir. Merkezlerin üretimleri derlenmiŐ, deđerlendirilmiŐ ve internet sayfaları incelenmiştir. Analizde uluslararası ilişkiler teorilerinden İnşacı (Constructivist) ekölün, ulusal çıkar ve dış politikanın oluşumunda aktörlerin yeri ve önemini be-lirleyen yaklaşımı benimsenmiŐtir.

Çalışmamızın ulaŐtıđu sonuçlardan birisi, Neo-Realizm’in sistemik, tek tip aktör-yapı iliŐkisinin ötesine geçilmekte olduğu ve Türikiye’de güvenliğin inşasında bir rekabetin baş göstermeye baŐladıđıdır. Güvenlik politikalarının belirlenmesi sü-

recinde ya ordunun ya da siyasal partiler, iktidar partisi, sivil toplum örgütleri ve araştırma merkezleri de dâhil olmak üzere sivil iradenin baskın çıkacağı bir iktidar mücadelesi vardır. Hem kendi çalışmamız hem de ulusal güvenlik kültürünün ve politikalarının yapılandırılması sürecinde ortaya çıkacak yeni çalışmalar, bu önemli parametreyi göz önünde bulundurmalıdır. Zira güvenikleştirme süreçlerinin nasıl bir mecrada akacağı bu iktidar konfigürasyonuna dâhil olan aktörler arasındaki güç mücadelesinin nasıl seyredeceği ile yakından ilintilidir. Şimdilik bu güç mücadelesi, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik politikalarının oluşturulmasında sivil katılımın artmaya başlamasıyla birlikte sivil iradenin lehine gelişmektedir (Karaosmanoğlu, 2000: 199). Tabii ki bu gelişmeyi tetikleyen ve bu gelişmeye hız kazandıran, iç ve dış parametrelerdir. Araştırmamızda da kendini gösteren bu parametrelerin arasında, 1980’lerden sonra ekonominin liberalleşmesiyle birlikte iş dünyasının siyasi süreçlerde etkin olmaya başlamasının, sivil toplum aktörlerinin bu yeni ortamdan beslenerek seslerini yükseltmesinin ve uluslararası işbirlikleri oluşturmalarının, 1990’larla birlikte kamuoyunun ve medyanın ülkenin güvenlik anlayışında artan bir rol üstlenmesinin yanı sıra Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinin rolü yadsınamaz.

Çalışmamızın işaret ettiği bir diğer önemli gelişme, mülakatlarımızda da ortaya çıktığı üzere, güvenlik kültürü ve politikalarının yapımında sivilleşme yönünde gelişmeye başlayan ve izdüşümleri görülen bu sürecin, araştırma merkezlerinin katkılarıyla daha gelişeceği ve billurlaşacağıdır. Çalışmamızın da vurguladığı gibi, sivil mecrada akmaya başlayan bu süreç, esas itibarıyla yeni bir süreçtir. Hatta araştırma merkezi uzmanlarının altını çizdiği gibi, sürecin sivil tonu giderek artmakta, güvenliğin yapımı çok sesli ve çok kurumlu bir yapılanmaya doğru yol almaktadır. Dolayısıyla devleti, ulusal güvenliğin ve bunun kapsadığı güvenlik politikalarının tek ve biricik (*unique*) belirleyicisi ve uygulayıcısı olarak tanımlayan Realizm ve Neo-Realizm, genelde uluslararası ilişkileri özelde ise güvenlik kültürünün ve politikalarının yapımını anlamakta ve açıklamakta başarısız kalmaktadır. Sosyal İnşacı Teori’nin katkısıyla devletin dış politika davranışının çoğulcu bir ortamda, aktörlerin sosyal etkileşimi ile ortaya çıkan ulusal çıkar ile şekillendiği ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle bu çalışma devletin tek karar verici olduğu dönemin geride kaldığını, iç politikada siyasi tavır alışların, ideolojilerin ve dünya görüşlerinin, ulusal çıkarın tanımlanması sürecine dâhil olduğunu, geçmişte olduğunun tersine dış politikanın, bir anlamda iç politikanın uzantısı haline gelmekte olduğunu göstermektedir.

Son olarak alan çalışmasına dayalı, teorik çerçevesi mümkün mertebe Uluslararası İlişkiler disiplininde vuku bulan düşünsel ve yöntemsel değişiklikleri de göz önünde bulunduran bu kapsamlı, detaylı ve hacimli çalışmanın belirtmek ve altını kalın çizgilerle çizmek istediği temel eksen; Türkiye’de neredeyse Cumhuriyet’in

kuruluşundan Soğuk Savaş'ın bitimine kadar, devletin bel kemiğini oluşturan askerî elitlerin bakış açısıyla, onların yöntemleri ve araçlarıyla belirlenen, yapılandırılan ve oluşturulan güvenlik kültürünün ve buna bağlı olarak geliştirilen güvenlik politikalarının, bilhassa Soğuk Savaş Dönemi'nden sonraki küresel ve liberal gelişmelere paralel olarak, siviller lehinde yeniden düzenlendiğidir. Bu yeni yapılandırmada, başta araştırma merkezleri ve onların bünyesinde çalışan uzman ve yöneticilerin, sivil toplum kuruluşlarının, üniversiteler bünyesinde faaliyetlerini yürüten kuruluşların ön plana çıktığı saptanmıştır. Bu yeni yapılandırma, güvenliğin yapımını ve güvenlik kültürünün oluşturulması sürecini sadece sivil aktörleri çeşitlendirerek değil; aynı zamanda eski ve konvansiyonel siyasi yapıları yenileyerek veya revize ederek, anayasal değişiklikleri de yaparak gerçekleştirmiştir. Biz bu çalışmada, daha sivil bir mecrada akmaya başlayan bu süreci son dönemde güvenlik ile ilgili politikaların yapımında, aktif ve zaman zaman öncü roller oynayan, süreçlere doğrudan etkileri, karar vericiler üzerindeki yönlendirmeleri ve aktif rolleri bulunan araştırma merkezleri ve uzmanları izleğinden anlatmaya çalıştık. Çalışmamızın var olan güvenlik ve güvenikleştirme süreçlerine olan katkısı, bu noktada kendini göstermektedir. Bu bağlamda güvenlik literatürüne katkısı olacağını düşündüğümüz bu çalışma, farklı ekollerden ve düşünce sistemlerinden gelecek eleştirilere de açıktır.

Son olarak; yürüttüğümüz saha çalışmasından Türkiye'deki araştırma merkezi sektörünün geleceğine dair de bazı izlenimler edindik. Sektörde gözlemlediğimiz, araştırma merkezlerinin sayısının artmakla birlikte birçoğunun uzun yıllara dayanabilecek sürekliliğinin olmamasıdır. Keza, araştırmayı yürüttüğümüz süre zarfında bile örneklem grubumuzdaki bazı araştırma merkezleri kapanmıştır. Sektörün gelişmesinin kurumların devamlılığıyla ilintili olduğu görüşünden hareketle, sektörün geleceğinin bağlı olduğu parametreleri de ortaya çıkartmaya çalıştık. Görüşme yaptığımız araştırma merkezi yöneticilerinin tümü, sürdürülebilir mali kaynak temininde yaşanan sıkıntılardan bahsetmiştir. Bu bağlamda, sektörün ihtiyaç duyduğu kaynak girişinin ve serbest kaynak kullanımının önündeki engellerin kaldırılması bir ihtiyaç olarak dile getirilmiştir. Hükümet kurumlarının araştırma bütçelerinin arttırılması ve bu bütçelerden araştırma merkezlerine gerek sipariş usulü gerekse de ihale yoluyla araştırma yaptırılması yöntemlerden birisidir. Vergi avantajı getirecek ve araştırma merkezlerini diğer sivil toplum kuruluşlarından ayıran bir kanun düzenlemesi de yardımcı olabilir. Uluslararası ilişki ağlarına ve yurtdışındaki fonlara eklenilebilmek için, toplumda kimi zaman nükseden komplo teorileri engel teşkil etmektedir. Şöyle ki Türkiye'de yurtdışı kaynaklı proje yapmak, araştırma yapmak ve yayın yayınlamak yabancı ellerin gizli emellerine (Türkiye'yi yönetme, bölme, kendi çıkarlarına göre hareket ettirme ve kullanma gibi) alet olunmak şeklinde de yorumlanabilmektedir. Çalışmamız bu çeşit bir

milliyetçi dalganın, bunun yükselmesinin ve komplo teorilerine kamuoyu ilgisinin yüksek olmasının, araştırma merkezleri sektörünü dolaylı yoldan olumsuz olarak etkileyeceğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın, araştırma merkezi sektörünün geleceğine ilişkin çıkardığı bir diğer projeksiyon, devlet sırrı kavramının kanunen yeniden düzenlenmesinin ve devlet sırrı/gizli bilgi anlayışına esneklik getirilmesinin araştırma merkezlerinin üretimini daha sağlam temellere oturtacağı, güvenilirliğini arttıracığı ve sektörün geleceğini olumlu yönde etkileyeceğidir. Bu sayede araştırma merkezleri, iç ve dış politika ile ilgili siyasi bütün meseleler hakkında daha sağlıklı ve eksiksiz bilgiyi haiz olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abelson, Donald E. 2002. "Think Tanks and U.S. Foreign Policy: An Historical Perspective," *U.S. Foreign Policy Agenda* 7(3): 9-11.
- Akay, Hale. 2009. *Türkiye'de Güvenlik Sektörü, Sorular, Sorunlar, Çözümler*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Aliboni, Roberto. 2001. "Think Tanks as a Cooperative Factor in NATO's Mediterranean Dialogue," Istituto Affari Internazionali tarafından Roma, İtalya'da 7 Temmuz 2001 tarihinde düzenlenen, "Setting up a Nucleus of NATO Mediterranean Dialogue Academic Institutions" isimli toplantıda sunulan tebliğ.
- Aras, Bülent. 2000. "Turkish Foreign Policy and Jerusalem: Towards a Societal Construction of Foreign Policy," *Arab Studies Quarterly* 23(4): 31-59.
- Aras, Bülent. 2001. "Turkish Foreign Policy towards Iran: Ideology and Foreign Policy in Flux," *Journal of Third World Studies* 18(1):105-124.
- Aras, Bülent. 2004. *September 11 and World Politics: American Hegemony Reconsidered*. İstanbul: FUP.
- Aras, Bülent ve Gökhan Bacık. 2006. *11 Eylül: Öncesi ve Sonrası*. İstanbul: Etkileşim.
- Aras, Bülent ve Şule Toktaş. 2008. *Demokrasi, Güvenlik ve İstikrar Sarmalında Afganistan ve Suriye*. Ankara: SETA.
- Asmus, Ronald. 2002. "Having an Impact: Think Tanks and the NATO Enlargement Debate," *U.S. Foreign Policy Agenda* 7(3): 29-31.
- Aydın, Aziz. 2006. "The Genesis of Think-Tank Culture in Turkey: Past, Present and Future?" Unpublished master's thesis. Ankara: Middle East Technical University, Ankara.
- Aydın, Mustafa. 2003. "Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey," *Southeast European and Black Sea Studies* 3(2): 163-184.
- Ayoob, Mohammed. 1995. *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict, and the International System*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.

- Ayoob, Mohammed. 1997. "Defining Security: A Subaltern Realist Perspective." İçinde Keith Krause ve Michael C. Williams, der., *Critical Security Studies*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 121-146.
- Ayoob, Mohammed. 2004. "Turkey's Multiple Paradoxes," *Orbis (Philadelphia)* 48(3): 451-463.
- Bayramoğlu, Ali, ve Ahmet İnsel. 2006. *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Beck, Ulrich. 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Behera, Navnita Chadha. 2004. "A South Asian Debate on Peace and Security: An Alternative Formulation in the Post-Cold War Era," *Peace and European Security Studies*. (AFES-PRESS) (www.afes-press.de/pdf/Hague/Chadha_Behera_South_Asian_debate.pdf).
- Behnke, Andreas. 2000. "Reflections on the Role of Security Experts and the Securitization of Political Issues," *Cooperation and Conflict* 35(1): 89-105.
- Bellamy, Alex J. ve M. McDonald. 2004. "Securing International Society: Towards an English School Discourse of Security," *Australian Journal of Political Science* 39(2): 307-330.
- Bigo, D. 2006. *Policing Insecurity Today: Defense and Internal Security*. London: Palgrave Macmillan.
- Bilgin, Pınar. 2003. "Individual and Societal Dimensions of Security," *International Studies Review* 5:203-222.
- Bilgin, Pınar. 2005. "Turkey's Changing Security Discourses," *European Journal of Political Research* 44: 175-201.
- Booth, Ken. 1991. "Security and Emancipation," *Review of International Studies* 17(3): 313-326.
- Booth, Ken (der.) 2005. *Critical Security Studies and World Politics*. Boulder, CO: Lynne Reiner.
- Buzan, Barry. 1983. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Brighton : Wheatsheaf Books.
- Buzan, Barry. 1987. *An Introduction to Strategic Studies: Military Technology and International Relations*. London: Palgrave Macmillan.
- Buzan, Barry ve Ole Waever. 2007. "After the return to theory: the past, present and future of security studies." İçinde Alan Collins, der., *Contemporary Security Studies*. Oxford: Oxford University Press, 383-402.
- Buzan, Barry, Ole Waever ve Jaap De Wilde. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, London: Lynne Reiner Publishers Inc.
- Cha, Victor D. 2000. "Globalization and the Study of International Security," *Journal of Peace Research* 37(3): 391- 403.
- Cizre, Ümit. 2004. "Problems of Democratic Governance of Civil-Military Relations in Turkey and the European Enlargement Zone," *European Journal of Political Research* (43): 107-125.
- Çayhan, Esra B. 2002. "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye," *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, (3): 42-55.
- Denham, Andrew, ve Garnett, Mark (der.) 1998. *Think Tanks Across Nations*, Manchester: Manchester University Press.
- Erdemli, Özgül. 2000. "A Guide to Research Centers in Turkey," *Turkish Studies* 1(2): 135-145.

- Ergüvenç, Şadi. 1998. "Turkey's Security Perception," *Perceptions: Journal of International Affairs* 3(2): 32-42.
- Erikson, J. 1999. "Observers or Advocates? On the Political Role of Security Analysts," *Cooperation and Conflict* 34(3): 311-333.
- Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Gellner, Winard. 1998. "Think Tanks in Germany." İçinde Diane Stone, Andrew Denham ve Mark Garnett, der., *Think Tanks Across Nations*, Manchester: Manchester University Press, 82-106.
- Güvenç, Serhat. 2006. "Think-Tanks and Pursuit of a Post-Cold War Foreign Policy Consensus in Turkey." Washington, D.C., ABD'de, 21 Kasım 2005 tarihinde düzenlenen "The Middle Eastern Studies Association Annual Meeting" adlı toplantıda sunulan tebliğ .
- Güvenç, Serhat. 2007. "Türkiye'nin Dış Politikası ve Düşünce Kuruluşları." İçinde S. Cerit-Mazlum ve E. Doğan, der., *Sivil Toplum Örgütleri ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 159-180.
- Haass, Richard N. 2002. "Think Tanks and U.S. Foreign Policy: A Policy-Maker's Perspective," *U.S. Foreign Policy Agenda* 7(3): 5-8.
- Hansen, Lene. 2000. "The Little Mermaid's Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School," *Millennium: Journal of International Studies* 29(2): 285-306.
- Huysmans, Jef. 1995. "Migrants as a Security Problem: Dangers of "Securitizing" Societal Issues." İçinde Robert Miles ve Dietrich Thraenhart, der., *Migration and European Integration: The Dynamics of Inclusion and Exclusion*. London: Pinter Publishers, 53-72.
- Huysmans, Jef. 1998. "Security! What Do You Mean? From Concept to Thick Signifier," *European Journal of International Relations* 4(2):226-255.
- İlhan, Suat. 2002. *Avrupa Birliğine Neden Hayır 2*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Jackson, Robert. 1990. *Quasi-States; Sovereignty; International Relations and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jenkins, Gareth. 2001. *Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics*. Adelphi Paper 337, New York: Oxford University Press.
- Job, Brian. 1992. "The Insecurity Dilemma: National, Regime, and State Securities in the Third World." İçinde Brian Job, der., *The Insecurity Dilemma: National Security of Third World States*. Boulder: Lynne Rienner, 11-36.
- Karaosmanoğlu, Ali. 2000. "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey," *Journal of International Affairs* 54(1): 199-216.
- Kenkel, Kai Michael. 2007. "Academic experts' participation in security policy formulation: the cases of South Africa and Canada," 28 Şubat- 3 Mart 2007 tarihleri arasında Chicago, Illinois, ABD'de düzenlenen "48th Annual Convention of the International Studies Association" isimli toplantıda sunulan tebliğ.
- Keyman, E. Fuat, ve İçduygu, Ahmet (der.) 2005. *Citizenship in a Global World: European questions and Turkish Experiences*. Routledge: Taylor & Francis Group.
- Keyman, E. Fuat, ve Ziya Öniş. 2004. "Helsinki, Copenhagen and Beyond: Challenges to the New Europe and the Turkish State." İçinde Mehmet Uğur ve Nergis Canefe, der., *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*. London: Routledge, 171-193

- Knudsen, O. F. 2001. “Post-Copenhagen Security Studies: Desecuritizing Securitization,” *Security Dialogue* 33(2): 355-368.
- Krastev, Ivan. 2000. “Post-Communist Think Tanks: Making and Faking Influence.” İçinde Diane Stone, der., *Banking on Knowledge: The Genesis of the Global Development Network*. London: Routledge, 142-161.
- Krause, Keith, ve Williams, Michael C. (der.) 1997. *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kubalkova, Vendulka. 2001. “Foreign Policy, International Politics and Constructivism.” İçinde Vendulka Kubalkova, der., *Foreign Policy in A Constructed World*. Armonk, NY: M.E. Sharp, 15-37.
- Lesser, Ian O. 2000. “Turkey in a Changing Security Environment,” *Journal of International Affairs* 54(1): 183 – 198.
- Linklater, Andrew. 1995. “Neo-realism in Theory and Practice.” İçinde Ken Booth ve Steve Smith, der., *International Relations Theory Today*. Cambridge: Policy Press, 241-60.
- Lombardi, Ben. 1997. “Turkey - the Return of the Reluctant Generals?,” *Political Science Quarterly* 112(2): 191-215.
- May, Bernhard. 2005. “Think Tanks in ASEAN-EU Relations: European Perspective,” <http://www.dgap.org/print/931.html>, 25 Aralık 2005.
- McGann, James G., ve R. Kent Weaver. 2002. *Think Tanks & Civil Societies: Catalysts for Ideas and Action*, New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- McGann, James G. 2002. “Think Tanks and the Transnationalization of Foreign Policy,” *U.S. Foreign Policy Agenda* 7(3): 13-18.
- Monteleone, Carla. 2003. “The New Transatlantic Agenda: Transatlantic Security Relations between Post-Hegemonic Cooperation and Interdependence,” *Journal of Transatlantic Studies* 1(1): 87-107.
- Mufti, Malik. 1998. “Daring and Caution in Turkish Foreign Policy,” *The Middle East Journal* 52(1): 32-50.
- Mutimer, David. 2007. “Critical Security Studies: A Schismatic History.” İçinde Alan Collins, der., *Contemporary Security Studies*. Oxford: Oxford University Press, 53-74.
- Onuf, Nicholas. 1989. *World of Our Making: Rules in Social Theory and International Relations*. Columbia, SC: University of South Carolina Press.
- Reus-Smit, Christian. 1999. *The Moral Purpose of the State*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rich, Andrew. 2005. *Think Tanks, Public Policy, and the Politics of Experts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rich, Andrew. 2001. “U.S. Think Tanks at the Intersection of Ideology, Advocacy, and Influence,” National Institute for Research Advancement NIRA, Tokyo, Japan, NIRA Review: 54-59.
- Rogowski, Ronald. 1999. “Institutions as constraints on strategic choice.” İçinde David Lake ve Robert Powell, der., *Strategic Choice and International Relations*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 115-136.

- Sakallıoğlu, Ümit Cizre. 1997. "The Anatomy of Turkish Military's Political Autonomy," *Comparative Politics* 29(2): 151-166.
- Stone, Diane. 1996. *Capturing the Political Imagination: Think Tanks and the Policy Process*, London: Frank Cass.
- Stone, Diane ve Mark Garnett. 1998. "Think Tanks, Policy Advice and Governance." İçinde Diane Stone, Andrew Denham ve Mark Garnett, der., *Think Tanks Across Nations*. Manchester: Manchester University Press, 1-20.
- Struyk, Raymond J. 2002. "Transnational Think-Tank Networks: Purposes, Membership and Cohesion," *Global Networks* 2(1): 83-90.
- Sudarshan, Ratna M. 2000. "New Partnership in Research: Activists and Think Tanks." İçinde Diane Stone, der., *Banking on Knowledge: The Genesis of the Global Development Network*. Routledge: London, 87-103.
- Tickner, J. Ann. 2004. "Feminist Responses to International Security Studies," *Peace Review* 16(1): 43-48.
- Toktaş, şule, ve Ümit Kurt. 2008. "The Impact of EU Reform Process on Civil-Military Relations in Turkey," SETA Foundation for Political, Economic and Social Research, *Policy Brief No: 26*, 1-7. http://www.setav.org/document/Policy_Brief_No_26_Sule_Toktas_Umit_Kurt.pdf.
- Toktaş şule, ve Ümit Kurt. 2010. "The Turkish Military's Autonomy, the JDP Rule and the EU Reform Process in the 2000s: An Assessment on the Turkish Version of Democratic Control of Armed Forces (DECAF)," *Turkish Studies* 11(3): 387-403,
- Walt, Stephen M. 1991. "The Renaissance of Security Studies," *International Studies Quarterly* 35(2): 211-239.
- Waever, Ole, 1995. "Securitization and Desecuritization." İçinde, Ronnie D. Lipshutz (der.) *On Security*, New York: Columbia University Press: 46-86.
- Waever, Ole ve diğerleri. (der.) 1993. *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. London: Pinter.
- Weaver, R. Kent. 1989. "The Changing World of Think Tanks," *PS: Political Science and Politics* 22 (3): 563-578.
- Weiner, Myron. 1992. "Security, Stability and International Migration," *International Security* 17(3): 91-126.
- Wendt, Alexander. 1992. "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics" *International Organization* 46(2): 391-425.
- Wendt, Alexander.1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Michael C. 1998. "Modernity, Identity, and Security: A Comment on the Copenhagen Controversy," *Review of International Studies* 24(3): 435-439.
- Williams, Michael C. 2003. "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics," *International Studies Quarterly* 47(4): 511-531.
- Williams, Michael C. 2006. *Culture and Security: The Reconstruction of Security in the Post-Cold War Era*. London: Routledge.

Araştırma Merkezleri İnternet Sayfa Adresleri

- Arı Hareketi, <http://www.ari.org.tr> , Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), <http://www.asam.org.tr>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), <http://www.bilgesam.org/>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- Dış Politika Enstitüsü, <http://www.foreignpolicy.org.tr/turkish/index.html>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- Heinrich Böll Vakfı (Henrich Böll Stiftung), <http://www.boell-tr.org/>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), <http://www.ikv.org.tr/>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- Liberal Düşünce Topluluğu (LTD), <http://www.liberal-dt.org.tr>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- Marmara Grubu, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, <http://www.marmarafoundation.org>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), <http://www.orsam.org.tr/tr/anasayfa.aspx>, Erişim Tarihi: 24 Ocak 2009.
- Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), <http://www.setav.org>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), <http://www.tasam.org>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), <http://www.tesev.org.tr>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- Türkiye Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi (TUSAM), <http://www.tusam.net>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.
- Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu (USAK), <http://www.usak.co.uk>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2008.

Soğuk Savaş sonrası güvenliğin sadece tanımı değil alanı da genişlemiş ve güvenlik çalışmaları göç, çevre, kadın hakları, refah, insan hakları ve ekonomik gelişme gibi farklı konuları da gündemine almaya başlamıştır. Türkiye’de de özellikle 2000’li yılların başlarından itibaren konvansiyonel güvenlik yapıların süreç içerisinde değişim/dönüşüm geçirdiği ve güvenliğin alanının giderek genişlediği görülmektedir. Güvenlik kültürünün ve politikalarının yapımında ‘katılımcı’, ‘şeffaf’ ve daha ‘sivil’ bir anlayış öne çıkmaya başlamıştır. Bu yeni anlayışın taşıyıcıları ve temsilcileri arasında dış politika ve güvenlik üzerine uzmanlaşmış personeli bulunan ve karar verici mekanizmaların politikalarını etkileyecek projeler üreten araştırma merkezleri ve düşünce merkezleri bulunmaktadır.

Türkiye’de araştırma merkezlerinin kurulması 1960’lı yıllara dayanır. Fakat özellikle son yıllarda araştırma merkezlerinin yükselişi söz konusudur. Saha çalışmasına dayanan incelememizde Türkiye’de yakın geçmişte kurulan stratejik araştırma merkezleri mercek altına alınmış ve güvenlik kültürünün belirlenmesindeki rolleri üzerinde durulmuştur. Güvenlik sektöründe faaliyet gösteren araştırma merkezi yöneticileri ve uzmanlarıyla gerçekleştirilen mülakatlar aracılığıyla gerek Türkiye’deki mevcut güvenlik kültürünün paydaşlarına dair sorular yöneltilmiş gerekse de Türkiye’nin başta Yunanistan, Irak ve Ermenistan olmak üzere, komşularıyla olan ilişkileri, Kıbrıs’ın durumu, NATO’nun yeni vizyonu, Türkiye’nin *casus belli*’leri, küresel çağda ulus devletin geleceği ve ABD’nin bölgesel girişimlerinin ulusal güvenliğe olan etkisi gibi bir dizi dış politika konusu değerlendirilmiştir. Saha bulguları ışığında Türkiye’deki araştırma merkezleri sektörünün bir profili çıkartılmış ve Türkiye dış politika ve ulusal güvenlik kültüründe yaşanan değişim sürecine ışık tutulmuştur.

SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
Reşit Galip Caddesi Hereke Sokak No:10,
GOP, Çankaya 06700 Ankara, TÜRKİYE
Tel: +90 312 405 61 51 | Faks: +90 312 405 69 03
www.setav.org | info@setav.org

